sömürgesiz

EMPERYALİZM

Harry Magdoff

DEVİN

Sömürgesiz
Emperyalizm

Sömürgesiz Emperyalizm

Harry MAGDOFF

TÜRKÇESİ

Çiğdem ÇİDAMLI

DEVİN

Sömürgesiz
EMPERYALİZM

Orijinal Adı

Imperialism without Colonies

Devin Yayıncılık: 5

Monthly Review Kitaplığı 1

Dizi Editörleri

Hakan Tanıttıran - John Bellamy Foster

Kapak

Mahir Duman

Adres

Cemal Nadir Sk. Akşam Han No:13/107 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: **0212 522 36 31** Faks: **0212 522 36 32**

e-mail: **devinyayinlari@yahoo.com**

Basıldığı Yer

Kitap Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Topkapı/İstanbul

Tel: **0 212 567 48 84**

Tüm hakları saklıdır © **Devin Yayınları**

İngilizce'deki ilk baskı
Monthly Review Press 2003

Türkçe Birinci Basım
Devin Yayıncılık Şubat 2005

ISBN-975-6472-08-1

İÇİNDEKİLER

Önsöz..... 29
John Bellamy Foster

Paul Baran'ın Kazanımı..... 45

Yeni Emperyalizm..... 67

Amerikan İmparatorluğu ve ABD Ekonomisi..... 109

Sömürgesiz Emperyalizm..... 141

Militarizm ve Emperyalizm..... 173

Uluslararası Ekonomik Reformun Sınırları..... 187

Ek 1: Kullanılıp Atılan İşçiler,
Günümüzün Yedek Sanayi Ordusu..... 199

Dipnotlar..... 223

EDİTÖRLERİN NOTU

Bu kitapla birlikte başladığımız dizi bittiğinde, ABD merkezli olmakla birlikte tüm dünya solunu derinden etkilemiş bir okul olan *Monthly Review* Dergisi çevresinin Marksist kurama ciddi katkı sağlamış olan eserlerini toplu ve eksiksiz olarak Türkçeye kazandırmış olacağız. Kitaplardan bazıları çeşitli zamanlarda Türkçede basılmış olmakla birlikte, dergi çevresine karakterini veren kimi temel eserler Türkçede hiç yayınlanmadı. Bunların başında da Harry Braverman'ın yazdığı *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* [Emek ve Tekelci Sermaye] gelmektedir. Ayrıca bugün *Monthly Review* Dergisi'nin yayın kurulunu oluşturan isimlerin günümüz kapitalizminin analizini yaptığı çalışmalar da bu serinin içinde yer alacak. Bunların ilki John Bellamy Foster'ın bu dizi için ve Türkiyeli okurlar için hazırladığı bir kitap "Emperyalizmin Yeniden Keşfi" olacaktır. Yine yayın kurulundan Robert Mc Chesney'in küresel medya ve ABD medyası üzerine yaptığı çok de-

ğerli bir çalışma "Medyanın Sorunları" kitabı bu kategoride yayınlayacağımız kitaplar arasındadır. Bu seriden 2005 yılında yayınlanacak ilk kitapların orjinal isimleri şöyledir:

- Labor and Monopoly Capital - (Emek ve Tekelci Sermaye), Harry Braverman
- Monopoly Capital - (Tekelci Kapitalizm), Paul Baran ve Paul Sweezy
- The Theory of Capitalist Development - (Kapitalist Gelişme Kuramı), Paul Sweezy
- Political Economy of Growth - (Büyümenin Ekonomi Politiği), Paul Baran
- Dynamics of US Capitalism - (Amerikan Kapitalizminin Dinamikleri), Paul Sweezy ve Harry Magdoff
- Age of İmperialism - (Emperyalizm Çağı), Harry Magdoff
- Imperialism: From the Colonial Age to the Present (Emperyalizm: Sömürgecilik Çağından Günümüze), Harry Magdoff,

Ayrıca 2006 yılı içerisinde bu seriden çıkacak kitaplar ise şöyle

- End of prosperity, Paul Sweezy-Harry Maggdoff
- Irreversible Crisis, Paul Sweezy-Harry Maggdoff
- Modern Capitalism and Other essays, Paul Sweezy
- Post revolutionary society, Paul Sweezy
- Introduction To Socialism, Paul Sweezy
- Stagnation and Financial explosion, Paul Sweezy-Harry Maggdoff
- Deepening Crisis of US capitalism, Paul Sweezy-Harry Maggdoff
- The Longer View, Paul Baran

Monthly Review Okulu'nda Tarihsel Bir Gezinti

Kuşkusuz *Monthly Review* dendimi ilk aklımıza gelecek olan terim "tekelci kapitalizm"dir. Belki de sihirli 2 kelime olarak ele alındı-

ğında bunlar ekolün anahtar kelimeleri olabilirler. Marksist iktisatta "tekelci kapitalizm" terimi, kapitalizmde büyük şirketlerin egemen olduğu aşamaya atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılmıştır. Kapitalist gelişmenin bu aşaması 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı ve İkinci Dünya Savaşı sıralarında olgunlaştı. Diğer klasik ekonomi politikçilerin eserleri gibi Marx'ın *Kapital*'i de piyasa sisteminin -kapitalist girişimlerin çoğunlukla ailelerin işlettiği küçük şirketlerden oluştuğu- serbest rekabet koşulları tarafından nitelendirildiğini varsaymıştı.

Klasik ekonomi politik hiçbir zaman "tam" ya da "saf" rekabet gibi mutlak fantezileri barındırmadı, bu kavramlar iktisada daha sonraki neoklasik aşamasında sokuldu. Yine de klasik ekonomi politik ilk başta öne sürdüğü serbest rekabet teorisinde, fiyat rekabetinin acımasız olduğunu ve tek başına hiçbir kapitalistin ya da şirketin piyasanın kayda değer bir kısmını kontrol edecek güce sahip olmadığını öne sürdü.

Bununla birlikte, diğer klasik ekonomi politikçilerden farklı olarak Marx'ın durumunda kapitalizm tarihsel bir sistemdi; bu yüzden dinamik bir karaktere sahipti ve çeşitli aşamalardan geçiyordu. Marx bir tekelci kapitalizm kuramı ortaya koymamasına rağmen, kapitalizmde birikimin temel bir eğilimi olarak sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin altını çizmişti. Marx'a göre kredi sisteminin ve borsanın bir bütün olarak gelişimi "rekabet savaşında yeni ve korkunç bir silahtı ve nihai olarak sermayelerin merkezileşmesi için muazzam bir toplumsal mekanizmaya dönüşüyordu" (Cilt 1, Bölüm 2, Kısım 2). Engels 20 yıl sonra Marx'ın *Kapital*'inin 2. ve 3. ciltlerini yayıma hazırlarken, serbest rekabetin "yolun sonuna geldiğini" vurguladı (3. Cilt, 27. Bölüm). Yine de Marx ve Engels bu gelişmeleri, kapitalizmin yeni bir aşamasının belirtileri olarak değil ama yeni bir üretim tarzının müjdecisi olan, üretimin toplumsallaşması yönündeki yeni koşulların işaretleri olarak görme

eğilimindeydiler.

Bu yüzden bu gelişmelerin kapitalizmin hareket yasaları açısından ne anlama geldiğini incelemek daha sonraki düşünürlere kaldı. Bunu ilk yapan da Amerikalı heterodoks iktisatçı Thorstein Veblen oldu; Veblen, *The Theory of Business Enterprise* [Ticari Girişim Kuramı] (1904) adlı eseriyle daha sonraki eserlerinde, büyük sermayeli işletmelerin ortaya çıkmasının ekonomik sonuçlarını ve bu sonuçlarla beraber kredilerde, şirketlerin mali işlerinde ve satış biçimlerinde yaşanan dönüşümleri ana hatlarıyla ortaya koydu. Ancak Veblen'in iktisattaki etkisi ABD'nin sınırları dışına taşmadı. O zamanlar merkezi Almanya'da olan Marksist gelenek içinde tekelci kapitalizmin ilk önemli kuramcısı, *Finance Capital: The Latest Phase of Capitalism* [Finans Kapital: Kapitalizmin En Son Evresi] (1910) adlı eseriyle Avusturyalı iktisatçı Rudolf Hilferding'ti; onu çok geçmeden *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* [Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması] (1916) adlı eseriyle Lenin izledi.

Hilferding sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimine dikkat çekti; bu eğilim sermayenin gittikçe artan oranda birleşmesine, en sonunda da tek büyük bir kartele dönüşmesine yol açacaktı; bu görüş, bu eğilimin ters yöndeki etkilerinin bazılarını algılayamayan aşırı basite indirgeyici bir görüştü. Hilferding bu değişiklikleri esas olarak nicel değişiklikler olarak gördü ve eseri çok sayıda önemli çıkarım içermesine rağmen kapitalizmin hareket yasalarındaki nitel değişimler sorununu incelemedi. Yine de Hilferding'in perspektifi, Lenin'in emperyalizmi kapitalizmin tekelci aşamasıyla bağdaştırması ve hem sermayenin dünya çapında yayılmasıyla hem de ulus-devletler arasında dünya pazarından pay kapmak için gerçekleşen mücadeleyle tamamen ilişkili olarak büyük sermayenin gelişmesini algılayışı açısından Lenin'e ilham vermiştir. Ancak Lenin, kendisinden önceki Hilferding gibi, kapitalizmin temel hareket yasalarının tekelci aşamada nasıl değişebileceği sorununun peşin-

den koşmadı.

Tekelci kapitalizm kavramı, bazı yeni önemli dönüşümlerin yaşanmaya başladığı 1920'li ve 30'lu yıllardaki Sovyet iktisatçıları için ayrıca kanıtlanmasına gerek olmayan bir düşünce olarak kalacaktı. Ancak 1930'ların sonuna gelindiğinde, Stalinizm döneminde hüküm süren katı ortodoksluk içinde salt bir dogmaya indirgendi.

Bu arada 1930'larda Batıda, egemen görüşü savunan akademik iktisatçılar, özellikle Joan Robinson, Edward Chamberlain ve genç Paul Sweezy nihayet tekel kavramıyla ilgilenmeye başladılar. Ancak bu analizlerden ortaya çıkacak olan "eksik rekabet" kuramı, genellikle gerçek tarihsel süreçlerle ilgisini koparmış biçimsel bir niteliğe sahipti. Bu kuram, genel kural olarak kabul görmeye devam eden ve iktisat üzerinde bir bütün olarak hüküm süren tam rekabet kuramının önemsiz bir nitelemesinden daha öteye gitmeye de niyetlenmedi. 1930'larda Marksist iktisadın üç ayağı olduğu söylenebilir:

1) Sermaye birikimi ve kriz kuramı;

2) (Marx'ın sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi kavramına dayalı olarak) tekelci kapitalizm kuramının başlangıçları;

3) Emperyalizm kuramı. 2. ve 3. ayaklar -artan tekelleşme ve emperyalizm- Lenin tarafından birbirleriyle ilişkilendirilmişti. Ancak paradoksal olarak, ikinci ayağı birincisine bağlayan kuramsal bir analiz yoktu; yani sermayenin artan yoğunlaşması ve merkezileşmesiyle birikim ve kriz biçimleri arasında bir bağlantı kurulmamıştı. Marksist kuram içinde, 20. yüzyılın başında Marx'ın Kapital'in 2. cildindeki meşhur yeniden üretim şemaları üzerinde yoğunlaşan ekonomik kriz tartışması, tekellerin gelişmesi analizinden tamamen ayrı bir bağlamda seyretti.

Bununla birlikte tarihsel gelişmeler böyle bir bağlantının önemini gösteriyordu. ABD'de yüzyılın başından beri halk, dev tekel ve tröstlere karşı hızla gelişen kaygılara sahipti. 20. yüzyılın başındaki büyük birleşme dalgası büyük ölçüde, niteliksel olarak yeni bir ger-

çekliğin simgesi olarak görüldü.

Sadece 1898 ile 1902 yılları arasında, bütün ABD sermaye varlıklarının dörtte biriyle üçte biri arasında bir oranın şirket evliliği yoluyla birleşmeye maruz kaldığı tahmin edilmektedir. Dönemin devasa boyuttaki şirket evliliği (1901 yılında Morgan yatırım bankasının mali güdümü altında US Steel'in oluşması) 165 ayrı şirketi birleştirdi. Sonuçta ortaya ABD çelik endüstrisinin yaklaşık yüzde 60'ını denetleyen tekelci bir şirket çıktı. 1936'da Arthur R. Burns, *The Decline of Competition: A Study of the Evolution of American Industry* [Rekabetin Çöküşü: Amerikan Endüstrisinin Evrimi Üzerine Bir İnceleme] adlı klasik eserini yazdı.

Bu eser 1930'ların Büyük Bunalımı bağlamında özellikle Veblen'den etkilenen heterodoks iktisat çevrelerinde, yüksek düzeyde tekel gücüne sahip dev şirketlerin ortaya çıkışının durgunluğu daha da ağırlaştırdığı konusunda genel bir kabul gördü. Roosevelt yönetimi tarafından Büyük Bunalım sırasında kurulan Geçici Ulusal Ekonomik Kurul'un amaçlarından biri (her ne kadar vardıkları sonuçlar oldukça yetersiz de olsa) bu sorunu araştırmaktı.

Ancak bütün bunlara rağmen John Maynard Keynes'in, bunalıma yanıt olarak makroekonomik teoriyi dönüştüren *General Theory of Employment, Interest and Money* [İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi] adlı eseri tam rekabetin yıllanmış varsayımlarının içinde çakılı kaldı.

Kriz teorisini tekel teorisine bağlayan ilk iktisatçı, Marx ve Rosa Luxemburg'dan esinlenen Polonyalı iktisatçı Michal Kalecki'ydi. Joan Robinson'a ve Keynes'in etrafındaki genç iktisatçılar çevresinden diğer kişilere göre Kalecki'nin 1930'ların başındaki Lehçe eseri Keynes'i de önceleyerek "Keynesyen" devrimin başlıca öğelerini geliştirmişti.

Kalecki 1930'ların ortasında İngiltere'ye yerleşti ve burada, iktisadi analizde Keynes'le ilişkilendirilen dönüşümün gelişmesine katkı-

da bulundu. Kalecki "tekel derecesi" kavramını da burada geliştirdi; bu kavram bir şirketin temel üretim maliyetlerinin (işçilerin ücretleri ve hammaddeler) üzerine koyabildiği fiyat artışının ölçüsünü gösteriyordu. Böylece Kalecki tekel gücünü ulusal gelir dağılımına ve ekonomik krizin ve durgunluğun kaynaklarına bağlayabiliyordu. Kalecki aynı zamanda yatırımı etkileyen daha genel tarihsel koşulları da ortaya çıkardı. *Theory of Economic Dynamics* [İktisadi Dinamikler Kuramı] (1965) adlı eserinin son paragraflarında şu sonuca vardı: "Uzun vadeli gelişme kapitalist ekonomiye içkin değildir. Bu yüzden ileriye doğru uzun vadeli bir hareketi sürdürmek için özgül 'gelişme etmenlerine' gerek vardır".

İngiltere'de Kalecki'yle yakın çalışma arkadaşlığı yapmış olan Avusturyalı genç iktisatçı Josef Steindl bu analizi daha ileriye götürdü. Steindl'ın, *Maturity and Stagnation in American Capitalism* [Amerikan Kapitalizminde Olgunluk ve Durgunluk] (1952) adlı eserine göre dev şirketler kâr paylarının artmasına ön ayak olma eğilimindedirler ancak eşitsiz gelir dağılımı ve ücret temelli tüketimin yol açtığı zaaf dolayısıyla, sürekli olarak efektif talebin yetersiz olması tehdidiyle yüz yüze kalmışlardır. Bekleneceği gibi yeni yatırım düşük talebi ortadan kaldırabiliyordu. Ancak bu yatırım yeni üretim kapasitesinin ortaya çıkmasına, yani potansiyel mal arzının genişlemesine yol açıyordu.

Kalecki şöyle yazıyordu: "Yatırım trajedisi, onun yararlı olmasıdır". Fiyat, üretim ve yatırım seviyelerini kayda değer ölçüde denetleyebilen dev şirketler, eğer mevcut üretim kapasitelerinin büyük kısmı atıl haldeyse yatırım yapmazlar. Tekelci veya oligopolcü firmalar nihai talepte bir düşüşle karşılaştıklarında (birçok iktisadi analizde varsayılan tam rekabet sisteminde olduğu gibi) fiyatları düşürmezler ancak bunun yerine neredeyse yalnızca üretim, kapasite kullanımı ve yeni yatırımlarda uygulanacak kesintilere bel bağlarlar. Böylece mevcut fiyatları ve geçerli kâr paylarını mümkün

olan noktaya kadar sürdürürler. Bu durumda tekelci kapitalizm devrindeki dev şirket, daha büyük kâr paylarına ve büyük miktarda kapasite fazlasına serbest rekabet sisteminde olduğundan daha yatkındır ve bunun sonucunda bu durum ekonomik durgunluk yolunda güçlü bir eğilime yol açar.

Tekelci Sermaye: Amerikan İktisadi ve Toplumsal Düzeni Üzerine Bir Deneme

Paul Sweezy'nin, Marksist iktisattaki büyük eserlerden biri olan, *The Theory of Capitalist Development* [Kapitalist Gelişme Kuramı]* adlı klasik eserinin 1942'de yayımlanması ABD içinde Marksist analizin ayırt edici bir geleneğinin başlangıçlarını ortaya koydu; bu gelenek daha sonra, Sweezy'nin tarihçi ve gazeteci Leo Huberman'la birlikte 1949'da kurduğu *Monthly Review* dergisiyle ilişkilendirilecekti. Sweezy, *The Theory of Capitalist Development*'da, Marx'ın [artı-değerin] gerçekleştirilmesi krizi kuramından yararlandı -bu kuramla Keynes'in efektif talep kuramı arasındaki yakın bağlantıyı da göstererek- ve ekonomik durgunluk konusunda yetkin bir analiz geliştirdi. *The Theory of Capitalist Development* aynı zamanda Marksist tekelleşme analizini daha ileriye götürdü. Ancak bu iki öğe Sweezy'nin eserinde birbirlerinden ayrı kaldılar. *Maturity and Stagnation in American Capitalism*'de Sweezy'nin kitabına ayrılan uzun bir tartışmayla Steindl'ın sunduğu eleştiri de buydu. Steindl daha bütünleşmiş bir kuramın, organik olarak, Kalecki'nin kapitalist dinamikler modeline dayanarak "Marx'tan ... çıkarılabileceğini" öne sürdü; Kalecki'nin modeli [artı-değerin] gerçekleştirilmesi krizi olgusunu, bir bütün olarak ekonomide artan "tekel derecesine" bağlıyordu.

Steindl'ın tezi, Sweezy'i ve Stanford'da ekonomi profesörlüğü yapan, Sweezy'nin yakın bir arkadaşı ve *Monthly Review*'den meslektaşı olan Paul Baran'ı çok geçmeden etkiledi. Baran 1957 yılında *The Political Economy of Growth* [Büyümenin Ekonomi Politiği] adlı

eserini yayımladı; bu eser Kalecki ve Steindl'ın ortaya attığı tekelci kapitalizm kuramını uyarlarken aynı zamanda, kapitalizmin üçüncü dünyasındaki (çevresindeki) ülkelerin ekonomik azgelişmişliklerinin pekiştirilmesinde emperyalizmin oynadığı rolü de analiz ediyordu.

Tezinin ikinci kısmına gelince, Baran burada Ortodoks iktisattan büyük bir kopuş gerçekleştirdi. Çevredeki yoksul ekonomilerin göreceli olarak daima "geri kalmış" olduğunu varsayan genel alışkanlığın yerine Baran soruna tarihsel olarak yaklaştı. Baran şöyle yazıyordu: "Hemen beliren sorun neden geri kalmış ülkelerde, diğer kapitalist ülkelerin tarihinden aşina olduğumuz kapitalist gelişme çizgisinde bir ilerleme olmadığı ve neden ileriye doğru hareketin yavaş olduğu ya da hiç olmadığıdır" (*The Political Economy of Growth*, s. 136). Ona göre cevap, Marx'ın "ilkel birikim" (açık yağma, köleleştirme ve katliamlarla tanımlanır) olarak adlandırdığı dönemde kapitalizmin bu bölgelere getiriliş biçiminde ve bu sürecin kendisinin, sömürgeleşmiş toplumlarda "yeni oluşan sanayilerin gelişmesini engellemeye" nasıl yaradığında bulunacaktır (age., s. 142).

Bu durumda kapitalist dünya ekonomisinde -bugüne kadar da devam eden- merkezle çevre arasındaki büyük ayrımı meydana getiren şey Avrupalıların dünyanın geri kalanını fethetmeleri ve yağmalamalarıydı. Baran bu konuyu açıklarken kapitalizmin küreselleştirici eğilimlerinin bir sonucu olarak Hindistan ve Japonya'nın dünya ekonomisine dahil olduğu farklı yolları vurguladı: Birincisi, Andre Gunder Frank'ın daha sonra "azgelişmişliğin gelişmesi" olarak adlandıracağı kavramın bahtsız mirasını taşıyan bağımlı bir toplumsal formasyonu temsil ederken; ikincisi, ne sömürgeleştirilmiş ne de uzun vadeli eşitsiz anlaşmalara maruz bırakılmış ve böylelikle de kendi ekonomik artığı üzerindeki denetimi elinde bulundurarak merkezdeki Avrupalı güçlerin öz-merkezli (autocentric) çizgisi uyarınca gelişmekte özgür kalmış olan istisnai bir toplum örneği

temsil ediyordu. Bu analizin ima ettiği şey gayet açıktı: Kapitalist dünya ekonomisinin çevresine eşitsiz bir şekilde dahil olmak başlı başlına azgelişmiş ülkelerin bulundukları durumun temel sebebini oluşturur.

Baran için emperyalizm bu anlamda kapitalizmden ayrı tutulamaz. Onun başlıca dayanakları gelişmiş kapitalist dünyada geçerli olan birikim tarzında aranmalıdır. Çevredeki yoksul ülkelerin üretim ve ticaretini, kendi halklarının ihtiyaçlarından ziyade sistemin merkezindeki zengin ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik olarak biçimlendiren bir uluslararası işbölümü gelişmişti.

Tekelci sermayenin hareket yasalarını dikkate almayan hiçbir çağdaş emperyalizm değerlendirmesi tamamlanmış değildir. Baran, *The Political Economy of Growth*'da iktisadi artık kavramını, sadece çevredeki azgelişmişliğin gelişmesini analiz etmek için değil ama aynı zamanda ABD ve diğer önde gelen kapitalist uluslarda yaşanan birikim ve durgunluk sorununa ışık tutmak için de kullandı. Bu tez, Paul Sweezy ile beraber yazılan ve Baran'ın ölümünden iki yıl sonra 1966'da yayımlanan *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order* [Tekelci Sermaye: Amerikan İktisadi ve Toplumsal Düzeni Üzerine Bir Deneme] adlı eserde daha ileriye götürüldü. *Monopoly Capital* 1966 ve 1974 yılları arasında 16 dile çevrildi ve "neredeyse birdenbire" Yeni Sol'un "standart bir metni olarak ... benimsendi".

Tekelci kapitalizm devrindeki birikimin temel açmazı Kaleckiyan tabirle ortaya kondu. Zengin ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan işçiler iktisadi artığa kâr, faiz ve rant biçiminde erişemiyorlar ya da çok az erişebiliyorlardı. İşçilerin geliri neredeyse sadece ücretli gelirden oluşuyordu. Çalışanların çoğu (bazen kredili alışveriş yapabilmelerine rağmen) haftadan haftaya aldıkları ücretle geçinirlerdi ve onlar için tasarrufun lafı bile olmazdı. Bundan dolayı işçiler kazandıklarını zorunlu harcamalara ya da iktisatçıların za-

man zaman ücret malları dedikleri şeylere ayırırlardı.

Buna karşılık kapitalistler iktisadi artığa erişebiliyorlardı ve asıl hedefleri daha da fazla artık birikimiydi. Toplam gelirlerinin küçük bir kısmını özel tüketimleri için lüks mallara harcıyorlardı, bunun yerine asıl olarak sermaye mallarına yatırım (yeni üretim kapasitesi) yoluyla servetlerinin artmasını sağlama peşindeydiler. Ancak burada bir açmaz devreye giriyordu: Yatırıma yönelmiş artığın tamamı yeni üretim kapasitesine (fabrika ve teçhizat) yatırılırsa bu yeni kapasite üretime geçtiği anda, nihai talebi aşabilecek ölçüde mal üretilmesi sonucuyla karşılaşılacaktı; bu da aşırı üretime, fiyatların azalmasına ve kârların hızlı bir şekilde düşmesine yol açacaktı. Tekelci sermaye böyle bir durumun gelişmesinin önüne geçmek ve kâr paylarını tehdit edecek fiyat düşüşlerini engellemek için atıl üretim kapasitesinin normal miktarını artırarak ve yatırımı dikkatli bir biçimde düzenleyerek üretim seviyelerini düşük düzeyde tutma yoluna gitti. Ancak bütün bunlar, sistemin fiilen ürettiği ve potansiyel olarak üretebileceği artığın, bu artığı emecek kapasiteyi normal olarak aştığı anlamına geliyordu. Sonuç ise potansiyelin çok altında bir ekonomik büyüme oranı eğilimi oldu.

Bu kurama göre tekelleşme, sermaye birikimini yavaşlatmaya yarayan tek tarihsel unsur değildi. 1930'lardaki ekonomik durgunluk üzerine yapılan tartışmalar sırasında Keynes'in önde gelen ABD'li takipçisi Alvin Hansen'in vurguladığı "olgunluk" olgusu da önemliydi. Bu bakış açısına göre yatırıma tarihsel olarak yaklaşılmalıydı. Birçok yeni endüstri, fiyatların düşme eğiliminde olduğu ve yatırımın oldukça dinamik bir niteliğe büründüğü yüksek derecede rekabetçi bir alışma evresinden geçti. Ancak bu endüstriler normalde kullanabileceklerinden daha fazla üretken kapasiteyle donanarak "olgunlaştıklarında" (ve aynı zamanda üç-dört tane tekelci veya oligopolcü firmanın hakimiyetine girdiklerinde) yatırım düşme eğilimine giriyordu. Yapılan her türlü yatırım giderek amortisman fon-

larından karşılanırken, göreceli olarak çok az yeni net yatırım yapılıyordu. Üstüne üstlük sanayileşmenin doğası öyle bir noktaya geldi ki son derece gelişmiş ülkelerde sanayinin giderek daha büyük bir kısmı bu anlamda olgun piyasalardan oluşacaktı.

Böylece kuram genel olarak şunu ileri sürüyordu: 1930'lu yılları niteleyen durgunluk anormal bir olay değildi, aksine kapitalizmin tekelci aşamasındaki hareket yasalarına derinden gömülü olan koşulları yansıtıyordu. Bununla birlikte *Monopoly Capital*'in yazıldığı zamandaki doğrudan gerçeklik durgunluk değil hızlı ekonomik büyümeydi. Baran ve Sweezy kitaplarının giriş kısmında şunları yazıyorlardı: "1930'larm Büyük Bunalımı Marksist kuramla fevkalade uyuşuyordu ve bu bunalımın gerçekleşmesi gelecekte benzer felaketimsi ekonomik krizlerin meydana gelmesinin kaçınılmaz olduğu inancını elbette güçlendirdi. Ancak, birçok Marksisti çok şaşırtan bir şekilde, 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana ciddi bir bunalım tekrarlanmadan yirmi yıl geçti" (*Monopoly Capital*, s.3).

Eğer tekelci kapitalist bir ekonomi ekonomik kriz ve durgunluğa meyilliyse ABD ekonomisi 20 yıl boyunca büyük bir krize maruz kalmadan genişlemeyi nasıl başardı? *Monopoly Capital*'in cevaplamaya çalıştığı soru her şeyden önce buydu. Baran ve Sweezy ekonomiyi kurtarmaya yarayan ve genel eğilimin aksi yönünde etki gösteren bir dizi etmen tespit ettiler:

1) ABD'de 1950'lerde ikinci büyük otomobilleşme dalgasının neden olduğu yeni bir dönüm noktası olan uyarıcı etki (aynı zamanda çelik, cam, kauçuk ve petrol endüstrilerinin yayılması, eyaletler arası karayolu sisteminin inşası ve banliyölerin artmasının yarattığı uyarıcı da bunun içinde anlaşılmalıdır);

2) Asya'daki iki bölgesel savaşın da içinde olduğu Soğuk Savaş askeri harcamaları;

3) satış çabasının üretime müsrif bir biçimde, artarak nüfuz etmesi (bu noktayı ilk olarak Veblen vurgulamıştı) ve;

4) kapitalist ekonominin mali üstyapısının üretimi bile gölgede bırakacak ölçüde genişlemesi (Baran ve Sweezy'nin analizleri bu son unsura değinmektedir ancak buna, Sweezy'nin *Monopoly Capital*'den sonraki yazıları çok daha fazla vurgu yapmıştır). ABD ekonomisi bu yollarla artığı emmeyi ve böylece ciddi bir ekonomik krizi bir süreliğine önlemeyi başardı.

Bununla birlikte genel eğilimin aksi yönündeki bütün bu etmenler ya kendi kendini kısıtlayan nitelikteydi ya da tekelci kapitalist toplum için ilave çelişkiler yarattılar. Otomobilleşme ekonominin bütün coğrafi temelindeki bir değişimin göstergesi oldu; ve bu etkiler başarıya ulaştıktan sonra süreç yavaşladı. Üstelik ufukta yeni bir dönüm noktası başlatacak olan aynı ölçekte bir yenilik de görünmüyordu; toplamdaki yatırıma olan etkisine baktığımızda son yıllardaki dijital devrim bile önemsiz kaldı. Askeri harcamalara verilen önem, dünyadaki bütün askeri harcamaların kabaca üçte birini sarf eden ABD'yi küresel militarizme ve emperyalizme -aynı zamanda Soğuk Savaşın bitiminden sonra büyük ve genişlemekte olan bir silah bütçesini haklı çıkarma arayışına- itti. Üretim sürecine satış çabasının nüfuz etmesi büyük miktarda işe yaramaz malın (gereksiz ambalajlar, bir işe yaramayan ürünler, bir kere kullanıp atılan mallar ve üretim sürecinin kendi içinde bile ürünün modasının geçmesi) üretilmesi anlamına geliyordu. Doğal olarak bu, ticari maliyetler ve rekabet üzerinde etkileri olmayan bir süreç değildi. Kapitalist ekonominin mali üstyapısındaki hızlı büyümeyle aynı anda görülen üretimin altyapısındaki göreli durgunluk ancak, bütün dünyanın kapitalist ekonomilerindeki belirsizlik ve istikrarsızlığa katkıda bulunabilirdi.

Monopoly Capital rekabetin değişen doğasıyla, birikimdeki değişikliklerle ve tekelci kapitalizm devrinde artan militarizm ve emperyalizmle ilgilendi. Bununla birlikte Marx'ın kapitalizmi eleştirisinde merkeze oturttuğu bir sorunu büyük ölçüde göz ardı etti:

Emek süreci ve işçilerin sömürüsü. Bu konu Monthly Review Press yöneticisi Harry Braverman -metal işkollarına bağlı endüstrilerde çalışan eski bir vasıflı işçi- tarafından *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* [Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Aşağılanması Bir Hal Alması] (1974) adlı şaheserinde ele alındı. Analizini Marx'ın Kapital'ine dayandıran Braverman bu analizi, 20. yüzyılın başındaki dev şirketlerle beraber ortaya çıkmış olan bilimsel yönetimin (Taylorizm) gelişmesine uyguladı. Dinmek bilmez bir işbölümü ve emeğin alt parçalara ayrılması yoluyla doğrudan üreticilerden daha büyük miktarlarda artık sızdırmayı hedefleyen güçlerin, tekelci kapitalizm altında yalnızca daha da yoğunlaştığını gösterdi. Aynı zamanda "piyasanın", toplumsal mevcudiyetin bütün yönlerinin piyasaya bağımlı olacağı noktaya kadar "evrenselleşmesi" "tüketim toplumunun" o çok meşhur büyümesinin ardında saklı olan silsileler toplamını gösteriyordu.

Tekelci kapitalizm kuramının bir diğer uzantısı, Leo Huberman'ın ölümünden sonra 1969 yılında Sweezy ile beraber Monthly Review'in editörlüğünü paylaşmaya başlayan Harry Magdoff'un eserinde görülmektedir. Magdoff'un *The Age of Imperialism: The Economics of U.S. Foreign Policy* [Emperyalizm Çağı: ABD Dış Politikasının İktisadı]* (1969) adlı eseri, uzun süre bastırılmış olan ABD emperyalizmi sorunundan başka bir şeyi hedef almıyordu. Eser ABD'nin, kendisinden önceki Britanya ve Fransa İmparatorluklarından farklı olsa da, bir imparatorluğa sahip olduğunu gösteriyordu.

Bu durum, daha sonra yaşanan Vietnam Savaşı'nın hangi bağlamda anlaşılması gerektiğini, Sovyetler Birliği'yle yaşanan çekişmeden bile daha fazla yansıtıyordu. ABD ekonomisinin dünya ekonomisine çok az müdahil olduğu yönündeki yaygın görüşe karşı çıkan Magdoff, ABD'den yurtdışına gerçekleşen dış doğrudan yatırım akışını ve bunun geriye doğru gelir akışı yaratan, kâr payları

birikmiş hisse senedi oluşturulmasına olan etkilerini vurguladı. Çokuluslu şirketlerin yaptığı ihracat ya da dış yatırımın gayri safi yurtiçi hasılayla karşılaştırılması şeklinde sıkça yapılan hatayı eleştirdi. Bunun yerine bu ekonomik akışların önemi ancak, onlarla ekonominin stratejik sektörleri (sermaye malları endüstrisi gibi) arasında bağlantı kurularak veya dış yatırımdan elde edilen kârları yurtiçindeki finans dışı şirketlerin kârlarıyla karşılaştırarak tartılabilirdi. Magdoff'un belirttiğine göre, denizaşırı yatırımlardan elde edilen kârlar 1950 yılında ABD'deki finans dışı şirketlerin vergi sonrası kârlarının yüzde 10'unu oluştururken bu oran 1964 yılında yüzde 20'nin üstüne çıktı. Magdoff "Emperyalizm Zorunlu Mu?" sorusuna cevap olarak emperyalizmin kapitalizmin küresel yüzü olduğunda ısrar etti; sistem için bu, onun kâra olan yönelimi kadar temel bir şeydi.

Magdoff'a göre 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), IMF ve Dünya Bankası'nın oluşturulması ABD'nin kendisini hegemonik bir konuma oturttuğu uluslararası bir düzenin gelişmesine yardımcı oldu. Daha 60'ların sonunda *The Age of Imperialism*'de, ABD sermayesinin doların dünya ekonomisindeki hegemonik konumuna dayalı olarak uluslararası mali yayılmasını ve aynı zamanda üçüncü dünyada bir borç tuzağının gelişmesini vurgulamıştı. Magdoff, *The Age of Imperialism*'in son sayfalarında şunları yazıyordu:

> *Tipik bir uluslararası firma artık dev petrol şirketiyle sınırlı değildir. Bu pekala (faaliyetlerinin yüzde 15-20'si dış işlerle ilişkili olan ve bütün çabası bu payı artırmak olan) bir General Motors ya da General Electric olabilir. Bu şirketlerin açıkladıkları amaç dünya çapında en düşük birim üretim maliyetine ulaşmaktır. Onların bir amacı da, açıkça ifade etmeseler de, Avrupa Ortak Pazarı'nda-*

ki şirket evliliği hareketinde en üst noktada gözükmek ve ABD piyasasında olduğu gibi dünya piyasasında da mümkün olan en büyük payı denetlemektir (s. 200).

Sweezy, Baran, Magdoff ve Braverman tarafından Marx, Veblen, Hilferding, Lenin, Kalecki ve Steindl'ın ortaya attığı temeller üzerinden geliştirilen tekelci sermaye kuramı, şu anda yaygın olarak "küreselleşmeyle" ilişkilendirilen birçok olguyu önceden işaret etmişti. Ancak bu bakış açısına göre kapitalizm başlangıcından beri küresel bir sistemdi. "Küreselleşmenin yeni bir aşamasından" bahsedilebilmesine rağmen bu aşama, emperyalizmden ayrı tutulamayacak uzun tarihsel bir sürecin bir parçasıydı (Magdoff, *Globalization-To What End?* [Küreselleşme-Hangi Sona?], s.3). Sweezy'nin belirttiği gibi kapitalizm 15 ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkmıştı. Sistem ilk ortaya çıkışından itibaren "kendi kendini yöneten merkezle bağımlı çevrenin diyalektik birliğinden" meydana gelmişti. Ayrıca Sweezy şöyle yazıyordu:

Kapitalizmin başlangıcından itibaren bu iki kutbu -duruma göre bağımsız ve bağımlı, egemen ve madun, gelişmiş ve azgelişmiş, merkez ve çevre gibi terimlerle tanımlanabilir- barındırması bileşenlerinin evrimi açısından her aşamada hayati bir öneme sahip olmuştur. İtici güç daima merkezdeki birikim süreci olmuştur; çevre toplumlar bunun yanında gereklilikleri yerine getirmek ve merkezin ihtiyaçlarına hizmet etmek için zorun ve piyasa güçlerinin bir birleşimi tarafından şekillendirilmektedirler (Sweezy, Four Lectures on Marxism [Marksizm Üzerine Dört Konferans], s. 73).

Küresel sistem içinde çevrede, merkezden çok daha yüksek sö-

mürü oranlarıyla karşılaşılmaktaydı ve aynı zamanda artık, çevreden merkezin gelişme ihtiyaçlarını karşılamak üzere çekiliyordu. Bunun sonucunda, bazı çevre ülkelerdeki gelişmeye rağmen, merkez ve çevrede elde edilen gelir ve servetler arasındaki fark bir bütün olarak artma eğiliminde oldu. Bu yüzden merkezle çevre arasındaki çatışma kaçınılmazdı ve bu bazen devrim ve karşıdevrimle sonuçlanabiliyordu (bu ikincisi duruma göre ABD ve sistemin merkezindeki diğer emperyal güçler tarafından, kimi zaman doğrudan askeri müdahaleyle destekleniyordu).

Bununla birlikte emperyalizm konusunda verilen mücadele sadece Kuzey ve Güney arasında yaşanmadı. Lenin'in öne sürdüğü gibi tekelci sermayenin büyümesi, dünya sisteminin merkezindeki gelişmiş sanayi ülkeleri arasında yaşanan rekabetten ayrı tutulamazdı; bu rekabet ticaret ve para savaşları ve herkesin kendi ulusal şirketini ilerletmesinden kaynaklanan mücadeleler biçimini alıyordu. (1. ve 2. Dünya Savaşları'nda olduğu gibi savaşla bile sonuçlanabiliyordu.) Bu emperyalist rekabetin büyük kısmı çevredeki nüfuz ve denetim alanlarına yönelmişti ve büyük güçlerin her biri bazı bağımlı bölgeler üzerinde birincil olarak hak iddia ediyordu. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, merkezdeki durgunluk eğilimleri, çevredeki emperyalist sömürü, finansın küreselleşmesi ve gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki emperyal rekabet tekelci sermaye kuramına göre tanımlanan dünyanın genel bir resmini sunuyordu. Bu görüş küreselleşmenin son aşaması hakkında bugün sıkça karşılaştıklarımızdan tamamen farklı bir yaklaşım geliştirdi. Tekelci sermaye kuramının bakış açısına göre sistemin merkezindeki ulusal egemenlik (çevrenin aksine) aşınmadı. Dünya ekonomisi ne kuvvetli düzenleyici güçlerin eksikliği anlamında kaotiktir; ne de bazılarının iddia ettiği gibi, DTÖ ve diğer ulusüstü örgütlerin önderliğinde sermayenin yeni bir enternasyonaline yol açmaktadır. Magdoff *Globalization–To What End?* (1992) adlı incelemesinde bu bakış açısını

savunarak şunları yazıyor:

> *Küreselleşmede son zamanlarda yaşanan büyük savurganlığın uzun bir tarihle beraber devam eden bir sürecin parçası olduğunu fark etmek kayda değerdir. Her şeyden önce kapitalizm bir dünya pazarı oluşturma süreci içinde doğdu ve merkez kapitalist ülkelerdeki büyümenin uzun dalgaları, onun fetih ve ekonomik nüfuz yoluyla yüzyıllarca süren yayılmasıyla ilişkilendirildi. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de rekabetçi baskılar, sermayenin birikimini devam ettirmeye duyduğu aralıksız ihtiyaç, hammadde kaynaklarını denetleme avantajları işletmelerin ulusal sınırların ötesine erişmesini teşvik etti ... Kapitalizmin yayılması onun çeşitli ulusal bileşenleri arasındaki işbirliğini önceden varsaysa ve gerektirse de ... bu aynı ulusal bileşenlerin her birinin kendi yükselişleri ve avantajları için mücadeleyi bıraktıkları görülmemiştir. Merkezkaç ve merkezcil kuvvetler kapitalist sürecin tam da merkezinde daima bir arada yer almışlardır; bunlardan bazen biri, bazen de diğeri baskın olmuştur. Bunun sonucunda barış ve uyum dönemlerini anlaşmazlık ve şiddet dönemleri izlemiştir. Bu dönüşüm mekanizması genel olarak mücadelenin ekonomik ve askeri biçimlerini gerektirir; sonucunda en güçlü olan muzaffer olarak çıkar ve kaybedenlere boyun eğdirir. Ancak eşitsiz gelişme çok geçmeden yeniden devreye girer ve yenilenmiş bir hegemonya mücadelesi dönemi belirir (Globalization–To What End?, s. 4-5).*

Zamanımızın "en güçlüsü" hâlâ ABD ve 1945'ten bu yana küresel bir hegemonik emperyalizmi sürdürmeyi başardı. Bu hegemonyaya

1970'lerden beri diğer önde gelen kapitalist ülkeler meydan okumakta. ABD her fırsatta üstün konumunu devam ettirmeye çalıştı; bunu önde gelen askeri güç rolünü yayarak ve ekonomik ve mali gücünü kullanarak yaptı. István Mészáros *Socialism or Barbarism** (2001) (Marksist analizin aynı geniş geleneğiyle ilişkilendirilen bir çalışma) adlı eserinde şunları yazıyordu: "ABD'nin hegemonik emperyalizminin bu kadar başarılı olması ve hâlâ egemenliğini sürdürmesi, onun sürekli olduğu tespitini bir yana bırakın istikrarlı olarak görülebileceği anlamına bile gelmiyor. ABD yönetimi altındaki 'küresel hükümet' tahayyülü bir hüsnükuruntu olarak kalmaya devam ediyor; tıpkı (tam da artan askeri çatışmalar ve toplumsal patlamalar zamanında) 'yeni dünya düzeninin' son versiyonun temel dayanağı olarak sunulan 'Demokrasi İçin İttifak' ya da 'Barış İçin Ortaklık' gibi. Bunun yerine ortaya çıkan şey 'emperyalizmin potansiyel olarak en ölümcül evresidir' ve şu noktalarda belirginleşir:

1) ABD, Avrupa ve Japonya arasında büyüyen rekabet;

2) ABD yönetici çevrelerinde Çin'in (yükselen bir rakip süper güç olarak görülüyor) oluşturduğu potansiyel tehdit hakkında artan kaygı ve;

3) ABD'nin, hegemonyasının jeopolitik alanını genişleterek bu tür tehditlerin önüne geçme amaçlı saldırgan girişimleri" (s 51-52). Küreselleşme hakkında dünyanın bütünleştiği, bütün merkezlerin dağıldığı ve bütün egemen güçlerin ortadan kalktığı yönündeki tüm laflar bir illüzyondan ibarettir. Ulus devlet egemenliği ve ABD emperyalizmi hiçbir yere gitmedi ve kapitalist gelişmenin bu yeni evresinde patlamaya hazır nitelikte bir bileşim olarak varlığını sürdürüyor.

Bu yüzden, kapitalizmin mevcut aşamasında yaşanan sermayenin küreselleşmesi artan tekelleşmeden, yani sermayenin dünya ölçeğinde yoğunlaşması ve merkezileşmesinden (bu da zorunlu olarak daha büyük çelişki ve krizlere yol açar) ayrı tutulamaz. Sweezy

1997'de *Monthly Review*'de şunu öne sürmüştü: "Kapitalizmin yakın tarihinde 1974-75'teki resesyonla başlayan dönemin altında yatan en önemli üç eğilim şunlardı:

1) Toplam büyüme oranının yavaşlaması,

2) Tüm dünyada tekelci (ya da oligopolcü) çokuluslu şirketlerin artması;

3) Sermaye birikim sürecinin finansallaşması olarak tabir edilen durum." Bu eğilimlerin tamamı kapitalizmin itici gücünün, yani sermaye birikim sürecinin ta kendisinin bir ürünüydü; küreselleşmeden kaynaklanmıyordu. Küreselleşme ise kapitalizm var oldukça devam eden, ama sadece kapitalizm çerçevesinde anlaşılabilecek bir süreç olarak görülmelidir. Yine de Sweezy şunu vurgulayacaktı: Sermaye birikimiyle ilişkilendirilen bu "eğilimlerin" üçünün de, "devam etmekte olan ve çeşitli süreçlerin kendisini ifade ettiği şekle damgasını vuran bir küreselleşme bağlamında meydana geldiği görülmelidir."

****

Bu kitapta yer alan makaleler ilk olarak 1965 ve 1978 yılları arasında yayınlanmıştı. Harry Magdoff'un emperyalizm konusundaki öğretici çalışması hakkında açık seçik bir özet sunmaları amacıyla ve emperyalizmi bugün, 21. yüzyılın başlarında yeniden biçimlendirmekte olan temel güçlerin anlaşılması bakımından taşıdıkları önem nedeniyle seçildiler.

1. Bölüm, "Paul Baran'ın Kazanımı", ilk olarak, *Monthly Review* dergisinin, Baran'ın anısına adanmış özel sayısı olan Mart 1965 tarihli sayısında yayınlanan bir makaledir. Bu özel sayı daha sonra yeniden Paul Sweezy ve Leo Huberman (der.), Paul Baran: *A Collective Portrait* (New York: Monthly Review Press, 1965) içinde de yeniden yayınlandı. Bu bölüm, Baran'ın kazanımı hakkında bir açıklama sunarken, aynı zamanda Magdoff'un emperyalizm açıklamasını inşa ettiği ekonomik temelleri de tanımlamakta ve her ikisinin

eserini ve kendilerini adadıkları Monthly Review projesini esinlemiş olan sosyalist değerleri ortaya koyarak savunmaktadır.

2. Bölüm, "Emperyalizm Çağı", ilk olarak Haziran 1968 tarihli *Monthly Review* dergisinde yayınlanmıştır ve Magdoff'un, *The Age of Imperialism* (New York: Monthly Review Press, 1969) isimli kitabına başlığını veren makaledir. Magdoff'un 1945 sonrası dönemde emperyalizmin yapısı hakkındaki en kapsamlı çalışmasını oluşturmaktadır ve bu yapının ekonomik mekanizmalarının bütünlüklü ve ayrıntılı bir özetini sunmaktadır.

3. Bölüm, "Amerikan İmparatorluğu ve ABD Ekonomisi", yayın hayatına Eylül 1966 tarihinde yapılan Sosyalist Akademisyenler Konferansına sunulan bir rapor olarak başlamış, Kasım 1966 tarihli *Monthly Review* dergisinde ve sonra *The Age of Imperialism* kitabının sonuç bölümü olarak yayınlanmıştır. Emperyalizmin ABD kapitalizminin sürdürülmesinde oynadığı temel rolü irdelemekte ve ABD emperyalizminin 1945'den bu yana süren önderlik rolünü ortaya sermektedir.

4. Bölüm, "Sömürgesiz Emperyalizm", ilk olarak 1970 yılında Oxford Üniversitesi'nde yapılan bir seminerde sunulmuş, ilk olarak Roger Owen ve Robert Sutcliffe, (der.), *Studies in the Theory of Imperialism* (London: Longmans, 1972) içinde yayınlanmış ve Harry Magdoff, *Imperialism: From the Colonial Age to the Present* (New York: Monthly Review Press, 1976) içinde yer almıştır. Modern emperyalizmi, emperyalizmin daha uzun tarihçesi içine yerleştirerek, bu tarihçe içindeki süreklilikler ve değişimleri incelemekte ve emperyalizmin sömürgeciliğin sona ermesinden sonraki ekonomik temellerini ele almaktadır.

5. Bölüm, "Militarizm ve Emperyalizm", Aralık 1969 tarihli 'American Economic Association' Yıllık Toplantısı'na sunulmuş, ilk olarak Şubat 1970 tarihli *Monthly Review* dergisinde yayınlanmış ve *Imperialism: From the Colonial Age to the Present* içinde yer almıştır.

Makale, kapitalist sistemin kendisinin savaşı eşiğine kadar getirdiğini göstererek, küresel kapitalist sistemin sürdürülmesinde militarizmin (ve askeri harcamaların) önemini açığa çıkartmaktadır.

6. bölüm, "Uluslararası Ekonomik Reformun Sınırları", Mayıs 1978 tarihli *Monthly Review* dergisinde yayınlandı. Magdoff'un emperyalizm konusundaki çoğu yazısı emperyalist ülkelerin Üçüncü Dünyaya egemen olma ve onu sömürme mekanizmaları üzerine odaklanmaktadır. Bu makale Üçüncü Dünya liderlerinin yeni bir ekonomik düzen çağrısında bulunarak geliştirdikleri direniş stratejisini inceleyerek ve kapitalist küresel düzen içinde yeni bir küresel zenginlik ve gelir bölüşümünün yaratılabileceği yanılsamasını ortaya çıkartarak resmi tamamlamaktadır.

Bu kitabın Türkçe baskısına, orjinal baskısına ek olarak Haryy Magdoff'un Fred Magdoff ile birlikte yazdığı ve Monthly Review Dergisi'nin Nisan 2004 sayısında yayınlanan "Disposable Workers: Today's Reserve Army of Labor" (Kullanılıp Atılan İşçiler- Günümüzün Yedek Sanayi Ordusu) adlı makalesi ve yine Dergi'nin Ekim 2003 tarihli 54/4 sayısında "Bir Dünya Ekonomisi Olarak Kapitalizm" adıyla yayınlanan, Huck Gutman'nın Haryy Magdoff ile yaptığı söyleşiyi ekledik.

Kitapta editoryal değişiklikler asgari düzeyde tutuldu. Yalnızca yazım hatalarını düzelttik, eksik referansları tamamladık, tabloları tutarlılık adına yeniden numaralandırdık.

Okur, bu makalelerin 10 yıl ya da daha fazla süre önce yazılmış olmalarına rağmen, tümünün de tek bir bütünlüklü projenin parçaları olduğunu fark edecektir. Bunlar yazıldıkları dönemi ve aynı zamanda çağımızı da aydınlatan tutarlı bir bütünlük oluşturmaktadırlar. Doksanıncı yaş günü vesilesiyle Harry Magdoff'un onuruna basılan bu kitap daha iyi bir dünya için verilen mücadeleye de önemli bir silah sağlamaktadır.

Önsöz

John Bellamy Foster

11 Kasım 2000'de, baba Bush döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi ve başkanın özel yardımcısı olan Robert Haass, Atlanta'da "Emperyal Amerika" başlıklı bir makalenin sunuşunu yaptı. Birleşik Devletler'in küresel üstünlük hedefinde başarılı olması için, diyordu, Amerikalıların kendi rollerini "geleneksel ulus-devletten emperyal güce doğru [kayacak biçimde ç.n.] yeniden-kavramaları" gerekecekti. Haass, Amerika'nın rolünü tarif ederken, "emperyalist" terimini hasır altı ederek "emperyal" terimini tercih etti, çünkü bu birinci terim, "genelde ticari amaçlar uğruna sömürüyü" ve "teritoryal denetimi" çağrıştırıyordu. Yine de, içerik mükemmel biçimde berraktı:

> *"Emperyal bir dış siyaset savunmanın anlamı dünyayı, hem devletler arasındaki ilişkileri hem de bu devletlerin iç koşullarını etkileyecek belirli ilkeler doğrultusunda örgütlemeye girişen bir dış siyasete çağrı yapmaktır. ABD'nin rolü 19. yüzyıl Büyük Britanyası'nınkini anımsatacaktır... Baskı ve güç kullanımı normalde son çare olacaktır; John Gallagher ve Ronald Robinson tarafından bir buçuk yüz-*

> *yıl önce Britanya hakkında yazılmış olan, 'Britanya'nın izlediği siyaset, denetimin, mümkün olduğunda gayrı-resmi biçimlerde ve gerekli olduğunda da resmi biçimlerde genişletilmesi ilkesine dayandı, sözleri Amerika'nın yeni yüzyılın başlangıcındaki rolüne uyarlanabilirdi."*[1]

Bir Amerikan imparatorluğunun varlığı sır değildir. Bu durum, Birleşik Devletler'deki çeşitli güçler tarafından geleneksel olarak inkar edilmekle birlikte, dünyanın çoğu bölümünde yaygın, hatta evrensel olarak kabul görmektedir. Ancak Haass Washington'un, bu emperyal heveslerin daha da ileri götürülmesi amacıyla, hem Amerikan nüfusunu hem de dünyanın geriye kalanını, bu emperyal rol hakkında çok daha açık-seçik biçimde bilgilendirmesi çağrısında bulunuyordu. "Amerikan dış siyasetinin yüz yüze kalmaya devam ettiği temel sorun" diye açıklıyordu, "bir güç fazlalığı sorunu ve bu fazlalığın Birleşik Devletler'e kazandırdığı çok sayıda ve kayda değer avantajla ne yapılması gerektiği sorunudur". Bu güç fazlalığı ise yalnızca, Birleşik Devletler'in Britanya'nın 19. yüzyılda sahip olmuş olduğu çapta emperyal çıkara sahip bulunduğunun onaylanmasıyla işe yarar hale getirilebilirdi. Bu durumda tüm dünyaya, Washington'un yerkürenin bütünü üzerinde kendi meşru çıkarları olarak algıladığı şeyleri güvence altına almak üzere kendi "denetimini", mümkün olduğunda gayrı-resmi ve mümkün olmadığında da resmi biçimde "genişletmeye" hazırlandığı sinyali verilmeliydi. Haass'ın makalesinin son bölümünün başlığı "Emperyalizm Yurtta Başlar" biçimindedir. Vardığı sonuç da şudur: "Bu vaziyet içinde Birleşik Devletler'in giderek artan biçimde karşı karşıya kaldığı risk... pek bir şey yapmayarak, kendi merkezi çıkarlarını destekleyecek bir dünya yaratma olanağını çarçur etmesi olacaktır. Emperyal aşırı zorlama değil, gerekenden daha az zorlama daha büyük bir tehlike gibi durmaktadır."

Haass tarafından sunulan "Emperyal Amerika" argümanının ana hatlarının, temelde bu sınıfa hizmet eden ABD devletiyle birlikte, ABD egemen sınıfının bugünkü hakim görüşünü temsil ettiğine inanmamız için her türlü neden mevcuttur. Bugün Birleşik Devletler'deki hakim görüş, ABD imparatorluğunun varlığını yıllarca inkar ettikten sonra, "emperyal ordusu" ve "emperyal protektoraları" (mandaları ç.n.) ile birlikte "Amerikan emperyum"unda zaferden zafere koşan bir konumu benimsemiştir.[2] Dışsal konum alıştaki bu kayma ilk kez, Birleşik Devletler'in yalnızca Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra geride kalan yegane süper güç olduğunun değil; aynı zamanda Avrupa ve Japonya'nın, ekonomik büyüme oranlarında Birleşik Devletler'e kıyasla ortaya çıkan yavaşlamalar nedeniyle, onunla artık ekonomik olarak rekabet etmeye daha az yetenekli olduklarının da açıkça görünmeye başladığı 1990'ların sonlarında meydana gelmişti. Avrupa Yugoslav iç savaşının bozgunu karşısında, Birleşik Devletler olmaksızın kendi bölgesinde bile askeri eyleme geçebilecek gibi görünmüyordu.

Washington'un 11 Eylül 2001'in ardından Terörizme Karşı Küresel Savaş'ını başlatmasından sonra, ABD dış siyasetinin emperyal boyutları giderek daha da berraklaştı. Bu durumda ABD imparatorluğu, şimdi politik uzmanlar ve harcıalem medya tarafından, ABD'nin dünya sahnesindeki eşi benzeri görülmemiş rolünün bir sonucu olarak üstlenilmesi gereken bir "yük" olarak resmedilmektedir. Birleşik Devletler'in ulusal çıkarlar, ekonomik sömürü, ırkçılık ya da sömürgecilikten ayrışmış ve yalnızca özgürlük ve insan haklarını teşvik etmek üzere mevcut olan yeni türden bir imparatorluğun önderi olduğu söylenmektedir. Harvard Üniversitesi, Kennedy School of Government'da İnsan Hakları Siyaseti Profesörü olan Michael Ignatieff'in, *New York Times Magazine*'de (5 Ocak 2003) iddia ettiği üzere, "Amerika'nın imparatorluğu, geçmiş zamanların sömürgeler, fetih ve beyaz adamın görevleri üzerine inşa

edilmiş olan imparatorluklarına benzemez... 21. yüzyıl emperyumu politik bilim tarihi kayıtlarında yeni bir buluş, bir *empire lite* [eski imparatorluklara benzemeyen kolay ve ucuz bir imparatorluk ç.n.], fazileti, dünyanın bugüne kadar görmüş olduğu en korkunç askeri güç tarafından dayatılmakta olan serbest piyasalar, insan hakları ve demokrasiye dayanan küresel bir hegemonyadır."[3]

Bu tür yüksek-perdeden sözler bir yana, bugün bu "21. yüzyıl emperyumunu" insanlığın önde gelen kaygılanma nedenlerinden biri haline getirmiş olan şey, Washington'un hedeflerine ulaşmak üzere rakipsiz askeri gücünü, bunu mutlaka gerekli gördüğü her zaman, diğer ülkeleri işgal ve istila etmek üzere kullanmaya giderek daha hazır hale gelmiş olmasıdır. Yine de Hindistanlı iktisatçı Probhat Patnaik'ın on yıl kadar önce gözlemiş olduğu gibi, "Bugüne kadar hiçbir Marksist emperyalizmin varlığını savaşlar gerçeğinden türetmiş değildir; tersine savaşların varlığı emperyalizm terimleriyle açıklanmıştı".[4] Emperyalizm gerçeği bir kez bu tür savaşların sonucu olarak dünyanın dikkatini yeniden bu denli çekmeye başlamışsa, temel nedenlerini araştırmak önem kazanmaktadır.

KLASİK EMPERYALİZM

19. yüzyıl İngiliz emperyalizminin en çok etki yaratan harcıalem tarihsel açıklamalarından bir tanesi iktisat tarihçileri John Gallagher ve Roland Robinson tarafından yarım yüzyıl önce kaleme alınmış olan "Serbest Ticaret Emperyalizmi" başlıklı bir makalede ileri sürülmüştü. Bu analizin bir bölümü Haass tarafından da kendi "Emperyal Amerika" argümanını ilerletmek için kullanılmıştı. Gallagher ve Robinson'un makalesinde yer alan temel tez basitti: *Emperyalizm modern zamanlardaki ekonomik yayılmanın sürekli bir gerçekliğidir.* Emperyalizmi temelde sömürgelerle ve sömürgecilikle birleştirenler ve bu nedenle de Afrika üzerindeki kapışma ile 19. yüzyıl sonundaki *sömürgeci* yayılmayı genel bir emperyalizm modelinin temeli haline getirenler, hatalıydılar. Britanya emperyalizmi, bir dö-

nem serbest ticaretin genişletilmesi ve bir başka dönem sömürgelerin ilhakı üzerindeki yoğunlaşmaya rağmen, 19. yüzyıl boyunca kendi içsel mantığı açısından temelde hep aynı kaldı. Gallagher ve Robinson'un (Haass'ın da alıntı yaptığı aynı pasajda) incelemiş oldukları gibi:

> *"Britanya'nın siyaseti, denetiminin mümkün olduğunda gayrı resmi ve gerekli olduğunda resmi biçimde genişletilmesi ilkesini takip etti. Bu yöntemlerden bir tanesini 'anti-emperyalist' ve ötekini 'emperyalist' olarak etiketlemek, Britanya'nın çıkarlarının, kullanılan yöntem her ne olursa olsun sürekli olarak güvence altına alınmış ve genişletilmiş olduğu gerçeğini görmezlikten gelmektir. Serbest ticaret imparatorluğunun alışılmış özeti olan 'yönetim değil ticaret' ilkesi, 'mümkün olduğunda gayrı resmi denetim yoluyla ticaret, gerekli olduğunda ise yönetim yoluyla ticaret' ilkesi olarak okunmalıdır... "Ucuz emperyalizm" [yeni-sömürgecilik kastediliyor. Ç.N] girişimlerine... rağmen, [19. yüzyıl sonunda] tropikal Afrika'daki Britanya üstünlüğüne karşı yükselen yabancı meydan okumalar ve başka yerlerde gayrı resmi genişlemeye çok da iyi hizmet etmiş olan geniş-ölçekli, güçlü, yerli politik örgütlenmelerinin burada görece olarak eksik olması, nihayetinde resmi yönetime geçişi dayattı."*[5]

Bu argümanın 19. yüzyıl Britanya emperyalizmini anlamak isteyenlere yönelik başlıca önerisi, sömürgeciliğin değil, "serbest ticaret emperyalizminin" temel odak noktası haline getirilmesi gerektiğidir. Britanya yalnızca kendi ekonomik amaçları gayrı resmi denetim tarafından güvence altına alınamadığı zaman, bu amaçlarını elde etmek üzere resmi emperyalizme ya da sömürgeleştirmeye; yani doğrudan ve sürekli askeri ve politik denetim icrasına başvurmuş-

tur. Eğer çoğunlukla "ticaret bayrağı takip ediyordu" deniliyorduysa, "Britanya ticareti açısından, gayrı resmi imparatorluğun görünmez bayrağını takip etme yönünde genel bir eğilim mevcuttu" demek çok daha doğru olacaktır. Bu yazarlar, "19. yüzyıl Britanya serbest ticaret emperyalizminin", "ayırt edici özelliğinin", askeri kuvvet ve hegemonik güç kullanımını, genelde öncelikli olarak ekonomik egemenlik ve yayılma için gereken güvenli koşulların oluşturulması ile sınırlandırmak olduğunu ileri sürmüşlerdi.

Böylesine bir gayrı resmi emperyalizm türünün en açık örneği Britanya'nın 19. yüzyıl Güney Amerikası'nda üstlenmiş olduğu roldür. Britanya bölge üzerindeki denetimini Britanya deniz kuvvetleri tarafından desteklenen çeşitli ticari anlaşmalar ve mali ilişkilerle sürdürdü. Britanya Dışişleri Bakanı George Canning'in 1824'te belirttiği gibi: "İspanyol Amerikası özgürdür ve eğer biz üzücü biçimde yanlış işler yapmazsak da o *İngiliz*'dir"[6] Gallagher ve Robinson sürekli olarak, Britanya'nın bu tür "bölgelerin Büyük Britanya'ya hammadde ve gıda temin edecek tamamlayıcı uydu ekonomileri"ne dönüştürülmesini sağlayan türden bir etki icra ettiğini açıklamaktadırlar.

Britanya, zaten kendi egemenliğini dayatmak açısından başka çıkar yolu kalmadığında, 19. yüzyılda Latin Amerika'da tekrar ve tekrar yaptığı üzere, aktif müdahaleler başlatmaya her zaman hazırdı.

Tanınmış Alman tarihçi Wolfgang J. Mommsen'in *Teories of Imperialism* kitabında da belirttiği üzere, bu gayrı resmi emperyalizm kavramının önemi, Marksist ve Marksist-olmayan yaklaşımlar arasındaki aralık üzerinde bir köprü kurmayı denemesinden kaynaklanıyordu; çünkü bu kavram (onu daha formel politik-askeri gerçekleşme biçimleriyle basit biçimde karıştırmayıp) emperyalizmin ekonomik yayılmanın bir dışa vurumu olarak sahip olduğu tarihsel sürekliliği vurguluyordu:

"Emperyalizm konusundaki Batılı [Marksist-olmayan] düşünce, resmi yönetimin kurulmasını önceleyen ya da ona eşlik eden, ya da hatta bunu gereksiz kılan sayısız emperyalist egemenlik tipinin bulunduğunu kabul ederek, Marksist teoriyle yakınlaşmıştır... Genel olarak söylemek gerekirse bugünlerde Marksist-olmayan birçok teorisyen emperyalist türden bir bağımlılığın pekala en çeşitli gayri-resmi etki türlerinden, özellikle de ekonomik doğalı olanlardan kaynaklanabileceğini onaylamaktadır. Emperyalist güçler sömürgesel çevrede hiç de sabit biçimde gerçek politik güç icrasında bulunmaya zorunlu değillerdi: Emperyalist gruplar için kriz durumunda metropoldeki gücün sağlayacağı desteğe güvenilebileceğini bilmek genellikle oldukça yeterliydi. Yani resmi politik yönetim emperyalist gelişmenin normal tipi olarak değil, yalnızca en özgün tipi olarak ortaya çıkmaktadır."[7]

Gallagher ve Robinson kendi yaklaşımlarını ironik biçimde John Hobson'un (1902'deki *Imperialism: A Study*) ve Lenin'in (1916'daki *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*) klasik açıklamalarından, hem Hobson'un hem de Lenin'in görüşlerini resmi denetimi ya da sömürgecilik konusundaki dar bir örnekler yelpazesi ile özdeşleştirme yoluyla ayrıştırmışlardır. Bu yazarlar özellikle Lenin'in, sömürgeci ilhakların zirveye ulaştığı 19. yüzyılın son çeyreğini kapitalizmin niteliksel olarak yeni bir aşaması; tekel [aşaması ç.n] ya da emperyalist aşama biçiminde belirleyerek, emperyalizmi gayrı resmi denetimden ziyade resmi denetimle özdeşleştirmiş olduğunu ileri sürdüler.

Ancak, bu eleştiri hiç de isabetli değildir, çünkü Lenin'in kendisi de emperyalizmin, özellikle 19. yüzyıl Latin Amerikası'ndaki Britanya emperyalizminde de tanık olunduğu gibi, mutlaka resmi de-

netim gerektirmediğini vurgulamıştır. "Dünyanın bir yanda sömürge sahibi ülkelerle öte yanda sömürgeler... arasında bölünmesi", diye gözlemlemiştir, ulus devletler arasındaki merkez-çevre ilişkilerini sona erdirmemiştir. Aslında Lenin, Londra'ya mali açıdan, tıpkı gerçek bir sömürge kadar bağımlı bir durumda olan Arjantin de dahil olmak üzere, "çeşitli biçimlerdeki bağımlı ülkeler; resmi olarak politik bağımsızlığa sahip olan, ama aslında, mali ve diplomatik ağın içinde sarmalanmış olan ülkeler... yarı-sömürgeler"e işaret etmişti.[8]

Gayrı-resmi serbest ticaret emperyalizmi (ya da sömürgesiz emperyalizm) olgusu, emperyalizmi kapitalist yayılmaya eşlik eden; onu kendisini ifade ettiği özel politik biçimlerden yalnızca ikincil biçimlerde etkilenen tarihsel bir süreç olarak gören Marksist teori açısından, asla bir muamma değildi. 19. yüzyılın son çeyreğinin, Lenin'in ve onu izleyen en önemli Marksist teorisyenlerin eserlerinde emperyalist evre olarak karakterize edilmiş olmasının nedeni, temelde gayrı-resmi emperyalizmden resmi emperyalizme doğru gerçekleşen kayma ile, ya da çevre çapında gerçekleşen yaygın ilhaklar olgusu ile değil, daha çok, *tekelci* aşamasına doğru ilerlemiş olan kapitalizmin, niteliksel olarak yeni tipte bir emperyalizm yaratan evrimiyle ilişkiliydi. Marksist emperyalizm teorisine sistemin daha derin küreselleşme eğilimlerini kavramanın bütünlüklü bir yolu olarak sahip olduğu önemi kazandıracak olan da, emperyalizmi, kapitalist gelişmenin (ekonomik/politik/askeri-merkez ve çevre) tüm karmaşıklığıyla bir dışavurum biçimi olarak, özgün tarihsel bir analize tabi tutmuş olmasıydı.

Bu yorum, emperyalizmin başlangıcından itibaren kapitalizme içsel olduğuna dair bir yaklaşımı barındırmaktadır. Çağdaş emperyalizmin; dünya pazarının gelişimi, merkez ile çevre arasındaki bölünme, sömürgeler ya da yarı-sömürgeler için sürdürülen rekabetçi av, artığa el konulması, hammaddelerin merkez ülkeye taşınmak

üzere güvence altına alınması vs. gibi birçok özelliği, 15. yüzyılın sonlarından itibaren küresel bir sistem olarak kapitalizmin bir parçasıydı. Emperyalizm köklerini, en geniş anlamda, sistemin (kar arayışı kadar birincil olan) birikim dinamiğine dayandırıyordu; bu dinamikse kapitalist dünya ekonomisinin merkezindeki ülkeleri ve özellikle de bu ülkeler içindeki zengin çıkar sahiplerini, kendi servetlerini ilerletmek üzere çevrenin artığına ve yaşamsal kaynaklara el koymaya teşvik ediyordu ki, Pierre Jalee'nin *The Pillage of the Third World*[9] diye adlandırdığı şey de buydu. Yoksul uydu ekonomileri 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyıldaki fetihler çağından başlamak üzere bir dizi zorbalık yöntemi aracılığıyla, üretim ve dağıtım sistemlerinin çok da fazla kendi ihtiyaçlarına değil, egemen metropollerin ihtiyaçlarına hizmet edeceği biçimde yapılandırıldılar. Yine de, emperyalizmin kapitalist gelişmenin çeşitli evrelerinde varolan bu tür ortak paydalarının kabul edilmiş olması 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren emperyalizmin doğası ve öneminde, Lenin'in bu durumu kapitalizmin yeni bir aşamasiyla özdeşleştirmesine neden olacak denli niteliksel bir değişim yaşandığı gözlemiyle de bütünüyle tutarlıydı.

Marksistler bu durumda çoğunlukla daha eski emperyalizm ile 19. yüzyılın son on yıllarında başlamış olan "yeni emperyalizm" adı verilen şeyi birbirinden ayrıştırmışlardır. Bu yeni emperyalizmi ayırt eden öncelikle iki şey mevcuttu:

1) Britanya hegemonyasının yıkılması ve çeşitli ileri kapitalist devletler arasında küresel toprak denetimi konusunda tırmanan rekabet;

2) Tekelci şirketlerin; büyük, bütünleşmiş sınai ve mali firmaların, ileri kapitalist sistemin tümünde egemen ekonomik aktörler olarak yükselişe geçmeleri. Bu yeni dev şirketler tam da kendi doğaları gereğince ulusal sınırların ötesine doğru genişlemeyi ve küresel üretime ve tüketime egemen olmayı amaçlıyorlardı.

Harry Magdoff'un bu kitapta da gözlemlediği gibi, "Egemen olma itkisi iş dünyası ile bütünleşmiştir." Bu emperyal mücadele ile meşgul olan tekelci firmalar genellikle kendi ulus devletleri tarafından kayrılmışlardır. Marksist yeni emperyalizm teorisi, dev firmaların yükselişi üzerine yaptığı vurguyla birlikte daha sonra çokuluslu ya da küresel şirketler olarak adlandırılacak olan olguya paralel biçimde belirginleşen, değişen küresel ekonomik ortama işaret etmişti. Bunların tümü artığa el konulması, hammaddelerin ve doğal kaynakların denetimi için sürdürülen yarış, küresel çevrede ekonomik bağımlılıkların yaratılması ve rakip kapitalist güçler arasında bitip tükenmeyen rekabet gibi daha eski görüngülerin, kendilerini yeni ve dönüşmüş biçimlerde açığa vuracakları bağlam haline dönüştü.

Marksist yaklaşımı harcıalem yorumlardan en keskin biçimde ayıran da, onu kapitalist gelişmenin tarihsel bir gerçekliği, sistemin kendisinin evrimiyle birlikte yeni karakteristikler kazanan bir şey olarak gören bu emperyalizm anlayışıydı. Harcıalem yorumlar emperyalizmi basit bir politika olarak ele aldılar ve onu öncelikle devletlerin gerçekleştirdiği politik ve askeri eylemlerle özdeşleştirdiler. Gallagher ve Robinson gibi gerçekçi iktisat tarihçilerinin itiraz ettikleri daha geniş bir yaygınlığa sahip olan harcıalem görüşte emperyalizm, sadece gerçek askeri fetih tarafından öncülüğü yapılan açık politik ve teritoryal denetim vakalarında mevcuttu. Bununla çelişen Marksist görüşte ise emperyalizm basitçe devletlerin politikaları aracılığıyla değil, ama aynı zamanda şirketlerin eylemleri ile ve ticaret, maliye ve yatırım mekanizmaları aracılığıyla da gerçekleşiyordu. Bağımlı toplumlardaki yerli işbirlikçilerin ya da komprodor öğelerin palazlandırılması da dahil olmak üzere, tüm bir sınıf ilişkileri takım yıldızını da ele alıyordu. Dolayısıyla emperyalizmin nasıl işlediğine dair herhangi bir açıklama tüm sistemin ya da tekelci kapitalizmin de tarifini gerekli kılıyordu. Bu görüşe göre kapitalist dünya sisteminin çevresinde bulunan ülkelerin, sistemin mer-

kezindekiler tarafından gayrı resmi denetim altına alınması, resmi denetim kadar büyük bir önem taşıyordu. Hegemonya üzerinde verilen mücadeleler ve daha genel olarak önde gelen kapitalist devletler arasında varolan rekabet sürekliydi, ama bu rekabet ellerinin altında bulunan ekonomik, politik ve askeri kaynaklara bağlı olarak değişen biçimler alıyordu.

Savaş-Sonrası Dönemde Emperyal Amerika

Marksist görüşte modern emperyalizmin temel ayırt edici özelliği, dev şirketlerin egemenlik konumuna yükselişleri ile ilişkili idiyse, çeşitli ulus devletlerin sahip oldukları göreli konumların da gösterdiği gibi, sistem içindeki güç sıralaması zaman içinde yine de önemli bir kaymaya uğradı. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarındaki temel küresel gerçeklik, Britanya hegemonyasındaki çöküş ile bunun ardından ileri kapitalist devletler arasında, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'na yol açacak biçimde tırmanan rekabetti. Sovyetler Birliği'nin Birinci Dünya Savaşı bağlamı içindeki yükselişi, sistem açısından, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist dünya ekonomisinin yeni hegemonik gücü haline gelen Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasında bir Soğuk Savaş'a yol açacak olan dışsal bir meydan okuma anlamına geldi. Sovyetler Birliği'nin daha sonra 1991'de çökmesi Birleşik Devletler'i tek süper güç haline getirdi. 1990'ların sonlarına gelindiğinde Birleşik Devletler ana ekonomik rakiplerini de yenmiş durumdaydı. Yeni yüzyılla birlikte tüm bunların sonucu, Henry Kissenger'in 2001'de *Does America Need a Foreign Policy*'de açıkladığı üzere, ABD'nin "geçmişin en büyük imparatorlukları tarafından bile ulaşılamamış olan bir üstünlüğe" ulaşmasıydı.[10]

Bu da doğal olarak şu soruya yol açtı: Birleşik Devletler bu anormal "güç fazlası" ile ne yapacaktı? Washington'un yanıtı özellikle de 11 Eylül'ün ardından, emperyal heveslerini küresel çevrede; Vietnam Savaşı'ndan beri görülmemiş boyuttaki, yenilenen müdahale-

ler yoluyla elde etmek oldu. ABD devleti emperyal Terörizme Karşı Savaş'ını yürütürken ABD iş çevrelerinin yayılmacı hedefleriyle de birleşti. *Business Week Online*'ın 2003 Ocak ayının sonlarında ABD'nin Irak işgalinden türeyebilecek ekonomik faydalar konusunda ifade ettiği gibi: "ABD ordusu Irak'ın petrol ve gaz rezervlerini [dünyada Suudi Arabistan'dan sonra bilinen en büyük rezervler] belirli bir zaman kontrol edeceği için, ABD şirketleri pastanın büyük dilimi uğruna sıraya dizileceklerdir. Petrol çıkarma haklarını bile elde edebilirler." Birleşik Devletler'in egemenliğinde olan petrol hizmet sanayi şirketleri, "kendilerini ABD Özel Kuvvetleri kadar muzaffer hissedebilirler"di.[11] Aslında, bu tür askeri istilaların ana hedefi rejim değişikliği ve bunu takiben de, temelde Birleşik Devletler tarafından tarif edilen emperyal düzenin dışında kaldıkları için böyle adlandırılmış olan "haydut devlet"in ekonomisini, kaynakların daha geniş sömürüye açılması da dahil olmak üzere, kapitalist dünya ekonomisinin egemen ihtiyaçlarına uyacak biçimde yeniden-yapılandırmaktır.

Mevcut yönetim içindeki sorumlulukları Afganistan'ın geleceğine yönelik ABD Politika Koordinatörlüğü de dahil olacak biçimde genişletilmiş olan Richard Haass, *Intervention* isimli kitabında, rejim değişikliğinin çoğunlukla yalnızca fethedilen ulusu yıkım içinde bırakan ve bunu izleyen "ulus-inşasını" gerekli kılan, tam bir askeri işgalle elde edilebileceğine işaret etmişti:

> *Askeri güç aracılığıyla belirli bireyleri hedef almak zordur... ABD'nin politik önderlikte değişim yaratmak üzere güç kullanma çabaları Libya'da Kaddafi, Irak'ta Saddam ve Somali'de Aideed örneklerinde başarısızlığa uğradı. Güç, politik değişimin daha olası olduğu bir bağlam yaratabilir, ama olağanüstü düzeyde istihbarat ve biraz şanstan daha fazlası olmaksızın, gücün kendi başına özgün*

politik değişimler yaratması çok da mümkün değildir. Bu tür bir değişim olasılığını yükseltmenin tek yolu, önce tüm muhalefeti ortadan kaldırmayı ve sonra da başka bir toplumun kapsamlı mühendisliğine izin veren bir işgali gerçekleştirmeyi içeren, ulus-inşası gibi zora dayalı müdahale biçimlerinden geçer."[12]

Haass, böyle bir "ulus-inşacısı" işgal türünün, "her türlü yerel muhalefeti yenmek ve silahsızlandırmaktan ve meşru güç kullanımı üzerinde tekel ya da tekel-benzeri bir denetime sahip olan politik bir otorite kurmak"tan geçtiğini vurgulamıştır. (Bu da Max Weber'in ünlü devlet tanımıdır; ancak bu örnekte dışardan gelen bir istilacı kuvvet tarafından dayatılmaktadır.) O halde, Haass'ın bir dış politika analizcisinden alıntı yaparak gözlemlediği gibi, "emperyal oranlarda ve muhtemelen sonsuz bir süreyi kapsayan" bir işgali gerekli kılmaktadır.

Şimdi tam da bu türden "emperyal oranlarda" ve belirsiz süreli bir istila türünün Washington'un Terörizme Karşı Savaş'ının ana gündemini oluşturduğu görünmektedir. İstilaları takip eden işgal ve "ulus-inşası" süreçlerinde (Afganistan örneğinde olduğu gibi), en kaba 19. yüzyıl tarzı açık sömürgeciliğinden kaçınılacaktır. Resmi ilhaklar yaşanmayacak ve doğrudan askeri işgal sırasında bile, başlangıçtan itibaren en azından bir yerel yönetim sahtekarlığı kurulacaktır. Yine de, önceden sömürgeciliğin klasik biçimiyle elde edilmiş olan şeylerden bazılarını elde etmek merkezi bir hedeftir. Magdoff'un bu kitapta işaret ettiği gibi:

"Askeri ve politik gücün doğrudan icrası olarak ele alındığında sömürgecilik, birçok bağımlı ülkenin toplumsal ve ekonomik kurumlarının metropol merkezlerin ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlenmesi açısından yaşamsaldı.

Bu yeniden biçimlendirme bir kez tamamlandığında uluslararası fiyatlar, pazarlama ve mali sistem gibi ekonomik güçlerin kendisi, ana ülke ile sömürge arasındaki egemenlik ve sömürü ilişkilerinin sürdürülmesi ve aslında derinleştirilmesi için yeterli hale gelmişlerdir. Bu koşullar altında, sömürgeye, temel herhangi bir şey değişmeksizin ve başlangıçta sömürgenin fethedilmesine neden olan çıkarlara fazla ciddi biçimde müdahale edilmeksizin resmi bağımsızlık bahşedilecektir."

Afganistan'da bu tür bir durum gerçekleşmektedir ve Irak açısından da bu ülkenin Birleşik Devletler tarafından istila edilmesi halinde öngörülen durum budur. Bir ülke bir kez tamamen silahsızlandırılıp kapitalist dünyanın merkezindeki ülkelerin ihtiyaçlarına uyacak biçimde yeniden biçimlendirildiğinde, "ulus-inşası" da tamamlanmış olacak ve işgal de güya sona erecektir. Ama petrol gibi yaşamsal kaynaklar barındıran (ya da bu tür kaynaklara erişim kazanmak açısından stratejik önem atfedilen) bölgelerde istilanın ardından resmi emperyalizmden gayrı-resmi emperyalizme doğru yaşanacak olan kayma hayli yavaş ya da sadece çok belirli biçimler altında gerçekleşecektir. "Gayrı resmi denetim" ya da sistematik biçimde merkez ulusları kayıran küresel birikim, çevre üzerindeki emperyalist sömürüyü gerçekleştiren normal araç olmayı sürdürmektedir. Ama bu da inatçı devletleri piyasa ile ve tepesinde Birleşik Devletler'in bulunduğu uluslararası güçler hiyerarşisiyle uyumlu kılmak için zaman zaman olağandışı araçların kullanılmasını gerektirmektedir.

Halihazırda ABD emperyalizmi savaşlarla böyle dolaysızca bağlantılı olduğu ve gelecekte de temelde aynı amaçlara ulaşmak üzere sonsuz bir savaşlar dizisine işaret ettiği için özellikle dikkat çekicidir. Ancak, işleyişin altında yatan güçleri anlamak istiyorsak tır-

manan bu militarizm ve saldırganlığın dikkatimizi emperyalizmin içsel mantığından uzaklaştırmasına izin vermemeliyiz; bu içsel mantık ise en açık ifadesini zengin ve yoksul ülkeler arasındaki büyüyen gelir ve zenginlik uçurumunda ve çevreden merkeze doğru bu uçurumu mümkün kılacak biçimde gerçekleşen net ekonomik artık transferlerinde bulmaktadır. Uluslar arasında varolan artan zenginlik ve yoksulluk kutuplaşması (ulusların kendi içlerinde de varolan bu kutuplaşma) sistemin dünya sahnesindeki en önemli kazanımıdır. Bu aynı zamanda modern emperyalizme karşı mücadelelerin de nihai gündemidir. Magdoff'un *Sömürgesiz Emperyalizm*'de iddia ettiği gibi, kapitalizm koşulları altında ekonomik, politik ve askeri egemenliğe yönelik esaslı bir yekvücutluk durumu mevcuttur. Emperyalizmin kendisini ifade etme biçimlerine karşı muhalefet etmek isteyenler bu dışavurumlardan hiçbirisine karşı, ötekilerin tümünü ve aslında tüm sistemi sorgulamaksızın etkin biçimde meydan okunamayacağını da kabul etmelidirler.

Harry Magdoff'un emperyalizm hakkında 1960'lar ve 70'lerden bu yana yazdığı ve en önemlilerinden bir bölümü burada yeniden basılmış olan yazıları, modern emperyalizmin tarihsel dinamiği konusunda eşi benzeri olmayan bir kılavuz sunmaktadır. Dolayısıyla da kendisini küresel sömürüden ve bu sömürüyü mümkün kılan muhtemelen sonsuz terör savaşları ile yıkımdan özgür kılmaya çalışan insanlığın mücadelesiyle meşgul olanlar açısından da paha biçilmez bir kaynak oluşturmaktadır.

PAUL BARAN'IN KAZANIMI

Mart 1965'te yayımlanmış

Paul Baran bir sosyal bilimci ve Marksist'ti. İktisat, temel çalışma alanını oluştururken, iktisada yönelik ilgisi ve iktisadi gelişmelere dair çalışmayla ilişkili yaklaşımı, insan toplumunun daha iyi kavranması yönündeki sürekli arayışının bir parçasını ve bölümünü oluşturuyordu: Bu arayışsa toplumun nasıl işlediğini ve bu işleyişin insanın yararına nasıl değiştirilebileceğini bulup ortaya çıkartmayı amaçlıyordu. Marks'ın çalışmaları ve düşüncesinde, toplumların nasıl ve neden değiştiklerine, kapitalist toplumun kökeni ile gelişimine ve kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüşmesine dair en tatmin edici açıklamayı bulmuştu. Baran elbette Marks'ın eserlerini herhangi bir "Marks uzmanı" kadar iyi biliyordu. Ancak o bu bilgiyi Marks hakkında alelade bir yorumcu ya da alelade bir Marks yorumcusu olmak üzere kullanmadı. Ne de çağdaş toplum hakkındaki kendi çalışmalarında, olguları, önceden kabul edilen Marks kalıplarının içine sıkıştırmaya uğraştı. Bunun yerine Marks'ın düşünme biçimini uyarladı: Marksizm'i sahiden soludu. Yalnızca Marks'ın

tahlillerini içselleştirmekle kalmadı, ama ondan, bazı önemli soruların nasıl sorulacağını ve ekonomik ve sosyal görüngülerin sonsuzluğu içinde mevcut olan kayda değer karşılıklı ilişkilerin nasıl bulunup çıkartılacağını da öğrendi. Tekelci kapitalizmdeki, emperyalizmdeki ve sosyalizmin inşasındaki değişimlerle karşı karşıya kaldığında, avcılık yapıp genel-geçer alıntılara sığınmadı. Bunun yerine, Marks olsaydı bu sorunla nasıl baş ederdi, diye sordu. Bu ise önemli olanı ve geçerli olanı keşfetmek uğruna yeni olgular ve yeni teorilerle ısrarla göğüs göğüse mücadele edilmesi anlamına geliyordu. Bir yandan da Marks'ın hipotezlerini yeni olguların ve gelişmelerin ışığında sürekli olarak yeniden-incelemek demekti.

Baran çalışmalarına sadece parlak bir zekayı ve amansız bir merakı değil, iyi eğitilmiş ve iyi donanmış bir aklı da misafir etti. Hayatın cilveleri onu üç farklı kültürü; Rus, Alman ve Anglo-Amerikan kültürünü keşfetmeye ve bu kültürlerden bir şeyler öğrenmeye yöneltmişti. Baran'da bu kültürler iyi bir harman oluşturdular ve bilgisiyle analitik yetkinliğini zenginleştirdiler.

Her şeyin ötesinde de Baran bir tutku adamıydı; hakikatin araştırılması ve bu hakikatin işe yarar hale getirilebileceği kullanım alanlarının bulunması konusunda son derece tutkuluydu. Onun peşinde olduğu şey kendinde ve kendisi için hakikat değil, ama yoksulluğun ve öteki toplumsal hastalıkların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak olan hakikat ve kavrayıştı. Amentüsü "Entelektüelin Adanmışlığı"nda (*Monthly Review*, 1961 Mayıs) güçlü biçimde ifade edilmişti. Kendi sözleriyle:

> *"O halde hakikati söyleme arzusu entelektüel olmanın koşullarından sadece bir tanesidir. Ötekisi cesarettir, rasyonel soruşturmayı o bizi nereye yöneltirse yöneltsin sürdürmeye, varolan her şeyin acımasız eleştirisini üstlenmeye hazır olmaktır; acımasız, öyle ki eleştiri ne kendi sonuç-*

larından ne de olası iktidarlarla girdiği çatışmadan çekinecektir (Marks). Yani entelektüel özünde toplumsal bir eleştirmen, başlıca kaygısı daha iyi, daha insani ve daha rasyonel bir toplumsal düzenin elde edilmesinin yolunu tıkayan engelleri adlandırmak, tahlil etmek ve böylelikle de aşılmalarına yardım etmek olan kişidir."

Bu pasajların alındığı makalenin kendisi de Baran'ın adanmışlığının göstergesidir. Çünkü bu makale *Monthly Review* editörleri tarafından ısmarlanan ve açıkçası da, profesyonel prestijini pekiştirmek üzere tasarlanmış olan bir makale değildi. O kendisini, tıpkı Küba'nın işgaline ve emperyalizmin tüm şeytani işlerine karşı çığlık atmak zorunda hissettiği gibi, bu makaleyi de yazmak zorunda hissetti: Bu onun bir öğrenci ve yurttaş olarak sorumluluğuydu. Sosyal bilimci dostlarının duyarsızlıkları ve kaygısızlıklarıyla ilgili derin sorunlar yaşıyor ve Goethe'nin "insan zaman zaman neye inandığını tekrarlamalı, neyi onayladığını ve neyi lanetlediğini ifşa etmeli"[1] dretumunu yürekten destekliyordu. O halde, düşündüğünü söylemeliydi. Marks'ın "Filozoflar dünyayı sadece değişik biçimlerde *yorumladılar*; ama önemli olan, onu *değiştirmektir*" tezini kabul ederek, aslında, Birleşik Devletler'deki sosyal bilimcilerin, dünyayı değiştirme ihtiyacını inkar ederek, hatalı ve iktidarsız yorumcular haline dönüştüklerinde ısrar ediyordu.

Tutku ve nesnellik halihazırda kabul edilen standartlara göre, sosyal bilimlerde birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan şeyler olarak görülürler. İnanılmaktadır ki iyi bir general, hem bir tutku adamı ve aynı zamanda hem de soğukkanlı bir gerçekçi olabilir ve böyle de olmalıdır. Ama sosyal bilimci değil: Belli ki hakikati fazla güçlü biçimde hissederse kendisine hakikati kabul etme ve saygı gösterme konusunda güven duyulamayacaktır. Açıkçası, tutku nesnelliğe müdahalede bulunabilir, ama basit nesnellik görüntüsünün, hakikati bu-

lutlandırabileceği de benzer biçimde doğrudur. Aşırı nesnel görünme kaygısı, incelenen kurumların kalıcılığına dair örtük varsayımların ihmal edilmesine ve sonuç olarak da bu kalıcılığı güvence altına alma girişimi sürecinde gelişmiş olan mitlerin sorgulanmaksızın kabul edilmesine yol açabilir. Yine bu durum çalışmaların güvenli, göreceli olarak önemsiz ve tartışmaların centilmence bir havada yapılabileceği alanlarla sınırlandırılmasına yol açabilir.

Baran gibi bir adam tutkuyu ve hakikati karşılıklı olarak birbirlerini dışlayan şeyler olarak kabul edemezdi. Onun için gerçek nesnellik, tutku ile gerçekliğin kavranması arasındaki çelişkiyle yüzleşmek demekti. O birisinin diğeri üzerindeki etkisinin ve ikisi arasındaki mücadelenin, nesnel hakikatin sonsuzca aranması sürecinin parçaları olduğunu anlamıştı. Mücadele ona yabancı değildi. O kendisini tüm etkinliklerinde bir savaşçı olarak gördü: Bilgi için, irrasyonalitenin yenilmesi için ve insanın ilerlemesi için bir savaşçı.

BARAN'IN DÜŞÜNCESİNİN NİTELİĞİ

Bilgiye ve keşfe uzanan yollar türlü türlüdür. Kaşifler rotalarını öğretmenlerinden, çevreden ve kendi kişiliklerinden etkilenerek farklı biçimlerde seçerler. Eğer otantik bir düşünürü anlamak ve taktir etmek istiyorsanız, onu basitçe, diyelim ki, Marksist diye sınıflandırmak yeterli değildir. Daha önemli olan onun Marks'tan kendisi kullanmak üzere neyi seçmiş olduğu ve Marks'ın düşüncesinin bu yönlerini nasıl kullanmış olduğudur.

Baran, tipik akademik iktisat çalışmasının resmi prosedürlerini taktir etmesine ve hatta, matematiksel akıl yürütmenin estetiğinden hoşlanmasına rağmen, bu prosedürlerin temelde kapitalist toplumun temel sorunlarının daha iyi anlaşılmasının önünü açmamaları ve çoğunlukla da bu sorunlardan kaçınmanın bir yolu olmaları nedeniyle, bu tür inceleme hatlarının peşine düşmedi. Modern analizin girdi-çıktı ve lineer programlama gibi önemli araçlarının mükemmelleştirilmesi, planlı bir ekonominin daha da etkinleştirilmesi-

ne katkıda bulunabilirdi, ama bunlar irrasyonel bir toplumu rasyonel bir topluma dönüştürmek açısından pek az önemliydiler. Baran, kendi çalışma programını özetlemek için, J.D. Bernal'den yaptığı şu uygun alıntıyı baş eserinin girişine koydu. *Büyümenin Ekonomi Politiği*: "Sosyal bilimlerin ihtiyacı, daha az inceltilmiş teknik ve daha fazla cesarettir; merkezi sorunları bulandırmayıp, üstesinden gelmek için. Ama bunu talep etmek de sosyal bilimleri bugün olmuş olduğu şey haline getiren sosyal nedenleri görmezlikten gelmek demektir."

Baran'ın merkezi sorunları daha iyi anlama yolu bir sentez arayışından, iktisatta, siyasette, toplumsal sorunlar ve kültürde varolan türlü eğilimleri birleştiren bir yaklaşım arayışından geçiyordu. Bunun anlamı onun bütün farklı toplumsal ve kültürel görüngüleri açıklayacak basit, her şeyi kapsayan bir formül bulma beklentisi içinde olduğu değildir. Bu mistizism sınırına varırdı. Baran açısından sonu-gelmez sentez arayışı, toplumun her bir alanının yalıtılmış bir alan olarak değil, ama toplumun geri kalanından nasıl etkilendiği ve kendisinin de onu nasıl etkilediği bakımından incelenmesi demekti. Bu da, nedensel ya da geçici, olası tüm iç bağlantıların uzun bir listesini sunmak anlamına gelmez. Bu, görüngülerin nasıl ortaya çıktıklarını ve ortadan kaybolduklarını ve içinde oluştukları ortamda nasıl hareket ettiklerini (ya da işlediklerini) açıklayan o önemli içilişkileri bulmaya çalışmak anlamına gelir. Somutu, kendisine ait olan ortamda bu biçimde çalışmaktan elde edilen şey ise, ortak öğeleri ve böylelikle de yararlı sentezlerin önünü açan genellemeleri bulup ortaya çıkarma yeteneğidir. Ama süreç orada sona ermez. Çünkü sentez sonradan, hem genellemelerin sağlamasını yapmak, hem de toplumdaki yeni gelişmeleri tahmin etmek amacıyla, somut içilişkileri yeniden-incelemek için kullanılmalıdır.

Bu yaklaşım zamanımızın alışılmış akademik pratiklerinden çok farklıdır. Disiplinlerin birbirinden ayrılması, egemen eğitim ve öğre-

tim yöntemleriyle birlikte en cesur düşünürleri bile felç etmektedir. Tüm disiplinler kendi kurallarına göre evrimleştikleri için, her birinin kendi yalıtılmışlığı içinde daha saf ve daha soyut hale gelmesi yönünde, büyük ölçüde bürokratik itkiler tarafından pekiştirilen bir eğilim mevcuttur. Uygulamacılar, elde ettikleri sonuçların bariz biçimde steril olması ya da teori ile gerçeklik arasında fazlaca bariz bir açı farkıyla karşı karşıya kalıp kendilerini rahatsız hissettiklerinde, yeni düşünceler için başka yerlere doğru bakmaya başlıyorlar.

Böyle anlarda, iktisatçılar sosyologlardan, sosyologlar politik bilimcilerden vs. yeni öngörüler arıyorlar ve genellikle de ölçüyü kaçırmadan bir parça amatör psikanaliz de işin içine dahil ediliyor. Ama artık iş işten geçmiştir. Her biri kendi yalıtılmış saflığı ile birlikte gelen eski tanımlar ve alışılmış düşünme biçimleri, artık kabuk bağlamışlardır. Sözde yeni değişkenlerin eklenmesi bir sentez oluşturmaz; yalnızca eklektik bir fikir çorbasıyla sonuçlanır.

Baran'ın düşüncesinin stratejik yönü, Marks'ın örneğini takip ederek, kapitalist toplumu geçmişteki ve gelecekteki toplumlardan ayırt etmek ve böylelikle de onu gelişen bir organizma olarak incelemekten oluşuyordu. Tarihin ve sosyolojinin iktisada tıpkı yemek tariflerinde olduğu gibi basitçe eklenmesi yerine, kapitalizmin kendisine özgü bir toplumsal sistem olarak incelenmesi, tüm toplumlara ortak olan atıflarla, kapitalist sisteme özgü olanlar arasında anlamlı ayrımlara gidilmesini olanaklı kıldı. Bu tür bir düşünme biçimi farklı parçalar arasındaki iç ilişkileri somut biçimde incelemek için gereken çerçeveyi sunar ve öğrencinin, bu toplum geliştikçe ve değiştikçe, kapitalist toplumun farklı aşamalarını birbirinden ayırt etmesini sağlayan birleştirici ilkeye ulaşmasına izin verir.

Bu yaklaşım aynı zamanda eleştirel bir bakış açısını da ima eder. Analizci sadece sistemin ve onun kurumlarının kökenlerini ve bunların gelişimlerindeki etkin nedenleri araştırmakla yetinmemeli, çöküşün ve dönüşümün kaynaklarını da araştırmalıdır. Gelişmeyi ve

değişimi anlamak için ısrarla olumsuz da aranmalı ve olumsuzla olumlu, statükoyu koruma eğiliminde olan güçlerle değişimi yaratan güçler arasındaki etkileşim ve mücadele anlaşılmalıdır.

Eleştirmenlik rolü Baran'a çok yakışmıştır. Kendisinden hoşnut gururu, keskin mizah duygusu ve yapmacıklık ve irrasyonalite konusundaki nefreti onun topluma yönelik eleştirel analizine ayrı bir lezzet katmıştır. Ama o, kelimenin en iyi anlamıyla bir eleştirmendi. Eleştirisinin amacı hakikati acımasızca aramak olduğu için, hakikate ulaşılmasına yardım edecek olan her ne varsa onu arıyordu. Demek ki tüm yeni gelişmeler incelenmeli, tüm yeni fikirler ve teoriler anlaşılmalı ve değerlendirilmeliydi. Aynı nedenle, sosyal bilimler bayrağı altında geçit töreni yapan egemen mitler ve yanılsamalar da teşhir edilmeli ve bunlarla dövüşülmeliydi. Yalnızca bu saldırı, gerçekliğin daha iyi biçimde kavranmasının yolunu açacaktı. O kapitalist toplumun bir eleştirmeniydi, ama tıpkı Marks'ta olduğu gibi bu, daha iyi bir topluma doğru yol alan hareketin parçasıydı.

Eğer Baran'ın bir inancı varsa, bu inanç onun insanın akıl yürütme ve bu akıl yürütmeyi insani gelişme için kullanma yeteneğine olan sarsılmaz güveniydi. Şeytan'a inansaydı, iblisi irrasyonalite olurdu. Ama nesnel akıl, Baran için Tanrı-vergisi ya da insandan bağımsız bir şey değildi: Nesnel akıl insanın bir ürünüydü, insanın doğayı ve toplumu daha geniş ve daha derinden anlama sürecine demir atmıştı. Yani aklın peşine düşmek gelişmenin doğal ve toplumsal koşullarının somut anlamda keşfedilmesi ve pratik anlamda kullanılması anlamına geliyordu. Dövüşülmesi gereken irrasyonalite sadece boş inanlar ve mistizism değil, nesnel aklın kendisine ve insanın onu kendi talihini iyileştirmek için kullanma yeteneğine olan inancın yokluğuydu.

BURJUVA İKTİSADININ BAŞARISIZLIKLARI

Burjuva iktisatçılarının insanın nesnel aklına yönelik inanç eksiklikleri Baran'ın meslektaşlarıyla yaptığı kavgaların merkezini oluştu-

ruyordu. Çünkü iktisatçılar piyasa ekonomisinin rasyoneline dair kendi arayışları içinde, ekonominin yalnızca piyasa aracılığıyla rasyonel biçimde işleyebileceğine kanaat getirmişlerdi. Marks'ı yorumlamak gerekirse, tıpkı dinde olduğu gibi burada da, insan zihninin ürünü insanın kaderini yöneten bir Tanrıda ve bir dizi kuralda cisimleştirilmiştir; böylece iktisatçıların kendi zihinleri tarafından kavranıldığı biçimiyle piyasanın anarşisi onlara gerçek nesnel akıl gibi görünmektedir.[2] İktisatçıların ekonomik işleyiş içinde buldukları hatalar piyasaya tekeller, güçlü sendikalar, yoldan çıkmış hükümetler tarafından yapılan müdahalelere atıfla tanımlanmaktadır. Ve piyasanın o her şeyi kapsayan hikmetini sorgulayabilecek denli gözü pek iktisatçılar, agnostikler de, buldukları çareyi piyasa içi politik onarımcılıkla sınırlandırmaktadırlar.

Akademik iktisatçılar Marks'ın meta fetişizmi eleştirisini ya da onu izleyen sonuçları kabul etmeyi başaramamışlardır: Piyasa, insanın hikmetinin en yüksek biçimi ya da doğanın bir gerekliliği değil, insan-yapısı toplumsal güçlerin bir ürünü ve yansımasıdır; piyasanın rasyonalitesi onun kapitalizmin kurumlarının işlemesi için rasyonel bir ortam oluşturmasından ve piyasanın, kapitalizmin toplumsal ve ekonomik ilişkilerini yeniden üretecek bir tarzda işlemesinden ileri gelir. Burjuva iktisatçıları, piyasa ile toplumsal güçler arasındaki bu bağlantının doğasını anlamayı başaramayarak, benzer biçimde kendi analizlerinin sınırlılıklarını anlamayı da başaramamışlardır. Onlara piyasanın "rasyonalitesini" gösteriyormuş gibi görünen düşünce bütünü aslında, bazen açıkça, ama ekonomik görüngülere yalıtılmış ve kendi tarihsel gelişimlerinden bağımsız biçimde muamele edilmesi nedeniyle de sıkça örtük bir biçimde, sonuçları varsayan aksiyomlar ve tanımlar üzerine inşa edilmiştir.

Akademik iktisatçı bu sınırlılıkların sonucu olarak, piyasa ekonomisinin sürekli işsizlik, yoksulluk, Zencilerin aşırı sömürülmesi, israf ve durgunluk gibi görüngüler tarafından kanıtlanan irrasyonali-

tesinin nesnel biçimde incelenmesi konusunda donanımsızdır. Sıra özellikle de azgelişmiş bölgelerin yaşadığı stagnasyon ile ileri endüstriyel ulusların işleyişi arasındaki ilişkiye nüfuz etmeye gelince, kendisini kaybolmuş gibi hisseder. Geri kalmış ulusların, ileri ulusların piyasa sisteminin bütünsel bir parçası olmaları kavramı, "rasyonel" dünya pazarlarının ve bu pazar kurumlarının azgelişmiş ulusların geri kalmışlığını ve ekonomik bağımlılığını sürekli olarak yeniden üreten bir tarzda işlediği fikri, onun düşünme biçimine özellikle yabancıdır.

Bir başka deyişle, burjuva iktisat teorisi tam da kendi doğasının gereği olarak, üretici kaynakları dünya kapitalist sisteminin göreli olarak küçük bir parçasında hızla geliştiren kapitalizmin, neden kapitalist dünyanın geri kalanındaki üretkenlik artışını sınırlandıracak biçimde işlediğini açıklama yeteneğine sahip değildir. Modern iktisat teorisi (Ricardo ve John Stuart Mill'den sonra) dikkatini, denge içindeki piyasanın mekanik yönlerine ve piyasanın nasıl dengeye ulaştığına yönelterek gelişmiş ve beslenmiştir. İktisatçılar tarafından sorulan arka plan soruları yaratılış itibarıyla uyumlu olan bir sistemin statik yönleriyle ilgilidir. Statik denge çalışmasının daraltıcı sınırları dahilinde evrimleşmiş olan düşünme biçimi, iktisatçılar model ve denklemlerini zaman içinde ortaya çıkan dinamik değişimleri açıklamaya çalışmak üzere değiştirdikleri zaman da, bu iktisatçıların analizlerine egemen olmayı sürdürür. Keynesci "devrim" bile, iş dalgalanmalarını kendi ekonomik düşünce biçiminin ana gövdesine eklemlemesine rağmen, kısa vade üzerinde yoğunlaşmış olmanın ve uzun vadeli kalkınma ve çöküşle ilgili konulardan kaçınmanın dayattığı sınırlamaları kıramamıştır.

Savaş öncesinden bu yana, ama özellikle de savaş sonrası dönemde, giderek daha fazla iktisatçı ekonomik kalkınma sorunlarını araştırmaya başladı. Bu çalışma için yeni araçlar geliştirilmeliydi, ilginç biçimde bu araçlar da ya Marks'ın araçlarının bağımsız biçimde ye-

niden keşfedilmesi ya da doğrudan doğruya Marks'tan türetilmesi yoluyla oluştu. Ama araçlar söz konusu olduğunda asıl önemli olan bunların nasıl kullanıldığıdır ve ne yazık ki dinamik analize doğru yapılan bu gezintilerin, Marksçı düşünceye olan biçimsel akrabalıklarına karşın genellikle biraz kısır kaldıkları söylenmelidir. Bu durumun nedeni bu dinamik analizin, matematiksel açıdan hep daha fazla rafineleşmesine karşın, geleneksel iktisat teorisinin soyut, tarihsel olmayan yönteminin tüm zaaflarına sahip olmasıdır. Modern büyüme teorisi, geleneksel iktisadın temel varsayımlarını hatanın nerede olduğunu bulmak amacıyla eleştirel biçimde incelemez; yeni teori önemli ölçüde eskinin basit bir eklentisidir.

Canlı bir teorinin eksikliği azgelişmiş ülkelerdeki yavaş büyüme ile ilgili sayısız çalışmada kendisini açıkça göstermektedir. Bu çalışmalar çoğunlukla bu toplumların karşı karşıya kaldıkları çeşitli sorunları tarif eden türdeki incelemelere yapılan mükemmel katkılar niteliğindedir. Ama tüm yetenekleri, genellikle belirli hastalıklardan ve kötülüklerden oluşan uzun bir faturayı ortaya sermekten ve belgelemekten ibarettir. Teşhis girişimleri ise genellikle hastalığın bir ya da iki belirtisi üzerinde yoğunlaşılması ile sonuçlanmaktadır. Nüfus fazla hızla artmakta ya da sermaye miktarı yetersiz kalmakta ya da çok az sayıda cesur girişimci mevcut bulunmaktadır. Yüzeysel bir teşhisten türetilen tedavi önerileri, mutlaka, nedenlerden ziyade belirtilerle ilgilenmektedir. Teori ile gerçeklik arasındaki zıtlığın ürettiği hayal kırıklıklarının, ekonomi-dışı açıklamaların yolunu açması da şaşırtıcı değildir. Örneğin, farklı kültürlerin sahip oldukları değerler sisteminin uyumsuzluğu ile ilgili antropolojik kavramlar ya da dinamik elitlerin (ki bu da Batı-tarzı kapitalizm için kullanılan hoş bir terimdir) ne zaman ve nerede yüksek sosyal statü elde etmiş olduklarına dair psikolojik "açıklamalar" işin içine sokuşturulur.

Nihayet, geleneksel iktisadın sefaleti, özellikle de kalkınma ile ilgilendiği anda, mesleğin ana tabularından köklenmektedir: Bunlar

sosyalist ekonomik planlamanın üretken kaynakların geliştirilmesi için kullanılmasına ve emperyalizmin azgelişmiş ülkelerin geri kalmışlığının sürdürülmesinin bir aracı olarak oynadığı rolün analizine karşı duran tabulardır. Bu bakımdan bugünkü durum, olabilecek en nadir istisnalarla birlikte, sosyal bilimcilerin Veblen tarafından "araştırmalarının kendilerini götürebileceği herhangi bir sonucu ya da inancı en bütünsel biçimde ifade etmekte özgürler. Bunu yapabiliyor olmaları, entelektüel ufuklarının, muhafazakar orta sınıfların hakim görüşlerini sınırlandıranlarla aynı sağduyusal öngörü ve önyargı kısıtları tarafından bağlanmış olması gerçeği nedeniyle, ne bahtiyar bir durumdur" diye tarif edildikleri, *The Higher Learning in America*'daki durumun benzeridir.

Bu önyargılar piyasanın rasyonalitesine yönelik tapınmada ve bununla bağlantılı olarak da, ekonomik ve toplumsal iktidarı denetleyen sınıfı değiştirerek, ekonominin istikametini açıkça tanımlanmış hedeflere doğru yönlendiren toplumsal devrimleri kavrama yeteneksizliğinde yansımasını bulmaktadır. Her şeyden önce, bütün bu hedeflerin rasyonel olup olmadıkları, onları kendisine atıfla yargılayabileceğiniz bir serbest piyasa mevcut değilse nasıl bilinebilir? İktisatçılar mutat piyasaların kesintiye uğramasından ve örneğin Küba devrimi türünden bir devrime eşlik eden kaçınılmaz verimsizliklerden dolayı rahatsızlık duymakta, ama bu olumsuz yönleri, bütün Kübalı çocukların ilk kez asgari miktarda süt önceliği elde etmiş olmaları ya da sonunda cehaletin üstesinden gelinmiş olması gibi olgularla bir arada tartamamaktadırlar. Meksika ekonomisinin, hızlı büyüme oranları tarafından sinyali verilen başarılarını taktir etmekte ama bu büyümenin, 1 yaş üstündeki nüfusun yüzde 24'ünün asla et, balık, süt ya da yumurta yememesine neden olan bir kaynak dağılımı ile birlikte yaşanıyor olmasını kayıtlara geçirmemektedirler.[3]

Bu sözlerle akademisyenlerin bireyler olarak ıstıraba yönelik hiç bir sempati beslemedikleri ya da ıstırabın farkında bile olmadıkları

kastedilmemektedir. Ancak "bilimciler" olarak sahip oldukları görev, varolan toplumsal sistemi açıklamak ve onun daha iyi işlemesine yardımcı olmaktır. Sosyalist ekonomik planlama yalnızca önermekte oldukları reformların bir alternatifi olarak gündeme gelmiş değildir. Ve burada da, emperyalizm örneğinin canlı biçimde göstermekte olduğu gibi, ulusal çıkar sesini yükseltmektedir. Emperyalizmin analiz edilmesi konusundaki tabuların en mükemmel örneği Paul Baran'ın çığır açıcı "Geri Kalmışlığın Ekonomi Politiği" makalesini basarken yaşamış olduğu deneyimdir. Daha sonra *Büyümenin Ekonomi Politiği*'nde genişletecek olduğu tezlerin bu güçlü ve parlak sunumu için yayıncı bulunana kadar iki yılın geçmesi ve sayısız ret mektubunun alınması gerekmiştir. Emperyalizm konulu bir ders kitabında bu ret mektuplarından ikisi yan yana durmaktadır. Mektuplardan bir tanesi makaleyi, sahip olduğu birçok değere karşın, Baran'ın azgelişmiş ülkeler için çizdiği modelin çok fazla genel olması yüzünden yayınlayamayacağını son derece nazikçe ifade eden, dünyaca ünlü bir İngiliz iktisatçıya aittir. Kuşku yok ki, Baran'ın emperyalizmin işleyiş biçimine dair tarifi şimdiki ve daha önceki İngiliz sömürgelerine uygun biçimde uyarlanabilir nitelikte değildi. Baran'ın makalesi belki de modelini Latin Amerika ile sınırlandırmış olsaydı gerçeğe daha yakın bulunabilecekti. Birleşik Devletler'den bir iktisatçının gönderdiği ret mektubunda ise çalışmanın, dünyanın geri kalanındaki az gelişmişlik ve emperyalizm konularına dair yararlı bir özet olarak görülebilecek olmasına karşın, ilerici reformların yolda olduğu Latin Amerika için elbette geçerli olmadığından şikayet edilmektedir.

Makale nihayet görece olarak mütevazı *Manchester School of Economics and Social Studies*'in Ocak 1952 sayısında kendisine bir yer bulabildi. Latin Amerika ve İngiliz bölgesi de dahil olmak üzere, geri kalmışlığın doğasının ve nedenlerinin genelleştirilmiş tariflerinin hemen tanındığı ve kavrandığı sömürgeler dünyasında önemli bir gü-

rültü kopardı.

Makaleye gösterilen kabul, azgelişmiş ülkelerde Baran'ın *Büyümenin Ekonomi Politiği* kitabının uyandırmış olduğu heyecanın basit bir ön belirtisiydi. Burada nihayet, durgun ve geri kalmış ekonomileri dönüştürmeyi hedefleyen özgür programlar geliştirilmesinin önünü açan tam-donanımlı bir analiz mevcuttu. Çalışmasının sözün sonu olmadığını ve daha birçok çalışmaya ve araştırmaya ihtiyaç bulunduğunu Baran'm kendisinden daha iyi bilen de yoktu. Ama onun dobra dobra analizi, açtığı yolda ilerleyecek olan yeni çalışmalar için gereken çerçeveyi ve ilhamı sağlamaktadır. Aynı zamanda dönüştürme eylemini üstlenecek olanların eğitilmesine yönelik bir ders kitabı olarak ve üstlenilecek görevlere yönelik faydalı bir rehber olarak da hizmet etmektedir. Bu kitabın Küba Devrimi önderlerinin raflarında duran nüshaları defalarca okunmuş ve hepsinin altı da kalınca çizilmiştir. Birleşik Devletler'deki kitapçılarda kitabın bir kopyasına rastlamak nasıl alışılmamış bir durumsa, örneğin Meksiko City'de de kitabın İspanyolca baskısını en göze çarpan yerde sergilemeyen bir kitapçı bulmak o kadar zordur.

MARKSİST KATKI

Büyümenin Ekonomi Politiği kitabının canlılığı ve önemi, onun Marksist düşünme biçiminden köklenmiş olduğu gerçeğinden kaynaklanır. Çünkü Marksist iktisadi ve toplumsal analizin ana gövdesi, ekonomik gelişme sorunlarının kavranması bakımından en etkin aracı sunar. Marks'm düşüncesi tam da büyüme, sınıf çelişkisi, toplumsal değişim ve toplumların dönüşümü sorunlarını hedef alır ve bunlar da azgelişmiş dünyanın acil sorunlarıdır. Üstelik, gelişen birer organizma olarak toplumları ve tarihsel değişim tarafından yaratılan farklılıkları incelerken kullandığı analiz yöntemi de iktisatçıya, azgelişmiş toplumların karmaşıklığına, Baran'ın terimleriyle açıkça söylemek gerekirse "geri kalmışlığın morfolojisine" nüfuz etmek üzere özel olarak tasarlanmış araçlar sunar. (Kalkınma çalışmaları

konusunda daha etkin araçlar sunan kişinin, sermaye birikimine tarihsel kökeni bakımından ve kapitalizmin sürükleyici gücü olarak son derece büyük bir önem vermiş olması nedeniyle Marks'ın, yani eleştirmenin ta kendisi olması ikilemine de geçerken işaret etmemek olanaklı değildir. Öte yandan statükonun bilimcileri, zihinsel enerjilerinin denge, ya da en iyisi, iş devrelerinin mekaniği üzerinde yoğunlaşmış olması nedeniyle bu konuda son derece faydasız ve genellikle de yanlış yönlendirici bir durumdadırlar.)

Esas anahtarı Marks'ın çalışması sağlamış olmakla birlikte, daha sonra Marksist ortamda gelişmiş olan bazı kavramlar ve düşünme biçimleri de öncelikle temizlenmelidir. Bu alandaki yapıcı analizin önündeki temel engellerden birisi, toplumsal gelişmenin ekonomik evrelerine dair katı bir çerçevenin, açık ya da örtük olarak benimsenmiş olmasıdır. Batı Avrupa, kapitalizm evresinden önce bir feodalizm evresinden geçmiş olduğu ve kapitalizm evresi de sosyalizme ön geleceği için, bu ilerleme Marks'ın birçok ardılı tarafından toplumsal gelişmenin *gerekli* bir yasası olarak varsayıldı. Burada böyle bir kavramın bilimsel düşünceye ve aynı anlama gelmek üzere Marks'ın düşüncesine yabancı olduğunu vurgulamak malumu ilan etmek olabilir. Marks'm yaklaşımının alamet-i farikası, araştırmış olduğu coğrafi alanlarda ve zaman kesitlerinde meydana gelmiş olan özgün değişimler hakkındaki genel doğruların, o zaman için ulaşılabilir olan kanıtlara dayalı olarak keşfedilmesidir. Marks buradan, ilksel ve ikincil öğeleri birbirlerinden ayrıştırarak, insan toplumlarının tarihsel dönüşümlerini açıklayan, gerekli karşılıklı-ilişkiler olduğunu keşfettiği şeyleri damıtmıştır. Bu genellemelerin tarihin ve sosyal bilimlerin sorularına doğru yapılacak keşiflerin en üretken kılavuzları olarak kabul edilmesi, özgün tarihsel gelişmelere bakılmaksızın, tüm halklar için geçerli olan tarih-üstü tasarımların kabul edilmesi anlamına gelmez. Bu tür bir kabul, bilim değil mistisizm olurdu.

Katı, evrimci ve "Marksist" bir toplumsal değişim modeli arayışı azgelişmiş, sömürge toplumların feodal; ya da feodal gibi görünen özelliklerine dair aşırı bir vurguyu harekete geçirmiştir. Feodalizm üzerine yapılan özel vurgu çok da fazla bu tür bir toplum biçiminin ve toprak ilişkilerinin sahip olduğu özgün yönlerin eleştirel biçimde incelenmesine değil, oldukça sıklıkla araştırmacının önyargılarına ve araştırılan ülkenin özellikleri ile klasik feodalizmin (genellikle de feodalizmin olması gerektiği varsayılan şeyin idealleştirilmiş bir temsilinin) özellikleri arasındaki yüzeysel benzerliklere dayandırılıyordu.[4] Sonra da bu katı gelişme modelinin üzerine, emperyalizmin, bu görünürdeki feodal özellikleri pekiştirmekteki rolü ekleniyordu. Buradan da orta sınıfların feodal çitleri kırmaktan, politik ve ekonomik emperyalizm tarafından bu ikincisine sağlanan koruma nedeniyle alıkonuldukları çıkarsaması yapılıyordu. O halde ulusal bağımsızlık mücadelesinde ezilen kitlelerle, burjuvazinin özde ulusalcı olan ve dahası, endüstriyel kapitalizmin gelişimi üzerindeki feodal sınırlamaların koruyucularını ortadan kaldırmak isteyen üyeleri arasında geçici bir çıkar birliği var olmalıydı. Feodalizmden kapitalizme geçiş ile kapitalizmden sosyalizme geçiş arasındaki zaman göreceli olarak kısa olabilirdi, ama bu çizgiler üzerinde gelişecek iki-aşamalı bir evrim, beklenebilecek olan en makul modeldi. Bu bakış açısında bir dizi varsayım ima edilmektedir:

1) Burjuvazinin önemli kesimleri sadece politik bağımsızlık savaşını desteklemekle kalmayacak, aynı zamanda emperyalizmden ekonomik bağımsızlığın sağlanması için gereken önlemleri de destekleyecektir.

2) Ekonomik bağımsızlık "bağımsızlık-yanlısı" burjuvazinin kendi zenginliği için üzerine yaslandığı ticaret kanalları, mali kurumlar ve (ücret-kar yapısı da dahil olmak üzere) piyasa ilişkileri kesintiye uğramaksızın elde edilebilir.

3) Ulusal burjuvazi, emperyalist egemenliğin ve feodal zincirlerin

ortadan kaldırılmasından sonra, günümüz koşulları altında, sanayileşmenin yayılması için gerekli olan rekabeti sınırlandırıcı bir işlev görecek olan devlet-korumalı tekellerin yardımı olmaksızın da, oldukça hızlı bir sanayileşme elde edebilir.

4) Feodalizmin-emperyalizmin zincirleri ya ezilen sınıfların devrimci katılımı olmaksızın ortadan kaldırılabilir; ya da bu sınıflar işe hasbelkader katıldıklarında da, bunlar devrimi, sanayi burjuvazisinin çıkarlarına düşman olan ek hedefler üzerinde ısrar etmeksizin sürdüreceklerdir.

"Katı" Marksist analizin yukarıdaki biçimde karakterize edilmesi ve bu durumun ima ettikleri, Baran'ın yaptığı katkıyı açıklığa kavuşturma girişimi nedeniyle kasten abartılmıştır.

Aslında Baran bence, bu önyargıların bazılarından etkilenmişti ve bunlarla tam bir düşünsel kopuş da gerçekleştirmedi. Ama düşüncesinin bağımsızlığı, yoğun çalışması ve sentez yeteneği onun, emperyalizmin tahliline olağanüstü değerli bir katkı, gerçekliğe daha yakın bir katkı ve yukarıda da belirtildiği üzere, daha gerçekçi bir çalışmanın ve daha etkin programların geliştirilmesinin yolunu açan bir katkı sunmasına olanak sağladı.

BARAN'IN AZGELİŞMİŞLİK ANALİZİ

Baran'ın ekonomik ve sosyal düşünceye yaptığı katkı hakkındaki mevcut incelemeler onun azgelişmişlik analizi üzerinde odaklanmaktadır. Kendisi bize başka alanlarda da ışık ve bilgelik sunmuştur. *Büyümenin Ekonomi Politiği* kitabının burada tartışılmamış olan bölümleri de dahil olmak üzere çalışmasının ana gövdesi, Birleşik Devletler'deki tekelci kapitalizmin analiziyle ilgilidir. Bu konu hakkındaki çalışmaları kuşkusuz Paul M. Sweezy ile işbirliği içinde yazdığı bir sonraki ciltte önceki, parçalı deneme ve bölümlerden daha tamamlanmış bir biçimde ortaya çıkacaktır. Çalışmasının bu bölümünün değerlendirmesi için Paul'un, yolu hasretle gözlenen her iki cildinin yayınlanmasını beklemek daha uygun olacaktır.[5]

Ancak yine de, Baran'ın ileri sanayileşmiş ülkelerdeki tekelci kapitalizmi, azgelişmişliğin sorunlarını ve sosyalist bir toplumun inşasını analiz ederken birleştirici bir analitik araç olarak kullandığı ekonomik artık kavramından bahsedilmelidir. Kavramın Baran tarafından kullanılan biçiminin ilham kaynağı Marks olmakla birlikte, Baran'ın "ekonomik artık" kavramını kullanma biçimi ile Marks'ın artık değer teorisi arasında çok önemli bir fark olduğunu kavramak önem taşımaktadır.

Marks kendi değer ve artık değer teorisinde; bu kavramların tarihsel ve analitik gelişimlerini (Hegelvari içsel mantıklarını) dikkate alarak, kendileri aracılığıyla kapitalizmin kökenlerini ve onun büyüme, gelişme ve çöküşünün doğasını açıklığa kavuşturacağı bir birleştirici ilkeler dizisi araştırmıştı. Teori birçok şeyin yanı sıra şunları açıklamak üzere tasarlanmıştı:

1) Sermayenin kendisinin tarihsel gelişimi ve onun tüccar sermayesinden sanayi sermayesine dönüşümü;

2) gelir dağılımı ve gelir dağılımı üzerindeki mücadeleler;

3) çalışma gününün süresi ve fabrikadaki çalışma koşulları hakkındaki ekonomik ve politik mücadelelerin doğası ve sınırları;

4) üretkenlik artışı ve teknolojinin ilerlemesi;

5) ilkel birikim içindeki tarihsel kökenlerinden, kapitalist ekonomilerin genişlemesi ve daralmasındaki denetleyici güç olarak sahip olduğu konuma dek uzanan bir çerçevede, sermaye birikimi itkisi.

Tüm bunların açıklanması karmaşık bir analitik yapı ve teknik bir tutarlılık gerektiriyordu. Çünkü Marks, yalnızca değişim sürecinin, kapitalist ilişkilerin sosyal basınçlarını, değer-değişimi ve artı değer yoluyla nasıl sürekli olarak yeniden ürettiğini göstermeye girişmekle kalmamış; aynı zamanda, piyasa aracılığıyla işleyen kapitalist ekonominin de, kendisini nasıl yeniden ürettiğini ve aynı zamanda iç piyasaların genişlemesi ve sermaye birikimi için gereken koşulları yarattığını göstermeyi de amaçlamıştı.

Şimdi bu karmaşık, teknik artık değer kavramı, kökeninde daha basit bir fikre yaslanmaktadır: Bir ekonomi, belirli bir üretim tekniği veri olmak kaydıyla, belirli bir düzeyde işlemeye, yalnızca işçileri hayatta tutmaya ve çalışmaya ve üretimde kullanılan araçları yerine koymaya yetecek miktarda mal sağlayabiliyorsa devam edebilir; bir ekonomi yalnızca işçiyi ve onun araçlarını yerine koymak için gereken miktarın üzerinde bir fazla; bir artık üretebiliyorsa büyüyebilir. Artık; artığın büyüklüğü ve kullanılma yöntemi bir ekonominin büyüme potansiyelini belirler. Marks'ın teorisi bu artığın nasıl yaratıldığını ve tarihsel gelişim ile kapitalizmin işleyişi içinde nasıl kullanıldığını açıklamak üzere biçimlenmişti. Öte yandan Baran, yalnızca (Marks'ın çalışması ve teorisi tarafından zenginleştirilen) "basit" ekonomik artık kavramını kullanmış ve onu, bir ölçüde pedagojik amaçlar için, daha genel bir araç olarak kullanmıştır. Çünkü Baran gerçek artığı tüm gelişme evreleri içinde incelememektedir; bu bakımdan Marks'ın çalışmasını veri kabul etmekte ve kendi dikkatini de öncelikle potansiyel artık olarak adlandırdığı şey üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Bu ikincisi aktif, operasyonel bir kavramdır: İsraf, verimsizlik ve tekelci kapitalizmin gerçekleştirilmemiş olasılıklarını açıklamaya olanak verir; aynı zamanda da azgelişmiş toplumların kalıcı ilerleme yönündeki gerçek ihtiyaçlarının yalnızca potansiyel artığı harekete geçirecek ve onu halkın çıkarları uğruna kullanıma sokacak yeni bir sosyal ve ekonomik organizasyonla karşılanabileceğini anlamaya hizmet eder.

Baran'm teşhisi detayları bakımından zengindir ve yerkürenin değişik parçalarındaki sorunların türlü varyasyonlarını kapsar. Bizse kendimizi onun argümanının çıplak ana hatları ile sınırlandırmalıyız.

Baran çağımızdaki ekonomik ve sosyal geri kalmışlığın ana köklerinin emperyalizmde bulunması gerektiğini ileri sürmektedir. Emperyalizm, merkez ülkenin ve sömürge bölgelerin kendilerinde mevcut olan tarihsel koşullarındaki varyasyonlar tarafından koşul-

lanmış biçimde, Hindistan, Afrika, Latin Amerika ve diğer sömürge bölgelerinde farklı biçimlerde işlemektedir. Ancak emperyalizmin güçleri, alabilecekleri özgün biçimler her ne olursa olsun, ezilen ülkelerde benzer etkiler yaratmışlardır: Sömürge uluslarda ticari kapitalizmin hükmünü pekiştirmek ve güçlendirmek ve bu ticari kapitalizmin *sanayi* kapitalizmine dönüşmesini, tamamen engelleyemiyorlarsa bile, yavaşlatmak.

Emperyalist güç, bir yandan, feodal-merkantil bir düzeni koruyarak ve güçlendirerek ve öte yandan da, yerli bir sanayi kapitalizmini ekonomik olarak boğazlama yoluyla devrimci bir orta sınıfın gelişmesini engelleyerek, istikrarlı ve uysal bir toplum elde etmiştir. Bu bölgelerde ortaya çıkan sosyal sistemler, tümü de varolan ekonomik yapının ve bu yapının metropolitan merkezle olan yapısal bağlarının korunmasına kendisini adamış olan zengin komprodorların, kendilerine devlet tarafından özel kayırmalar sağlanan tekelcilerin ve büyük toprak sahiplerinin politik ve sosyal ittifakının denetimi altındadır. Bu tip bir sosyal ve ekonomik yapının net etkisi, kısmen Batı dünyasından gelen yatırımlar ve teknik know-how ve yardımseverlik tarafından önü açılan yavaş ve çarpık büyümedir. Yavaş büyüme genellikle hızlı nüfus artışı, hükümetteki çürüme ve kaynakların yönetici oligarşi tarafından yağmalanması ile darmadağın edilmektedir. Yavaş büyümenin nedenleri kesinlikle akademik iktisatçılar tarafından belirlenenler değildir: Yani sermaye kıtlığı, girişimcilik yeteneğinin olmaması ya da aşırı nüfus. Bunlar nedenler değil, belirtilerdir ve mevcut sosyal ve ekonomik örgütlenmeyi yansıtmaktadırlar.

Yavaş büyüme, açlık, hastalık ve ona eşlik eden sefalete karşı köklü bir değişim, yalnızca büyük ve uzak erimli yapısal değişimlerle sağlanabilir. Bu tür ulusların daha yüksek bir vitese sıçraması ve çıktı ile üretken kapasitede nüfus artışını aşabilmeye yetecek miktarda büyük ve sürekli bir artış elde ederek yaşam koşullarında anlamlı bir yükselme ortaya koymaları için, inşaat ve makinede büyük yatırım-

lar, uzun vadeli planlama ile geleneklere-bağlı çalışma ve düşünme modellerinin alt edilmesi gereklidir.

Ama bunun da bütün anlamı toplumu silip süpürecek bir yeniden örgütlenme, yaratıcı potansiyelin tümüyle seferber edilmesi ve şimdi zenginlerin cebine akmakta olan ekonomik artığın denetim altına alınmasıdır.

Toplumun bu türden bir baştan aşağıya doğru yeniden örgütlenmesi içinse ulusal politik bağımsızlık, yabancı bir devletin doğrudan denetiminden ya da güçlü bir emperyalist kuvvetin dolaylı, daha "demokratik" denetiminden özgür olmak gerekli bir koşuldur. Baran'a göre, politik bağımsızlık veri olduğunda, ekonomik ve toplumsal gelişmenin önündeki bazı engeller aşılabilir. Ancak bu ne köylülüğün toprak aristokrasisi tarafından ezilmesi ve sömürülmesini, ne de endüstriyel gelişmenin tekelci iş dünyası tarafından boğazlanmasını ortadan kaldırır.

Üstelik, etkin bir denetim sistemi olarak emperyalizm, politik bağımsızlık tarafından otomatik olarak ortadan kaldırılamaz. Piyasa sisteminin bir parçası olarak inşa edilen ekonomik yapı ve metropol merkezlerin yatırım modelleri varlıklarını sürdürür. Ve bunlarla birlikte de ekonomik bağımlılık sürüp gider. Bu arada, yeni bağımsızlaşan ulusları yöneten toplumsal bakımdan heterojen sınıfların kırılgan ittifakları, ulusal kurtuluşa yönelik olduğu kadar sosyal kurtuluşa yönelik olarak da artan popüler özlemlerin neden olduğu içsel sınıf çelişkilerinin yoğunlaşması nedeniyle hızlandırılan çözülme süreçleriyle yüz yüze kalır.

Geri kalmışlık ve ekonomik bağımlılık sorunlarının tek rasyonel çözümü sosyalist ekonomik planlamadır. Sınıfsal iktidarın konumlanışındaki bir değişiklik, emperyalist güçlerin modellerinin ekonomik kaynaklar üzerindeki denetiminin ortadan kaldırılmasını gerekli kılan sosyalist planlama, "normal" artığın çok ötesine ulaşan bir ekonomik artığın seferber edilebileceği ortamın ve bu artığın üretici

güçlerin hızla geliştirilmesi için etkin biçimde kullanılmasının olanağını sunar.

İster sosyalist ekonomik planlama altında, ister kapitalist bir çerçeve dahilindeki bir hamle biçiminde gerçekleşsin, kayda değer ekonomik gelişmeler, ileri kapitalist uluslardaki egemen sınıfların çıkarlarına düşmandır. Dolayısıyla emperyalizmin çağımızdaki görevi ekonomik gelişmeyi yavaşlatmak ve denetim altına almaktır. Beyaz adamın sahip olduğu görevlerin ve "uygarlık" ithal edilmesinin yerine, metropol tarafından yönlendirilen ekonomik gelişme bugünün emperyalizminin akılcılaştırılma biçimi haline gelmektedir. Herhangi bir ülke ekonomik gelişme yönünde, bazen yalnızca ilk bebek adımlarıyla bile olsa kendi yolunu tuttuğu zaman, bu liberalizmin arkasındaki pençeler de ortaya çıkmaktadır.

Baran'ın kitabının yayınlanmasından bu yana, emperyalizmin bağımsız ekonomik gelişmeye karşı olduğu yönündeki tezi, Birleşik Devletler'in ve diğer emperyalist güçlerin Guetamala, Küba, İngiliz Gine'si, Brezilya, Vietnam, Malezya ve Kongo'daki eylemleriyle şu ya da bu biçimde çok fazla kanıtlanmış durumdadır.

Baran'ın katkısının sahip olduğu önemin anlaşılması için, bütün kitap okunmalı ve incelenmelidir. Orada bulunan ruhtan olduğu kadar, içerikten de öğrenebileceğimiz çok şey vardır ve zarif sonuç paragrafıyla seferber olmamak da son derece zordur:

> *"Büyümenin durgunluğun yerini alacağı, büyümenin çürümenin yerini alacağı ve kültürün barbarlığa son vereceği bir toplumun ortaya çık masına katkıda bulunmak, entelektüel gayretin en soylu ve aslında tek gerçek işlevidir. Aklın mit üzerindeki zaferine, yaşamın ölüm üzerindeki yengisine duyulan ihtiyaç mantıksal çıkarsamalar aracılığıyla kanıtlanamaz. Büyük bir fizikçinin [Max Planck] bir zamanlar söylemiş olduğu gibi: 'Mantık tek başına insanı*

kendi algılarının hükümdarlığının ötesine taşıyabilme yeteneğinde değildir; o insanı insan kardeşlerinin varlığını kabul etmeye bile zorlayamaz.' Bu ihtiyaç, insanlığın hayatta kalma, gelişme ve mutluluk hakkının hiçbir meşrulaştırmaya ihtiyaç duymadığı önerisine yaslanmalıdır. O bu önermeyle ayakta kalır ya da yıkılır. Ancak bu önerme de onun tek kanıtlanamaz ve reddedilemez nitelikteki öncülüdür."

Yeni Emperyalizm

Lenin'in emperyalizm teorisinin odak noktası emperyalizmin, 19. yüzyılın sonlarından itibaren, kapitalizmin gelişimindeki özel bir aşama olarak sınıflandırılması olmuştur. Emperyalizme böylesine özgün bir tarihsel takvim atfetme girişimi de birçok tartışmaya konu olmuştur; bu konudaki temel itirazlardan bir tanesi emperyalizmin karakteristik özelliği olarak ele alman birçok özelliğin, aslında bu oyunda önceden de ve kapitalizmin tüm tarihi boyunca mevcut olduğu yönündedir. Söz konusu özellikler dünya pazarını geliştirme zorunluluğu, yabancı hammadde kaynaklarının denetimi için yürütülen mücadele, sömürgeler üzerindeki rekabetçi av ve sermayenin yoğunlaşması yönündeki eğilimdir.

Bazı yazarlar "eski" ve "yeni" emperyalizmleri birbirlerinden ayrıştırma yoluyla sorunun etrafını dolaşmaktadır. Ancak hangi semantik araç kullanılırsa kullanılsın, dünya kapitalizminin işleyişin-

de yeni bir dönemi belirlemek açısından yeterli ve anlamlı nedenler mevcuttur. Bence, bu yeni aşamayı diğerlerinden farklılaştıran birçok özellik arasında iki tanesi tayin edici niteliktedir: Birincisi, İngiltere artık tartışılmaz biçimde önde gelen endüstriyel güç değildir. Güçlü sanayileşmiş rakipler sahneye çıkmıştır: ABD, Almanya, Fransa ve Japonya. İkincisi, her bir sanayileşmiş ulusun kendi içindeki ekonomik güç, göreli olarak az sayıdaki, büyük bütünleşmiş endüstriyel ve mali firmaya doğru kaymaktadır.

Bu gelişmelerin çerçevesini sunan, 19. yüzyılın son 20-30 yılı boyunca yeni enerji kaynaklarında ve teknolojide, Veblen'in, "fiziğin ve kimyanın teknolojisi" olarak adlandırmış olduğu yeni bir sıçramanın ortaya çıkmasıdır. Bu teknoloji, basit mekanik icatlardan çok, bilimin ve bilimsel araştırmanın dolaysız biçimde uygulanmasına dayalı bir teknolojidir. 19. yüzyılın son 30 yılı içindedir ki:

> *.... saf bilimin; özellikle de termodinamiğin, elektromanyetizmin, kimya ve jeolojinin bir yüzyıllık yavaş gelişimi ve yeniden ifadelendirilmesi, pratik mekanik mühendisliğin, özellikle de makine araç-gereçlerinin üretimindeki ve endüstriyel yöntemlerdeki hızlı gelişmeyle buluşmaya başladı... bu durum yalnızca yeni endüstrilerin gelişmesi ve termodinamik teorisindeki gelişmeden türeyen ve elektrikten yalnızca biraz daha az önemli olan içten patlamalı motorlar gibi yeni güç kaynaklarının ortaya çıkmasından ibaret değildi. Sayısız mevcut endüstri; ki madencilik ve yol yapımı, çelik, tarım, petrol, beton bunlardan yalnızca birkaçıdır, dönüşüp genişledi. Sayısız yeni ürün; modern bisiklet, telefon, daktilo, muşamba, şişirilmiş lastik, ucuz kağıt, suni ipek, alüminyum, hazır giyim ve ayakkabı ilk kez imal edilmeye ve pazarlanmaya başlandı. Makineleşme ilk kez bu dönemde genel olarak endüstrinin karakteristiği halini aldı...*[1]

Bu dönemin bizatihi teknolojik özelliklerinden daha önemli olansa bu teknolojinin genel bir kural olarak büyük miktarda sermaye yatırımı ve büyük üretim birimlerine gereksinim yaratmış olmasıdır. Dönüşümü karakterize eden esas gelişmeler çelik, elektrik, endüstriyel kimya ve petrolde gerçekleşti.[2]

Çelik. Çelik içten patlamalı motorlar, elektrik jeneratörleri ve buhar türbinleri gibi makinelerin inşası açısından yaşamsal olan biricik özelliklere sahiptir. Ağır yüklerin yüksek hızlarda taşınmasını olanaklı kılansa, çelik rayların ve lokomotiflerin ortaya çıkışı oldu. Bu durum ulaşım maliyetlerini azalttı ve yerel-bölgesel girişimlerin büyük, ulusal endüstrilere dönüşmesinin araçlarını sağladı.

Bilimsel yöntemlerin uygulanması öncesinde çelik, pratik olarak yarı-değerli bir metaldi. "[Bessemer ve açık-ocak] prosesleri ortaya çıkmadan önce çelik yapımı ampirik bir zanaat işlemi olmanın ötesine zorlukla ulaşabiliyordu..."[3] 1854'te ortaya çıkan Bessemer prosesi, ABD'de ve Avrupa'da erişilebilir durumda olan demir cevherinin kullanımı açısından hala sınırlılıklara sahipti. 1860'larda ortaya çıkan açık ocak yöntemi ve nihayet 1875'te Thomas ve Gilchrist tarafından geliştirilen "basic proses", çeliğin karbon içeriğinin çok yakın sınırlar dahilinde denetlenmesini olanaklı kıldı ve çelik çağını başlattı. Çeliğin özelliklerini, alaşımların kullanılması yoluyla takım çeliği, silah ve paslanmaz çelik için gereken nitelikleri elde etmek üzere kullanan iyileştirme teknikleri, 1870 ile 1913 arasında geliştirildi. 1870-1874 arasındaki dönemde dünya çapında ortalama 1 milyon ton çelik üretildiğini belirtelim; 1900-1904 arasında, yıllık ortalama dünya üretimi 27 milyon tonun üzerine çıkmıştı.[4]

Elektrik. Elektrikle yapılan bilimsel deneyler ve konunun teorik sunumları 18. yüzyıla kadar uzansa da, bu deneylerin ve teorinin büyük-çaplı bir endüstri oluşturacak biçimde uygulamaya konulması 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşti. Londra, Milano ve

New York'taki ilk ticari üretim istasyonları 1880'lerde açıldı. Elektriğin önemi onun yeni bir aydınlanma, ısıtma ve güç kaynağı olarak kullanımıyla sınırlı değildir. Elektrik aynı zamanda örneğin, bakır ve alüminyumun rafine edilmesi ve kostik soda üretiminin bütünü açısından gereklidir. (Alüminyumun ticari üretimine yönelik proseslerin icadı da bu dönemde, 1886'da gerçekleşmiştir.) Elektriğin uygulamaya sokulması, genel olarak imalat prosesleri açısından, modern kitle üretimi sanayilerinin dayandığı tam mekanizasyona izin veren kesinlikli denetimi de olanaklı kılmıştır.

Endüstriyel Kimya. Metalurji, sepileme ve fermantasyondaki kimyasal süreçler yüzyıllardır bilinmekte ve kullanılmaktaydı. Ama ayrı ve büyük-çaplı bir sanayi olarak endüstriyel kimya 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı. Burada da dönüşüm, bilimdeki teorik ve deneysel buluşlara dayanıyordu. Organik kimyasalları endüstriyel süreçler içinde sentezleme yeteneği, kimyasal dönüşümler düzgün biçimde anlaşılmadan daha önce ortaya çıkamazdı. Yani bir molekül içindeki atomların doğru sayısını belirleme yeteneği, 1860'larda eşit gaz hacimlerinin aynı koşullar altında aynı molekül sayısına sahip olacakları yasasının genel kabul görmesinin ardından olanaklı hale geldi. Organik kimyada daha önceki neredeyse rastlantısal ilerlemelerin tersine, yeni bilimsel kazanımlar yeni kitlesel-üretim sanayilerinin temelini yarattı. Solvay amonyak soda prosesi ve sülfürik asit ve amonyak imalatındaki katalitik prosesler de aynı döneme denk geldi.

Petrol. Hem ham petrol sondaj tekniklerinde, hem de petrol rafine etme tekniklerindeki teknik ve bilimsel ilerlemeler elbette önemli olmasına karşın, burada yeraltı petrol kaynaklarının keşfi ve sondajı ile ilgili teknik ve bilimsel ilerlemelerle pek fazla ilgilenmiyoruz. Tarihsel bakış açısından bakıldığında, büyük miktarlı petrol ilk kez 1859'da Pensilvanya'da keşfedildi. The Standart Oil Company 1870'te kuruldu. Diamond drilling, yani zor oluşumları del-

mek için kullanılan etkin teknik, ilk kez 1864'te icat edildi ve ABD'de 1870'lerde uygulandı.

Büyük petrol keşiflerinin ilk evresi karosen lambaları sisteminin ulusal ve uluslararası dağıtımı ile aydınlatıcıların imalatı ile bağlantılıydı. Petrolün endüstride ve ulaşımda yakıt olarak kullanılmaya başlanması, petrol kaynaklarındaki sonraki keşifleri takip etti.

Bazen "ikinci sanayi devrimi" olarak atıfta bulunulan bu yeni fenomenler dağınık küçük rekabetçi birimlerle karakterize edilen bir kapitalizmden, büyük ekonomik güç yoğunlaşmalarının endüstriyel ve mali sahneye egemen olduğu bir kapitalizme doğru kaymanın bütünsel bir parçasını oluşturdular. 19. yüzyılın sonuna ait olan bu teknolojik gelişmelerin tekelci eğilimleri hızlandırmada ne denli büyük bir öneme sahip oldukları günümüzün dev şirketleri incelenerek anlaşılabilir:

- Bugün ABD'de bulunan en büyük 50 endüstriyel şirketten 26 tanesi (tüm grubun toplam varlıklarının yüzde 62'sini oluşturacak biçimde) çelik, petrol, elektrikli alet, kimya ve alüminyum sektörlerinde bulunmaktadır.
- ABD dışındaki kapitalist ülkelerdeki en büyük 50 endüstriyel şirketten 30 tanesi de (grubun sahip olduğu toplam varlıkların yüzde 73'ünü oluşturacak biçimde) aynı sanayilerde bulunmaktadır.

BÜYÜK ŞİRKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Burada savunduğumuz tez Büyük İş Dünyası'na eşlik eden şirket büyüklükleri ile tekelci eğilimleri yeni teknolojinin belirlediği değildir. Daha çok, yeni teknoloji kapitalist sanayiinin güç yoğunlaşması yönündeki oldukça normal eğilimi için gereken çerçeveyi ve genellikle de olanakları sağladı.

Örneğin, kıtalararası demiryolu ve onun şubeleri, yerel imalatçıların ulusal ölçekte rekabet etmelerinin olanağını yarattı.

Birçok yerel üreticinin büyüyen piyasalara yanıt verme kapasitelerini genişletmelerinden kaynaklanan aşırı üretim genişlemesi acı-

masız rekabet, iflaslar, birleşmeler ve ittifaklar yoluyla iş dünyası tarihinin bildik modeline yol açtı.

ABD ticaret hayatında emperyalist aşamanın başlangıcında meydana gelen dönüşümler Profesör Chandler tarafından çok iyi özetlenmektedir:

> *1870'lerde, büyük sanayiler tarımsal bir ekonomiye hizmet ediyordu. Hızla genişleyen demiryolu ağına donanım sağlayan birkaç şirket hariç, önde gelen sınai firmalar tarımsal ürünleri işliyor ve tarlalara besin ve giysi sağlıyordu. Bu firmalar eğilimsel olarak küçüktüler ve hammaddelerin sağlanması ile bitmiş malların satışını ve hammaddelerin sağlanmasını yerel olarak gerçekleştiriyorlardı. Fabrikadan birkaç milden daha uzaktaki bir pazar için üretim yaptıklarında ise, işi birkaç benzer firmaya dağıtan komisyonculuk ajanları aracılığıyla alım satım yapıyorlardı.*
>
> *20. yüzyılın başlarıyla birlikte, tarla ya da nihai tüketici tarafından kullanılmaktan çok sanayide kullanılacak olan üretici malları üreten daha birçok firma ortaya çıkmıştı.*
>
> *Ana sanayilerin çoğuna birkaç büyük girişim egemen hale gelmişti. Büyük endüstriyel şirketler artık aracılar vasıtasıyla alım satım yapmıyorlardı, kendi ulus-çapındaki alım-satım ve pazarlama organizasyonlarına sahiptiler. Birçoğu, özellikle de kalıp çıkartma sanayilerindekiler, kendi hammaddelerini denetler hale gelmişlerdi. Başka bir deyişle, iş dünyası ekonomisi endüstriyel hale gelmişti. Ana sanayiler büyük, dikey olarak bütünleşmiş, merkezi işletmeler haline dönüşmüş olan birkaç firmanın hakimiyeti altındaydı.*[5]

İç Savaş ve demiryollarının genişlemesi sermaye biriktirebilen ve Chandler'in "büyük, dikey olarak bütünleşmiş, merkezi işletmeler" olarak tanımladığı birleşmeleri organize edebilen güçlü mali kurumların olgunlaşması olanağını sağlamıştı.[6]

Yukarıda tartışılan yeni teknolojik icatlar bu türden Büyük İş Dünyası için gereken maddi üretim temelini sundu. Savaş alanı, 1873'te başlayan sık depresyonlardı. Ve ticaret organizasyonunun bu dönüşüm için kullandığı yöntem, Veblen'in "uygarlaşmış hayatın temel kurumu" olarak tanımladığı anonim şirketlerdi.

HAMMADDELER İÇİN YENİ İTKİ

Yeni sanayiler, yeni teknoloji ve endüstrileşmiş uluslar arasındaki rekabetin kızışması, hammaddelerin oynadığı role yeni bir önem kazandırdı. Avrupa kıtasında demir cevherinin ve kok kömürünün denetimi için verilen mücadeleler bildik öykülerdendir. Daha da önemli olansa yeni bir değer kazanmış olan uzak topraklar üzerinde denetim elde etme basıncıydı. Barraclough bu eğilimi şöyle özetler:

> ..... *doğası gereği yerel kaynaklardan yeterli maişet elde edemeyen yeni endüstriyalizmin doymak bilmez iştahı, hızla tüm dünyayı yalayıp yuttu. Artık sorun Avrupa mamullerini; özellikle de tekstili, geleneksel doğulu ve tropik ürünlerle değiş tokuş etmek ya da hatta demiryolları, köprüler ve benzerlerini inşa etmek yoluyla genişleyen demir ve çelik sanayilerine mahreçler sunmak bile değildi. Sanayi, tüm dünyada, bu yeni biçimleri altında, onlar olmaksızın varolamayacağı temel maddeleri aramak üzere sefere çıktı.*[7]

Bu durum dünya kapitalist sistemindeki genel bir yeni ekonomik ilişkiler modelinin parçasıydı. 1860'tan 1900'e kadarki dönemde, uluslararasındaki ekonomik ilişkilerdeki üç değişim önem taşır:

1) Büyük çaplı uluslararası ticarete giren malların sayısı çok fazla arttı;

2) Dünyanın birbirlerinden önemli ölçüde ayrılmış olan birçok bölgesi arasındaki rekabet ilk kez ortaya çıktı ya da daha da yoğunlaştı:

3) Avrupalı ulusların işçilerinin yaşam standartları ve sanayilerinin karlılığı denizaşırı arzların korunmasına bağlı hale gelirken, hammadde üreticilerinin yaşam standartları bazen dünyanın öte yakasında gerçekleşen pazar dalgalanmalarına bağlı hale geldi.[8]

Hammadde ihtiyacı arttıkça, doğal kaynakların keşfedilme ve sömürülme oranı da arttı. "Aynı [1870'ten 1900'e kadar geçen] 30 yıl içinde, dünyanın çoğu azgelişmiş tarım alanı dışarıya açılmış ve jeolojik bilginin artışıyla birlikte, henüz hepsi sömürüye başlanmamış olsa bile, dünyanın çoğu büyük mineral-sahibi bölgesi keşfedilmiştir."[9] 19. yüzyılın son çeyreğindedir ki, nikel keşfedilmiş ve Kanada'da geliştirilmiş, Avustralya'da bakır ve çinko, Şili'de nitrojen ve Malaya'da kauçuk keşfedilmiştir. Özetle:

> *Uzak birincil üreticiler halkası Kuzey Amerika, Romanya ve Rusya'dan tropik ve alt-tropik topraklara ve bunların da ötesinde, Avustralasya ve Güney Afrika'ya kadar genişletildi. Önceden kendine-yeterli olan ticaret alanları ve rotaları dünya çapındaki tek bir ekonominin içine doğru çözüldüler.*[10]

OKYANUS ULAŞIMINDAKİ İLERLEME VE DÜNYA PAZARI

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, dünya ticareti erken kapitalizmin yaşamsal bir parçasıydı ve kapitalizm olgunlaştıkça o da gelişti. Ama yeni dev sanayilerin ihtiyaç duyduğu hammadde miktarlarını ucuz biçimde taşıma olanağını da içeren yeni bir ileri sıçrayış, kitlesel çelik üretimi ve gemi yapımındaki teknik yeniliklerle birlikte olanaklı hale geldi. 19. yüzyılın son yirmi yılında çelik tekneler, çelik kazanlar, ikiz uskurlar ve kademeli makineler; "mevcut

icatların bir sentezini" kullanan metalden inşa edilmiş buharlı gemiler, okyanus taşımacılığının egemen biçimi halini aldı.[11] Deniz motorlarının ihtiyaç duyduğu yüksek basıncın ortaya koyduğu sorunlarsa, "geliştirilmiş çelik kazanlar ve tüplerin gemi yapımcılarına 150lb. ve daha yüksek basınçlarda çalışan gemiler inşa etme olanağı sağladığı 1870'ler ve 1880'lere kadar çözülemedi".[12]

Ağır ürünlerin dünya çapında etkin ve ucuz kargo taşımacılığının gerçekleştirilmesi yönündeki talep, bunu olanaklı kılan yeni metal buharlı gemiler ve hızlı iletişim (Atlantik-aşırı telefon hizmeti 1866'da başladı), sahneyi ticari devrime hazırladı. Bu ticari devrim uluslararası bankacılığın eşzamanlı biçimde büyümesi ve "tek bir çok- taraflı uluslararası ödemeler sisteminin" yaratılması ile finanse edildi. "Dünya fiyatları tarafından yönetilen bir dünya pazarı, ilk kez ortaya çıktı."[13]

İMPARATORLUK VE YENİ EMPERYALİZM

Yukarıdaki gelişmeler İngiltere dışındaki topraklardaki, ABD, Almanya, Japonya, Fransa, Belçika ve diğerlerindeki sanayileşmenin hızlanmasına da katkıda bulundu. Bu sanayileşme ekonomik gücün büyük ticaret birimlerinde yoğunlaşmasının, büyük sermaye kitlelerinin özel projeler için seferber edilmesinin, korumacı tarifelerin yükselmesinin ve militarizasyon dalgasının[14], 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı emperyalizminde temelde yeni olan ne varsa onun için gerekli olan çerçeveyi sağladığı koşullar altında gerçekleşti.

Herşeyin ötesinde yeni olansa, emperyalist davranış modellerinin çoğu sanayileşmiş ulusa yayılmasıydı.[15] Artık uluslararası ticareti denetleyen, ticari etki alanlarını ele geçiren ve bir burada bir şurada sömürgeler elde eden yalnızca Britanya değildi. Bunun yerine, modern topluma yeni bir etiket iğneleyen şey, batmayan güneşin altındaki yerlerini kapışmak üzere birbirleriyle yarışan öteki hızla gelişen ülkelerin ekonomik ve politik operasyonları oldu.

Yeni emperyalizmin bu yeni saikleri altında yerkürenin el sürül-

medik köşesi kalmadı: Tüm dünya her bir sanayileşmiş ulusun yeni egemen sanayisinin ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların basıncı altındaki ulusların kendi aralarındaki rekabet uyarınca dönüştürüldü ve duruma uyarlandı.

EMPERYALİZM VE SÖMÜRGELER

Bütün bunlardan türeyen ya da bu özel olarak yeni fenomenlere eşlik eden karmaşık ekonomik ve politik ilişkiler, emperyalist çağı sarmalamaktadır. Yani sınırları çizilen değişim palas pandıras bir değişim değildir; kapitalist ekonomiye içsel olan derinlere kök salmış eğilimlerden dolaysız biçimde türemektedir. En temel yeni özellik, sermayenin bu durumu takip eden uluslararasılaşması ile birlikte, ekonomik gücün dev şirketler ve mali kurumlarda yoğunlaşmasıdır.

Egemen olma itkisi iş dünyası ile bütünleşmiştir. İş dünyasında ise riskten geçilmez. Birkaçının ismini vermek gerekirse içsel ve dışsal rekabet, hızlı teknolojik değişimler, depresyonlar yalnızca kar oranlarını değil, sermaye yatırımlarının kendisini de tehdit eder. Dolayısıyla iş dünyası her zaman, mümkün olduğu kadar çok riski ortadan kaldırmak üzere çevresini denetim altına alma yolu arayışındadır. Birbiri ardından tüm sanayilerde verilen hayatta kalma savaşı aynı zamanda bir fetih savaşı olagelmiştir ki, bu savaştan da çevreleriyle en uyumlu olan dev şirketler doğar. Bunların kullandığı yordam ve alışkanlıklar hayatta kalma ve büyüme savaşma uyarlanma süreçlerinin ürünüdür; bu yordam ve alışkanlıklar zaferi güvence altına alma ve sürdürme yolları olarak, örgütsel yapılarına ve hareket biçimlerine sirayet etmiştir.

1) Sert uzlaşmaz rakiplerden oluşan bir dünyada güvenlik ve denetimi sağlamanın görünürdeki ilk gereği, bu hammadde kaynakları üzerinde, ki bu hammadde kaynakları potansiyel yeni kaynaklar da dahil olmak üzere her ne olursa olsun, mümkün olduğunca fazla *denetim elde etmek*tir.[16]

Hammadde kaynaklarının denetlenmesi hem rakiplerin ortaya koyduğu basınçlara karşı koruyucu bir araç, hem de hizaya girmemiş rakipleri hizada tutmak için bir saldırı silahıdır. Hammadde arzlarının mülkiyeti ve bunlar üzerindeki denetim, kural olarak, önde gelen firmanın ya da önde gelen firmalar grubunun ortaya çıkacak yeni rekabeti sınırlandırma ve bitmiş ürünlerin üretim ve fiyatlarını denetleme yeteneğinin yaşamsal bir ön gereğidir. Üstelik büyük, dikey olarak bütünleşmiş firmaların büyüklükleri de onlara tüm dünyadaki potansiyel yeni arz kaynaklarını keşfetme ve geliştirme olanakları sunar.[17] Petrol sanayisinin tarihi elbette klasik bir örnektir, ama bu ilke aynı zamanda alüminyum, çelik, bakır ve diğer sanayiler için de geçerlidir.

2) En başarılı imalat girişimlerinin izlediği patika yabancı pazarların fethedilmesini içerir. Bu durum Birleşik Devletler'deki gibi büyük bir iç pazarın bulunduğu şartlarda bile böyledir. Örneğin kitlesel otomobil sanayi pazarında, dış pazarlar ilk günlerden itibaren önemli bir etki icra etmiştir. İmal edilen altıncı Ford arabası Kanadalı bir dağıtımcıya gönderilmişti. Ford motor şirketi ilk yılından itibaren dış pazarlar için üretim anlaşmaları yapmaya başlamıştır.[18]

Yerel nüfusun çok yüksek artış oranına ve bu ülkenin azgelişmiş bölgelerinde mevcut olan erişilebilir olanaklara karşın, mamul mal ihracatını geliştirme itkisi endüstriyel olgunlaşmanın daha ilk parlaması sırasında, iç savaşın bitiminden on yıldan daha kısa bir süre sonra kök saldı. 1871'de Birleşik Devletler ihracatının yüzde 7'den biraz fazlası bitmiş mamul mallardan oluşuyordu; 1890'da bu oran neredeyse yüzde 12'ye yükseldi; 1900'de neredeyse yüzde 19'a.[19] 1873'ten yüzyılın dönümüne kadar birbirini izleyen depresyonlar iki yanıt ortaya çıkardı: İçerde, bir konsolidasyonlar dalgası ve Büyük İş Dünyası'na doğru hareket; dışarıda, sanayileşmiş Avrupa'nınkiler de dahil olmak üzere, ihracat pazarlarının ele geçirilmesi.[20]

İhracat pazarlarına yönelik bu arayışın dinamikleri sanayiden sa-

nayiye değişmektedir ve bunlar bir sanayinin evriminin değişik aşamalarında ve iş devresinin farklı evrelerinde farklı önem derecelerine sahiptir. Yine de anlaşılması gereken, sanayi bakımından bu ihracat pazarlarını korumanın taşıdığı özel önemdir. Lenin'in bu noktadaki genellemesi son derece uygun görünmektedir: "Yerel değiş tokuşun ve özellikle de uluslararası değiş tokuşun büyümesi kapitalizmin karakteristik ayırt edici özelliğidir. Tekil işletmelerin, sanayinin tekil kollarının ve tekil ülkelerin gelişimindeki eşitsiz ve düzensiz karakter, kapitalist sistem altında kaçınılmazdır."[21]

Dış pazarlar, büyük miktarlı bir sermaye yatırımını sürdürmek ve yeni pazar olanaklarını sömürmek için gereken büyüme oranını sağlamak üzere (devletin yardımı ve desteği ile) ele geçirilirler. Bu süreçte ihracat pazarlarına olan bağımlılık sürekli bir özellik haline gelir; çünkü bu pazarlar endüstriyel kapasitenin yapısı ile yek vücut olur. Bir dönem ihracat felaketten kurtuluşun tek yolu olabilir; bir başkasında kar akışını korumanın en iyi yolu. Ancak yabancı siparişleri karşılayabilmek, kapasitenin bir parçası ve firmanın genel giderleri halini aldığında, uzun vadede bu yabancı pazarları koruma basıncı daha da ısrarcı hale gelir; özellikle de sahneye rakipler çıktığı zaman.[22]

3) Yabancı yatırım, yabancı pazarların geliştirilmesinin ve korunmasının özellikle etkili bir yöntemidir. Bu durumun en bariz tarihsel örneği, aynı zamanda ray, lokomotif, demiryolu vagonları ve demir, çelik ve makine sanayinin diğer ürünlerine olan talebi de canlandıran demiryolları için sermaye ihracıydı.[23]

Ancak yabancı pazarlara bu biçimde nüfuz etme yöntemi, ulusal rekabetlerin yoğunlaşması ile karakterize olan dev şirketler çağında, giderek daha da baskın hale gelmektedir. Yabancı yatırımların hammaddeleri ele geçirme ve sömürme bakımından oynadığı rol açıktır. Rakip dev şirketlerin de mevcut olduğu ülkelerde rekabete ayak uydurmak ya da pazarlara egemen olmak üzere yabancı yatırım zorlaması daha da önem kazanır.

Yabancı dev şirketler kendi yerel pazarlarını ya da sömürgeler, bağımlı uluslar ya da "etki alanları"nda bulunan tercih edilmiş pazarları denetleyerek ağırlıklarını artırabilirler. Dışardan gelenlere karşı koruyucu tarifeler ya da diğer ticaret engelleri koymak üzere politik güçlerini de kullanabilirler. Bu nedenlerden dolayı, öteki ülkelerde rekabet edebilme ve dev şirketler tarafından ihtiyacı duyulan pazar denetimini sağlama yeteneği, bir yabancı yatırım programına çağrı çıkartır. Dev şirketler arasındaki rekabet kendisini ya kartel anlaşmaları ya da birbirlerinin pazarlarını yabancı yatırımlar yoluyla sürekli olarak işgal etme biçiminde açığa vurur. Üstelik bu işlem Büyük İş Dünyası çağında, büyük şirketlerin gerek kendi karlarından gerekse mali kurumlarla işbirliği içinde seferber edebilecekleri miktarlardan elde edilebilecek olan büyük sermaye kitleleri sayesinde, daha da olası hale gelmektedir.

Emperyalizm çağında yabancı yatırım hamlesinin sürüp gitmekte olan nedenleri saymakla tükenmez. Doğal olarak yurtdışındaki daha düşük emek maliyetlerinin sağladığı avantajdan yararlanarak kar oranlarını yükseltmenin çekiciliği de mevcuttur. Örneğin, Chase Manhattan Bank'ın bu ülkede yatırım yapmanın çekiciliğini anlatan raporunda Güney Kore'deki ücret oranları konusunda ne tür bilgiler verdiğini gözlemleyelim.

> *Aslında, Kore'nin ekonomik büyümesinin altında yatan ana saik işadamlarının ve yetkililerinin kararlılığı ve yönetiminden kaynaklanmaktadır. Amerikalılar tekstilde günde 65 sent ve elektronikte günde 88 sent ortalama nakit ücret oranlarıyla erişilebilir olan Kore işçilerinin mahareti ve yetenekleri hakkında yorumlar yapmaktadır. Bu insani karakteristikler endüstriyel sonuçlar üretmektedir.*[24]

Düşük maliyetler ne kadar çekici olsalar da, çıkardıkları çağrı her zaman yabancı yatırımı çeken ana neden olmaz. Bu basitçe etkilerden bir tanesidir. Çok daha önemli olansa hammadde kaynaklarını geliştirme, yeni ihracat için talep yaratma ve "tekel" durumlarının avantajlarından yararlanma saikidir. Bu sonuncusu Büyük İş Dünyası'nın, maliyet avantajları, dışlayıcı patentler, üstün teknoloji ya da satış promosyonu aracılığıyla yaratılan arzu edilir markalarının canlandırılması ile oluşturulan tercihli pazar talebine bağlı olarak ortaya çıkar. Nihayet, yabancı yatırım tarife duvarları ya da ticaret terhileri ile korunan pazarlarda ticaret yapma basıncından da doğar. Örneğin Birleşik Devletler'in Kanada'daki yatırımları Britanya İmparatorluk ticaretine katılmak açısından güvenli bir düzenlemedir.)

Emperyalizm teorisinin esas olarak azgelişmiş ülkelerdeki yatırımlarla bağlantılı olduğu yönündeki yaygın kanı açıkça yanlıştır. Gerçek, bu ülkelerdeki karlı yatırım olanaklarının emperyalizmin seçiyi ile dayatılmış olan koşulların ta kendisi tarafından sınırlanmış olduğudur. Sınırlı piyasa talebi ve endüstriyel geri kalmış- bu ülkelerin metropol merkezlere hammadde ve yiyecek arzcısı ine dönüştürülmelerine eşlik eden çarpık ekonomik ve sosyal ların ürünüdür.

uradaki hedefimiz yabancı yatırımların içerdiği bütün öğeleri tanıyla analiz etmek değildir. Daha çok yabancı yatırım hamlesi- emperyalizm çağında Büyük İş Dünyası'nın doğumuna eşlik ı olanak ve basınçların bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan, seçik nedenleri bulunduğunu ileri sürmeyi hedeflemektir. Bu ım iş adamının kötü niyetinin bir sonucu değildir, karşı karşıalınan koşullarda işin normal ve düzgün işleme biçiminin bir ıudur. Bu yatırımların izlediği patikalar, daha yaygın bir biçim sermaye fazlasının yarattığı basınçla ilgili soyutlamanın terime değil, kendi tarihsel bağlamları içinde, firmaların karşı karşıaldıkları gerçek durumlar ışığında incelenmelidir.[25]

4) Yabancı yatırım olanakları ve yabancı piyasalar üzerinde denetim dürtüsü ekonomik konulardaki politik etkinliği yeni ve yoğun bir düzeye taşır. 19. yüzyılın son çeyreği korumacı tarifelerin doğuşuna tanık oldu.[26] Tehditler, savaşlar, sömürgeci işgal gibi diğer politik araçlar da yabancı bir ülkede ayrıcalıklı ticari pozisyonlar elde etmek, mineral haklarının mülkiyetini ele geçirmek, yabancı ticaret ve yatırımların önündeki engelleri ortadan kaldırmak, kapıları ekonomik giriş ve işgali kolaylaştıran yabancı bankalara ve diğer mali kurumlara açmak için yeterli politik etki icra etmenin önünü açan değerli araçlardı.

Politik operasyonun derecesi ve tipi doğal olarak değişiyordu. Zayıf çevre topraklarda, sömürgeci işgal daha münasipti. Daha farklı koşullarda, yetkililerin rüşvet ya da (bankalar ya da devlet kurumları aracılığıyla) hibeler yoluyla satın alınması daha uygundu.[27] Daha ileri ülkeler arasında ise ittifaklar ve çıkar grupları oluşturuluyordu.

Bu gelişmelerin sonucu yeni bir uluslararası ekonomik ve politik

Tablo 1

ABD Silahlı Kuvvetlerinin Temsil Edildiği Ülkelerin Sayısı

Latin Amerika	19
Doğu Asya (Avustralya Dahil)	10
Afrika	11
Avrupa	13
Yakın Doğu Ve Güney Asya	11
Toplam	64

Kaynak: Agency for International Development'daki tarihçeden, U.S Over Seas Loans and Grants, Obligations and Loan Authorizations, 1 Temmuz 1945'den 30 Haziran 1967'ye kadar, D.C., 29 Mart 1968.

ilişkiler şebekesi oldu. Bu şebekenin kendisi zaman içinde savaşların, depresyonların ve farklı endüstrileşme hızlarının sonucu olarak biçim ve vurgu açısından farklılaşmaktadır.[28] Biçimler de değişmektedir: Sömürgeler, yarı-sömürgeler, "değişik bir dizi bağımlı ülke biçimi; resmen, politik bağımsızlığa sahip olmakla birlikte, aslında, mali ve diplomatik ağ tarafından sarmalanmış olan ülkeler",[29] ve emperyalist güçler arasındaki ast ve üst partnerler. Önemli olansa uluslararası bir ekonominin; dev şirketler arasında dünya sahnesi üzerinde sürüp gitmekte olan savaşın ve bu şirketlerin devletleriyle birlikte daha zayıf uluslar üzerinde egemenlik ve denetimlerini sürdürmek uğruna yürürlüğe koydukları operasyonların bir sonucu olarak sürekli bir kaynama içinde olan bir uluslararası ekonominin bünyesindeki farklı bağımlılık dereceleridir.

Emperyalizmi saf ve basitçe sömürgecilikle özdeşleştiren aşırı ba-

Tablo 2 Ortadoğu Petrol Rezervleri-Denetlenen Rezerv Tahminleri (miktarlar milyar varilledir)

	1940		1967	
	Miktar	Toplamın %	Miktar	Toplamın %
Büyük Britanya	4.3	72,0	73.0	29.3
Birleşik Devletler	0.6	9.8	146	58.6
Diğer	1.1	18.2	30.0	12.1
Toplam	6.0	100.0	249.0	100.0

Kaynak: Zuhayr Mikdashi'den alınan verilere dayalı olarak, *A Financial Analysis of Middle Eastern Oil Concessions* (New York: Praeger, 1966)

Kaynak: 1967. *Oil and Gas Journal*, 25 Aralık 1967 verilerine dayalı olarak. Bu veriler tahminidir, bir ülkedeki petrol rezervlerinin mülkiyetinin ana tavizcilere ait olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım en iyi durumda, 1967 yılındaki ABD payının Büyük Britanya'ya kıyasla eksik tahminine yol açmaktadır.

sitleştirme ne Lenin'in teorisiyle, ne de ele alınan vakanın gerçekleriyle örtüşmektedir. Benzer biçimde yanlış olan, Lenin'in teorisinin emperyalizmin özünde ileri ülkelerin kendilerini boğan artıktan kurtulma ihtiyacı olduğunu ve bu artığın da sömürgelerdeki üretken yatırımlar aracılığıyla ortadan kaldırıldığını ileri süren versiyonudur.

Göstermeye çalıştığımız gibi, emperyalizm evresi, herhangi bir basit formülle açıklanabilecek olandan çok daha karmaşık bir evredir. Sömürgelere yönelik itki yalnızca ekonomik olmayıp, rakip emperyalist güçler dünyasındaki politik ve askeri kaygılarla da ilgilidir. Benzer biçimde, yabancı yatırımların arkasında yatan basınçlar sayısızdır ve geri kalmış ülkelere sermaye ihraç etmekten çok daha başka nedenlere de dayanmaktadır. Gerçek ekonomik ve politik değişimlerin tüm varyasyonlarının hiçbir basit açıklaması olmadığı gibi, böyle bir açıklama aramak verimli de değildir. Lenin'in teorisinin özel değeri uluslararası ekonomik ilişkileri harekete geçiren tüm ilkesel kaldıraçları aydınlatmasından kaynaklanmaktadır. Bu kaldıraçlar yeni tekel aşaması ile tekelin, ne zaman ve nerede uygun gibi görünüyorsa orada, arz kaynakları ve piyasalar üzerinde egemenlik ve denetim elde etmek üzere seferber olma biçimleri ile ilişkili olanlardır. Bunların hala temel kaldıraçlar olduğu gerçeği teorinin de neden hala geçerli olduğunu açıklamaktadır. Ancak bu öğelerin özel hareket biçimleri ve yeni koşullara uyarlanma biçimleri sürekli bir yeniden-incelemeyi gerekli kılmaktadır.

EMPERYALİZMİN MODERN ÖZELLİKLERİ

Günümüz emperyalizmi ciddi ölçüde farklı birkaç özelliğe sahiptir. Bizce bunlar:

1) Dünyayı biçimlendirme konusundaki temel vurgunun rekabetten çok emperyalist sistemin uzlaşmasına doğru kayması;

2) Birleşik Devletler'in dünya emperyalist sisteminin örgütleyicisi ve önderi olarak üstlendiği yeni rol;

3) Yeni teknolojinin uluslararası bir karaktere sahip olan yükselişidir.

Rus Devrimi yeni evrenin başlangıcını damgalamaktadır. 2. Dünya Savaşı öncesinde ana özellikler emperyalizmin yerküre üzerinde yayılması ve çeşitli güçler arasında toprakların ve nüfuz alanlarının yeniden paylaşımı çatışmalarıydı. Rus Devrimi'nden sonra, rekabetçi mücadeleye yeni bir üye dahil oldu: Dünyanın emperyalist sistemden kopmuş olan bu parçasını yeniden fethetme dürtüsü ve diğerlerinin emperyalist şebekeden ayrılmalarının önlenmesi ihtiyacı. 2. Dünya Savaşı'nın sonu ile birlikte, dünyanın sosyalist bölümünün genişlemesi ve sömürge sisteminin büyük çoğunluğunun sistemden kopması, emperyalist şebekenin mümkün olan en büyük parçasının korunmasının ve kayıp toprakların yeniden fethedilmesinin sahip olduğu aciliyeti artırdı. Bu bağlamda fetih, ekonomik olduğu kadar askeri ve politik koşullara bağlı olarak yeni biçimler almaktadır.

Emperyalist güçler sömürgeleri şen şakrak bir biçimde ve kolayca terk etmedikleri gibi, sömürgeciliğin temel hedefi de yeni politik bağımsızlıklar öncesinde zaten elde edilmişti: Sömürgeler dünya kapitalist piyasalarıyla bütünleştirilmişlerdi: Doğal kaynakları, ekonomileri ve toplumları metropol merkezlerin ihtiyaçlarına uyarlanmıştı. Şimdi emperyalizmin güncel görevi bu eski sömürgelerin mümkün olan en fazla ekonomik ve mali getirisini elde tutmak haline geldi. Ve bu ihtiyaç da elbette bu ülkelerin metropol merkezlere olan ekonomik ve mali bağımlılığının sürmesi anlamına geliyordu.

Ne Rus devriminin hemen ardından gelen dönemde, ne de günümüzde, emperyalizmin sınırlarını genişletme ve/ya da koruma biçimindeki merkezi hedefi emperyalist güçler arasındaki rekabetin ortadan kalkması anlamına gelir. Ancak, 2. Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana bu merkezi hedef, emperyalist sistem karşısında büyüyen tehdit ve ABD önderliği tarafından dayatılan, güçler arasında daha fazla birlik gibi nedenlerden dolayı sahneye hakim hale gelmiştir.[30]

2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar emperyalist dünya sistemindeki politik ve askeri operasyonlar geleneksel bloklar halindeki ittifaklarla yürütülüyordu: Bir blok içindeki rakip çıkarlar, bir başka blok karşısında yürürlüğe konulan ortak saldırı ya da savunma adına geçici olarak bastırılıyordu. Bu blokların bileşimi taktik avantajlar uyarınca değişti. 1945'ten bu yana gözlenen yeni fenomen tüm emperyalist sistemin önderliğinin ABD tarafından üstlenilmesidir. ABD, olgunlaşan ekonomik ve askeri gücü ve savaşın rakipleri üzerinde yarattığı yıkımın bir sonucu olarak günümüzün emperyalist şebekesini örgütleme ve yönlendirme kapasite ve olanağına sahiptir.

Savaş sonrası emperyalist sistemin organizasyonu savaşın sonuna doğru kurulmuş olan uluslararası kurumlar vasıtasıyla ilerledi: Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu; bunların her birinde Birleşik Devletler, değişik nedenlerden dolayı önderlik rolü icra edebildi. Sistem UNRRA, Marshall Planı ve Washington tarafından finanse edilen ve denetlenen bazı ekonomik ve askeri yardım programları ile konsolide edildi.

ABD önderliğinin yeni perspektifi, Dışişleri Bakanı Rusk tarafından da, ABD "ulusal çıkarlarımızı uluslararası çıkarlara feda etmemekle değil, *uluslararası çıkarı diğer uluslara dayatmaya cüret etmekle* eleştirilmektedir" (vurgular sonradan eklendi) olgusuna dikkat çektiği zaman dolaylı olarak dile getirilmişti. Bu eleştiri Dışişleri Bakanı tarafından da reddedilmemektedir. Aslında, kendisi bu durumdan gurur duymaktadır: "Bence, bu eleştiri, bir güçlülük belirtisidir; bizim gücümüzün ve uluslararası hukukun gücünün belirtisi." Dahası, ABD dış siyasetinin açgözlü vizyonunu ifade etmeyi sürdürmektedir:

Ancak artık Kuzey Amerika ya da Batı Yerküre ya da Kuzey Atlantik topluluğu ile sınırlandırılmış bir savunma ve siyasetle güvenlik ve huzur bulamayacağımızı biliyoruz.

Üstünde yaşadığımız gezegen artık çok küçüldü. Artık onunla tü-

müyle, tüm toprakları, suyu, atmosferi ve onu çevreleyen uzayla birlikte ilgilenmeliyiz.[31]

Birleşmiş Milletler'in sosyalist ülkelerin katılımından kaynaklanan sınırlılıkları karşısında, bu küresel ve uzaysal ilginin pratik alandaki idaresi de, sosyalist olmayan dünyayı kapsayan bir dizi anlaşma ve bildirge ile halledilmiş oldu.

Bu diplomatik düzenlemeler gezegen çevresinde yaygınlık kazanan askeri üslerle teşvik edildi ve somutlaştırıldı. Birleşik Devletler'in bu bakımdan üstlendiği yeni rol, ABD silahlı kuvvetlerinin 1920'lerde yurtdışında yalnızca üç ülkede konuşlanmış olduğu gerçeği ile görülebilir. 2. Dünya Savaşı sırasında, ABD silahlı kuvvetleri 39 ülkede mevcuttu. Bugünse, askeri yardım dağıtımı ve yabancı orduların askeri eğitiminin yönlendirilmesi sayesinde, ABD aske-

Tablo 3 Mineraller: Tüketime Kıyasla Net İthalat* yıllık ortalamalar 1954 doları bazında milyon olarak

Dönem	İthalat	İhracat	Net ithalat **	Görünen yerli tüketim	Tüketimin yüzdesi olarak net ithalat**
1900-1909	323$	374$	-51$	3313$	%-1,5
1910-1919	534	694	-160	5135	-3.1
1920-1929	915	863	52	7025	0.7
1930-1939	792	749	43	6812	0.6
1940-1944	1494	922	572	10802	5.3
1945-1949	1653	990	663	12064	5.5
1950-1960	3103	1026	2077	16170	12.8
1961	3647	1145	2502	17894	14.0

*Altın dahil tüm mineraller

** Eksi işareti ihracatın ithalattan daha yüksek olduğunu göstermektedir

Kaynak: U.S Bureau of Cencus, Working Paper, No.6, "Raw Materials in the United States Economy: 1900-1961 (Washington, D.C., 1963)

ri grupları en azından 64 ülkede mevcuttur. Bu gruplar, Tablo 1'de görülebileceği gibi, kürenin tümüne yayılmıştır. Dolaysız eylemin mevcut olmadığı koşullarda bile bu güçlerin ve sahip oldukları donanımların eli boş gezmediklerini ve bizzat buralardaki varlıklarının da bir takım etkiler yarattığını söylemek bile gereksizdir.

Yeni Birleşik Devletler önderliğinin önemli bir yönünü diğer emperyalist güçlerin yerine dolaysız biçimde geçmek oluşturmaktadır. Politik İşler Bakan Yardımcısı Eugene V. Rostow, bu durumu bir radyo mülakatında şöyle açıklamaktadır: "... tüm savaş sonrası tarih birçok açıdan ..... önceden Britanya, Fransa, Hollanda ve Belçika tarafından elde tutulan güvenlik..... pozisyonlarını ele geçirmek için yapılan bir Amerikan hareketleri sürecinden oluşmaktadır..."[32]

ABD iş dünyası da bütün bunlar olup biterken uyukluyor değil-

Tablo 4 Seçilmiş Mineraller: Yerli Madencilik Ya Da Kuyu Üretiminin Yüzdesi Olarak Net İthalat

	1937-39 ortalama yüzdeler	1966 yüzdeleri
Demir Cevheri	3	43
Bakır	-13	18
Kurşun	0	131
Çinko	7	140
Boksit	133	638
Petrol	-4	31

Net ithalat ihracat eksi ithalattır

Not: Bu veriler toplam tüketimle ilgilenmemektedir. Toplam tüketim hurdadan rafine edilenlerle envanter kullanımını da kapsar. Bu tablo yalnızca yerli doğal kaynak kullanımına kıyasla ithalat bağımlılığındaki değişimi yansıtmaktadır.

Kaynak: 1937-1940. U.S. Bureau of the Cencus, 1937-39 verilerinden hesaplanmıştır. *Statistical Abstract of the United States:1939*, Washington, D.C., ve age, 1940. Kaynak: 1966. U.S. Department of Interior, *Minerals Yearbook*, 1966, Washington, D.C., 1967'deki verilerden hesaplanmıştır.

di. Örneğin, ABD yurtdışı bankaları artık yalnızca Latin Amerika'da yoğunlaşmamakta, tüm küreye yayılmaktadır. Ve ABD'nin zengin Ortadoğu petrol sanayisindeki pozisyonu dönüşüm geçirmiştir. Tablo 2, ABD'nin Ortadoğu petrolleri karşısındaki göreli konum değişikliğine dair tahminleri sunmaktadır. ABD firmaları 2. Dünya Savaşı öncesinde Ortadoğu petrol ruhsat rezervlerinin yüzde 10'dan daha azını denetlerken, şimdi durum tersine dönmüştür: ABD şimdi neredeyse yüzde 59'u denetlerken Britanya'nın payı yüzde 29'un biraz üstüne düşmüştür. Bu tersyüz oluşun nedenleri ABD petrol sanayinin daha büyük dehası ya da yeteneğinde değil, daha çok Ortadoğu siyasetinde, 2. Dünya Savaşı sırasındaki ABD Kira Ruhsatları'nın kullanımında, savaş sonrası yardım programlarında ve dışişleri bakanlığı ile diğer hükümet organlarının dehasında aranmalıdır.[33]

Savaş tarafından kamçılanan yeni teknoloji, eski teknolojiye kıyasla ölçek bakımından çok daha uluslararasıdır ve bu yüzden de, emperyalizmin mevcut ve gelecekteki işleyişine dair özel sonuçlara sahiptir. En görünürde olan uzay teknolojisidir. ABD tarafından kürenin çevresine yerleştirilen çok sayıda "uzay" istasyonu, uluslararası özelliklerden bir tanesidir. Bir başkası ABD'nin iletişim uydularındaki üstün rolüdür, böylece yalnızca *Life*, *Readers' Digest*, *Time* ve Hollywood filmleri ve *ABD İstihbarat Ajansı*'nın yayınları değil, ABD televizyonu da çok uzaklardan bile ulaşılabilir hale gelmektedir: İşte, ABD'nin emperyalist sistem üzerindeki yönetimini yansılayan "kültürel" birliği ulaşılır kılan tüm kullanışlı araçlar. Bunlara, Bakan Rusk tarafından belirtilmiş olan yeni uluslararası yasal düzenlemeler eşlik etmektedir: "Ve tek bir küresel iletişim uydu sistemi kurmaya başlamak için, özel bir Amerikan şirketinin 45 hükümetle birlikte mülkiyete ortak olduğu yeni bir uluslararası kurum yarattık."[34]

Bunlara ek olarak, atom enerjisi teknolojileri ve bilgisayarlar özel

Tablo 5 Stratejik Endüstriyel Maddelerin İthalata Bağımlılık Derecesine Göre Sınıflandırılması

Madde Sayısı	Yeni Arzın Yüzdesi Olarak İthalat Oranı (yüzde)
38	80-100
6	60-79
8	40-59
3	20-39
7	20'den az
62	

Kaynak: Percy W. Bidwell, *Raw Materials*, New York, Harper & Bros., 1958, sf.12

uluslararası özelliklere sahip bulunmaktadır. Bu endüstriler için gereken anormal araştırma ve geliştirme yatırımı, ölçek açısından çokuluslu olacak kadar büyük şirketlere özel bir güç kazandırmaktadır. Nedensel iç bağlantıları izlemeye çalışmaksızın, bu yeni teknoloji ile uluslararası şirketin mutlu beraberliğini kutlayabiliriz:

a) Birleşik Devletler, gerekli olan teknolojiyi geliştirmeye ve bu alanda diğer ülkelerde de üstünlüğü ele geçirmeye yetecek sermayeye sahip olan ya da bu sermayeyi elde edebilecek olan şirketlere sahiptir.

b) Birleşik Devletler şirketleri bu teknolojik önderliklerinde devasa hükümet araştırma ve geliştirme yardımları ile desteklenmektedir.

c) Aynı şirketler ya tek başlarına ya da Birleşik Devletler hükümeti ile işbirliği halinde, hükümetin yerküre üzerindeki çeşitli askeri ve yabancı yardım etkinliklerini yürürlüğe koyması süreci içinde edinilmiş olan uluslararası operasyon deneyimlerine sahiplerdir.

d) Cömert hükümet yardımlarının, büyük şirketlerin bilimsel araştırma ve teknik geliştirme faaliyetlerinin bütünleşmiş bir aygıtı haline gelmesiyle birlikte, bu durumun sonuçlarından bir tanesi bilimsel ilerlemelerle yeni ürünlerin ortaya çıkması arasında geçen sürenin kısalması olmuş, bu durum da uluslararası şirketlere daha

küçük ve daha güçsüz rakipleri karşısında küresel bir üstünlük kazandırmıştır. Ve son olarak;

e) Jet uçağının bağlantılı olduğu teknolojik ilerlemeler çokuluslu şirketlerin koordineli yönetimini daha karlı hale getirmiştir.

DIŞSAL HAMMADDE KAYNAKLARI TALEBİ

Emperyalizmin bugüne kadar değişmeden kalmış olan özelliklerinden bir tanesi dev şirketin, karlarının büyüklüğü de dahil olmak üzere, tekelci pozisyon için, yabancı hammadde kaynaklarına olan bağımlılığıdır. Bugünün emperyalizminde yeni olan, Birleşik Devletler'in hem yaygın hem de nadir mineraller açısından "sahip-olmayan" bir ulus haline gelmiş olmasıdır.

İleri kapitalist ülkeler bugün geçmişe kıyasla nihai ürünlere oranla daha düşük değerde hammadde ithal ettiklerinden, bu konu son günlerde akademik tartışmalardaki tuhaf bir açıklama biçimini tetiklemektedir. Bu eğilim hammaddelerin aşağıdaki nedenler yüzünden artan verimli endüstriyel kullanımının bir yansımasıdır:

1) Teknoloji ve tasarımdaki iyileştirmeler;

2) Tüketici mallarının artan karmaşıklığı (yani, belirli bir miktar hammadde üzerinde daha fazla imalat işlemi icra edilmektedir);

3) Sentetik malzemelerin geliştirilmesi (kauçuk, plastik, fiber)19.

4) Hurda toplama ve kullanımındaki gelişmiş örgütlenme.

Hammadde kullanımındaki bu artan verimlilik kuşkusuz önem taşımaktadır. Azgelişmiş ilksel mal üreticisi ülkelerin zenginlik ve yaşamsal kapasitesi üzerinde de ciddi sonuçlar yaratmaktadır. Sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkeler arasındaki farklı büyüme oranlarına da önemli katkılarda bulunmaktadır. Birçok azgelişmiş ekonominin, aşağıda tartışılacak olan artan mali bağımlılığı ile de ilişkilidir. Ancak hammaddelerin ileri ülkeler için oynadığı stratejik rolün değişmiş olduğu sonucuna varmak için tuhaf bir neden-sonuç kopuşu gerekmektedir. Endüstri, alüminyum kullanımı ya da boksitten alüminyum elde etme konusunda ne kadar ilerlemiş olur-

Tablo 6 Jet Motorunda Kullanılan Kritik Maddeler

	Jet motorunda kullanılan pound[1]	tüketim yüzdesi olarak ithalat[2]	madde nerede üretiliyor[3]
Tungsten	80-100	%24	ABD (%30), G.Kore (%19), Kanada (%12), Avustralya (%8), Bolivya (%8), Portekiz (%7)
Colombium	10-12	%100	Brezilya(%54), Kanada (%21), Mozambik (%18)
Nikel	1300-1600	%75	Kanada(%71), Yeni Kaledonya (%20)
Krom	2500-2800	%100	G.Afrika (%31), Türkiye (%19), G. Rodezya (%19), Filipinler (%18), İran (%5)
Molibdenyum	90-100	0	ABD (%79), Kanada (%10), Şili (%9)
Kobalt	30-40	%100	Kongo (Leopoldville) (%60), Fas (%13), Kanada (%12), Zambiya (%11)

1) Percy W. Bidwell'den, *Raw Materials* (New York: Harper &Bros., 1958), sf.12

2) ABD İçişleri Bakanlığı verilerinden hesaplanmıştır, *Minerals Year Book*, 1969, (Washington, D.C., 1967)

3) Komünist-olmayan dünyadaki ana üreticiler. Parantez içindeki yüzdeler ülkede 1966 yılında üretilen miktarın komünist-olmayan dünyadaki toplam üretim içindeki yüzdesini göstermektedir. Bu bilginin kaynağı 2'dekiyle aynıdır.

sa olsun, boksit olmadan alüminyum, alüminyum olmadan da uçak yapamazsınız. Ve Birleşik Devletler'de boksit arzının yüzde 80 ya da 90'ı yabancı kaynaklardan elde edildiğinde, bu tür bir arzın güvence altına alınması alüminyum sanayi, uçak sanayi ve ülkenin askeri gücü açısından yaşamsal önem taşır.

Genellikle hammadde sorununu asgarileştirme eğiliminde olduğu belirtilen bir başka faktör düşük-gradlı cevherlerin işlenmesi ve ikame maddelerin (örn. metallerin yerine plastik) kullanımı konusundaki teknik ilerlemelerdir. Gerçekten de önemli teknik sıçramalar gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, aşağıda sunacağımız verilerin de gösterdiği gibi, bu kazanımlar mevcut eğilimi tersine çevirmiş değildir. Bilimcilerin tüm baş döndürücü kazanımlarma ve elektronik ve atom enerjisi alanında elde edilen harikuladeliklere karşın, dar sınırlar dahilinde gerçekleşenler bir yana, hala sıradan metallerin kullanıcının isteğine göre nasıl hareket edecekleri keşfedilmiş değildir.

Laboratuarda ya da pilot bir işletmede dramatik gibi görünen gelişmeler pratikte tüm bir sanayii dönüştürmek için gerekli olan durumun genellikle çok uzağındadır. İş idarecileri geleceği planlayabilirler ama bugünde yaşarlar. Herhangi bir büyük şirketin, yerel bir ikame maddesinin tarihsel uzun vade içinde muhtemelen keşfedileceği gerekçesiyle hammaddelerin yabancı kaynaklarını saldırganca ele geçirmek istemeyecek olan başkanı, muhtemelen işten atılırdı.

Ulusal planlama (ya da halkın çıkarları) ya da (maliyet eğrileri terimleriyle) soyut ekonomik analiz terimleriyle düşünmek, yabancı hammadde arzının sermaye ve hükümetin izlediği siyaset üzerindeki etkilerini anlamayı kolaylaştırmaz. Sorun sermayenin denetiminin ve davranışının doğasından ve hükümetin sermayenin operasyonel işlemlerine verdiği gerçekçi yanıttan köklenmektedir. Bu halde, bir gün yabancı kaynaklara olan yerel bağımlılığı ortadan kaldı-

rabilecek olan kaya petrolünün sondajı ve kullanımı konusunda elde edilen büyük gelişmeler, büyük petrol firmaları arasında, ellerini uzatabilecekleri toprak ya da deniz parçalarının altında bulunan en ufak bir petrol kırıntısı uğruna sürüp giden rekabeti ortadan kaldırmaz ve kaldırmayacaktır da. Belirleyici olan, tüketicinin ya da toplumun ihtiyaçları değil, sermaye şirketlerinin dünya üretimini ve daha fazla kar için fiyatları idare etme yönündeki denetim istekleridir.

Tekelci davranış kalıpları yabancı arz kaynakları için daha açgözlü bir arayışa yol açarken, ABD'nin "sahip olan" bir ulustan "sahip olmayan" bir ulusa dönüşmesi de aynı biçimde yabancı doğal kaynakları elde etme ve denetleme zorunluluğunun yoğunlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Mineral sanayilerin ana vurgu noktaları aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir. Bu tablonun son sütunundan da görülebileceği gibi, 1920'lere kadar, ABD net bir mineral ihracatçısıydı; bu eğilimdeki değişim, hammadde tüketiminin düştüğü depresyon tarafından ertelenmiştir. Ancak durum savaş yılları sonrasında önemli ölçüde tersine dönmüştür. Ancak ABD'nin karşı karşıya kaldığı yeni durum, emperyalist şebekenin örgütleyicisi ve önderi olarak üstlendiği yeni rolle aynı anda, eski net ihracatçı konumunun yerine, yerel tüketimin yüzde 13'e yakın bir miktarının ithalat ile sağlandığı 1950'lerde, dramatik bir değişim göstermiştir.

Bu değişim, gizemli maddelerin Birleşik Devletler'de mevcut bulunmayışından kaynaklanarak artan bir ithalat ihtiyacının sonucu değildir. Tersine, sebep bu ülkede geleneksel olarak bolca bulunan daha yaygın maddelerin ithalatındaki hızlı sıçramadır. Bu durum aşağıdaki altı adet bahçe-tipi mineralin net ithalatını bu maddelerin yerli çıkarımı ile kıyaslayan Tablo 4'den görülebilir: Bugünkü durum savaş öncesi yıllarla kıyaslanmaktadır.

Özellikle demir cevherindeki verilere bakalım. Savaştan hemen önceki yıllarda, demir cevherinin net ithalatı yerli kaynaklardan çıkartılan yaklaşık 52 milyon ton demir cevherinin yüzde 3'lük bölü-

müne ulaşıyordu. 1966'da, net ithalat ülkede çıkartılan 90 milyon tonun yüzde 43'üne eşittir. (Bu sonuncusu öğrendiğimiz ve verimli biçimde kullanmayı seçtiğimiz taconite gibi mineralleri de içermektedir.) Yüksek-kaliteli cevher arzlarının tükenmesi yabancı yatırımın Kanada, Venezuella, Brezilya ve Afrika'da daha verimli ve zengin demir cevheri kaynakları geliştirmesinde dramatik bir artışa neden oldu. Hedef, görüldüğü gibi, daha karlı arz kaynaklarının sömürülmesi değil, bu temel hammadde üzerinde engelleyici bir önlem olarak, daha büyük bir denetimin elde edilmesiydi: Bütün büyük yerli üreticiler doğal olarak öteki yerli ve yabancı üreticilerden benzer hareketler beklemektedirler.

Son yıllardaki teknolojik ilerlemelerin yerel cevherlerin kullanımını artırmış olduğu da doğrudur. Yine de, yabancı arz kaynaklarına artan oranda bağımlılık, kısmen zaten yapılmış olan bir yatırımdan para kazanılması, kısmen de daha düşük kaliteli cevher kaynaklarını saklı tutacak bir korunma aracı ve kısmen de yabancı cevherlerin daha ekonomik olduğu yerlerde acil mali avantaj elde etmek adına sürdürülmektedir. Bu alandaki uzmanların da gördüğü gibi, taconite ya da benzer kayalardan elde edilen çok düşük gradlı demir cevherini, yabancı cevherden belirgin biçimde ucuz hale getirecek yeni bir teknolojik kopuşun mevcut olmadığı koşullarda, çelik endüstrimiz için bulunan çare, yabancı cevher kaynaklarına olan artan bağımlılıktır. Yani, 1980'de tüketilecek olan demir cevherinin yaklaşık yarısının yabancı kaynaklardan sağlanması ve 2000 yılında da ithalat oranının yüzde 75'i bulması beklenmektedir.[35]

ABD'nin hammaddeler konusundaki kendine-yeterliliğinde ortaya çıkan dramatik altüst oluş Başkanın Yabancı Ekonomi Politikaları Komisyonu görevlilerinin bir raporunda veciz biçimde özetlenmektedir:

Tablo 7 Mamul Mal İhracatındaki Paylar (Yüzde Olarak)

	1899	1913	1929	1937	1950	1967
Birleşik Devletler	11.7	13.0	20.4	19.2	26.6	20.6
Birleşik Krallık	33.2	30.2	22.4	20.9	24.6	11.9
Almanya	22.4	26.6	20.5	21.8	7.0*	19.7*
Fransa	14.4	12.1	10.9	5.8	9.6	.5
İtalya	3.6	3.3	3.7	3.5	3.6	7.0
Japonya	1.5	2.3	3.9	6.9	3.4	9.9
Diğer	13.2	12.5	18.2	21.9	25.2	22.4
Toplam	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**

* Yalnızca Batı Almanya. Batı Almanya için karşılaştırmalı bir rakam, 1937 için %16.5 olarak tahmin edilmektedir.

Kaynak: A. Maizels, *Industrial Growth and World Trade*, Cambridge, England, 1963; 1967 verileri hariç. (1899 ve 1913 verileri Hollanda hariçtir). 1967 verileri: National Institute, *Economic Review*, Şubat 1968.

ABD'nin göreceli bir kendine-yeterlilik konumundan yabancı hammadde kaynaklarına artan ölçüde bağımlı bir konuma geçişi, zamanımızın en çarpıcı ekonomik değişimlerinden bir tanesini oluşturmaktadır. 2. Dünya Savaşı'nın patlaması bu değişimin ana dönüm noktasıdır. Hem uzun vadeli ekonomik büyümemiz, hem de ulusal savunmamız açısından, Birleşik Devletler'in net bir metal ve mineral ihracatçısı konumundan net bir ithalatçı konumuna doğru kayması dış ekonomi politikalarının biçim-

lenmesinde her şeyi geride bırakan bir öneme sahiptir. Kalay, nikel ve platin grubu metallerde hemen her zaman tümüyle ithalata bağımlıydık. Ek olarak, asbest, kromit, grafit, manganez, cıva, mika ve tungsten gereksinimimiz de genellikle ithalatla karşılanıyordu. 2. Dünya Savaşı öncesinde stratejik maddeler listemiz bununla, yani gereksinimimizin tümüyle ya da önemli oranda yabancı kaynaklarca karşılandığı mineral maddelerle sınırlıydı. Tersine, bugün, Birleşik Devletler yalnızca kömür, sülfür, potas, molibdenyum ve magnezyumda tamamen kendine-yeterlidir.[36]

STRATEJİK MADDELER

Savunma Bakanlığı stoklama programına kılavuzluk eden bir stratejik ve kritik maddeler listesiyle çalışmaktadır. Bu maddeler bu ülkenin savaşma potansiyeli açısından kritik olduğu varsayılan ve arz zorluklarıyla karşılaşılması beklenebilecek olan maddelerdir. Ancak, bu maddeler yalnızca savaş ürünleri açısından stratejik önem taşımamaktadır. Günümüz teknik ortamında birçok sivil ürün de aynı maddelere dayanmaktadır (Mika, örneğin, bu listede yer almaktadır. Mika kondansatörler, telefonlar, dinamolar ve elektrikli tost makinelerinde elektronik sanayide kullanılmaktadır.) Bu maddelere olan ithalat bağımlılığı Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu kalemlerin yarısından fazlasında, bu ülkedeki arzın yüzde 80 ila yüzde 100'ü ithalata dayanmaktadır.

Bu 62 adet maddenin 52'si için, en azından yüzde 40'lık bir oran yurtdışından ithal edilmelidir. Ve, *International Development Advisory Board*'a (ki Başkan tarafından 1950'lerde oluşturulan özel bir komisyondur) göre, *stoklama programına dahil olan ithal maddelerin dörtte üçü azgelişmiş bölgelerden gelmektedir*. Bu olgunun politik ve askeri sonuçları Başkanın Kurulu tarafından açıkça formüle edilmiştir:

Tablo 8 Önde Gelen Sermaye İhracatçısı Ülkelerin Yabancı Yatırımları (Toplamın Yüzdesi Olarak)

	1914	1930	1960
Birleşik Krallık	50.3	43.8	24.5
Fransa	22.2	8.4	4.7*
Almanya	17.3	2.6	1.1
Hollanda	3.1	5.5	4.2*
İsveç	0.3	1.3	0.9*
Birleşik Devletler	6.3	35.3	59.1
Kanada	0.5	3.1	5.5
Toplam	100.0	100.0	100.0

* 1960 verileri, yalnızca ABD'nin konumundaki göreli değişimi göstermeyi amaçlayan çok geniş bir tahmindir.

Kaynak: William Woodruff, *Impact of Western Man*, New York, 1966, s.150'deki verilerden yıldızlı kalemler dışındakiler için hesaplanmıştır.

> *"... bu arzların herhangi bir olası artışının ana gövdesi için yönelmemiz gereken yer bu ülkelerdir. Bu maddelerin, saldırganlık nedeniyle her türlü kaybı, ölümcül bir askeri gerilemeyle eşit sonuçlar yaratacaktır."*[37]

Jet motorları, gaz tribünü ve nükleer reaktörler yalnızca yurtdışından sağlanabilen bu maddeler konusundaki talep üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu yeni ihtiyacın doğası Başkanın Madde Politikası Komisyonu raporunda dile getirilmektedir:

> *Savaş uçaklarındaki gaz tribünü ve jetlerin ilerlemesi ve ticari uçuşlar ve daha sonra otomobiller açısından sağlanabilecek olan olası gelişmeler, maddelerin yüksek ısı ve basınca karşı koyabilme ihtiyacını artırmıştır. Gaz tribününün ticari gelişiminin bu kadar uzun sürmesinin temel nedenlerinden bir tanesi aşırı ısıya ve aynı zamanda da*

dakikada 20 binlik santrifüj kuvvet basıncına dayanabilecek maddelerin mevcut olmamasıydı. Gaz tribününde sıcaklık arttıkça, verimlilik de arttığı için, 2000 Fahrenhayt derecenin üzerindeki basınç koşullarında işe yarayabilecek olan metaller, seramikler ya da diğer maddelere yönelik acil bir ihtiyaç mevcuttur.

Aynı zamanda birçoğu yüksek ısılarda gerçekleşen nükleer reaksiyon işlemlerimiz için gereken maddelere yönelik ihtiyaç da bulunmaktadır. Bu maddelerin bazıları aynı zamanda düşük nötron emme kapasitesine de sahip olmalıdır. Yani, daha yüksek ve daha da yüksek ısı dirençleri ihtiyacı en kritik sorunlarımızdan bir tanesi haline dönüşmektedir.[38]

Tablo 9 İhracat Ve Yabancı Yatırımlardan Satışlar (Milyon Olarak)

Seçilmiş imalat sanayileri	Yabancı üyelerin satışları			ABD'den yapılan ihracat		
	1957	1965	artış	1957	1965	artış
Kağıt ve ilgili ürünler	881$	1820$	939$	223$	389$	166$
Kimyasal ürünler	2411	6851	4440	1457	2402	945
Kauçuk ürünleri	968	1650	682	161	167	6
Metaller	1548	3357	1809	1881	1735	-146
Elektrikli olmayan makine	1903	5257	3354	3102	5158	2056
Elektrikli makine -ekipman	2047	3946	1899	874	1661	787
Ulaşım ekipmanı	4228	10760	6532	1784	3196	1412

Kaynak: Sale of Foreign Affliates- *Survey of Current Business*, Kasım 1966; Exports; U.S. Bureau of Census, *Statistical Abstract of the United States*, 1966 ve age: 1965

Bütün bunların ne anlama geldiği odak noktamızı, ürünlerden bir tanesi, bu rapor hazırlandığından bu yana askeri olduğu kadar ticari bir ulaşım aracı haline de gelmiş olan jet motoru üzerinde yoğunlaştırdığımız zaman açık seçik hale gelmektedir. Tablo 6 bir jet motorunun yapımı için gereken altı kritik maddeyi sıralamaktadır. Molibdenyum hariç, bu kalemlerin yeterli arzı için ithalata bağımlıyız. Bu maddelerin üçünde, tam bir bağımlılık mevcuttur. Son sütunda her bir ürünün komünist-olmayan dünyadaki ama üreticileri sıralanmıştır. Her bir ülkeyi izleyen parantezler içinde, bu ülkenin bu ürünün komünist-olmayan dünyadaki toplam üretim içindeki yüzdesi verilmektedir.

Burada sunulan olgular elbette ne sermaye, ne de hükümet planlayıcılarıyla bu politikaların koordinatörleri için sır değildir. Başkan Truman, 1951'de yukarıda adı geçen Maddeler Politikası Komisyonu'nu, ABD'nin madde sorununu ve bu sorunun komünist-olmayan diğer ülkelerle olan ilişkisini incelemek üzere kurdu. Sonuçta ortaya çıkan 5 ciltlik rapor, Kore Savaşı'nın tam ortasında büyük bir gürültüyle yayınlandı. Dış siyasetin bir bütünleyeni olarak maddeler konusu, yalnızca ABD'nin gereksinimlerine yanıt vermemekte, aynı zamanda ABD'nin "hür dünyanın" önderi olarak Batı Avrupa ve Japonya'nın hammadde arzını da güvence altına alması kay-

Tablo 10
ABD Firmalarının Yabancı Üyeleri Tarafından Yapılan Yurtdışı İmalat Satışları (Toplam Yurtdışı Satışlarının Yüzdesi Olarak)

	Kanada	Latin Amerika	Avrupa	Diğer
Yerel Satışlar	81	93	77	92
ABD'ye Satışlar	11	2	1	2
Diğer Ülkelerde Satışlar	8	5	22	6
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: *Survey of Current Business*, Mayıs 1966'daki verilerden hesaplanmıştır.

Tablo 11 İmalattaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)

	1950		1966	
	Dolar	Toplam %	Dolar	Toplam %
Tüm bölgeler	$3831	%100	$22050	%100
Seçilmiş bölgeler				
Kanada	1897	49.5	7674	34.8
Meksika	133	3.5	797	3.6
Arjantin	161	4.2	652	3.0
Brezilya	285	7.4	846	3.8
Avrupa	932	24.3	8879	40.3
Güney Afrika	44	1.1	271	1.2
Hindistan	16	0.4	118	0.5
Japonya	5	0.1	333	1.5
Filipinler	23	0.6	180	0.8
Avustralya	98	2.6	999	4.5

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, *United States Business Investment in Foreign Countries*, Washington D.C., 1960 ve Walther Lederer ve Frederick Cutler, International Investments of the United States in 1966, *Survey of Current Business*, 1967 içinde.

gısını yansıtmaktadır. Örneğin Başkan Eisenhower'ın şu alçakgönüllü açıklamasını ele alalım:

> *Japonya'nın artan ticaretteki en büyük olanağı hür ve gelişen bir Güneydoğu Asya'da yatmaktadır... Bir ülkenin büyük ihtiyacı hammadde iken, bir başkasınınki imal mallardır. İki bölge birbirlerini belirgin biçimde tamamlamaktadır. Vietnam'ın güçlendirilmesi ve Güney Pasifik ve Güneydoğu Asya'nın güvenliğinin güvence altına alınmasıyla, bu bölgeler arasındaki büyük ticaret potansiyelini... yüksek derecede sanayileşmiş Japonya'nın her ikisinin de yararına olan gelişimini yavaş yavaş sağlayacağız. Bu şekilde Batı Pasifik'te özgürlük önemli ölçüde güçlendirilecektir.*[39]

Tablo 12 Yabancı Yatırım Stoklarındaki Amerikan Payı

	Fransa 1962	Batı Almanya 1964	Britanya 1962
ABD	% 45	%34	%72
Büyük Britanya	12	10	-
Hollanda	11	17	2
İsviçre	5	16	7
Belçika	8	5	1
Fransa	-	7	2
İsveç	1	3	1
İtalya	5	Diğerlerine dahil	1
Batı Almanya	3	-	1
Kanada	2	Diğerlerine dahil	9
Diğerleri	8	8	4
Toplam	%100	%100	%100

Kaynak: Christopher Layton, *Trans-Atlantic Investments* (Boulogne-sur-Seine, Fransa: The Atlantic Institute, 1966), s.13

Ve nihayet, iki alıntı daha; bir tanesi politikacıların Cumhuriyetçi, öteki Demokrat kanadından. The Rockefeller Brothers Vakfı'nın dış ekonomi siyaseti hakkındaki raporu aşağıdaki önermeleri sunuyor:

> *Bugün Avrupa'nın ekonomik güvenliği iki vazgeçilmez faktöre dayanmaktadır:*
>
> *1) Kendi entelektüel ve teknik canlılığı ve ekonomik işletmeleri,*
>
> *2) Avrupa'nın karşılığında makul bir değer sunması halinde, yabancı piyasalara adil terimler ve yeterli madde arzlarıyla girmesini sağlayacak uluslararası bir yapı.*
>
> *Yine de, endüstrileşmiş ulusların ekonomik durumu sallantılı olmaya devam etmektedir. Sovyet bloku tarafından istismar edilen Asya, Ortadoğu ve Afrika ulusalcılığı, yıkıcı bir güç haline gelmeye başlamıştır. Avrupa'nın petrol ve diğer yaşamsal hammaddeleri tehdit altına girebilir.*[40]

Tablo 13 Bazı Sanayilerde ABD Payı Tahminleri

Fransa 1963		**ABD firmaları (satış yüzdesi olarak)**	
Petrol rafinesi	%20	Asansörler	30
Jilet ve Tıraş makinesi	87	Traktör ve tarımsal makine	35
Araba	13	Telgraf ve telefon ekipmanı	42
Tekerlek	30 üzeri	Elektronik ve istatistiksel	43
Siyah Karbon	95	makineler (bilgisayarlarda	
Buzdolabı	25	75 olmak üzere)	
Makine araçları	20	Dikiş makinesi	70
Yarı-kondüktörler	25	Elektrikli ustura	60
Çamaşır makineleri	27	Hesap makineleri	75

Britanya 1964		**ABD firmaları (satış yüzdesi olarak)**	
Petrol ürünleri	%40 üzeri	İlaç	20 üzeri
Bilgisayar	40 üzeri	Tarımsal makine	40üzeri
Araba	50 üzeri	Araçlar	15üzeri
Carbon black	75 üzeri	Jilet ve tıraş mak.	55 yaklaşık
Buzdolabı	% 33-1/3 ila 50		

Batı Almanya		**ABD firmaları (satış yüzdesi olarak)**	
Petrol	% 38	Kimyasal, kauçuk vs	3
Makine, araç, metal ürünler			
(arabada %40 olmak üzere	15	Elektrikli araçlar, optikler,	10
Gıda sanayi	7	müzik aletleri, oyuncak,	
		(bilgisayarlarda % 84)	

Kaynak: Christopher Layton, *Trans- Atlantic Investments* (Boulogne-sur-Seine, Fransa: The Atlantic Institute, 1966), s.19.

W.W. Rostow, Başkan Johnson'un ulusal güvenlikteki en yakın danışmanı, emperyalist şebekenin hammaddeler konusundaki görevi ve Birleşik Devletler'in günümüz emperyalizmi içindeki özel

rolü konusunda son derece bilinçli görünmektedir. Rostow, Birleşik Kongre Komitesi önünde konuşurken, sanayileşmiş ve azgelişmiş uluslar arasındaki ilişkiyi aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

> *Azgelişmiş bölgelerin konumu, doğal kaynakları ve nüfusları öyle özellikler taşımaktadır ki, etkili biçimde Komünist bloğa yanaştıklarında, ABD dünyanın ikinci gücü haline gelecektir... Azgelişmiş bölgelerin evrimi, Batı Avrupa ve Japonya'nın kaderini, yani kendimizi önderlik etmeye adadığımız hür dünya ittifakındaki sanayileşmiş bölgelerin etkinliğini dolaylı biçimde belirleyebilecektir. Azgelişmiş bölgeler komünist egemenlik altına girerler ya da Batıya karşı sabit bir düşmanlığa doğru ilerlerlerse, Batı Avrupa ve Japonya'nın ekonomik ve askeri gücü yıpranacak, Britanya Uluslar Topluluğu bugün organize olduğu biçimiyle çözülecek ve Atlantik dünyası en iyisinden, kaybedilmiş olan dünya güçler dengesi içinde, sınırlı bir yörüngenin dışında güçlü bir etki icra edemeyecek olan hantal bir ittifak haline dönüşecektir. Kısacası, Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın kaderi kadar, askeri güvenliğimiz ve yaşam tarzımız da azgelişmiş bölgelerin evrimine bağlıdır. O halde, bir yanda Batı Avrupa ile Japonya'daki endüstrileşmiş devletlerin, öte yandan Asya, Ortadoğu ve Afrika'dakilerin makul bir uyumu ve birliğini sağlayan bir hür dünya koalisyonu geliştirmek açıkça temel bir ulusal çıkarımızdır.*[41]

ÖNDE GELEN SERMAYE İHRACATÇISI OLARAK ABD

ABD, 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki politik ve askeri değişimlerle birlikte, dünya kapitalizminin tartışmasız önderi rolünü üstlendiğinde, ABD'nin bir sermaye ihracatçısı olarak sahip olduğu üstünlük de açık seçik hale gelmişti. Yabancı hammadde kaynakları bul-

ma yönündeki acil ihtiyaç savaş sonrası sermaye ihracı momentine katkıda bulunurken, yabancı imalat girişimlerine yönelik yatırımların tırmanması da sermayenin uluslararasılaşmasına yeni boyutlar ekledi.

Bu yeni özelliğe hakkını vermek için, öncelikle mamul mallardaki dünya ticaretinin rekabetçi yönlerini inceleyelim. Tablo 7, beş endüstriyel ulusun mamul malların dünya ticareti içindeki paylarının tahminini sunmaktadır. İtalya'nın kaderinde son yirmi yıl içinde ortaya çıkan önemli değişim ve Japonya'nın ticaretindeki artış bir yana, ele alman 70 yıllık dönemde gözlenen en önemli değişim ABD ile Birleşik Krallık'ın birbirlerine bitişik konumudur. Britanya'nın dünya imalat ticaretindeki payı yüzde 33'den yüzde 12'ye düşerken, ABD'ninki yüzde 12'den yüzde 21'e yükselmiştir. Ancak ABD'nin de bu önderlik konumunu savaştan hemen sonraki yıllarda koruyamadığını not etmek gerekir: 1950 ile 1967 arasında, ABD'nin payı yaklaşık yüzde 27'den yaklaşık yüzde 21'e, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki payına gerilemiştir.

Ancak, bu rakamların yalıtılmış biçimde ele alınması hatalıdır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanarak, pazarlar için yürütülen rekabetçi mücadelenin esaslı bir bölümü yurtdışında fabrikalar inşa etmek ya da girişimler satın almak yoluyla yürütülmüştür. Bu açıdan ortaya çıkan yeni durum Tablo 8'de gösterilmiştir. Bu tablo önde gelen sermaye ihracatçılarının 1. Dünya Savaşı zamanında, 1920'lerin ekonomik büyümesinin sonunda ve 1960'lardaki göreli konumlarını göstermektedir. Bu tabloda ele alınan ilk dönemde, Birleşik Krallık, önde gelen yabancı yatırımcıydı: Dış sermaye yatırımlarının yaklaşık yarısına Britanya yurttaşları sahiptir. ABD, 1. Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar borçlu bir ulus olmasına karşın, emperyalist yaşam tarzına katılmaya başlamasıyla birlikte, ayağını bu sulara sokmaya başlamıştı.

İki savaş arası yıllar ve bunu izleyen dönemde borç-veren bir ulus konumuna gelmesi, ABD'ye bir olanak sağlamış ve o da bu olanağı en eski ve en tecavüzkar sermaye ihracatçısının sahip olduğu konuma yaklaşma noktasına kadar zorlamıştır. 1960'la birlikte, ABD yabancı yatırımları dünya toplamının neredeyse yüzde 60'ını oluşturmaktadır. (Bu veriler hem portföy yatırımları, hem de doğrudan yatırımlar için geçerlidir. Doğrudan yatırım; kol ve bayilerin mülkiyeti, ABD yatırımlarındaki bu genişlemenin en önemli öğesidir. Yani, tek başına doğrudan yatırım verileri gösterilmiş olsaydı, ABD'nin payı daha da büyük olacaktı. 1960 sonrası dönemin tüm bilgileri ulaşılabilir olmamakla birlikte, ABD payının bu yıllarda da artmaya devam ettiği açıktır.)

Yurtdışındaki imalat sanayilerine yapılan yatırımlardaki bu dev genişleme nedeniyle, ABD yabancı pazarlarda yalnızca ihracatla değil, dolaysız biçimde de rekabet edebilmektedir. Bu durumun ne anlama geldiği Tablo 9'daki 1957 ve 1965'i içeren veriler, (ki 1965 yılı bu tür bilgilerin halihazırda elde edilebilir olduğu son yıldır), ışığında görülebilir. İlk üç sütun yurtdışmdaki ABD firmalarının (ABD şirketlerinin kol ya da bayilerinin) satış deneyimlerini göstermektedir. Son üç sütun ABD'den aynı sanayilere yapılan ihracat miktarını göstermektedir.

1965 ile birlikte, yabancı üyelerin satışlarının ABD temelli işletmelerin ihracatından daha yüksek olması özellikle kayda değerdir. Daha da önemlisi, bu yıllar içinde gerçekleşen artış, yabancı üyelerin satışlarında ihracattaki artışa kıyasla daha yüksek olmuştur. Endüstriler bir arada ele alındığında, ABD'den yapılan ihracat yüzde 55'e çıkarken, yabancı-mülkiyetli işletmelerin satışları yüzde 14'e ulaşmaktadır.

Yurtdışındaki imalat firmalarından yapılan satışlar yabancı pazarlara nüfuz edilmesine ikili bir biçimde yardımcı olmaktadır. Yalnızca bayinin yerleşik olduğu ülkedeki pazarın bir parçası ele geçiril-

meklę kalınmamakta, rakip güçlerin yabancı ticaret kanallarına da girilmektedir. Bu durum da Tablo 10'un incelenmesiyle görülebilir. Avrupa'da yerleşmiş olan ABD işletmeleri ürünlerinin yalnızca yüzde 77'sini işletmelerin yerleşik olduğu yerel piyasalara satmaktadır. Öteki ülkelere yapılan ihracat bu işletmelerin satışlarının yüzde 22'sine ulaşmaktadır. Azgelişmiş ülkelerden (Latin Amerika ve diğerlerinden) yapılan ihracatın göreli olarak düşük yüzdesi vurgulanmalıdır, ki bu durumun önemi de daha sonra azgelişmiş ülkelerin mali bağımlılığı konusunu tartıştığımızda ele alınacaktır.

Doğrudan yatırımlardan yapılan bu denizaşırı satışların önemi kuşkusuz ki yakınlarda *Foreign Affairs*'de bir makalesi yayınlanan yatırım bankerinin aklından geçenlerle aynıdır:

ABD doğrudan yatırımlarının dünya ekonomisi içindeki rolü şaşırtıcıdır. ABD Uluslararası Ticaret Odası Konseyi'ne göre, yurtdışındaki Amerikan şirketlerinin üretiminin brüt değeri yılda 100 milyar doları hayli aşmaktadır. Yani, yurtdışındaki ABD işletmeleri, ürünlerinin brüt değeri temelinde toplamda; ABD ve Sovyetler Birliği dışındaki tüm ülkelerin değerlerini aşan brüt ürün değerleriyle, dünyanın (eğer bu şirketleri tanımlamak için böyle bir terim kullanılabilirse) en büyük üçüncü ülkesini oluşturmaktadırlar. Elbette, bu işletmeler büyük hammadde ve yerel olarak üretilen yedek parça kullanıcılarıdır yani net ürüne (katma değer) katkıları brüt satışlarından daha düşüktür.[42]

İmalat söz konusu olduğunda, büyük yabancı iş operasyonları temelde Tablo 11'den de görülebileceği gibi Kanada ve Avrupa'da yoğunlaşmıştır. Ve 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana, Marshall Planı ve NATO tarafından etkilenen bir ortamda, eğilim, imalat sermayesinin Avrupa'ya doğru akması biçimindedir.[43]

Ama ABD bu piyasaların tek yarışçısı değildir. Dev şirketlerin pazar rekabetinin bir yansıması olarak otaya çıkan çapraz yatırım eğilimleri, Tablo 12'de gösterilmiştir. İngiliz şirketleri Fransa ve Batı

Almanya'da, Belçika, Fransa, Batı Almanya ve İngiltere'de yatırım yapmaktadır. Ancak açıkçası ABD'nin yabancı yatırımcı olarak Avrupa'daki konumu ezici ağırlıktadır. Beklenebileceği gibi, yatırımların az sayıda dev şirketin ellerinde yoğunlaşması ABD'nin Avrupa'daki bazı sanayi pazarlarında hayli etkileyici bir pay elde etmesiyle sonuçlanmıştır. Tablo 13 gözlemlendiğinde, ABD firmalarının Britanya'da otomobil sanayinin yarısından fazlasını, Almanya'da petrolün yaklaşık yüzde 40'ını ve Fransa'da telgraf, telefon, elektronik ve istatistiksel ekipmanların yüzde 40'tan fazlasını (Fransa'da bilgisayar cihazları üzerindeki denetim yüzde 75'tir) denetim altında tuttuğu görülecektir.

Tekelci eğilimlerle yatırımların Avrupa'ya doğru akması arasındaki bağlantı aşağıdakiler tarafından işaret edilmektedir; "En büyük üç Avrupa pazarında (Batı Almanya, Britanya ve Fransa) ABD yabancı yatırımının yüzde 40'ı üç firma tarafından gerçekleştirilmektedir; Esso, General Motors ve Ford. Tüm Batı Avrupa'da 20 adet ABD firması ABD yatırımlarının üçte ikisini gerçekleştirmektedir.[44] 1950 ile 1965 arasında, "daha da çok sayıda büyük şirketin yolu Avrupa'ya çekilmiş ya da buraya düşmüştür. 1961'de, en büyük 1000 ABD şirketinden 460'ı Avrupa'da bir kol ya da bayiye sahiptir. 1965'te ise bu rakam 1000 taneden 700 taneye çıkmıştır."[45]

Kısacası, bugün sermayenin dev şirketler arasında uluslararasılaşması Lenin'in emperyalizm hakkındaki eserini yazdığı 50 yıl öncesine göre çok daha yaygın bir durumdur.

Amerikan İmparatorluğu ve ABD Ekonomisi

Günümüzde ekonomik emperyalizm ve Birleşik Devletler dış siyaseti konusunda birbiriyle karşılıklı ilişki içinde olan üç görüş hakimdir:

1) Ekonomik emperyalizm Birleşik Devletler dış siyasetinin kaynağını oluşturmaz. Bunun yerine, politik hedefler ve ulusal güvenlik, dış siyasetin temel harekete geçirici öğeleridir.

2) Birleşik Devletler dış ticaret ve dış yatırımları ulusun genel ekonomik performansına göreceli olarak son derece küçük bir katkıda bulundukları için, ekonomik emperyalizm dış siyasetin temel belirleyici öğesi olamaz.

3) Yabancı ekonomik ilişkiler Birleşik Devletler ekonomisi açısından göreceli olarak önemsiz olduğu için, ekonomik emperyalizmin dış siyasetin harekete geçirici kuvveti olmasına gerek yoktur. Yani bazı liberal ve sol eleştirmenler mevcut dış siyasetin, bu siyaset emperyalizmden etkilendiği ölçüde, yanlış yönlendirilmiş bir siyaset olduğunu ve ülkenin en üstün ekonomik çıkarları ile çeliştiğini ile-

ri sürmektedirler. Eğer yurtdışındaki toplumsal ve ekonomik gelişmeleri samimi biçimde, hatta Birleşik Devletler'in yabancı yatırımlarının ulusallaştırılmasını finanse edecek ölçüde teşvik edecek olursak, diye devam eder bu tez, azgelişmiş ülkelerin sermaye ithalatı talebindeki artış, bugünkü dış ticaret ve dış yatırım miktarından daha büyük ve uzun süreli bir zenginlik itkisi yaratabilecektir.

Ekonomik ve ticari çıkarları üstlerini örtme yoluyla gizlemek ya da bunları idealist ve dinsel motivasyonlarla hercümerç etmek, pek de yeni bir fenomen değildir. Putperest imparatorluklara Hıristiyanlığı dayatmak üzere ne savaşlar verildi; ki bu savaşlar aynı zamanda, yeni ticaret yollarının önünü açtılar ya da yeni ticari tekel merkezleri oluşturdular. Çin'deki Afyon Savaşları denli kaba bir ticari saldırganlık bile, Yabancı Misyonlar İçin Amerikan Komisyonerleri Kurulu tarafından Birleşik Devletler kamuoyuna "Çok da fazla afyonla ya da İngilizlerle ilgili bir iş değil, Taktiri İlahinin, etrafındaki dışlanma duvarını yıkarak ve imparatorluğu Batılı ve Hıristiyan uluslarla daha yakın bir temas içine sokarak, insanın şerrini, Çin'e yönelik merhametli amaçlarına boyun eğdirme yolundaki büyük tasarımının bir sonucu"[1] olarak açıklandı.

John Quincy Adams, Afyon Savaşı konusunda verdiği kamuya açık bir seminerde, Çin'in ticaret politikasının doğa yasalarına ve Hıristiyanlık ilkelerine aykırı olduğunu açıklıyordu:

> *Uluslar arasındaki ticari alışverişin ahlaki yükümlülüğü bütünüyle, tamamıyla, Hıristiyanlığın komşunu da kendin gibi seveceksin emrine dayanır... Ama Çin, Hıristiyan bir ulus olmadığı için, ahalisi de kendisini Hıristiyan emrine, komşularını da kendin gibi seveceksin emrine bağlı hissetmemektedir... Bu kaba saba ve toplumsal olmayan bir sistemdir... Çin imparatorluğunun temel ilkesi ticarilik-karşıtıdır... Başkalarıyla ticari alışveriş yüküm-*

lülüğünü kabul etmez... İnsan doğasının haklarına ve ulusların haklarının temel ilkelerine yönelik bu muazzam hakaretin ortadan kalkma vakti gelip çatmıştır.[2]

Belki de Hıristiyanlığın "komşunu seveceksin" ilkesi ve ticarilik-karşıtı olanın aynı zamanda ahlaksızca da olduğu yolundaki daha modern etik, alışıldık düşünme biçimleri içinde öylesine tanıdık bir hale geldi ki, dış politikayı oluşturmakta olan çeşitli katmanları birbirlerinden ayrıştırma yeteneğimizi yitirdik. Belki de bu zorluğun kaynağı, Bernard Baruch'un "[Birleşik Devletler'in] ekonomik, politik ve stratejik çıkarlarının özsel birliği" olarak adlandırdığı şey konusundaki anlayış yoksunluğuna kadar götürülebilir.[3]

Kuşkusuz ki Birleşik Devletler'in politik ve ulusal güvenlik hedeflerinin "birliği" konusu fazla tartışma götürmez. Bugün ulusal güvenliğin tek rasyonelini Sovyetler Birliği ve Çin'e karşı "savunma" oluşturmaktadır. Denilmektedir ki, mutlak olarak güvende olmak için, iç çalkantılar ya da iç savaşlar olarak ortaya çıkabilecek olan "gizli savaşlar"la birlikte yaşamayı öğrenmeliyiz.[4] Kuşkusuz ki, sosyalist devrimlerin üretim araçlarının özel mülkiyeti kurumlarını ve böylelikle de yerkürenin geniş ve önemli parçalarındaki ticaret ve girişim özgürlüğünü ortadan kaldırarak, komşunu seveceksin biçimindeki Hıristiyan emrini ihlal ediyor olmaları tamamen tesadüfidir.

Politik ve ulusal güvenlik hedeflerinin "birliği" politik hedeflerin incelenmesiyle birlikte daha bariz biçimde ortaya çıkmaktadır, çünkü siyaset-yapıcılarımız ve siyaset-savunucularımız bu düşünce alanında katı birer ekonomik indirgemecidirler. Politik özgürlük Batı-tipi demokrasi ile eşitlenmektedir. Bu demokrasinin ekonomik temeli hür girişimdir. Yani hür dünyanın savunulması yolundaki politik hedef aynı zamanda hür ticaretin ve hür girişimin savunulmasını da içermektedir. Bu katı ekonomik indirgemecilikten temel kopuş, kendi-kendisini yönetme sanatının, tabii ki tam anlamıyla ge-

lişmemiş olduğu, politik açıdan istikrarsız uluslar ele alındığında ortaya çıkmaktadır. Bu vakalarda politik istikrar adına, bu ülke halklarının kendi- kendilerini yönetme sanatını yavaş yavaş öğreneceklerine ve hür teşebbüsün düzgün biçimde işleyeceği, hür bir toplumu kendilerine uyarlayabileceklerine yönelik tam bir güvenle, askeri diktatörlüklere izin veriyor ve bunları teşvik ediyoruz. Siyaset yapıcılarımız ve siyaset savunucularımız ulusun dış siyaset ve ulusal güvenlik hedeflerinin "birliği" ile, en genel terimler altında özdeşleşebilecek olsalar dahi, sıra bu hedeflerin ve ekonomik çıkarların birliğini sorgulamaya geldiğinde oldukça utangaçlaşmaktadırlar. 1922 yılında Deniz Harp Okulu İstihbarat Bürosu tarafından hazırlanmış olan "Endüstriyel bir malvarlığı olarak ABD donanması" başlıklı, son derece açık sözlü bültenden bu yana uzun bir yol kat ettik.[5] Bu rapor Donanmanın Amerikan ticari çıkarlarını korumak üzere yerine getirmiş olduğu hizmetleri ve Donanma Bakanlığı'nın Amerikan iş çevrelerinin dikkatine sunulan ticaret ve yatırım olanaklarının keşfedilmesi açısından yerine getirdiği hizmetleri samimiyetle anlatmaktadır.

Ama günümüzde ulusal hedeflerimizin güya tek kaygı konusu, politik ve felsefi ideallerdir. Ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda, iş değişmiştir: Bugün ticaretin ulusal politikanın ihtiyaçlarına hizmet etmesi beklenmektedir. Sorun, yurtdışındaki özel yatırımların nasıl harekete geçirileceğidir. Özel yabancı yatırımlar ulusal siyasetin o denli gerekli bir aracı olarak görülmektedir ki, yabancı yatırımlara el koyma hareketlerinden, savaşlardan ve döviz konvertibilitesinin belirsizliklerine bağlı olarak ortaya çıkan kayıplardan korunmak üzere çeşitli yatırım güvencesi biçimleri tasarlanmaktadır.

Ekonomik çıkarlar ve dış siyaset arasındaki karşılıklı bağlantı, ticaret-kafalı gözlemciler tarafından daha samimi biçimde görülmektedir. Yani Dünya Bankası eski başkanı ve yönetim kurulu başkanı Eugene R. Black, bizi bilgilendirmektedir ki, "Yabancı yardım prog-

ramlarımız Amerikan ticaretine müstesna bir fayda sağlamaktadır.

En önemli üç fayda:

1) Yabancı yardımlar ABD mal ve hizmetlerine geniş ve acil pazarlar sağlamaktadır.

2) Yabancı yardımlar ABD şirketleri için yeni deniz aşırı pazarları harekete geçirmektedir.

3)Yabancı yardımlar ulusal ekonomileri ABD firmalarının zenginleşebileceği hür teşebbüs sistemine yaklaştırmaktadır."[6]

Daha açıkçası, Ekonomik İşler İçin Ticaret Müsteşarı, işadamlarına "bu [askeri ve ekonomik] yardım programları devam etmezse, özel yatırımlar israf haline gelir, çünkü bunları yapmanız için yeterli güvenliğe sahip olamazlar" açıklamasını yapmaktadır.[7]

Daha yüksek irtifalı bir düzlemde, uluslararası ticaret pratiği konusundaki bir uzmandan, bir MIT ve Harvard hocasından da şu bilgileri alıyoruz: "Eğer insanın haysiyeti korunacaksa, Batılı ekonomik kavramları uluslararası düzlemde geçerli kılmaya; ve bu arada karlı bir özel ticaret yaratmaya yönelik korkunç bir aciliyet bulunduğu görülmektedir."[8]

Ve iş dünyasının etkili üyelerinin ekonomik, politik ve güvenlik çıkarlarının "birliğini" aslında nasıl ele aldıklarının bir göstergesi olarak da, 1965 yılında Chase Manhattan Bank'ın Uzak Doğu operasyonlarına gözetmenlik yapan başkan yardımcısı tarafından ifade edilen görüşleri dinleyelim:

> *Geçmişte, yabancı yatırımcılar bölgenin [Güneydoğu Asya] genel politik geleceği konusunda bir parça kaygılıydılar. Ancak, bugün belirtmeliyim ki, ABD'nin bu yıl Vietnam'da gerçekleştirdiği eylem; ki bu eylem ABD'nin bölgenin hür uluslarına etkin koruma sağlamayı sürdüreceğini göstermiştir, hem Asyalı hem de Batılı yatırımcıların güvenini önemli ölçüde yeniden temin etti. Aslında, As-*

Tablo 14 Yurtdışı ABD Yatırımlarının Çıktıları satışlar (milyar olarak)		
	1950	1964
Doğrudan yatırımdan Diğer yatırımlardan	24$ 20	88$ 55
Toplam	44	143
İhracat yoluyla yurtdışı satışlar	10	25
Yurtdışı toplam çıktı artı ihracat	54$	168$

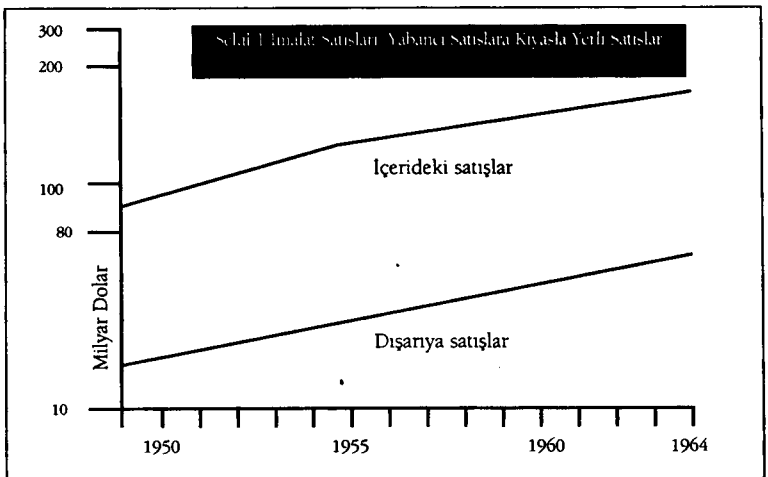
ya'nın hür ekonomileri açısından Avrupa'da Truman Doktrini ve NATO'nun koruyucu bir kalkan sunmasının ardından gerçekleşmiş olan ekonomik büyüme benzeri bir büyümenin gerçekleşeceği yönünde umut duymak için benzer nedenlere sahibiz. Aynı şey ABD'nin Kore müdahalesinin yatırımcıların sahip olduğu kuşkuları ortadan kaldırdığı Japonya'da da gerçekleşti.[9]

YABANCI EKONOMİK GİRİŞİMLERİN BÜYÜKLÜĞÜ

Ancak ekonomik, politik ve güvenlik çıkarlarının karşılıklı bağımlılığını kabul etmiş olsak bile, ekonomik çıkarlara ne ölçüde öncelik atfetmeliyiz? Özel olarak, toplam ihracatı gayrı safi milli gelirin yüzde 5'inden ve yabancı yatırımları yerli sermaye yatırımlarının yüzde 10'undan daha düşükken, ekonomik emperyalizmin Birleşik Devletler siyasetinde temel bir rol oynadığı nasıl ileri sürülebilir?

Öncelikle belirtilmelidir ki, oran büyüklükleri tek başlarına dış

siyaseti neyin motive ettiğinin yeterli göstergesi değildir. Bu pazarların, toplam dünya ticaretinin yalnızca yüzde birini temsil ettiği bir zamanda Çin pazarları üzerinde denetim elde etmeyi hedefleyen birçok savaş ve askeri operasyon yürütülmüştü. Genel oranlar analitik incelemeyi gerekli kılar: Ticari faaliyetin stratejik ve politikadan etkilenen alanları ortaya çıkartılmalıdır. Her şeyin üzerinde de, Birleşik Devletler iş dünyasının yurtdışında sahip olduğu çıkarların, ticari ihracat hacminden birkaç kat daha yüksek olduğunu takdir etmemiz önem taşımaktadır. Bunun nedeni, Birleşik Devletler iş dünyası tarafından kontrol edilen yurtdışı birikmiş sermaye hacminin ihracattan çok daha hızlı bir oranda artıyor olmasıdır. Sermayenin yegane avantajı kendi kendisini yeniden üretmesidir. Yani, sermaye yatırımları tarafından elde edilen çıktı, yalnızca emek ve hammadde maliyetlerini karşılamaya yeterli miktarda gelir üretmekle kalmaz, aynı zamanda, tüketilen sermaye ve doğal kaynaklar artı karı da üretir. O halde yurtdışına yatırılmış olan sermayenin yıllık akışı katma değerlidir: Sermaye artışları üretken temeli genişletir. Daha da önemlisi, yurtdışındaki Birleşik Devletler firmaları

Tablo 15 İmalatçıların Yabancı Ve Yerli Satışları (Milyar Olarak)

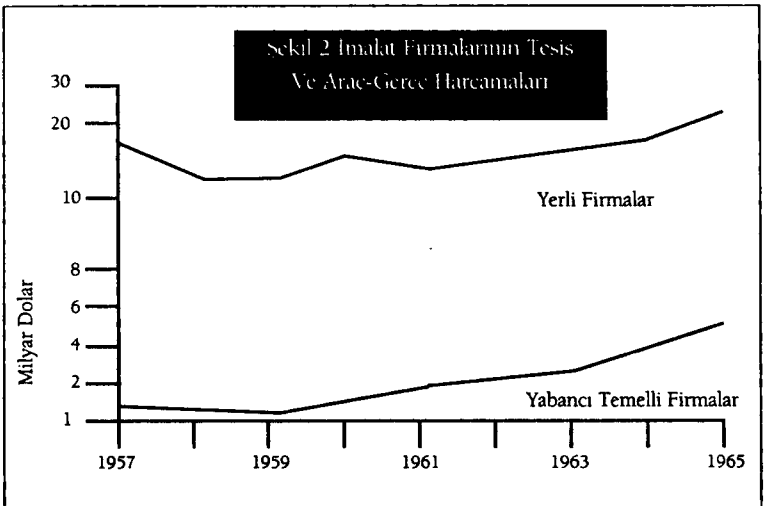
1	2	3	4		5	
Yıllar	İhracat	Yabancı-kökenli ABD firmaları satışları	Toplam dış satışlar 2) + 3)		Yerli imalatçıların satışları	
			mutlak	1950-100	mutlak	1950-100
1950	7.4$	8.4$	15.8$	100	89.8	100
1955	12.6	13.9	26.5	168	135.0	150
1960	16.1	23.6	39.7	251	164.0	183
1964	20.6	37.3	57.9	367	203.0	226

Kaynak: İhracat-U.S. Bureau of Census, Statistical Abstract of the United States: 1965, sf. 877, 773. 1964 yerli firmaların satışları; U.S. Bureau of the Census, *Annual Survey of Manufacturers*, 1964. Yabancı-kökenli ABD firmalarının satışları; 1950 ve 1955 verileri satışlarla yurtdışı yatırımlar arasındaki ortalama ilişkiye dayalı tahminlerdir. (Bu National Industrial Conference Board tarafından kullanılan prosedürdür). 1960 ve 1964 verileri; *Survey of Current Business*, Eylül 1962, sf.23, Kasım 1965, sf.18

Not: 4) ve 5) sayılı sütunlardaki veriler dar anlamda kıyaslanabilir değildir (12. nota bakınız). Ancak, bu kıyaslanamazlık her iki serinin büyüme oranları arasındaki farkın kıyaslanmasını geçersiz kılmaz.

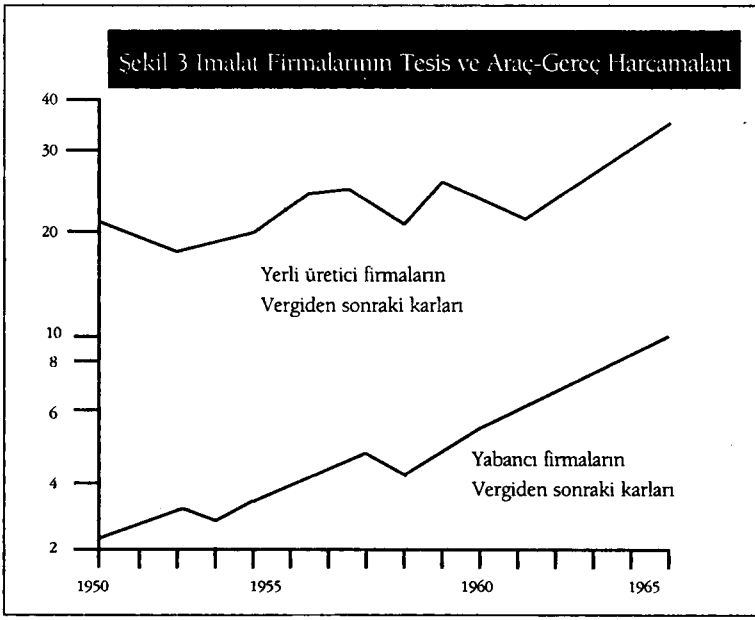
kendi operasyonları için yabancı sermaye seferber edebilmektedirler. Yurtdışına sermaye akışının ve Amerikan firmaları tarafından harekete geçirilen yabancı sermayenin net sonucu, yurtdışındaki Birleşik Devletler yatırımlarından doğan üretimin, 1950'de ihracattan 4 kat daha yüksek olmasına karşın, 1964'te bu oranın ihracattan 5 kat daha yüksek bir orana tırmanmasıdır. Bu gözlemler National Industrial Conference Board tarafından yönetilen yeni bir çalışmada yapılan tahminlere dayandırılmıştır.[10] (Tabloya bakınız.)

Ticaret Bakanlığı ihracatın ekonomik önemini ölçtüğü zaman, bunu menkul malların toplam yerli üretimi ile ilgili bir rakamla; ya-

ni tarımsal ürünler, madencilik ürünleri, mamul mallar ve yük makbuzları ile karşılaştırmaktadır. 1964'te Birleşik Devletler'de üretilmiş olan menkul mallar toplamı tahmini 280 milyar dolardı.[11] 168 milyar dolarlık yurtdışı satışını 280 milyar dolarlık yerli menkul mallar çıktısı ile kıyaslamayı anlamsız kılan teknik nedenler bulunmaktadır. Örneğin, ihracatımızın bir bölümü Birleşik Devletler-kökenli şirketler tarafından yedek parça ya da yarı-bitmiş ürünler olarak taşınmaktadır. Yani, bu tür ihracatı Birleşik Devletler-kökenli yabancı ticaret çıktısına eklediğimizde mükerrer sayım yapmış oluyoruz. Bu ve diğer kıyaslanamazlık kaynaklarını ortadan kaldırdığımızda, (yerli ve Birleşik Devletler-kökenli yabancı firmalar için) yabancı pazar büyüklüğünün yerli firmalar, fabrikalar ve madenlerden elde edilen çıktının yaklaşık olarak beşte-ikisine eşit olduğunu gösteren muhafazakar bir tahmin elde etmekteyiz.[12]

Gayri Safi Milli Hasıla terimleriyle düşünmeye alışık olanlar açısından bu rakam şaşırtıcı geliyorsa, o halde yerli çıktı rakamlarının aynı zamanda hükümet harcamalarını, kişisel ve profesyonel hizmetleri, ticaretle bankaların faaliyetlerini, gayrı menkul firmalarını

ve borsa simsarlarını da içerdiği hatırlanmalıdır. Ancak tarlalar, fabrikalar ve madenlerin yaptığı ticaret söz konusu olduğu kadarıyla, yabancı ticaret iç pazarın oldukça kayda değer bir hacmine ulaşmaktadır. Ancak hikayenin tümü bundan ibaret de değildir. Bu veriler Birleşik Devletler firmaları tarafından düzenlenen telif hakkı ve patent anlaşmaları altında işlem yapan yabancı firmaların önemli miktardaki yurtdışı satışlarını içermemektedir. Örnek olarak, Filipinler'deki bir firma Birleşik Devletler firmalarının sınırlandırılmış lisansı altında aşağıdaki ticari-markalı ürünleri üretmektedir: "Crayola" renkli kalemleri, "Wessco" boyaları, "Old Town" karbon kağıtları ve daktilo şeritleri, "Mongol" kurşun kalemleri, "Universal" boyaları ve "Parker Quink".

YABANCI EKONOMİK ETKİNLİKLERİN ARTAN ÖNEMİ

Yabancı ekonomik etkinliklerin artan göreli önemi imalat sanayiinin, Şekil 1 ve Tablo 29'da temsil edilen öyküsü tarafından açıkça

Tablo 16 ABD Yerli Ve Yabancı-Temelli İmalat Firmalarının Tesis ve Araç-Gereç Harcamaları

yıllar	yerli firmalar		yabancı-markalı firmalar		yerlinin yüzdesi olarak yabancı
	milyar $	1957=100	milyar $	1957=100	
1957	16.0$	100.0	1.3$	100	81.0
1958	11.4	71	1.2	92	10.5
1959	12.1	76	1.1	85	9.1
1960	14.5	91	1.4	108	9.7
1961	13.7	86	1.8	139	13.1
1962	14.7	92	2.0	154	13.6
1963	15.7	98	2.3	177	14.7
1964	18.6	116	3.0	231	16.1
1965	22.5	141	3.9	300	17.3

Kaynak: Yabancı-Temelli Firmalar; *Survey of Current Business*, Eylül 1965., sf.28; Eylül 1966, sf. 30. Yerli Firmalar; *Economic Report of the President*, (Washington, D.C., 1966),sf. 251

gösterilmektedir. Burada yerli imalatın toplam satışlarını, imalattaki ihracat ile ve yabancı imalat etkinliklerindeki Birleşik Devletler yatırımlarından yapılan satışlarla karşılaştırıyoruz. Veriler şekilde yarı-logaritmik bir ölçekte işaretlenmiştir. Bu durumda, her iki çizgi arasındaki uzaklığın daralması, yabancı pazarların yerli pazarların büyümesine oranla daha hızla yükseldiğini gösterir.

Yabancı-temelli ve yerli imalat firmalarının tesis ve araç-gereç harcamalarının kıyaslanması da benzer biçimde önem taşımaktadır. (Şekil 2 ve Tablo 17) Bir önceki şekilde olduğu gibi, her iki çizgi arasındaki uzaklığın daralması yurtdışındaki etkinliklerin göreli önemindeki artışın açık bir göstergesidir. Yurtdışındaki Birleşik Devletler bayileri için yapılan tesis ve araç-gereç harcamaları 1957'de yerli firmaların bu tür harcamalarının yüzde 8'inin biraz daha üzerindeydi. Geçen yıl bu oran yüzde 17'ye yükselmiştir.

Tablo 17 Yabancı Yaratımlardan Doğan Kazançlar ve Yerli Şirket Karları (Milyar Dolar Olarak)

yabancı yatırımlardan doğan kazançlar		yerli malı olmayan şirketlerin (vergi sonrası) karları
1950	2.1	21.7
1951	2.6	18.1
1952	2.7	16.0
1953	2.6	16.4
1954	2.8	16.3
1955	3.3	22.2
1956	3.8	22.1
1957	4.2	20.9
1958	3.7	17.5
1959	4.1	22.5
1960	4.7	20.6
1961	5.4	20.5
1962	5.9	23.9
1963	6.3	26.2
1964	7.1	31.3
1965	7.8	36.1

Not: Kazançlar ;
a) Yurtdışındaki doğrudan yatırımlardan doğan kazançlar,
b) ABD'deki ana şirkete transfer edilen harçlar ve telif hakları ve
c) Bu varlıkların ABDli sahiplerine transfer edilen (doğrudan olmayan) "diğer yatırımlardan" doğan gelirleri içermektedir.

Kaynak: Yabancı yatırımlardan doğan kazançlar; U.S. Department of Commerce, Balance of Payments Statistical Supplement, gözden geçirilmiş baskı (Washington, 1963); *Survey of Current Business*, Ağustos 1962, Ağustos 1963, Ağustos 1964, Eylül 1965, Haziran 1966, Eylül 1966. Mali-olmayan yerli şirketlerin karları; *Survey of Current Business*, Eylül 1965, Temmuz 1966.

Şekil 3 ve Tablo 17'de gösterilmiş olduğu gibi, yurtdışı operasyonlardan elde edilen karların, toplam karların giderek daha da önemli bir bileşeni haline geldiğini görmek şaşırtıcı değildir. 1950'de, yabancı yatırımlardan elde edilen gelirler yerli mali-olmayan şirketlerin tüm vergi sonrası karlarının yaklaşık yüzde 10'unu temsil ediyordu. 1964'e gelindiğinde, yabancı gelir kaynakları yerli mali-olmayan şirket karlarının yaklaşık yüzde 22'sini oluşturmaktadır. Bu durumun önemini değerlendirmek açısından aşağıdaki öğeleri de dikkate almalıyız.

a) Bu yabancı kazançların, yabancı bayiler tarafından ana şirkete transfer edilen tüm hizmet ödemelerini kapsamamasından kaynaklanan eksik tahmini;

b) Maliyetlerin vergileri aşgarileştirmek üzere ana firmalar ve yabancı bayiler arasında dağıtılmasından doğan mali avantajlar.

Üstelik, yabancı kazançları tüm mali-olmayan; saf anlamda yerli olan ve hem yurtdışında hem de Birleşik Devletler'de faaliyet yürüten şirketlerin kazançları ile kıyaslıyoruz. Eğer yabancı kazançları yalnızca yurtdışında faaliyet yürüten sanayilerin toplam kazançları ile kıyaslayacak olsaydık, elbette yabancı kazançların payı dörtte birden çok daha yüksek olacaktı.

Bu son 3 tablonun önemi, yabancı sektörün hızlı büyümesini temsil etmelerinden kaynaklanmaktadır. Ekonominin bir bütün olarak büyüme oranında bir yavaşlama yaşamakta olduğu dönem boyunca, yabancı pazarlar önemli bir genişleme kaynağı oluşturdular. Örneğin, imalat sanayilerinde son on yıl boyunca yerli satışlar yüzde 50 artarken, Birleşik Devletler-sahipli fabrikalar tarafından yapılan yabancı satışlar yüzde 110 arttı.

YABANCI YATIRIMLARDAN DOĞAN KAZANÇLAR

Yani, mal-üreten sanayiler söz konusu olduğu ölçüde, yabancı pazarlar önemli bir ekonomik çıkar alanı haline gelmiş ve bunların Birleşik Devletler iş dünyası açısından iç pazarlardaki durgunluk

eğilimlerini dengelemek açısından giderek daha fazla önem kazandığı kanıtlanmıştır.

Bu da Amerikan iş adamları açısından oldukça açık seçik olan bir durumdur. General Electric şirketinin saymanı "Amerikan iş dünyasının yabancı operasyonlarının genişlemesini sürdürmesi ihtiyacını" tartışırken bu duruma şöyle işaret etmektedir:

> *Bu açıdan, iş dünyasının bu yolda artık geri dönüşü olmayan bir noktaya ulaşmış olduğunu düşünüyorum. Amerikan sanayisinin muhteşem teknolojisi ve bol sermaye kaynakları ulusun tarihindeki en önemli barış dönemi zenginliğine ulaşmamıza olanak sağladı. Bu durumun devamını sağlamak üzere, yıllardır bu kaynaklar için yabancı pazarlarda ek mahreçler aramaya devam ediyoruz. General Electric de dahil olmak üzere birçok şirket için bu off-shore piyasalar, bu genişlemenin görüp görebileceğimiz en vaat edici olanaklarını sunmaktadır.*[13]

Yabancı pazarların mal-üreten sanayiler açısından bu denli önemli olduğu oldukça açık seçikse, bunların diğer çıkar grupları, yani karları ve servetleri mal-üreticilerinin refahına bağlı olanlar kadar, yabancı pazarlardaki ticaret ve yatırımlara hizmet vermekten fayda sağlayanlar açısından da temel bir öneme sahip olduğu açıktır: Yatırım ve ticari bankerler, borsa spekülatörleri, ulaşım, sigorta vs.

ASKERİ HARCAMALAR VE İHRACAT

Yabancı pazarlardaki ekonomik etkinliklerin önemini tam anlamıyla ölçebilmek için, askeri harcamaların, "savunma" programının etkisi de dikkate alınmalıdır. İç ve dış pazarlarımızın büyümesi, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, askeri kuvvetin savaşta olduğu kadar barışta da (gerçek ya da tehditsel biçimde) kullanımıyla birlikte gerçekleşmiştir. Profesör Willam T.R.Fox bu durumu oldukça yumuşak biçimde ifade etmektedir:

Tablo 18 İhracata ve Federal Alımlara Atfedilebilecek Toplam Çıktı Oranı, 1958

Sanayi	İhracata Giden	Federal Hükümet Tarafından Satın Alınan	İhracat ve Federal Alımlar Toplamı
Demir ve demir alaşımlı cevher madenciliği	%13.5	%12.8	%26.3
Demir dışı metal cevher madenciliği	9.1	35.6	44.7
Kömür madenciliği	19.1	6.3	25.4
Mühimmat ve aksesuarlar	1.7	86.7	88.4
Temel demir ve çelik imalatı	10.1	12.5	22.6
Temel demir dışı metal imalatı	10.1	22.3	32.4
Damga, basınçlı makine ürünleri	7.1	18.2	25.3
Diğer fabrikasyon metal ürünleri	8.6	11.9	20.5
Motor ve türbinler	14.8	19.7	34.5
Tarla makine ve ekipmanı	10.0	2.9	12.9
İnşaat, madencilik ve petrol alan makinesi	26.9	6.1	33.0
Makine ve ekipman malzemeleri	9.4	17.2	26.6
Makine ve ekipman metal işçiliği	14.0	20.6	34.6
Özel Endüstri makina ve ekipmanları	17.5	4.3	21.8
Genel endüstriyel gereç ve ekipmanlar	13.4	15.3	28.7
Makine mağaza ürünleri	7.0	39.0	46.0
Elektrikli endüstri ekipman ve aparatları	9.8	17.0	26.8
Elektrikli aydınlatma ve kablo ekipmanları	5.5	14.5	20.0
Radyo, TV ve iletişim ekipmanları	4.8	40.7	45.5
Elektronik parçalar ve aksesuarlar	7.6	38.9	46.5
Elektrikli makine, ekipman ve parçaları	8.9	15.1	24.0
Uçak ve parçaları	6.1	86.7	92.8
Diğer ulaşım ekipmanları (otomobil hariç)	10.1	20.9	31.0
Bilimsel ve kontrol araçları	7.3	30.2	37.5

Kaynak: "The Interindustry Structure of the United States," *Survey of Current Business*, Kasım 1964, s. 14.

Birleşik Devletler Ordusu 19. yüzyılın önemli bölümündeki barış dönemlerinde, Batının kazanılmasına yardım etmek ve özellikle de yeni toprakların yerleşime açılması karşısındaki Kızılderili muhalefetini bastırmak için geniş ölçüde kullanılmıştır. Donanma ve Deniz Kuvvetlerimiz de, Barbar korsanlarına karşı yürüttükleri seferden başlayarak Amerikalılar için hayatı ve uzak yerlerdeki yatırımları güvenli hale getirmeye uğraşmışlardır.[14]

Bugün askeri faaliyetler sözde ulusal güvenlik ihtiyaçlarına tabi olmakla birlikte, ulusal güvenlik ve iş dünyası çıkarlarının "birliği" devam etmektedir: "Hür" dünyanın büyüklüğü ve sahip olduğu "güvenliğin" derecesi sermayenin yatırım ve ticaret yapmak için göreli olarak özgür olduğu coğrafi sınırları tanımlamaktadır. Yaygın askeri üsler, uzak topraklardaki askeri faaliyetler ve buna yurtiçi ve dışında eşlik eden harcamalar kompleksi, iş dünyası açısından özel önem taşıyan birçok hedefe hizmet etmektedir:

1) Mevcut ve potansiyel hammadde kaynaklarının korunması;

2) Yabancı pazarların ve yabancı yatırımların güvence altına alınması,

3) Ticari deniz ve hava rotalarının korunması;

4) Birleşik Devletler iş dünyası, yatırım ve ticaret açısından rekabetçi biçimde güç kazanırken nüfuz alanlarının korunması;

5) Yabancı askeri ve ekonomik yardımlar aracılığıyla yeni yabancı müşterilerin ve yatırım olanaklarının yaratılması;

6) D aha genel olarak Dünya kapitalist pazar yapısının, yalnızca Birleşik Devletler için değil, aynı zamanda onun sanayileşmiş ülkeler arasındaki üst düzey ortakları, Birleşik Devletler iş dünyasını giderek daha da yakından sarıp sarmalayan ülkeler için de korunması. Ancak bütün bunların tümü bile iş dünyasının çıkarları ile askeri etkinliğin "birliğini" tüketemez, bunun için iş dünyasının, yeni taahhütlerin ve karların önemli bir kaynağı olan askeri harcamalar içindeki çıkarlarının büyüklüğünü ve doğasını da ele almalıyız.

İhracatta olduğu gibi, askeri harcamaların iş dünyası ve bir bütün olarak ekonomi için taşıdığı önem de genellikle büyük ölçüde eksik tahmin edilmektedir. Savunma harcamalarının Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) yüzde 20'den daha azına ulaştığı ve uygun bir politik ortamla birlikte barışçıl kullanımlara yönelik kıyaslanabilir hükümet harcamalarının da ekonomi için benzer sonuçlar yaratabileceği tezlerini duyuyoruz. Bu görüşün temel zayıflığı GSMH'ı kendinde bir-şey olarak, eleştirel olmayan biçimde kabul etmesidir. GSMH, kullanışlı bir istatistiksel araç olduğundan ve düşünme biçimlerimize nüfuz etmiş olduğundan, ekonomik toplamların hareket istikametini ve derecesini belirleyen, onların altında yatan stratejik ilişkileri görmezlikten gelme eğilimindeyiz. Endüstriyel yapının gereklilikleri ve ekonomik davranışların dinamik öğelerini incelemek yerine ekonomiyi, istatistikçilerin GSMH ölçümünü inşa etmek üzere kullandıkları farklı kategorilerin bir sütunundan bir başka sütununa doğru iradi olarak kaydırılabilecekleri milyar dolar blokları olarak görme eğilimindeyiz.

Yabancı pazarların ve askeri harcamaların yerli ekonomi üzerindeki kritik etkisini tam olarak takdir edebilmek içinse, bunların sermaye malı endüstrileri üzerindeki istisnai ölçüde büyük etkisi dikkate alınmalıdır. Ama önce sermaye malları endüstrileri ve iş devreleri ile ilgili biraz yorum yapalım. İş devrelerine dair farklı açıklamalar bulunmaktadır, ama iş devresinin mekaniğinin; arzu ederseniz transmisyon mekanizmasının, yatırım malları sanayilerinin iniş ve çıkışlarında saptanabileceği gerçeği tartışma götürür değildir. Temelde envanterlerin gelgitlerine bağlı devreler bulunmaktadır, ancak bunlar yatırım mallarına olan talep çökmediği sürece genellikle kısa sürelidir.

Devresel bir düşüş sırasında, tüketici mallarına yönelik talep belli bir süreliğine de olsa işsizlik yardımı, diğer refah harcamaları ve tüketici tasarruflarının eritilmesi gibi bazı değişimler tarafından desteklenebilir. Ancak, en hayati ikame ihtiyaçları dışında, yatırım

malları konusundaki harcamalar teorik olarak sıfırlanabilir. İşadamları doğal olarak kar beklentisi içinde olmadıklarında yatırım yapmayacaklardır. Üretici malları ve tüketici malları arasındaki farklı davranışların sonucu klasik biçimiyle 1930'ların represyonu tarafından gösterilmiştir.

Tarihimizdeki bu muhtemelen en berbat bunalım sırasında, tüketici mallarına yönelik alımlar yalnızca yüzde 19 (1929 ile 1933 arasında) düştü. Bunu aynı dönemdeki iki temel yatırım malının davranışı ile kıyaslayalım: Konut inşaatı harcamaları yüzde 80 ve konutla ilgili olmayan sabit yatırımlar yüzde 71 oranında düştü.

Bu durum arka planı oluştururken, şimdi de;

a) İhracat ve askeri talep;

b) Yatırımların temel bir kategorisini oluşturan, konutla ilgili olmayan sabit yatırım malları arasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında varolan ilişki üzerine odaklanalım.

Tablo 18 konutla ilgili olmayan yatırım mallarını üreten sanayilerin listesini sunmaktadır. Bu sanayilerin birkaçının (ör. çelik ve otomobiller için motor) aynı zamanda tüketici mallarına da katkıda bulundukları hatırda tutulmalıdır. Bu tablo ihracat ve neredeyse tümüyle askeri ihtiyaçlara ayrılan federal hükümet harcamaları tarafından yaratılan (doğrudan ve dolaylı) toplam talep oranlarını sunmaktadır. Bu veriler Birleşik Devletler ekonomisi için tamamlanmış bir girdi-çıktı analizinin mevcut olduğu son yıl olan 1958 yılı için geçerlidir.

Tablo 18'den de görülebileceği gibi, yalnızca tek bir sanayide, tarla makine ve ekipmanları sanayisinde, ihracat ve askeri talebin birleşik etkisi toplam talebin yüzde 20'den daha azına tekabül etmektedir. Zıt uçta ise tam anlamıyla askeri sanayiler, mühimmat ve uçaklar yer almaktadır. Diğer tüm sanayiler için, 1958'de ihracat ve askeri talep tarafından verilen destek yüzde 20 ile 50 arasında yer almaktadır.

Tablo 19 Yatırım Büyüklüğüne Göre ABD Doğrudan Yabancı Yatırımları (1957)

Büyüklük sınıflarına göre doğrudan yatırım değeri	Firma sayısı	Toplam ABD yatırımı içindeki yüzdesi
100 milyon dolar ve üzeri	45	57
50-100 milyon dolar arası	51	14
25-50 milyon dolar arası	67	9
10-25 milyon dolar arası	126	8
5-10 milyon dolar arası	166	5

Kaynak: *United States Business Investments in Foreign Countries*, U.S. Dept. of Commerce, 1960, s. 144

Eldeki veriler yalnızca tek bir yıla atıfta bulunmakla birlikte, ihracat ve askeri harcamaların savaş sonrası patikası, bu tablolaştırmanın Kore Savaşı'ndan bu yana yaşanmakta olan durumun adil bir temsili olduğuna ve elbette Vietnam Savaşı sırasındaki durumun da brüt bir eksik tahmini olduğuna işaret etmektedir. Daha kapsamlı bir analiz için daha fazla bilgi ve çalışma gerekmektedir. Bu arada, eldeki veriler bence, aşağıdaki gözlemleri harekete geçirmektedir:

1) İhracat ve askeri harcamalar, mevcut sanayi yapısının stratejik merkezini pekiştirdikleri için ekonomi üzerinde müstesna bir etkide bulunmaktadırlar. Bu durum özellikle kayda değerdir, çünkü iş dünyasının yatırımları, genellikle kavrandığı gibi, özgürce akan bir ırmak değildir.

a) Mevcut ücret oranları, fiyatlar ve karlar şeması;

b) Sanayiinin evrimleşen yapısı (her biri elde edilebilir yerli ve yabancı pazarlar ölçeğinde karlı olmak için inşa edilmiş olan karşılıklı bağımlı sanayi tipleri);

c) Yeni karlı yatırımların istikameti arasında belirli bir karşılıklı bağımlılık mevcuttur. Daha basit terimlerle söylemek gerekirse, iş dünyasında yatırımların neden akmakta oldukları istikamete doğru ak-

Tablo 20 Sanayie Göre Paylar

Sanayi	Firma sayısı	Sahip olunan toplam varlıkların yüzdesi
Madencilik	20	95
Petrol	24	93
İmalat	143	81
Kamu hizmetleri	12	89
Ticaret	18	83
Finans ve sigortacılık	23	76
Tarım	6	83

tıklarını ve bu ülkenin potansiyel ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde; örneğin yoksulluğu ortadan kaldırmak, Zencilere eşit olanaklar yaratacak sanayileri sunmak, Birleşik Devletler'in geri kalmış bölgelerini kalkındırmak ya da yeterli barınma olanakları yaratmak gibi hedeflere doğru akmadıklarını açıklayacak anlamlı nedenler mevcuttur. Daha da önemlisi, iş dünyası hem bu hedefleri elde edecek, hem de aynı zamanda kendi gerekli kar, büyüme ve yatırılmış sermayesi için güvenlik standartlarını karşılayacak biçimde yatırım yapamaz. Öte yandan, sermaye mallarının ihracatı ve sermaye-malı üreticilerine doğru akan askeri talep, kurulu yatırım yapısını güçlendirdiği ve daha karlı hale getirdiği için eşi görülmemiş biçimde avantajlıdır; bunlar mevcut sermaye bileşimi için daha karlı olan ve onunla daha uyumlu olan sanayilerin genişlemesine de katkıda bulunurlar.

2) Yabancı ekonomik ilişkiler; hem askeri hem de sivil mallar tarafından verilen destek, küçük resesyonların büyük depresyonlara dönüşmesine karşı bir tampon görevi görerek de eşi görülmemiş bir katkıda bulunur. Bunu da ekonominin stratejik denge tekerlerinden birisine, yani yatırım-tipi ekipmanların üretimine yukarıda görmüş olduğumuz gibi, bu malların pazarının yüzde 20'si ile 50'sine

Tablo 21 Bölgeye Ve Sanayie Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların Yüzdelik Dağılımı, 1964

Sanayi	Tüm Bölgeler	Kanada	Avrupa	Latin Amerika	Afrika	Asya	Okyanusya
Madencilik	%8	%12.1	%0.4	%12.9	%21.9	%1.1	%6.3
Petrol	32.4	23.4	25.6	35.9	51.0	65.8	28.1
İmalat	38.0	44.8	54.3	24.3	13.8	17.5	54.1
Kamusal Hizmetler	4.6	3.3	0.4	5.8	0.1	1.8	0.1
Ticaret	8.4	5.8	12.2	10.7	5.7	7.8	5.5
Diğer	8.6	10.6	7.1	10.7	7.5	6.0	5.9
Toplam	100	100	100	100	100	100	100

yakın bir bölümünü oluşturacak biçimde yataklık yaparak sağlar.

3) Yatırımların hacim ve akışına egemen olanın tekelci sanayi olduğunu ve bu tür tekelci girişimlerin karakteristik olarak, yatırım politikalarını yüksek karlar ve yatırım emniyetinin yeterince güvence altına alınmış olduğu, "emin olunan durumlarla" donattıklarını hatırda tutmalıyız. Hükümet etkinliği ve dış siyaset bağlantısının en fazla önem kazandığı yer de burasıdır. Askeri-mal pazarları genellikle uzun vadeli sözleşmeler sağlama gibi belirleyici bir avantaja sahiptir; buna da çoğunlukla ek plan ekipmanları ile, aynı zamanda sivil amaçlar için de kullanılabilir olan plan ve ekipman inşa etmekten doğan, her türlü riskin azaltılmasına ve hatta ortadan kaldırılmasına yetecek güvenceler eşlik eder.

Üstelik, askeri sözleşmeler ilgili araştırma ve geliştirme harcamalarını da karşılar, böylece yine normal yatırım programlarında va-

rolan riskli yönleri ortadan kaldırırlar. Yabancı ülkeler açısındansa, Birleşik Devletler'in askeri varlığı, dış siyaseti ve ulusal güvenlik taahhütleri yabancı pazarlarda yapılan yatırımlar açısından değerli bir koruyucu aparat sunar. Bu yabancı yatırımlar, hükümetin yabancı yardımları tarafından yaratılan taleple birlikte, sermaye-mallarının ve diğer imalat sanayilerinin ihracatına önemli ölçüde katkıda bulunurlar.

Hükümetin dış siyasetinin ve bunu tamamlayan askeri siyasetinin tutarlılığına olan güven, tekelci girişimlerin yabancı yatırım pratikleri için olduğu kadar yerlilerinkiler için de değerli bir referans çerçevesi oluşturabilmektedir ve elbette böyle de olmalıdır.

4) İhracat artı askeri talebin iş dünyasına sağladığı ekstra yüzde 20 ila 50 (Tablo 17'de temel sanayiler için gösterilmiş olduğu gibi) bu firmaların toplam karlarının çok daha büyük bir yüzdesini oluşturmaktadır. İmalat dünyasının tipik ekonomisi bir firmanın kar etmeden önce belirli bir üretken etkinlik düzeyine ulaşmasını gerektirmektedir. Gayrı safi sabit maliyetler; makinelerin yıpranması, tesis kullanımı, maliyet idaresi, belirli bir kapasite düzeyinde oldukça sabit kalmaktadır. Üretim, nihai ürünün piyasa fiyatında sabit ve doğrudan maliyetleri karşılamaya yetecek bir gelir üretecek noktaya erişene kadar, herhangi bir girişim, zararına iş görmektedir. Bu "kırılma noktasına" bir kez ulaşıldığında ise, girişimin karlılığı yine üretken kapasitesinin sınırlarına çarpana dek ileri doğru tırmanmaktadır. Elbette karlılık sanayiden sanayiye ve firmadan firmaya değişir. Ama bir kırılma-noktasının varlığı ve bu kırılma-noktası aşıldıktan sonra da karların yukarıya doğru fırlaması, imalat sanayilerinin ortak bir karakteristiğidir. Bunun anlamı ise sermaye malı sanayilerindeki birçok firma için, askeri alımlardan ve ihracattan doğan yüzde 20 ila 50'lik paylaşımın, muhtemelen karların daha büyük bir payını açıklamakta olduğu ve belki de bu olgunun, karlarının yüzde 80 ile 100'ünü açıkladığı firma sayısının da az olmadığıdır.

TEKEL VE YABANCI YATIRIMLAR

Ekonomik emperyalizmin dış siyaset ve askeri siyaset açısından önemsiz bir etkisi bulunduğu görüşünün en sık öne sürülen nedenlerinden bir tanesi Amerikan iş dünyasının yalnızca küçük bir tabakasının yabancı ya da askeri etkinliklerle yaşamsal biçimde ilgileniyor olmasıdır. Eğer ekonomik kaynaklar geniş biçimde dağılmış olsaydı ve yerel-zihniyetli firmaların çoğunluğu yabancı-zihniyetli iş dünyası tarafından savunulan siyasetlere karşı algılanabilir biçimde harekete geçebilselerdi, bu anlamlı bir gözlem olabilirdi. Ama ekonomik yoğunlaşmanın gerçekleri biraz daha aksini işaret etmektedir. İmalat sanayilerinde, 5 şirket toplam net sermaye varlıklarının (1962 itibariyle) yüzde 15'ten daha fazlasına sahiptir. En büyük 100 şirket toplam net sermaye varlıklarının yüzde 55'ine sahiptir.[15] Bu da az sayıda firmanın; kendi güçleri ve finans ve kitle iletişim medyasında sahip oldukları ittifaklarınınkilerle birlikte, özellikle eğer bu göreceli olarak küçük grubun kendi içinde bir çıkar birliği de mevcutsa, ezici bir ekonomik ve politik güç icra edebilmeleri anlamına gelmektedir.

Ve yabancı ve askeri ekonomik operasyonların ana merkezleri de zaten tam da bu dev şirketlerde bulunmaktadır. En büyük 50 endüstriyel grubun kabataslak biçimde incelenmesi bile aşağıdaki firma tiplerinin uluslararası ekonomik operasyonlar ve askeri mal arzıyla ağırlıklı biçimde bağlantılı olduğunu göstermektedir: Petrol sanayisinde 12, havacılıkta 5, kimyada 3, çelikte 3, otomobilde 3, elektrikli ekipman ve elektronikte 8 ve kauçukta 3. Bu 37 şirket en tepedeki 50 sanayi firmasının varlıklarının yüzde 90'dan fazlasına sahiptir.

Endüstriyel devler arasında yabancı ve askeri operasyonlar konusunda varolan çıkar birliği alışıldık istatistiksel kategorilerin terimleriyle her zaman açık seçik görülmeyen ilişkilerden türemektedir. Birincisi, firmalar arasında mali güç merkezleri aracılığıyla kurulan karşılıklı ilişkiler mevcuttur. İkincisi, iş dünyasının kendi dolaysız

ekonomik bağlantıları vardır. Yalnızca 5 firma askeri sözleşmelerin dörtte birini alırken ve 25 firma bu tür sözleşmelerin yarısından fazlasını elde ederken, işin büyük bölümü bu ana aracılara arz temin eden diğerlerine dağıtılmaktadır.[16] Yani, Tablo 18'de de gördüğümüz gibi dolaysız askeri sözleşmelerin yalnızca birkaçını almış olan temel demir dışı metal imalatçıları işlerinin yüzde 22'sini askeri talepten karşılamaktadırlar. Ve üçüncüsü, endüstriyel devler arasındaki savaş-sonrası birleşme hareketi, askeri ve yabancı-yönelimli girişimlerin zengin büyüme potansiyeli ve sahip oldukları diğer avantajları nedeniyle, tipik olarak yerel olanı, tipik olarak dışpazar yönelimli olan girişim organizasyonları ile kaynaştırmıştır. Hiç umulmadık iş organizasyonları bugün yabancı ve askeri faaliyetlere her iki ayaklarıyla birlikte kazık çakmış durumdadır. Örneğin, bugün geleneksel un değirmeni ürünü üreticileri ile sıhhi tesisatçılık ve ısınma ekipmanı üreticilerinin bilimsel araçlar üreten teşisler elde ettiklerini, et paketleme firmalarının genel endüstriyel makine alanındaki şirketleri satın aldıklarını ve birçok başka çapraz-endüstriyel birleşmenin gerçekleştiğini görüyoruz.

Yerel sahnenin bu denli önemli bir parçası haline gelmiş olan ekonomik güç yoğunlaşması, yabancı yatırım alanında daha da kuvvetli bir tarzda ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki temel ulaşılabilir veriler 1957 yabancı yatırımlar sayımından alınmıştır. (Tabloya bakınız.) Bu veriler yalnızca doğrudan yatırımlar için geçerlidir ve portföy yatırımlarını ya da patent, proses ya da ticari marka lisansı tarafından yaratılan ekonomik bağları içermemektedir. Bu tablodan görüyoruz ki, yalnızca 45 firma tüm doğrudan yabancı yatırımların neredeyse beşte üçünü yürütmektedir. Tüm bu yatırımların yüzde 80'i 163 firma tarafından yapılmaktadır. Yatırım yoğunlaşmasını sanayi temelinde incelediğimiz zaman kanıt çok daha çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır:

Bu veriler Birleşik Devletler'in toplam yabancı yatırımlarının bakış açısından gösterilmiştir. Durumu alıcı ülkelerin bakış açısından

Tablo 22 Milyar Dolar				
	Avrupa	Kanada	Latin Amerika	Tüm diğer Bölgeler
ABD'den yapılan doğrudan yatırım akışı	8.1$	6.8$	3.8$	5.2$
Bu sermaye üzerinden ABD'ye transfer edilen gelir	5.5	5.9	11.3	14.3
Net	+2.6$	+0.9$	-7.5$	-9.1$

incelediğimiz zaman, Birleşik Devletler girişim faaliyetlerinin daha da yüksek bir yoğunlaşma derecesi ile karşılaşabiliriz. Ancak her iki bakış açısından da bakıldığında, yabancı yatırımların yoğunlaşması yerel tekelci eğilimlerin bir uzantısından başka bir şey değildir. Tekelci eğilimler bu tür yatırımlar için itki sağladıkları kadar yaygın yabancı yatırımlar için ihtiyacı duyulan servetin biriktirilmesinin olanağını da sunmaktadır.

Denetim sorunu yabancı yatırım modelini belirleyen stratejik öğelerin anlaşılması açısından merkezi bir önem taşır. Bu denetim, en çarpıcı biçimde, azgelişmiş ülkelerle kurulan ekonomik ilişkilerde; bu ülkelerin kitlesel-üretim sanayileri için hammadde sağlayıcısı ve açıkçası mali haraç olarak adlandırılabilecek olan şeyin kaynağı olarak üstlendikleri rolde, en açık biçimde görülmektedir.

Öncelikle Tablo 21'de gösterildiği biçimiyle yabancı yatırımların dağılımına bakalım. Burada iki ayrı modelle karşılaşıyoruz. Latin Amerika, Asya ve Afrika'da, yatırımların çoğunluğu maden çıkarma sanayilerdedir. Kanada önemli bir mineral ve petrol kaynağı olmak-

la birlikte, buradaki Birleşik Devletler yatırımlarının yüzde 45'i imalata giderken, yalnızca yüzde 35'i bu maden çıkartma sanayilerine yapılmaktadır. Avrupa'daki maden çıkarma sanayilerdeki yatırımlar da minimaldir: Petrol konusundaki veriler, petrol kuyularını değil, rafineri ve dağıtımı temsil etmektedir.

Yabancı hammadde kaynakları söz konusu olduğu zaman ekonomik denetim ve dolayısıyla da politik denetim ana ülkedeki tekelci biçimde örgütlü kitle üretim sanayileri açısından belirleyici önemdedir. Çelik, alüminyum ve petrol gibi sanayilerde hammadde kaynağını denetleyebilme yeteneği nihai ürünün pazar ve fiyatlarını denetlemek açısından yaşamsaldır ve nihai ürünün imalatı ve dağıtımındaki büyük yatırımların korunmasında etkili bir güvenlik öğesi olarak hizmet verir. Bundan doğan rekabet telaşı iki biçim alır. Birincisi, hammaddenin fiyatı ve dağıtımı denetim altına alındığında, rakibin hareket özgürlüğü sınırlandırılmıştır; artık uygun bir maliyetteki güvenilir bir hammadde kaynağı olmaksızın uzun süre ayakta kalamaz. İkincisi, bir güç grubu bu maddenin dünya üzerindeki kaynaklarını mümkün olabildiği kadar iç ederek, olası yeni rakiplerin cesaretini kırabileceği gibi daha zayıf bir rakibin bağımsızlaşmasını da engelleyebilir. Sınırlı sayıda Birleşik Devletler petrol şirketinin "hür dünya" petrollerinin üçte ikisini kontrol ediyor olması ne kadar da güvenli bir durumdur![17]

Bu tekel düzleminde, iş dünyası çıkarlarının Birleşik Devletler dış siyasetiyle ilişkisi daha da yakınlaşmaktadır. Birçok bölgedeki hammadde kaynaklarının güvence altına alınması yalnızca bir başka faaliyet değil, endüstriyel ve mali gücü koruma gündeminin başlarında yer alan bir faaliyettir. Ve bu gücün kullanıcıları, şayet eğer üzerinde kalmak istiyorlarsa, bu arz kaynaklarının her zaman en lehte terimlerle el altında olması için ellerinden geleni artlarına koymamalıdırlar: Bu yabancı arzlar basitçe daha büyük karlara açılan yollar değil, yurtiçindeki tekelci konumun sigorta poliçeleridir.

Son 20 yıldır yurt dışında hammadde kaynakları elde etme basın-

cı yeni bir boyut kazandı ve bu basınç giderek daha da ciddileşmeyi vaat ediyor. Birleşik Devletler iş dünyası (ör. boksit, krom, nikel, manganez, tungsten, kalay gibi) bazı önemli metaller için her zaman yabancı kaynaklara bağımlı olmakla birlikte, yine de kendine-yeterli olmuş ve oldukça yakın bir zamana kadar da geniş bir yelpazede yer alan hammaddelerin ihracatçısı olmayı sürdürmüştür. Bu genelleştirme ABD kapitalizminin emperyalist olmaya ihtiyacı olmadığını ileri sürenlerin ana fikri olagelmiştir. Ancak bu tez bile, geçmişte ne kadar zayıf olursa olsun, artık üzerine yaslanılabilir durumda değildir. Ulusal kaynaklar üzerindeki, özellikle 1940'lardan bu yana açıklık kazanarak artan basınç, başkan Truman'ı sorunun büyüklüğünü tanımlamak üzere bir [Ham] Maddeler Siyaseti Komisyonu kurmaya zorunlu kıldı. Ortaya çıkan komisyon raporu, Özgürlük İçin Kaynaklar (Washington, D.C., 1962), gıda ve altın dışındaki tüm hammaddeler için aşağıdaki kıyaslamada ortaya çıkan dramatik değişimi grafik olarak özetliyordu: Yüzyılın dönümünde, ABD bir bütün olarak yerel olarak tüketilmekte olan bu hammaddeler toplamının yüzde 15 kadar daha fazlasını üretiyordu; bu durum, ABD sanayisinin artık yerli üretimin yüzde 10'dan daha fazlasını tükettiği 1950 ile birlikte bir açığa dönüştü; eğilimleri 1975 yılına kadar uzattığımızda bu yıllarda ortaya çıkacak olan genel endüstriyel hammadde açığının yaklaşık olarak yüzde 20 civarında olması beklenebilir. Belki de bu gelişmelerin farkında olması Başkan Eisenhower'ın görevi devralırken yaptığı ilk konuşmasında, ulusun dikkatini politik ve ekonomik çıkarların birliğine çekmesine katkıda bulunan bir öğeydi (20 Ocak 1953):

> *Tüm hür halklara yalnızca soylu bir fikirle değil ama basit ihtiyaçla bağımlı olduğumuzu... biliyoruz. Artık hiçbir özgür halk ekonomik yalnızlık içinde uzun süre herhangi bir ayrıcalığa sahip olarak ya da herhangi bir güvenlikten faydalanarak yaşayamaz. Her türlü maddi gü-*

> *cümüz için, tarlalarımızdaki ve fabrikalarımızdaki fazlalar için bile dünya pazarlarına ihtiyacımız var. Aynı şekilde, aynı tarlalar ve fabrikalar için uzak toprakların yaşamsal maddeleri ve ürünlerine de ihtiyaç duyuyoruz. Barış dönemindeki ticarette böylesine açıkça ifadesini bulmuş olan bu temel karşılıklı bağımlılık yasası, savaş durumunda binlerce kez daha yoğun biçimde geçerlidir.*

Bu durumda genellikle görüldüğü gibi, ekonomik çıkarlar politik ve güvenlik hedefleriyle son derece rahatlıkla uyumlulaşmaktadır, çünkü temel hammaddelerin bir çoğu etkin savaş hazırlığı açısından yaşamsal kabul edilmektedir. Hükümet diplomatik manevralar yoluyla, dünyanın çeşitli bölgelerinde güvenli askeri üsler kurarak, istikrarlı hükümetlerin korunmasına askeri yardımda bulunarak ve en sonuncusu ama en önemsizi olmayan bir biçimde, sanayileşme konusunda ifade edilmiş olan insani hedeflerle, bu tarz bir ilerlemenin arz sağlayıcısı ülkelerin düzgün bir hammadde akışı sunmasını engellemeyeceği konusundaki daha gerçekçi bir yaklaşımı, birbiriyle hoş bir biçimde harmanlayan yabancı yardım programları sayesinde, oldukça anlaşılabilir bir biçimde, iş dünyasının güvenliğine olduğu kadar ulusun güvenliğine yönelik kendi katkısını sağlamaktadır. Hükümet, çoktan tüketilmiş olan rezervlerin tükenme olasılığı ve füze ve uzay programları bakımından ortaya çıkabilecek olan olası ihtiyaçlar ışığında, yeterli hammadde akışı sağlamayı güvence altına almaktan ibaret olan gerçek bir iş yapmak üzere, dünyanın mümkün olan en fazla bölümünü mineral gelişmeler açısından "özgür" ve güvenli kılarak en büyük katkısını sunabilir. Inland Sea şirketinin başkanı ve Washington'un yabancı yardımlar danışmanı olan Clarence B. Randall, atom bombasının geliştirilmesi sırasında, Belçika Kongo'sundaki uranyum kaynaklarının, ne büyük bir şanstır ki, el altında bulunmuş olması konusunda bazı yorumlarda bulunuyordu: "Ana ülkenin bizim yanımızda olması ne

büyük bir şanstı! Ve bugün dünyanın hangi geniş tüketilmemiş alanlarının, zaman içinde endüstrimizin veya savunma programımızın en acilen ihtiyacını duyabileceği bazı nadir hammaddelerin yegane kaynaklarına aynı biçimde sahip olabileceğini kim öngörebilir?"

Daha az gelişmiş kapitalizmlerin, kendi doğal kaynaklarının güvenilir ve sürekli arz sağlayıcıları olarak dünya pazarları ile bütünleştirilmeleri, nadir istisnalarla birlikte bu ülkelerin, tam da bu bağımlılıktan doğan pazar yapısı ile kutsanan ve yapıştırılan tekelci denetim merkezlerine olan sürekli bağımlılıkları ile sonuçlanmaktadır. Dünya kapitalist pazarları ile bütünleşme, arz sağlayıcısı ülkeler üzerinde neredeyse her zaman tek-tip bir etkide bulunmaktadır:

1) Bağımsızlık ve kendine-güven gerektiren kalkınma yollarından ayrılmakta, ya da bu yollara asla girmemektedirler;

2) Ekonomik kendi-kendine yeterliliklerini yitirmekte ve ekonomik canlılık için ihracata bağımlı hale gelmektedirler;

3) Endüstriyel yapıları, uzmanlaşmış ihracatı, alıcılar tarafından kabul edilebilir fiyatlarda arz etme ihtiyaçlarına uyarlanmakta, bu nedenle çeşitlenmiş ve gelişen bir ekonomik verimlilik açısından o denli ihtiyacı duyulan üretken kaynakların esnekliği azalmaktadır. Bu sürecin alışılmış semptomları, endüstrileşme çabalarına ve iki dünya savaşının yarattığı itkiye rağmen, birçok ülkenin toplam ihracatının yüzde 90'dan fazlasının tarımsal ve mineral ürünlerden oluşmakta olduğu Latin Amerika'da görülmektedir.[19] İhracata ve burada da sert biçimde sınırlandırılmış sayıdaki ihracat ürününe olan aşırı bağımlılık, bu ekonomileri uluslararası ekonomik ilişkileri açısından dengesizleştirmekte ve sık sık borç alma gereksinimi yaratmaktadır. Borçlar artan borçları tetiklemektedir, çünkü borç faizleri, yeni ödemeler dengesi sorunları yaratmaktadır. Ve bütün bu borç alma-verme ilişkileri içinde, uluslararası finansın tüm kanalları yabancı yatırımcıların, onların iş ortaklarının ve onların hükümet organlarının ellerindedir.

Bağımlılık zincirleri Deniz Piyadeleri, askeri üsler, şantaj, CIA operasyonları, mali manevralar ve benzerleri aracılığıyla imparatorluk merkezlerinin politik, mali ve askeri kolları tarafından maniple edilebilirler. Ancak bu bağımlılığın maddi temeli ekonomik bağımlılık koşullarını piyasanın sözde normal operasyonları aracılığıyla yeniden üreten endüstriyel ve mali yapıdır.

Azgelişmiş ülkelerin bağımlı hammadde arz kaynakları olarak tutulmasına katkıda bulunan pazar modellerinin kritik öğesi, yalnızca doğal kaynakları değil, aynı zamanda şık karları da emen yabancı mülk sahiplerine ödenen mali haraçtır. 1950-1965 yılları açısından aşağıda yapılan kıyaslama bu sürecin açık bir örneğidir ve yalnızca tek bir mali aktarma türüne, yani doğrudan yatırımlardan elde edilip Birleşik Devletler'e transfer edilen gelire atıfta bulunmaktadır.[20]

Azgelişmiş bölgelere yatırılandan neredeyse 3 kat daha fazla para geri çekilmektedir. Bir yandan da, yatırımcıların yatırdıklarının neredeyse üç katı kadarını geri çekmelerinin yanı sıra, bu bölgelerde sahip oldukları mal varlıklarının değerini de birçok kat artırabildikleri belirtilmelidir: Latin Amerika'da, bu süre zarfında Birleşik Devletler iş dünyası tarafından sahip olunan doğrudan yatırımlar 4.5 milyar dolardan 10.3 milyar dolara; Asya ve Afrika'da ise 1.3 milyar dolardan 4.7 milyar dolara yükselmiştir.

Avrupa'ya giren ve çıkan fonların buna zıt olan türdeki akışı, İkinci Dünya Savaşı sonrası bir eğilime işaret etmektedir. Avrupa'daki hızlı yatırım artışı imalat ve petrol rafine etme alanlarında gerçekleşti. İmalattaki yabancı yatırımlardaki gelişmeler a) piyasaları kontrol etmek ve b) üretim maliyetlerini asgarileştirmek yönündeki normal iş dürtüleri ile yakından ilişkilidir. Kullanılan yöntemler endüstri ve her bir ülkedeki koşullara göre çeşitlenmektedir. İhracat ticareti yerine sermaye yatırımlarına yaslanmak ile bağlantılı olan temel öğeler şunlardır:

1) Yurtdışındaki imalattan elde edilebilecek olan kar oranı yerel

üretimin artırılmasıyla elde edilebilecek olandan fazlaysa.

2) Verili bir yabancı piyasanın daha güvenli ve daha büyük bir parçasının elde edilmesini kolaylaştırıyorsa.

3) Yatırım yapılan ülkedeki ihracat kanallarında avantaj elde edilmesini olanaklı kılıyorsa. Bu durumda, İngiltere'deki Birleşik Devletler firmaları Britanya ihracatının yüzde 10'unu oluştururlar.[21]

4) Genellikle patent haklarının icra edilmesi ile korunan herhangi bir endüstri alanında, yeni teknolojik gelişmelere dayalı olarak üstünlük elde etmek mümkünse. Ancak zamanımızın en dramatik gelişmesi Birleşik Devletler endüstrisinin, endüstrileşmiş ülkelerin bilgisayar, atom enerjisi ve uzay teknolojisi etkinliklerine doğru yayılmasıdır. Bu alanlardaki hızlı yayılma, elbette, acil kar olanakları tarafından motive edilmektedir. Ama aynı zamanda büyük bir ihtimalle Birleşik Devletler iş dünyasının şimdi, bu ülke hükümetinin araştırma ve geliştirme alanına yaptığı büyük yatırımların bir sonucu olarak sahip olduğu teknik üstünlük avantajını koruma ve bundan tam olarak yararlanma gibi bir hedefi de bulunmaktadır. Bu teknolojide sahip olunan egemen konum, yeni teknolojinin toplumun üretici güçleri açısından kilit bir özellik kazandığı durum ve koşullarda, ekonominin geri kalanı üzerinde daha geniş bir denetim elde edilmesi bakımından belirleyici olabilmektedir.

Birleşik Devletler sermayesi tarafından azgelişmiş ülkelere yapılan bu türden imalat yatırımları, özellikle, imalat alanındaki toplam Birleşik Devletler yatırımlarının yüzde 24'e ulaştığı Latin Amerika'da gerçekleşmektedir. Bu yatırımlar temelde, yerli gıda maddelerinin işlenmesini de içeren hafif imalat endüstrilerine yapılmaktadır. Otomobiller gibi dayanıklı tüketim malları alanına yapılan imalat operasyonları, montaj fabrikası biçimini kazanmaktadır. Bu da yedek parça ve parçaların ihracat pazarını güvence altına almaktadır. Aynı zamanda piyasayı da bu türden Birleşik Devletler ürünleri için istikrarlılaştırmaya katkıda bulunmaktadır. Ciddi ödemeler dengesi sorunları ile karşı karşıya bulunan bir ülke açısından lüks ürünlerin ithalatını yasaklamak, hammadde ve mon-

taj parçaları ithalatını, işsizlikle ve yerel endüstrinin kapanmasıyla sonuçlanacak biçimde ortadan kaldırmaktan çok daha kolaydır.

Birleşik Devletler imalat firmalarının savaş sonrasındaki yurtdışı ekonomik genişlemesi Birleşik Devletler iş dünyasının birçok devinin yeni bir çokuluslu örgütlenme türüne dönüşmesiyle sonuçlanmaktadır. Tipik uluslararası şirket artık dev petrol şirketleriyle sınırlı değildir. Operasyonlarının yüzde 15 ila yüzde 20'si yabancı etkinliklerle bağlantılı olan ve bu payı artırmak için de bütün çabaları göstermekte olan bir General Motors ya da General Electric de benzer biçimde çalışıyor olabilir. Bu uluslararası firmalar için dünya çapındaki bir temelde en düşük birim üretim maliyetlerine ulaşmak belirgin bir hedeftir. Mutlaka açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte, bir başka hedefleri de, Avrupa Ortak Pazarı'ndaki birleşme hareketlerinde en üst sıraya yerleşmek ve dünya pazarlarının Birleşik Devletler pazarlarındaki kadar büyük bir parçasını denetlemektir. Bu tür örgütlenmelerin yöneticileri açısından ekonomik ve ulusal çıkarların "birliği" oldukça açıktır. General Electric'in başkanı bu durumu oldukça kabaca belirtmektedir: "Sanırım kavrayacağız ki: İş dünyasının ve hükümetin hem ortak hem de çapraz hedeflerinin üzerinde yer alan daha geniş bir model; isterseniz bir "konsensüs" mevcuttur ki, burada kamusal ve özel çıkarlar birbirlerine daha da yakınlaşır, birbirleriyle işbirliği içine girer, karşılıklı olarak etkileşir ve ulusal çıkar haline gelirler."[22]

Vurgulamaya gerek yok ki, "özel çıkar" terimi özel girişime atıfta bulunmaktadır. Bu şirketin bir başka yöneticisi de özel ve ulusal çıkarın özdeşliği fikrini işlemektedir: "Yani, karlılık arayışımız bizi, Komünizmle olan Soğuk Savaş zıtlaşmasında hür dünyayı güçlendirmenin bir aracı olarak uluslararası ticareti ilerletme yönündeki ulusal politika ile güçlü biçimde birleştirmektedir."

Tıpkı Komünizmle mücadelenin kar arayışına katkıda bulunması gibi, kar arayışı da Komünizme karşı mücadeleye katkıda bulunur. Bundan daha mükemmel bir çıkar uyumu hayal edilebilir mi?

SÖMÜRGESİZ EMPERYALİZM

19. yüzyılın sonunda sömürgeler elde etmeye yönelik saldırgan arayışta görülen ani tırmanma, kuşkusuz ki, "yeni emperyalizmin" temel ayırt edici özelliği olmuştur. Bu tarihsel sürecin dramatik alameti elbette budur, ancak yine de bu durum hiçbir biçimde yeni emperyalizmin özünü oluşturmamaktadır. Aslında, emperyalizmin alışıldık biçimde sömürgecilikle özdeşleştirilmesi konunun düzgün biçimde incelenmesinin önünde bir engeldir, çünkü sömürgecilik modern emperyalizm öncesinde de mevcuttu ve emperyalizm sömürgecilikten sonra da varlığını sürdürmüştür.

Sömürgeciliğin kendisi antik bir tarihçeye sahip olmakla birlikte, son beş yüzyılın sömürgeciliği kapitalist sosyo-ekonomik sistemin doğumu ve olgunlaşması ile yakından ilişkilidir. Sömürgelerin (ekonomik ve politik egemenlik dahil, sömürgeci mülkiyet olmaksızın) aranması ve elde edilmesi, feodalizmin parçalanmasına ve kapitalizmin oluşmasına katkıda bulunan ticari devrimin başlıca öz-

niteliklerinden birisiydi. Yerkürenin çevresindeki pre-kapitalist bölgesel ticaret modelleri amansız piyasa güçleri tarafından yıkılmadılar. Tersine, bu geleneksel ticaret modellerinin Batı Avrupa'nın ihtiyaçlarına ve çıkarlarına odaklanmış bir dünya pazarına göre dönüştürülmelerinin temelini ortaya çıkartan, üstün askeri güç oldu. Topçuluktaki ilerlemelere ve bu ağır silahları taşıyabilecek denizcilik kanallarına dayanan donanma kuvvetleri açısından yakalanan açık üstünlük, sömürgeleri ilhak etmek, ticaret limanlarını açmak, yeni ticaret ilişkilerini dayatmak ve madenlerle plantasyonları geliştirmek üzere kullanılan sopa kuvvetini yarattı. Deniz kuvvetlerindeki üstünlüğe dayalı olan bu sömürgecilik, dağınık nüfusun ilkel bir teknolojiye sahip bulunduğu ve Avrupa'dan gelen bulaşıcı hastalıklara karşı oldukça hassas olduğu Amerika kıtaları hariç, temelde kıyı bölgeleri ile sınırlıydı.[1] 19. yüzyıla kadar, bu sömürgelerle olan ekonomik ilişkiler, Avrupa'nın bakış açısından bakıldığında, ithalat-yönelimliydi ve büyük ölçüde metropol ülkelerin yalnızca sömürgelerde bulunabilen esrarengiz mal ve zenginlikleri elde etme isteği tarafından karakterize ediliyordu. Bu yılların çoğunda aslında fetihçi Avrupalılar, Amerika kıtalarından çıkarttıkları değerli metaller karşılığında olduğu gibi, elde ettikleri baharat ve tropik tarımsal ürünler karşılığında da sunabilecekleri çok az şeye sahiptiler.

Metropol-sömürge ilişkileri Endüstri Devrimi'nin etkisi ve buharlı demiryolunun gelişimi altında değişti. Bunlarla birlikte, çıkarların merkezi ithalattan ihracata doğru kaydı ki bu da, yerli endüstrinin mahvolması, büyük toprak alanlarına nüfuz edilmesi, uluslararası bankacılıkta yeni bir evre ve sermaye ihracı olanaklarının artışı ile sonuçlandı. Yeni metalurjiye, organik kimyanın endüstriyel uygulamalarına, yeni enerji kaynaklarına ve yeni iletişim ve okyanus ulaşımı araçlarına dayanan büyük-ölçekli endüstrinin gelişimi ile birlikte daha yeni değişimler de ortaya çıktı.

Sömürgeler arasında varolan coğrafi ve tarihsel farklılıkların ve

bunların farklı zamanlarda hizmet ettikleri farklı amaçların ışığında bakıldığında, bazı tarihçiler ve iktisatçılar tarafından tüm sömürgeciliği tek bir modelin içine sıkıştırmak için verilen çabaların tatmin edici olmaktan uzak olduğu sonucundan kaçınabilmek olanaklı değildir. Elbette çeşitli sömürgeci deneyimler arasında ortak bir öğe; yani sömürgelerin metropol merkezlerin yararına sömürülmesi öğesi mevcuttur.[2] Üstelik, sömürge ve yarı-sömürgesel dünyada ortaya çıkan önemli değişimlerin, temelde genişleyen ve teknolojik açıdan ilerleyen kapitalizmin değişen ihtiyaçlarına bir yanıt olarak ortaya çıktığı gerçeği açısından da birlik mevcuttur. Yine de, tıpkı sermayenin gelişme sürecini anlamak istiyorsak, metropol merkezlerde yaşanan bu gelişme aşamalarını birbirlerinden ayırt etmemiz gerektiği gibi, sömürgesel dünyanın zamanın belirli bir noktasındaki ekonomisini ve politikasını anlamak istediğimizde de, merkantil kapitalizm, rekabetçi endüstriyel kapitalizm ve tekelci kapitalizm dönemlerine eşlik eden farklılıkları tanımlamak ve birbirlerinden ayırt etmek durumundayız.

Emperyalizmin sömürgecilikle özdeşleştirilmesi yalnızca sömürge-metropol ilişkilerindeki tarihsel çeşitlilikleri karartmakla kalmaz, aynı zamanda kapitalist dünya sisteminin en son dönüşümünü, tekelci kapitalizm döneminin emperyalizmini değerlendirmeyi de zorlaştırır. Bu karartmanın izdüşümü genellikle karmaşık, dinamik fenomenlerle başa çıkabilmek için katı, statik ve tarih-dışı kavramsal modeller yaratma pratiğinde bulunabilir. Çoğunlukla sömürgesiz emperyalizm temasının açıklığa kavuşturulmasına hizmet edeceği inancıyla öne sürülmekte olan bu tür modellerin, bazı daha ortak yanılgılarını incelemeyi öneriyorum. Her ikisi de sermaye ihracının sahip olduğu yaşamsal rolle ilgili olan bu tür iki yanılgı özellikle yaygın durumdadır: Sermaye fazlası ihracını ele alan tezlere dayalı olanlar ve ileri kapitalist ülkelerdeki kar oranlarının düşmesi ile ilgili olanlar.

SERMAYE FAZLASI BASINCI

Tekelci kapitalizme (yani, dev şirketin yükselmekte olduğu ve yüksek bir ekonomik yoğunlaşma derecesinin mevcut olduğu döneme) eşlik eden yeni emperyalizmin ayırt edici özelliklerinden bir tanesi, sermaye ihracındaki keskin tırmanıştır. Sermaye ihracı ile emperyalist yayılma arasındaki bağlantı sermaye yatırımcılarının güvenli ve dostane bir çevre bulma yönündeki açık seçik ihtiyacı tarafından kurulmaktadır.

Ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde yükselen ve bugüne dek süregelen sermaye göçünün nedeni nedir? Sık sık karşılaşılan bir açıklama ileri kapitalist ulusların yurtiçinde karlı yatırım olanakları bulamayan ve bu durumda yabancı mahreçler arayan bir sermaye süper-fazlalığının yarattığı yükün altında kalmaya başladıklarıdır. Tekelin gelişmesinin artan yatırım zorluklarına neden olduğu önermesi güçlü bir tez olmakla birlikte, bu önermeden sermaye ihracının temelde sermaye fazlasının basıncı tarafından harekete geçirildiği çıkarılamaz.[3]

Sorunun yanıtının anahtarı, bence, kapitalizmi bir dünya sistemi olarak anlamak ve değerlendirmekten geçmektedir. Güçlü ulus devletlerin varlığı ve milliyetçiliğin önemi küresel bir kapitalist sistem kavramını perdeleme eğilimindedir. Yine de kapitalist toplumların milliyetçilikleri sistemin enternasyonalizminin alter ego'su, öteki benliğidir. Başarılı kapitalist sınıflar yalnızca yerel pazarları geliştirmek ve yeterli altyapıyı inşa etmek için değil, benzer biçimde, rakip ulus devletlerden oluşan bir dünyada dış ticaret olanaklarını ve yatırımları koruma altına almak için de ulus devletlerin iktidarına ihtiyaç duyarlar. Her bir kapitalist ulus kendisi için koruma, tercihli ticaret kanalları ve uluslararası düzlemde hareket özgürlüğü ister. Korumacılık, güçlü bir askeri tutum ve dış pazarlar dürtüsü aynı madalyonun değişik yüzleridir.

Dünya ölçeğinde hareket etme arzusu ve ihtiyacı kapitalizmin

ekonomisine içseldir. Rekabetçi basınçlar, teknik ilerlemeler ve üretken kapasite ile etkin talep arasında yenilenen dengesizlikler, piyasaların genişlemesi yönünde sonsuz basınçlar yaratır. İşin riskleri ve belirsizlikleri, sınırsızca zenginlik elde etme dürtüsü ile karşılıklı bağımlılık içinde, girişimciyi daha da büyük varlıklar biriktirmeye ve süreç içinde, yeni olanaklar bulmak için dünyanın her köşe bucağına doğru koşuşturmaya sürükler. Yoluna çıkan engel, ulaşım ve iletişimdeki sınırların yanı sıra, yerlilerin itaatsizlikleri ve öteki kapitalist ulus devletlerin rekabetidir.

Bu yönden bakıldığında, sermaye ihracı, tıpkı dış ticaret gibi, kapitalist girişimin normal bir işlevidir. Üstelik, sermaye ihracının genişlemesi kapitalizmin coğrafi yayılması ile de yakından bağlantılıdır. Sermaye, merkantil kapitalizmin ilk günlerinde, Amerika kıtalarında ve Asya'daki plantasyonları ve madenleri finanse etmek üzere kendi orijinal sınırlarının ötesine ulaşmaya başladı. Bununla birlikte, Avrupa ile olan ticareti finanse etmeyi olduğu kadar, yabancı yatırım operasyonlarını kolaylaştırmayı da hedefleyen deniz aşırı bankacılığın gelişimi ortaya çıktı. Yerel yatırım olanakları bazı yerler ve bazı zamanlarda daralmış olmakla birlikte, sermaye ihracının arkasında yatan temel dürtü, sermaye fazlasının basıncı değil, elbette zamanın teknolojisi, öteki ülkelerdeki ekonomik ve politik koşullar ve ana ülkenin kaynakları tarafından sınırlandırılan karlı yatırım olanaklarının bulunduğu yerlerdeki sermaye kullanımı oldu. Örneğin, bu karlı olanakların çoğuna ulaşmayı zorlamak için askeri güç gerektiğinden, bu tür hedefler için hemen şimdi ayrılabilecek olan insan gücündeki ve ekonomik kaynaklardaki kıtlıklar da yatırım olanaklarını sınırlandırdı.

Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi, ticaret ilişkilerindeki ters-yüz oluş, Sanayi Devrimi'nin etkisi ve kitlesel imalat üretiminin yükselişi altında gerçekleşti. Değiş-tokuşa sunabilecek malların kıtlığından muzdarip olan bölgeler deniz aşırı bölgelerken, kapitalist giri-

şim umutsuzca ihracat pazarları aramaktadır. Sonuç olarak, sanayileşmiş ülkelerden alım yapmakta olan ülkelerin çoğu, ithalatlarının ihracatlarını aşması nedeniyle, borç içine düşerler. Bu koşullar altında olanaklar ve metropol merkezden sermaye ödünç verme ihtiyacı genişler. Böylece sermaye ihracatı mal ihracatının önemli bir payandasına dönüşür. İyi bilindiği üzere, Britanya'dan ihraç edilen sermayeye yönelik talepteki gerçek tırmanma demiryollarının gelişmesiyle birlikte olmuştur. Yerkürenin geniş parçalarına demir yolları ve demiryolu ekipmanı sağlayan yalnızca Britanya endüstrisi değildi, Britanya kredileri ve öz kaynakları da bu ihracatın finansmanını olanaklı kıldı. Buna ek olarak, uluslararası ticaretin ve sermaye ihracatının uzun tarihi içinde evrimleşen mali kurumlar da yabancı yatırımların elde edilmesinde kalıcı çıkarlara sahip oldular. Kendi büyüme zorunluluklarını takip ederek, bir yandan bu tür yatırımlar için yerel sermayeyi enerjik biçimde toplar ve harekete geçirirken, öte yandan da sermayenin deniz aşırı kullanımı için yeni olanaklar aradılar.

Önemli olan nokta, sermaye ihracının uzun bir tarihe sahip olmasıdır. Bu durum;

1) İleri kapitalist ulusların dünya çapındaki operasyonlarının ve

2) Kapitalizmin bir dünya sistemi olarak ortaya çıkışı içinde evrimleşen kurumların ve ekonomik yapının bir ürünüdür.

Kendi başına sermaye fazlasının ürünü değildir. Bu asla (zaman zaman yurtdışından gelen faiz ve kar akışı ile beslenen) bir "sermaye fazlası" sorunu mevcut olmadığını söylemek anlamına gelmediği gibi, sermaye zaman zaman bu tür fazlaların basıncı altında da hareket etmez. Uluslararası sofistike para piyasalarının ortaya çıktığı andan itibaren, bunların çeşitli kullanımları da gündeme gelecektir. Örneğin, kısa vadeli fonlar, farklı piyasalardaki geçici para darlığı ya da bolluğuna yanıt olarak sınır aşırı biçimde hareket edecektir. Para daha genel politik ve ekonomik amaçlar adına, bir ül-

Tablo 23 1957 yılında diğer ülkelerdeki ABD doğrudan yatırım girişimleri[1]: ABD'liler ve yerel sakinlerce sahip olunan varlıklar

A. Toplam varlıkların hisse senedi ve borç olarak yüzdesi

	Toplam varlıklar		Hisse senetleri		Borç varlıkları	
	milyar $	%	milyar $	%	milyar $	%
ABD'lilerin sahip oldukları	24.0$	100.0	19.7$	82.3	4.2$	17.7
Yerel Patronların sahip oldukları	15.6	100.0	3.2	20.6	12.4	79.4
Toplam	39.6$	100.0	22.9$	58.0	16.6$	42.0

B. ABD ve yerel mülkiyete ait varlıkların dağılım yüzdesi

	Toplam varlıklar	Hisse senedi varlıklar	Borç varlıkları
ABD'lilerin sahip oldukları	60.5	86.0	25.4
Yerel patronların sahip oldukları[2]	39.5	14.0	74.6
Toplam	100.0	100.0	100.0

[1] Finans ve sigorta yatırımları hariç.

[2] Daha kesin olarak ABD vatandaşı olmayanlar. Avrupa ve Kanada'dan başka bölgelerdeki ABD'ye ait girişimlere doğru bir fon akışı olmakla birlikte sahipler temelde ABD girişimlerinin yerleşik olduğu bölgelerin sakinleridir.

Kaynak: *U.S. Business Investment in Foreign Countries* (Washington, D.C.: Ticaret Bakanlığı, 1960)'tan hesaplanmıştır.

Tablo 24 Öteki Ülkelerdeki ABD Doğrudan-Yatırım Girişimlerine Ait Varlıkların Mülkiyet ve Bölge Esasına göre yüzde dağılımı1957'de)[1]

Mülkiyet	*Toplam varlıklar*	*Hisse senedi varlıkları*	*Borç varlıkları*
Kanada'da			
ABD yurttaşları	62.0	78.5	37.2
Yerel yurttaşlar[2]	38.0	21.5	62.8
Toplam	100.0	100.0	100.0
Avrupa'da			
ABD yurttaşları	46.2	83.9	11.1
Yerel yurttaşlar[2]	53.8	16.1	88.9
Toplam	100.0	100.0	100.0
L. Amerika'da			
ABD yurttaşları	69.1	92.9	24.9
Yerel yurttaşlar[2]	30.9	7.1	75.1
Toplam	100.0	100.0	100.0
Afrika'da			
ABD yurttaşları	51.5	80.7	23.9
Yerel yurttaşlar[2]	48.5	19.3	76.1
Toplam	100.0	100.0	100.0
Asya'da			
ABD yurttaşları	62.4	94.1	13.1
Yerel yurttaşlar[2]	37.6	5.9	86.9
Toplam	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Bir önceki tablodaki gibi.

kenin bir başkası üzerinde etki ve tercihli muamele elde etmesi uğruna, kredi olarak verilecektir.·Ama uluslararası mali piyasaların temel dayanağı, ileri endüstriyel ulusların dünya pazarlarında hareket etme ihtiyaçlarını gidermek için yaratmış oldukları uluslararası ticaret ve yatırım ağıdır. Yani, yerli sermaye fazlası zaman zaman yurtdışına doğru yapılan sermaye hareketlerine katkıda bulunan bir öğe olabilirken, bizce, daha geçerli bir açıklama, ileri kapitalist ulusların yerel ekonomik koşulları ile deniz aşırı piyasalar arasındaki karşılıklı ilişkiler içinde bulunabilir.[4]

O halde neden ani bir sermaye ihracı tırmanışı modern emperyalizme eşlik etti? Bence yanıt, yukarıdaki analizle olduğu kadar, kapitalizmin bu daha sonraki aşamasının doğası ile de tutarlılık içindedir. Birincisi, yeni emperyalizmin başlangıcı Britanya'nın uluslar arası ticaret ve finans üzerindeki hegemonyasına meydan okuyabilen birkaç endüstriyel devletin ortaya çıkması ile damgalanmıştır. Bu öteki uluslar kendi sermaye ihracatlarını aynı hedefler; artan dış ticaret ve tercihli pazarlar için genişletmektedirler. Yani, Britanya'nın, diğerlerinin arasındaki hakim sermaye ihracatçısı olmasının yerine, toplam sermaye ihracı akışının büyük ölçüde genişlemesine neden olan yeni bir ihracatçılar kuşağı sahneye adım atmıştır. İkincisi, ileri endüstriyel ulusların yoğunlaşan rekabetine eşlik eden, koruyucu gümrük duvarlarının büyümesi olmuştur: Bu gümrük duvarlarının üzerinden atlamanın bir yolu da yabancı yatırımlardır. Üçüncüsü, kapitalizmin yeni evresi petrol, demir ve demir dışı metal cevherleri gibi geniş yeni hammadde kaynaklarına gereksinim duyan endüstrilere dayalıdır. Bu durum, yalnızca yabancı kaynakların keşfedilmesi ve geliştirilmesi için büyük miktarda sermaye ihtiyacı ortaya çıkarmakla kalmaz, yabancı ülkelerin ihtiyacı duyulan tamamlayıcı ulaşım ve kamusal hizmet etkinliklerini inşa etmesine olanak tanıyacak kredi sermaye ihtiyacını da yaratır. Dördüncüsü, anonim şirketlerin, borsanın ve diğer mali kurumların olgunlaşma-

sı, sermayeyi yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında da daha etkin biçimde seferber edecek araçlar sağlar. Son olarak, dev şirketlerin gelişimi tekelin gelişimini hızlandırır. Bu şirketlerin piyasayı denetleme arzu ve yetenekleri, sermayenin yurtdışına doğru genişlemesi açısından bir başka temel teşvik edici sağlar.

Çağımızdaki yurtdışı ABD yatırımları konusundaki gerçekler sermaye "fazlası" konusunda oldukça açıklayıcıdır; bunlar tarihsel soruları yanıtlamamıza yardımcı olurlar. Bugün ABD sermaye ihracatının en temel olmamakla birlikte, temel nedeninin yerli sermayenin süper bolluğunun yarattığı basınç olması beklenebilir, bu durumda yurtdışında mümkün olduğunca karlı biçimde kullanılabilecek miktarda sermaye Birleşik Devletler dışına doğru akacaktır. Ancak böyle olmamaktadır. Elimizde 1957 yılı için yurtdışındaki doğrudan ABD yatırımlarının sermaye yapısına dair veriler var. (Bu yıl, hakkında bu tür veriler elde edilebilir durumda olan son yıldır. 1966'da yabancı yatırımlarla ilgili bir başka sayım yapılmış, ancak sonuçlar henüz basılmamıştır.) Bulduğumuz şey, ABD-kökenli şirketlerin doğrudan yatırım varlıklarının yüzde 60'ına ABD vatandaşlarının ve yüzde 40'ına da, Latin Amerika vs gibi yerlerde yatırılmış olan deniz aşırı Avrupa ve Kanada sermayesi de dahil olmak üzere, temelde yerel sakinlerden oluşan ABD vatandaşı olmayan kimselerin sahip olduğudur. (Tablo 23)

Şimdi, bu verilerde ilginç bir büklüm mevcuttur. Hisse senedi ve borç varlıklarını birbirlerinden ayırırsak, ABD vatandaşlarının, hisse senetlerinin yüzde 86'sına ve borcun yalnızca yüzde 25'ine sahip olduklarını keşfediyoruz. Bunun yansıttığı şey ABD firmaları tarafından yabancı varlıklar üzerindeki denetimi güvence altına almak ve "sonsuz" kar akışının çoğunu ele geçirmek üzere uygulanan pratiktir. Zamanı geldiğinde girişimin karları üzerinden geri ödenecek olan (kısa ve uzun dönemli) borç sermayesine gelince, bu yerli zengine yalnızca bir nebze soluk aldıracak kadardır. Ana ülkenin sö-

Tablo 23 Öteki ülkelerdeki ABD doğrudan-yatırım girişimlerinin fon kaynakları (1957-1965)

A. Tüm bölgelerin özeti

	Fon kaynakları	
	Milyar dolar	Toplamın yüzdesi olarak
Birleşik Devletler'den	12.8$	15.3
Yurtdışından elde edilen	16.8	20.1
Yabancı girişimlerin işlemlerinden elde edilen	54.1	64.6
Net gelirden	33.6	40.1
Yıpranma ve depletiondan	20.5	24.5
Toplam	83.7	100.0

B. Bölgeye göre yüzdelik dağılım

Bölge	Elde edilen fonların yüzdesi		
	ABD'den	**ABD dışından[1]**	**Toplam**
Kanada	15.7	84.3	100.0
Avrupa	20.2	79.8	100.0
Latin Amerika	11.4	88.6	100.0
Tüm Diğer Bölgeler	13.6	86.4	100.0

[1] Yurtdışındaki ABD vatandaşı olmayanlar ve yabancı girişimlerin işlemlerinden elde edilen fonları içermektedir.

Kaynak: 1957 verileri; Tablo 23'deki gibi; 1968-1966 verileri *Survey of Current Business*, Eylül 1961; Eylül 1962; Kasım 1965; Ocak 1967'den.

züm ona basınç yaratan "artık" fon muslukları yabancı girişimin borç sermayesi ihtiyaçları açısından son derece kısık biçimde akmaktadır.

Ancak yukarıda belirtilmiş olan 60'a 40'lık sermaye varlıklarının, Birleşik Devletler'den arz edilen sermaye fonlarını abarttığı da belirtilmelidir. İşte Business Abroad isimli bir işadamı dergisinin, ABD şirketlerinin deniz aşırı yatırım pratiklerini tarif etme biçimi:

> *Örneğin General Motors, sermaye yatırımlarının değerini hesaplarken ticari markalar, patentler ve know-how gibi sayılamazları, gerçek yatırım sermayesinin iki katı eşdeğerle hesaplamaktadır. Bazı şirketlerse know-how, blueprint ve benzerlerini sermaye yatırımının üçte biri olarak hesaplamakta ve sonra makine ve ekipman sağlama yoluyla hisse olarak üçte bir arz etmektedirler.*[5]

Dolayısıyla, ABD firmaları tarafından sahip olunan varlıkların yüzde 60 kadarlık bir bölümü nakit yatırımları değil, kendi bilgi, ticari marka vs.leri hakkında biçtikleri değeri ve kendi makinelerinin merkez büro tarafından belirlenen fiyatlar üzerinden biçilen değerini temsil etmektedir.[6]

Yerel sermayeyi kullanma biçimindeki bu fenomenin esas olarak zengin yabancı ülkelerde geçerli olan bir yatırım pratiği olup olmadığı sorulabilir. Yanıt olumsuzdur. Yerel sermaye tarafından sağlanan payın Avrupa ülkelerinde daha yüksek (yüzde 54) ve Latin Amerika ülkelerinde daha düşük (yüzde 31) olduğu doğrudur ama, yerel olarak ödünç verilmiş sermaye elde etme pratiği ABD sermayesinin yatırıma dönüştürüldüğü tüm bölgelerin karakteristiği durumundadır. (Bkz. Tablo 24)

Yurtdışındak, ABD doğrudan yatırımlarını finanse etmek için gerçekleştirilen fon akışı konusundaki gerçekler daha da çarpıcıdır.

Elimizde 1957 ile 1965 dönemindeki bu tür girişimleri finanse etmek için kullanılan fonların kaynakları hakkında veriler mevcut. Bu bilgiler sınırlı bir dönemi kapsamakla birlikte, ulaşılabilir olan diğer kanıtlar da bu dönemin atipik olarak değerlendirilmesini gerektiren hiçbir neden bulunmadığına işaret etmektedir.[7]

Bu veriler söz konusu dönemde yaklaşık 84 milyar doların doğrudan yabancı yatırımların genişlemesi ve işletilmesi için kullanıldığını açığa çıkarmaktadır. Bu toplamın yalnızca yüzde 15'ten biraz fazlası Birleşik Devletler'den gelmiştir. Geriye kalan yüzde 85, Birleşik Devletler dışından sağlanmıştır: Yüzde 20 yerel olarak elde edilen kaynaklardan ve yüzde 65 yabancı girişim işlemlerinin kendisi tarafından yaratılan nakit tarafından.

Burada da model, zengin ve yoksul ülkelerde birbirine benzemektedir. Bir fark varsa, ABD'nin sermaye katkısı, yoksul ülkelerde zengin ülkelerdekinden daha düşüktür: Kanada'daki girişimlerde ABD'nin sermaye katkısı yüzde 16 iken, Avrupa'da yüzde 20, Latin Amerika'da yüzde 11 ve diğer tüm bölgelerde yüzde 14'tür. Bu farklılıklardan çok fazla çıkarım yapılmamalıdır; bu yıllar içinde Birleşik Devletler'den Avrupa'daki girişimlerin hızlı biçimde yayılmasını finanse etmek üzere büyük fonlar gelmiştir. Ancak, yabancı yatırımları finanse etmek için gereken fon arzının yalnızca küçük bir yüzdesinin Birleşik Devletler'den gelmekte olduğunu saptamak gerekmektedir. Ve bu da, yabancı yatırımların temel nedeninin yurtiçindeki aşırı sermaye bolluğunun yarattığı basınç olduğunu ileri süren teori temelinde beklenebilecek olan durum değildir.

DÜŞEN KAR ORANI

Sermaye ihracındaki tırmanma konusunda ileri sürülen ikinci önemli gerekçe düşen kar oranlarıdır. Bunun arkasında yatan gerekçelendirme sabit sermayenin emek karşısındaki sürekli-yükselen orantısının eşlik ettiği sermaye birikiminin, ortalama kar oran-

larında hakim bir düşme eğilimi yarattığıdır. Böyle bir düşüş, yerli kapitalistleri emek maliyetlerinin daha düşük ve karların daha yüksek olduğu yurtdışında yatırım yapmaya teşvik eder.

Burada ne bu teorinin iç teorik tutarlılığını inceleyip, olguların bu durumu işaret edip etmediği, ne de bu doğru ise, bu eğilimin tekelci koşullar altında nasıl işlediğini saptayabiliriz; halihazırdaki amaç uğruna bunları yapmaya ihtiyaç yoktur. Bence bu inceleme gerekli değildir, çünkü düşen kar oranları hiç bir durumda uluslararası sermaye hareketleri modelini açıklamayacaktır. Bir başka deyişle, kendi içinde doğru olsun ya da olmasın, bu bağlamda bu hipotez, gerekli bir hipotez değildir. Bu nokta iki tip yabancı yatırım bağlamında kanıtlanabilir; yabancı tahvil alımları ve petrol kuyuları ile madenlerin gelişimi. Ancak, tüm bunları belirtme nedenimi sunmadan önce, ortada iki ayrı sorun bulunduğuna işaret etmek isterim. Burada emperyalizm çağında sermaye ihracının nedenleri üzerinde duruyoruz. Sermaye ihracının yerel kar oranları üzerindeki etkisi, kuşkusuz önemli olmakla birlikte, ayrı bir sorundur.

Uluslararası sermaye hareketleri modeline geri dönersek: Birincisi, düşen-kar-oranları hipotezi borç sermayesine uygulanamaz. Yurtdışına ödünç olarak verilen para üzerinden alınan faiz oranları genellikle çekicidir, ama, göreceli olarak güvenli borçlar açısından, bunlar endüstriyel kar oranının önemli ölçüde altındadır. Yani, bir şirket tarafından yabancı tahvillerin satın alınması normalde kar oranlarındaki düşme eğilimini dengeleyecek bir eylem olmayacaktır.

Öte yandan petrol çıkarma ve madencilikteki yaygın doğrudan yatırımları açıklamak için de bu hipotezi göz ardı etmeliyiz. Bu sanayilerdeki yatırımlar öncelikle karşılaştırmalı kar oranları ya da yurtiçindeki düşen kar oranları tarafından değil, coğrafi gerçekler tarafından harekete geçirilir. Belirleyici öğe, Tanrının mineralleri nereye yerleştirdiği ve bunların tüketim merkezlerine getirilmesinde karşılaşılan ulaşım sorunlarıdır. Elbette, kar oranları, her zaman işin içindedir ve bunlar genellikle de çok yüksektir. Aynı zamanda yatırımcı da mümkün olan en düşük ücretlerin avantajından yararlanmaya

çalışacaktır. Ancak, bu maden çıkarma sanayilerinin karlılığı düşük ücretlere değil bulundukları yerlerdeki doğal kaynakların bolluğuna ve pazarlandıkları kanalların tekelci yapısına dayalıdır.

Birleşik Devletler'deki, eskiden zengin olan demir cevherinin tüketildiği demir madenciliği örneği benzeri hallerde, karşılaştırmalı kar oranlarının manzaraya dahil olduğu doğrudur. Bu durumda bir sonraki hücum Labrador, Venezuella ve Brezilya'daki demir rezervlerinin geliştirilmesini sağlar. Ama burada da yine belirleyici olan öğe, kapitalist birikim sürecine bağlı olarak düşen kar oranları değildir: Daha çok doğanın yapısına bağlı olarak düşen kar oranlarıdır.

Bu tezin tek gerçek testinin yapılabileceği alan, üçüncü bir yatırım türü olan yabancı doğrudan imalat yatırımlarıdır. Sermayenin her yerden çok burada, basit kar-oranı farklılıklarına bir yanıt olarak bir yerden bir yere akması beklenebilir. O halde imalattaki doğrudan yatırımlardaki durum nedir? Söylemeye bile gerek yok ki, kar oranı tüm yatırım kararlarını belirler ve yine açık seçik olmalıdır: Sermaye sürekli olarak elde edilebilir olan en yüksek kar oranını hedefleyecektir. Yurtiçindeki kar oranları ister yükseliş isterse düşüş içinde olsunlar, sermayenin yurtdışında daha yüksek kar oranları elde edilebilir olduğu sürece dışarı doğru akmasını bekleyebiliriz. Ancak bu akışın sürekli olması için yurtdışmda elde edilebilir olan kar oranlarının ortalama yerel kar oranlarından daha yüksek olması zorunlu değildir. Yatırımcıyı ilgilendiren şey, yurtiçindeki sanayiye ya da yurtdışındaki sanayiye yapılacak olan ek (ya da marjinal) yatırımın karlılığı arasındaki bir karşılaştırmadır. Teorik olarak, yurtdışındaki yeni yatırım yurtiçindeki ortalama kar oranından daha düşük bir karşılık sağlayabilir ve yine de çekici olabilir. Örneğin, bir buzdolabı imalatçısının yerli yatırımlarından yüzde 20'lik bir karşılık elde ettiğini varsayalım. Yeni bir yatırım yapmak ister ve yurtiçinde yalnızca yüzde 15 kar elde edeceğini anlar, ancak bu fonları yurtdışında buzdolabı yapmak için kullandığında yüzde 18 kar elde edebilecektir.

Yabancı yatırımlarının yerli yatırımlarından daha düşük getiri

sağlayacağı sonucu ile birlikte, yurtdışına açılmaya zorlanır. (Bu arada, bu durum, istatistiklerin kendisindeki yetersizliklerin yanı sıra, yurtiçindeki ve yurtdışındaki ortalama imalat kar oranlarının birbirleriyle karşılaştırılmasının gerçekten anlamlı olmamasının nedenlerinden birisidir.) Yani yabancı yatırım akışını üreten marjinal karlılıktaki bu farklılıktır; bunun da yurtiçindeki yatırımların ortalama karlılığındaki herhangi bir düşüşle zorunlu bir ilişkisi yoktur.

TEKEL VE YABANCI YATIRIM

İnanıyorum ki, düşen kar oranlarından daha kullanışlı bir hipotez, küresel ölçekteki doğrudan sermaye yatırımlarının ana nedenini tekelci koşullar altında işleyen sermayenin gereklerine bağlayan hipotezdir. Bu tür bir analitik çerçeve;

1) Maden çıkarma sanayilerinde olduğu kadar imalat sanayilerindeki yatırımların ana gövdesine ve;

2) Sermaye ihracında emperyalizm dönemi boyunca ortaya çıkan tırmanışa dair bir açıklamayı kucaklamaktadır. Temel hedefi sermaye ihracı ile yeni emperyalizmin çekirdeğini oluşturan tekelin eş zamanlı tırmanışı arasındaki ilişkiyi ortaya sermektir.

İş dünyası, genel olarak, Robert Brady'nin bir sözünü kullanmak gerekirse, en iyi, bir iktidar sistemi olarak anlaşılabilir. İşin özü kendi pazarını kontrol etmeye çalışmak ve mümkün olduğu kadar da, tüm yerküre kendi denetimi altındaymış gibi hareket etmektir. Bu durum kapitalist çağın en başından beri böyle olmuştur. Ancak, çoğu sanayide birçok rakip mevcut olduğu için, kontrol olanakları oldukça sınırlıdır. Tekel koşullarının gelişmesi; yani bir avuç şirketin önemli pazarların her birine egemen olması ile birlikte, denetim gücünün icrası yalnızca mümkün hale gelmekle kalmamış, firmalar ve varlıklarının güvenliği açısından giderek daha da yaşamsal bir hal almıştır.

Hatırı sayılır derecedeki bir güç yoğunlaşmasının ortaya çıkışı rekabetin sonu demek değildir. Rekabetin yeni bir düzeye taşınması

Tablo 26 Birleşik devletler dışında yerleşik olan ABD imalat bayilerinin satışlarının yönü, 1962-1965

Bölge	Toplam satış	Yüzde Dağılım		
		İçeriye satış	ABD'ye ihraç edilen	Diğer ülkelere ihraç edilen
Toplam	100.0	82.3	4.1	13.6
Kanada	100.0	81.1	10.8	8.1
Latin Amerika	100.0	91.5	1.6	6.9
Avrupa	100.0	77.2	1.0	21.8
Diğer bölgeler	100.0	93.9	1.4	4.7

Kaynak: 1962; *Survey of Current Business*. Kasım 1965, sf. 19; 1963-65; agy: Kasım 1966, sf. 9.

demektir: Rakipler arasında üretim, fiyat ve satış politikaları konusundaki geçici anlaşmalar eskisinden daha uygun hale gelmiştir ve rakiplerin yanıtlarının ne olacağı konusundaki makul beklentilerle birlikte yeni kararlar alınabilir. Sermaye dünya ölçeğinde hareket ettiği için, pazarları bölüşmek için yapılan iş anlaşmaları ve/ya da devler arasında pazarlar uğruna verilen rekabetçi mücadele yerkürenin geniş bölümlerine yayılır.

Üstelik, rekabetçi döneme kıyasla rekabet stratejisi de değişir. Artık pazarın daha büyük bir bölümünü elde etmek için fiyat düşürmek tercih edilen yöntem değildir. Fiyatlar yüksek tutulur ve üretim genişlemesi, efektif talebin yüksek fiyatlarda sınırlandırılması ya da yüksek-fiyatlı bir pazarın büyükçe bir payının rakipten kazanılması yeteneği yoluyla kısıtlanır. Yine de, büyüme ihtiyacı sürüp gider ve büyüme için kullanılabilir olan sermaye katlanır; böylelikle rakipler arasında mümkün olan her yerde birbirlerinin pazarları-

nın daha büyük birer parçasını kapma basıncı da katlanır. Belirtilmelidir ki, daha geniş pazarlar uğruna verilen bu mücadele, doğal olarak, sofistike ürün pazarlarının zaten varolduğu ve birbirinin sömürgeci ya da yarı sömürgeci imparatorluğunun ayrıcalıklı ticaret kanallarından yararlanmanın mümkün olduğu daha gelişmiş ülkelerde gerçekleşecektir. Bu mücadele, küçük olmakla birlikte nüfuz edilebilir olan ve ayak basan ilk firmanın genellikle sonsuz avantajlardan yararlandığı yeni pazarların bulunduğu daha az gelişmiş ülkelerde de gerçekleşecektir.

Yurtdışı yatırım itkisi devler arasındaki bu rekabetçi mücadeleden doğar. Birincisi, hammadde kaynaklarının mülkiyeti fiyatlar üzerinde kontrol sağlama, kendi fiyatlarını arzı kontrol eden rakiplerinkilere karşı dayatma ve kendi kaynaklarına sahip olmayan rakiplerin büyümesini sınırlandırma zorlaması açısından stratejik önem taşımaktadır. İkincisi, özellikle de ticaretin önündeki tarife ya da diğer engellerin mal ihracatının genişlemesini engellediği durumlarda, pazarları kontrol etme ve genişletme ihtiyacı sermaye ihracının temel bir nedeni ve teşvikçisidir.

Tekelci motiflerle yabancı yatırımların yayılması arasındaki korelasyon yalnızca bu analiz tarafından desteklenmekle kalmamakta, en azından en büyük yabancı yatırımcı olan Birleşik Devletler örneğindeki gerçek yatırım modeli tarafından da desteklenmektedir. ABD'nin (ve diğer) yatırımcıların petrol ve metal cevherlerindeki tekelci yaklaşımları, burada ele alınmayı gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir. İmalatta, açıktır ki, deniz aşırı yatırımcılık büyük firmalar arası bir oyundur. Yani, 1962'de, ABD yabancı imalat şirketlerinin varlıklarının yüzde 94'ü, 50 milyon dolar ya da üzeri varlığa sahip firmalar tarafından kontrol edilmektedir.[8] Dahası, 1957 yılında ABD yabancı yatırımları ile ilgili olarak yapılan bir sayım imalat yatırımlarının ana gövdesinin tekel avantajlarının oligopolcü firmalar tarafından yurtdışına taşınabilir olduğu alanlarda; patentler tarafından korunan operasyonlar, dışlayıcı ya da ileri teknik bil-

gi ve/ya da marka özdeşleşmesi ya da benzer teknikler yoluyla yapılan ürün çeşitlendirmesi ile birlikte gerçekleştirildiğini göstermektedir.[9]

Bu tez hiçbir biçimde kar motifinin önceliğini inkar etmez. Tekelci kontrolün tüm amacı karların varlığını ve büyümesini güvence altına almaktır. Kar motifi ve kapitalizm, sonuçta, bir ve aynı şeydir. Yine de açıklanması gereken şey, kar motifi her zaman mevcut olmakla birlikte, doğrudan yatırım biçimindeki sermaye ihracının neden emperyalist evrenin başlangıcıyla birlikte tırmanışa geçtiğidir. Burada yanıtın düşen-kar-oranları teorisinden ya da yukarıda tartışılmış olduğu gibi, artık-sermaye-basıncı teorisinden çok, tekelin (ya da daha kesinlikli biçimde oligopolün) doğasına ve her yere dal budak sarışına dayandırılmasının daha anlamlı bir açıklama sunduğunu öne süreceğim.

Girişimci, kendisine yurtdışında daha yüksek bir marjinal oranda ek bir kar elde etme şansı sunulduğu zaman, bu yabancı ülkenin yabancı yatırımlara ve karların bu ülkeden geri çekilmesine dostane biçimde davranması koşuluyla, bu şansı kullanacaktır. Ancak, kar marjının büyüklüğünü etkileyen birçok öğe mevcuttur. Düşük ücretler ve düşük hammadde maliyetleri bu öğelerin yalnızca ikisidir; ulaşım harcamaları, emek üretkenliği, yönetsel yetenekler ve genel maliyetler de önemlidir. Ve yüksek fiyatlardaki satış kotalarını koruyan tekelci ya da yarı-tekelci etkiler olağanüstü ağırlığa sahiptir. Bu bağlamda, belirtilmelidir ki yatırım kararları bazı ek kaygılar tarafından da harekete geçirilebilir. Büyük bir şirketin yabancı pazarlara yelken açması rakiplerini de onu izlemeye yöneltecektir: Hemen şimdi elde edilebilecek olan karlar açıkça lehte olmasa da dünya pazarlarındaki payın güvence altına alınması biçimindeki uzun-vadeli gereklilikler böyle bir stratejiyi emreder. Ve, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, ticaret kısıtlamaları firmaları ticaret engelinin öte tarafındaki pazarlarını korumak üzere yurtdışında yatırım yapmaya teşvik edecektir. Toplam bilanço kar ve/ya da

pazar stratejisi lehine olduğunda, yurtdışına yatırım yapma kararı doğal olarak bunu izler.

Yine de bu konuda belirtilmeye değerdir ki, sermayenin ulus aşırı hareketine dair aşırı basitleştirilmiş açıklamaların en yaygın olanlarından bir tanesi, belirleyici rolü sermaye ihraç eden ve sermaye ihraç edilen ülkeler arasındaki ücret farklılıklarına atfedenlerdir. Ücretlerin göreli olarak yüksek olduğu Birleşik Devletler açısından, her türlü sermaye ihracı bu biçimde yorumlanabilir. Ancak kimse bu durumdan, yabancı yatırımların ana akımının, ABD pazarındaki yerli-üretimli malların yerine yabancı-üretimli malların ikame edilmesi yönünde olduğu gibi bir çıkarımda bulunmamalıdır. Nihayetinde, deniz aşırı üretimin bir kısmının, diğer türlü Birleşik Devletler'den ihraç edilecek olan üretimin yerine geçmekte olduğu ileri sürülebilir. (Bu biçimde, ücret farklılıkları deniz aşırı pazarlardaki bir rekabet öğesi olarak ortadan kaldırılmaktadır.) Yurtdışında yerleşik olan (1962 ile 1965 arasındaki) ABD imalat firmalarının satışlarının dağılımı konusundaki gerçekler, Kanada hariç, yurtdışındaki ABD üretiminin yüzde 2'den daha azının Birleşik Devletler'e gönderildiğini göstermektedir (bkz. Tablo 26). Kanada'daki yüksek oran büyük ölçüde Kanada kaynaklarına dayanan imalattan (örneğin, kağıt) oluşmaktadır.

Tam veriler mevcut olmamakla birlikte, ABD yerel pazarlarında satılmak üzere yurtdışında parça ve montaj üretim yapan ABD firmalarında 1965'ten itibaren bir artış olduğu görülmektedir. Yine de, bu faaliyetin göreli önemi henüz bu durumun ABD deniz aşırı yatırımlarının arkasındaki temel belirleyen olduğu tezini desteklememektedir. Öte yandan, bu düşük yüzdeler gerçekleşmekte olan türden bir üretim kaymasının ABD işçisi üzerinde çok gerçek ve keskin bir etkide bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Yedek parça ve nihai ürün imalatının Japonya, İtalya, Kore, Hong Kong vs. gibi yerlere kaydırılması elbette ABD emek gücünün belirli kesimleri tarafından hissedilmektedir.

EMPERYALİZM VE KRİZ

Bu ekonomik ilişkilerin sömürgeciliğin çöktüğü noktadan sonra nasıl ayakta kaldığını açıklamaya geçmeden önce, yeni emperyalizm konusunda incelenmesi gereken iki tartışma noktası daha bulunmaktadır. Bunlar emperyalizmin krizle ve devletin rolüyle olan ilişkisidir.

Şimdi bunlardan ilkine, krizden çıkışın kapitalist yolu olarak emperyalizme dönelim. Bu yaklaşımın değeri ne olursa olsun, neden ve etkiyi birbirinden ayırt etme yolunda bir girişimde bulunulmadığı sürece, kafa karıştırıcı bir hale dönüşebilir. 1870'lerin ve 1880'lerin bunalımları, o yılların sınai krizleri olduğu kadar tarımsal duraksamaları, muhtemelen yeni emperyalizmin doğuşunu hızlandırdılar. Ancak bunların kendisi emperyalizmin nedeni değildi. Doğru olan bir şey varsa, o da, hem ekonomik duraksamaların keskinliğinin hem de emperyalist politikaların, 19. yüzyılın sonunda yaşanan aynı hızlı dönüşümlerden köklendikleridir.

Emperyalizmin kökenleri herhangi bir özel krizden de, herhangi bir hükümetin bu krize gösterdiği tepkiden de daha derinlere uzanır. Bunlar yukarıda tartışılmış olan öğelerde bulunabilir: Her bir ileri kapitalist ulusun dünya ölçeğinde hareket etme yönündeki yayılmacılık isteği, tekelin gelişimi ve tekelci yapılara sahip olan ileri ekonomilerin ihtiyaçlarının eşlikçisi olan ulusal rekabetler.

Ekonomik krizlerin sık sık neden olduğu şey, yönetici sınıfları ve hükümetleri etkili çare bulucu eylem ihtiyacından açıkça haberdar kılmaktır. Ağır kanlı hükümetlere "görevlerini" hatırlatır ve onları eyleme sürükler. Tıpkı kapitalizmin çelişkileri gerçeğinin kendisini bunalım dönemlerinde daha açıkça ortaya sermesi gibi, hükümetlerin tepkileri de bu tür basınçlar altında daha açık seçik bir hale gelirler. Ancak ekonomik ve politik emperyalizm siyasetleri ve pratikleri bunalımın bir parçası oldukları kadar, refahın da bir parçasıdır. Daha enerjik ve uzak görüşlü hükümetler sakin gelişme dö-

nemlerinde harekete geçecekler ya da harekete geçmeye hazırlanacaklardır. Hımbıl ve kısa görüşlü hükümetlerse ya kriz kendilerini çarptığında uyanacaklar ya da daha sert bir politik grup tarafından alaşağı edileceklerdir.

Emperyalizmin krizden bir çıkış yolu olduğunu ileri süren tezin bir benzeri kapitalizmin emperyalist yayılma alanının daralmasıyla birlikte çökeceğidir. Bu tez, kapitalizmin nasıl işlediğine dair gerçekçi olmayan ve dar bir bakış açısına dayandırılmıştır. Pazarların ve hammadde kaynaklarının daralması kapitalist işletme açısından ciddi sorunlar yaratır ama mutlaka çöküşe neden olmaz.

Yerkürenin büyükçe parçalarının kendilerini emperyalist yörüngeden uzaklaştırdıkları bunca yıllık deneyiminden sonra bu noktaya işaret etmek çok da gerekli değildir. Yine de aşırı basitleştirilmiş, mekanik formülasyonların kendilerince bir yaşam süresine sahip oldukları görülmektedir. Kapitalist toplum içinde mevcut olan ve sistemi karşıtlarının genellikle varsaydığından daha kalıcı kılan esneklik derecelerini anlamak önem taşımaktadır. Biyolojik organizmalar da aynı niteliği sergilemektedir: Bir kalp damarının tıkanması onun işlevini yerine getirecek bir başka damarın genişlemesi ile tanzim edilebilmektedir.

Elbette, bu organik uyarlanmalar ebedi değildir ve genellikle bir başka ve daha büyük komplikasyona neden olurlar. Ama kapitalizmin tarihinden öğrenilmesi gereken önemli bir ders, büyük sorunların otomatik çöküşlere neden olmadığıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası deneyim bu esnekliğe iyi bir örnektir. ABD askeri cihazının genişlemesi ABD ekonomisinin güçlü bir desteği haline gelmiştir. Karşılığında, Birleşik Devletler tarafından dağılmanın eşiğine gelen dünya emperyalist sisteminin örgütleyicisi olarak elde edilen başarı, pazarlar yaratmak ve uluslararası ticareti genişletmek suretiyle, öteki ileri kapitalizmlere önemli bir hareket alanı sağlamıştır. Ancak esneklik, sınırsız değildir. Emperya-

list anlaşmalar konusunda çok yakınlarda yaşanan kırılmalar uluslararası para piyasaları üzerindeki baskılar tarafından olduğu kadar, ABD ekonomisinin kendi içinde tırmanmakta olan sıkıntılar tarafından da açıkça ortaya serilmektedir.

Emperyalist toprakların daha da daralması daha büyük sorunlar yaratacaktır: İş dalgalanmalarının keskinleşmesine, uzayan bunalıma, kitlesel işsizliğe neden olabilecektir. Yine de, tarihsel deneyimden bildiğimiz kadarıyla, bunlar mutlaka sistemin çöküşünü getirmez. Son tahlilde, kapitalizmin kaderi yalnızca toplum içindeki etkili sınıflar ve mevcut sistemi ortadan kaldırma istek ve yeteneğine sahip olan, bu sınıflara dayanan partiler tarafından belirlenecektir.

HÜKÜMETİN ROLÜ

Emperyalizmin anlamı hakkındaki bir başka tartışma alanı, hükümetin rolünü, ya emperyalizmin başlatıcısı ya da emperyalizmin ortadan kaldırılmasının potansiyel bir aktörü olarak ele alma noktasındadır. Burada iki aşırı uç mevcuttur:

1) Hükümeti basitçe büyük şirketlerin ve bankaların doğrudan bir hizmetkarı olarak görenler, ve;

2) Hükümeti çelişen çıkarların arabuluculuğunu yapan ve siyaset belirlemede geniş bir seçim özgürlüğüne sahip bağımsız bir güç gibi görenler.

Benim fikrime göre, bu görüşlerin hiçbirisi doğru değildir. Karmaşık bir toplumda hükümet operasyonları, sorumlulukları ve politik iktidarın korunmasına uyarlanan davranış sorunları ile birlikte, toplumun özel bir bölümü niteliğini kazanan bir politik yapının gelişmesine neden olur. Bu biçimiyle bir hükümet, bazı firmaların ya da sanayilerin ihtiyaçlarına daha çok ya da az duyarlı olabilir. Taktikler hakkındaki farklılıklar bir yana, yönetici grupların eylemleri, kendilerini iktidarda tutmak açısından neyin en iyi olduğu konusundaki kendi duyarlılıkları kadar, önceki politik deneyim ve

eğitim tarafından da etkilenecektir. Özel bir sanayi ya da firmanın basınçlarına duyarlı olan bir politik rejim bile, muktedir ve bütünlüklü olduğu taktirde, iktidarda kalmak için üzerine dayandığı sınıfın, ya da sınıfların genel ve uzun vadeli çıkarları adına bu tür basınçlara karşı direnebilir.

Öte yandan, yönetici gruplar tarafından kullanılabilen özgürlük derecesi liberallerin inanmaya eğilimli olduklarından çok daha sınırlıdır. Politik rejimler, iktidarda kalmak için başarılı bir ekonomiye sahip olmalıdırlar. Bu durumda eldeki ekonomik ve mali yapıyı geliştirmeye çalışmalıdırlar ve "keşke şöyle olsaydı" türünden boş fantezileri sürdüremezler. Daha uzak görüşlü ve agresif politik rejimler; ekonominin ana dinamik kaldıraçlarının ne olduğunu anlayanlar, ekonomik sistemin gelişmesini hızlandıracaklardır: Yollar, limanlar, kanallar, demiryolları, bir deniz ticaret filosu inşa edecekler, ticaretin canlandırılması için sömürgeler elde edecekler, ticaretlerini korumak üzere deniz yollarının denetimi için mücadele edecekler ve topraklarını (Birleşik Devletler'in 18. ve 19. yüzyılda yapmış olduğu gibi) agresif biçimde genişleteceklerdir. Muktedir olmayan rejimler, özellikle de farklı olası yönetici gruplar arasındaki sonsuz iç çelişkiler tarafından engellenenlerse, aksayan bir ekonomiyi yöneteceklerdir. Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, bir hükümet kendi toplumunun ekonomik altyapısını ayakta tutmak ve ilerletmek için neye ihtiyaç duyulduğunu genellikle zor yoldan; iç bunalımlar ve/ya da rakip ulusların ileri itmesi tarafından uyandırıldıktan ve sarsıldıktan sonra öğrenir.

Politik rejimlerin önünde duran sınırlı seçenekler emperyalizmin tarihi boyunca giderek daha açık seçik hale gelmektedir. Burada yeni emperyalizmin doğumunu damgalayan, ya da yolu onun için hazırlayan stratejik açıdan önemli iki gelişmeyi akılda tutmalıyız:

1) Büyük Güçler içindeki kurulu rakip çıkar çevrelerinin iç çelişkileri büyük ölçekli sanayinin ve bu sanayilerin finansörlerinin ihtiyaçları lehine çözülmüştür. Bu tür üç örnek belirtilebilir:

a) Birleşik Devletler'de İç Savaş sonrasında Kuzeyli sanayiciler ile Güneyli Bourbonlar arasındaki uzlaşma;

b) Almanya'da toprak aristokrasisi ile büyük sanayiciler arasındaki uzlaşma ve;

c) Japonya'da Meiji Restorasyonu'nun büyük ölçekli, ağır sanayi koşullarının yaratılması hakkındaki vurguları.

2) Büyük ölçekli sanayinin başarılı gelişimi artan güç yoğunlaşması ile ilişkilidir.

Her bir toplumun yapısı ana sanayi merkezlerinin ihtiyaçlarına göre başarı ile uyarlandıktan sonra, gelecekteki ekonomik gelişme patikası da oldukça dar biçimde tanımlanmıştır. Daha sonra iş başına gelecek olan bir hükümet, daha önceki çelişkinin çözümünün bir tarafı olmamış olsa bile, aynı patikayı izlemek durumundadır: Önde gelen sanayiciler ve bankerler için rahatlık sağlayıcı bir ortam; dünyanın bu çıkar gruplarının hareket etme ihtiyacı duydukları denli büyük bir parçası üzerinde yaygınlaştırılacak bir ortam[ın yaratılması ç.n]. Bu ortamın ulusal ve uluslararası düzeyde nasıl en iyi biçimde yaratılacağına dair kararlar, askerlerin hevesleri ve ideolojilerinin etkisi altında, politik ve askeri görevliler tarafından verilir. Ancak, hükümetin uzmanlığının nihai denemesi; politik ve askeri hedeflerine ulaşma kapasitesi, başarılı bir ekonomidir: Hiçbir refah şeması tam ve istikrarlı istihdamın, çalışan fabrikaların ve düzgün biçimde işleyen finansın yerini alamaz. Ve bu ekonomik başarı da, büyük iş dünyasının ve büyük finansın başarısına bağlıdır. Franklin Roosevelt'in reform idaresi pratikleri iyi bir örnek oluşturur: Savaş üretiminin ihtiyaçları ile karşı karşıya kaldığında, krizden çıkışın bir yolu olarak dış ticaretteki genişleme ve "ekonomik kraliyetçilerle" (Başkan Roosevelt tarafından büyük iş dünyasına karşı yürüttüğü sert tartışmalarda kullanılan terim) varılan açık uzlaşma. Bu örnek kapitalist toplumlardaki liberal ve "sosyalist" rejim pratikleri de oldukça öğreticidir.

Bu partiler, muhafazakar partilerin özel iş dünyası çıkarlarına olan özel bağlılıkları ve uzun vadeli bağları türünden bağlılık ve bağlara sahip olmadıklarından, genellikle tekelci iş dünyası yapısının gerekli biçimde onarıma tabi tutulmasında daha etkin olabilmektedirler. Yapmadıkları şey ise, büyük iş dünyasının temel çıkarlarına ters düşen reform kararları almaktır.

SÖMÜRGESİZ EMPERYALİZM

Modern emperyalizmin sömürgecilik olmaksızın mümkün olabileceğini söylemek yanlış olur. Ve yine de sömürgeciliğin sonu hiçbir biçimde emperyalizmin sonuna işaret etmez. Bu görünür paradoksa getirilecek olan açıklama, askeri ve politik gücün doğrudan icrası olarak ele alman sömürgeciliğin, birçok bağımlı ülkenin toplumsal ve ekonomik kurumlarının metropol merkezlerin ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlenmesi açısından yaşamsal olduğudur. Bu yeniden biçimlendirme bir kez tamamlandığında uluslararası fiyatlar, pazarlama ve mali sistem gibi ekonomik güçlerin kendisi, ana ülke ile sömürge arasındaki egemenlik ve sömürü ilişkilerinin sürdürülmesi ve aslında derinleştirilmesi için yeterli hale gelmişlerdir. Bu koşullar altında, sömürgeye, temel herhangi bir şey değişmeksizin ve başlangıçta sömürgenin fethedilmesine neden olan çıkarlara fazla ciddi biçimde müdahale edilmeksizin resmi bağımsızlık bahşedilecektir.

Bunun anlamı sömürgeciliğin gönüllü biçimde lağvedildiği değildir. Devrimler, kitlesel isyanlar ve devrim tehdidi, sosyalist dünyanın daha fazla genişlemesinden duyulan korku ve Birleşik Devletler'in öteki imparatorlukların sömürgecilik alanlarında varlık kazanmayı amaçlayan manevraları, bütün bunlar sömürgeciliğin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki çöküşünün önünü açtı. Ancak, önemli olan nokta sömürgelerin zaruri çözülüşünün ana ülkenin mümkün olduğu kadar çok avantajı korumasını sağlayacak ve eski sömürgeler için gerçek bağımsızlığa doğru yönelecek toplumsal dev-

rimleri engelleyecek biçimde yapılmış olmasıdır. Metropol-sömürge ilişkisinin sosyo-ekonomik temelinin devamı sağlanabildiği müddetçe, sömürgeci denetimden en fazla yararlanan çıkarların tehlikeye düşmemesi için yine de bir mücadele şansı var demekti.

Bu gözlemler modern emperyalizmi karakterize eden tüm egemenlik ve bağımlılık ilişkileri açısından geçerli değildir. Uygun toplumsal ve ekonomik kurumlara zaten sahip olan bazı bağımsız ülkeler doğrudan doğruya büyük güçlerin ekonomik egemenliği altına girmişler ve bu nedenle de sömürgeci bir evreden geçmeksizin bağımlı hale gelmişlerdir. Hatta bu ekonomik bağımlıların kendi sömürgeleri bile olabilir. Yani Portekiz uzun bir süre Britanya'ya bağımlı olmuştur ve Portekiz İmparatorluğu kelimenin gerçek anlamıyla, imparatorluk içinde bir imparatorluktu. O halde emperyalizm tarihinin geniş bir politik bağımlılık biçim ve dereceleri yelpazesi sergilemesi şaşırtıcı değildir. Yine, bir bütün olarak bakıldığında, emperyalist tasarımın temel yönlerinin neden açık sömürgeciliğin düşüşe geçtiği bir çağda da, tıpkı açık sömürgecilik döneminde olduğu gibi varolacaklarını anlamak zor değildir, çünkü aşağıdakiler emperyalizmin temel belirleyicileri olmaya devam etmektedir:

1) Metropollerde büyük iş çevrelerinin tekel yapısı;

2) Bu ekonomik merkezler açısından büyüme ve hammadde kaynakları ile pazarları kontrol etme zorunluluğu;

3) Metropol merkezlerin ihtiyaçlarına hizmet eden uluslararası işbölümünün devamı;

4) Endüstriyel güçler arasında birbirlerinin pazarlarına ve dünyanın geri kalanına ihracat ve yatırım yapma yönündeki ulusal rekabetler. Bütün bunlara ileri kapitalist uluslarda korku yaratan ve emperyalist sistemin korunmasını her zamankinden daha acil kılan yeni bir öğe daha eklenmiştir: Sosyalist toplumların gelişmesi ile ve ülkelerini emperyalist ticaret ve yatırım ağlarından çıkarmak isteyen ulusal kurtuluş hareketlerinin yaygınlaşması ile ortaya çıkan daralmalar.

Sömürgeciliğin düşüşe geçmesi, elbette emperyalist merkezler açısından, bazı yeni ve eski gerçek sorunlar ortaya çıkarmıştır:

1) Bağımsızlığa eşlik eden yüksek beklentilerin ve politik bağımsızlıkla birlikte mümkün hale gelen daha geniş hareket kabiliyetinin veri olduğu koşullarda, tabi ulusların ekonomik ve mali bağımlılığı en iyi biçimde nasıl sürdürülecektir.

2) Eski sömürgelerin sahipleri açısından, ayrıcalıklı ekonomik konumları nasıl sürdürülecek ve rakip güçlerin tecavüzleri nasıl savuşturulacaktır.

3) Birleşik Devletler açısından, eski sömürgeci güçlerin ayrıcalıklı alanları üzerindeki etki ve kontrolü nasıl genişletilecektir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana oluşan yeni ortamda ekonomik bağımlılığı sürdürme sorunu Sovyetler Birliği'nin rekabeti ve bağımsızlığını kazanmış olan bazı yeni ulusların (bu ikincisi, kısmen kitlelerin baskısı ve kısmen de pastanın daha büyük bir dilimini kapma olasılığının peşinde olan hevesli yeni seçkinler sayesinde) yarattığı gerilimler tarafından daha da karmaşıklaştırılmıştır. Ancak, emperyalist güçler açısından yeni taktikler gerektiren bu komplikasyonlara karşın, ekonomik bağımlılığın özsel yapısı sömürgesiz emperyalizm çağında da varlığını sürdürmektedir. Merkantilizm günlerinden başlamak üzere, uzun bir tarih dilimi içinde keskinleşen ve kozalaşan bağımlılık ilişkilerini bir çırpıda sona erdirmek basit bir iş değildir. Sömürge ve yarı-sömürge ekonomilerin ticari ve mali bağlarının bazı gelişimsel aşamalarında, bu ülkelerin ekonomik yapısı giderek artan oranda metropol merkezin uzantısı olarak sahip oldukları role uyarlanmıştır. Fiyat bileşimi, gelir dağılımı ve ortaya çıkan kaynak dağılımı, pazarın kör kuvvetlerinin olduğu kadar askeri gücün de katkısıyla, bağımlılığı sürekli olarak yeniden üretecek bir biçim almıştır.

İktisatçılar fiyat-ve-pazar sistemini ekonominin yansız bir düzenleyicisi, kaynakları olabilecek en maksimum kullanım verimliliği

yaratacak biçimde dağıtan bir düzenleyici olarak gördükleri için özel bir vurgu gerektirmektedir. Bu yaklaşım da, nihayetinde, her yerde ve her zaman aynı biçimde geçerli olabilecek mutlak, nesnel etkinlik türünden bir şeylerin varolduğu varsayımı üzerine dayandırılmaktadır. Gerçekte ise işler son derece farklıdır. Kaynakların dağılımı birçok tarihsel gücün ürünüdür. Yalnızca birkaçının ismini vermek gerekirse: Savaşlar; sömürgecilik; devletlerin mali ya da diğer türden güçlerini icra etme biçimleri; etkin tüccarların, sanayicilerin ve finansörlerin (farklı zamanlarda yaptıkları) maniplasyonlar; uluslar arası mali düzenlemelerin yönetimi. Bu arada ücretler, fiyatlar ve ticari ilişkiler ekonomik kaynakların eldeki dağılımını yeniden üretmenin araçları haline gelirler. Ve eski sömürge dünyası örneğinde, bunun anlamı ekonomik bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretilmesidir.

Bu ülkeler, kendi kaderlerinin patronu haline gelmek için mevcut uluslararası ticaret modellerini onarmalı ve sınai ve mali yapılarını dönüştürmelidirler. Bu tür temel değişimler olmadığında, ekonomik ve mali çerçeve, sömürgeler olsa da olmasa da devam edip gider. Birçok yarı sömürge tarafından uygulanan etkili korumacı siyasetler bile, bağımlılık zincirlerini kırmayı başaramamıştır. Bunların, bir ölçüde, yerli imalatın gelişimini teşvik ettiği doğrudur. Ama daha karlı alanların çoğunda, yabancı imalatçılar tarife duvarlarının içindeki alanlarda fabrikalar kurmuşlar ve böylelikle de aslında yabancı ekonomik etkiyi genişletmişlerdir.

Bağımlılık durumu yalnızca pazar ilişkileri tarafından desteklenmez ve yeniden üretilmez. Aynı zamanda bağımlı ülkenin politik ve toplumsal iktidar ilişkileri ile de sürdürülür. En genel terimlerle belirtmek gerekirse, bu ülkelerdeki yönetici sınıfların üç temel bileşeni bulunmaktadır: Büyük toprak sahipleri, işleri yabancı iş çevrelerinin çıkarlarıyla karşılıklı ilişki içinde olan iş çevresi toplulukları ve yabancı iş toplulukları ile pek az bağı olan ya da hiç olmayan iş

adamları.[10] Bu grupların her üçüne de bir ölçüde de olsa milliyetçilik ruhu egemen olsa da, bunların hiçbirisi bağımsız bir ekonomi açısından gerekli olacak türden yapısal ekonomik değişimleri desteklemek için güçlü bir itkiye sahip değildir. Yukarıda sıralanmış olan grupların ilk ikisinin çıkarları bağımsızlık yönündeki gerçek hareketlerden ciddi biçimde zarar görecektir. Ekonomik bağımsızlıktan bir çıkar umacak tek grup yerli kapitalistler, yani zenginlikleri yabancılarla olan bağlara dayalı olmayan ve kendileri açısından bağımsızlık neticesinde ortaya çıkacak yeni olanaklar doğabilecek olanlardır. Ancak bu grup da genellikle hareket edemeyecek kadar küçük ve zayıftır; diğer iki kesimin çemberini yarması ve bu grupların gücünün ekonomik temelini ortadan kaldırması gerekmektedir. Bu tür bir mücadelede başarıya ulaşılabilmesi iktidarın, dönüşüm içinde ortaya çıkabilecek olan duraksamalar boyunca ayakta tutulabilmesi yeteneğini gerektirir ve bu da işçilerin ve köylülerin desteğini seferber etmeye bağlıdır ki, kitlelerin kendi mağduriyetlerini ortadan kaldırma peşinde oldukları ve sosyalist devrimin hızla gündeme gelebileceği bir çağda, bu tehlikeli bir girişimdir.

Yani eski sömürgelerin hem ekonomik hem de politik yapıları, ekonomik bağımlılığın politik bağımsızlığın yanı sıra sürdürülebilmesine son derece elverişlidir. Ve tek bir zayıflık hariç, emperyalizmin bu yeni durumdaki ihtiyaçları yerine getirilebilir: Eski sömürgelerin iktidar yapılarındaki istikrarsızlık. Bu istikrarsızlığın kökleri sömürgeci sistemin kendisinden kaynaklanmaktadır. Birçok sömürgede, egemen güç geçmişte geleneksel yönetici grupları hırpalamış ve onların politik iktidarını ortadan kaldırmıştır. Ek olarak, ana ülkeler psikolojik ve ekonomik açıdan yabancı yöneticilere bağımlı olan seçkinler yaratmış ve bunları desteklemiştir. O zamanlar için bu, ilhak edilmiş bir ulusu imparatorluk içinde tutmanın etkin ve görece ucuz bir yoluydu. Zayıflığı ise, iktidarı kendi adına ele geçirecek ve ekonomiyi kendi amaçları doğrultusunda yeniden bi-

çimlendirecek olan herhangi bir kesim açısından gerekli olan kendine-güven ve gücün ortaya çıkmasını engellemiş olmasıdır. Bunun da üstünde, yerel politik iktidarı almak üzere geliştirilen ittifaklar geçici ve mutlaka istikrarsızdır. Nihayet, özellikle kitlelerin bağımsızlık mücadelesinde yer aldığı ülkelerdeki politik bağımsızlık dönüşümleri, yaşam koşullarının iyileştirilmesi açısından, sömürgecilik-sonrası zayıf rejimlerin karşılayabileceğinden çok daha büyük beklentiler yaratmıştır. Sömürge halkları sömürgeciliği yalnızca yabancı despotizmi ile değil, sömürgeci güçlere göre uyarlanan ya da onlarla işbirliği yapanların sömürüsü ile de özdeşleştirmişlerdir.

Bu durumda sömürgecilik sonrası dönemde metropol merkezlerin etki ve denetimlerinin korunması özel bir dikkat gerektirmektedir. Bazıları eski, bazıları da yeni olan gözde teknikler, birkaç kategoriye girmektedir:

1) Mümkün olduğu yerde, eski ekonomik bağları sürdürmek için eski ekonomik ve politik düzenlemeler. Bunlar tercihli ticaret anlaşmaları ve döviz kuru bloklarının korunmasını içermektedir.

2) Metropol merkezlerin özel etkisinin korunması ve içerdeki toplumsal devrimlerin engellenmesi amacıyla yerel yönetici grupların maniple edilmesi ve desteklenmesi. Buraya, CIA-tipi operasyonlara ek olarak, askeri yardımlar, subayların eğitimi ve yollar, havaalanları ve benzeri türden, yerel ordu tarafından ihtiyacı duyulan şeyler için sağlanan ekonomik yardımlar dahildir.

3) Ekonomik gelişimin yönü ve mümkün olduğu kadar da, kaynak dağılımı konusundaki hükümet kararları üzerinde etki ve denetim elde edilmesi. Bu başlığa ise ikili ekonomik yardım anlaşmaları ve Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu'nun politikaları ve pratikleri girmektedir. Bu etkinlikler, ekonomik gelişimin yönünü etkilemenin yanı sıra, yardım alanların metropol para piyasalarına olan mali bağımlılığını yoğunlaştırma eğilimindedir.

Birleşik Devletler'in yeni rolü sömürgesiz emperyalizm çağında

merkezidir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından öteki emperyalist merkezlerin zafiyete düşmesi ve güçlü devrimci hareketlerin eş zamanlı biçimde gelişimi hem Birleşik Devletler açısından emperyalist sistemin istikrarını yeniden sağlamayı zorunlu hale getirmiş hem de bu zafiyetlerden kendi lehine yararlanma olanağı sağlamıştır. Belki de Birleşik Devletler açısından savaşın ve savaş sonrasındaki ilk yılların ekonomik sarsıntılarından doğan en büyük kazanım ABD dolarının egemen uluslararası para haline gelmesi ve New York'un uluslar arası bankacılığın ana merkezine dönüşmesidir. ABD iş çevrelerinin çıkarlarının sahip olduğu ekonomik temeli, hem ileri kapitalist ulusların merkez üslerinde, hem de Üçüncü Dünya'da ihracatın genişlemesi ve sermaye yatırımları ile uluslararası bankacılığın yaygınlaşması yoluyla genişletmeyi hedefleyen mali mekanizma işte böyle yaratılmıştır.

Birleşik Devletler, yeni ekonomik ve mali gücünü kullanmanın yanı sıra, aşağıdakiler yoluyla eski sömürgeci güçlerin koruma alanlarına ayak basma girişimlerini de yoğunlaştırmıştır:

1) Askeri ve ekonomik yardımları sağlayan ana güç haline gelerek, ve;

2) küresel bir askeri üsler ve hazırlık alanları ağı yaratarak. Yaygın askeri üsler sistemi sosyalist ülkeleri tehdit etmek ve emperyalist sistemin geriye kalan bileşenlerinin sistemden kopmalarını engellemek üzere tasarlanmıştır. ABD'nin küresel askeri varlığı (müttefiklerinin askeri güçleri ile işbirliği içinde) ve bu güçleri (Vietnam'da olduğu gibi) aktif biçimde kullanmaya olan yatkınlığı aynı sebeple, emperyalist sistemi sömürgelerin yokluğunda ayakta tutan politik gücün özünü oluşturmaktadır.

Militarizm ve Emperyalizm

Neoklasik iktisadın krallığında barış hüküm sürer. Savaşa, militarizme ve yerlilerin pasifikasyonuna, bize kıt kaynakların dağılımı konusundaki evrensel hakikatleri anlatacak olan uyumlu denge modellerini bozan basit elemanlar muamelesi yapılır.

Öte yandan, Marksist düşüncenin ayırt edici özelliklerinden bir tanesi, ekonomik süreçlerin, içinde politik zorun önemli bir rol oynadığı ve savaşın en azından barış kadar tipik olduğu toplumsal bir organizmanın parçası olarak anlaşılması gerektiğidir. Bu bağlamda, militarizm ve emperyalizm, teknolojik değişimin, kaynakların bir ülke içindeki dağılımının ve kaynakların ülkeler arasındaki (açıkçası da, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki) dağılımının taşıdığı biçimin ve istikametin temel belirleyicileri olarak görülürler. Buna göre, neoklasik iktisatta ekonomik verimlilik ve toplumsal adaletin mutlak kıstası olarak muamele gören fiyat ve gelir ilişkileri de, Marksist bağlamda, içinde politik zorun ve "saf" ekonominin birbirleriyle kaynaştığı kapitalist kurumların evrimsel ürünü olarak ele alınırlar. Rosa Luxemburg Marksist görüşü şu biçimde ileri sürmüştür:

Burjuva liberal teori yalnızca şunu [ekonomik gelişmenin tek bir yönünü] ele alır: "Barışçı rekabet"in hükümdarlığını; teknoloji ile saf meta değiş-tokuşunun mucizelerini; bunu öteki yönden: Sermayenin az çok dış siyasete özgü olan ve sermayenin ekonomik alanından oldukça bağımsız sayılan kabadayıca şiddetinin hükümdarlığından keskin biçimde ayırır.

Aslında, politik iktidar ekonomik sürecin bir aracı olmak dışında hiçbir şey değildir. Sermayenin yeniden üretimi için gereken koşullar sermaye birikiminin bu iki yönü arasındaki organik bağlantıyı sağlar. Kapitalizmin tarihsel sicili yalnızca bu ikisi birlikte ele alınarak taktir edilebilir.[1]

ABD tarihinin gerçekleri bu teşhisin doğruluğunu gösteren veciz itiraflarla doludur. Yani, Chicago Üniversitesi'nin himayesi altında savaşla ilgili büyük bir çalışmayı yöneten Profesör Quincy Wright, 1942'de şu gözlemlerde bulunmaktadır: "Barışçıllığı nedeniyle biraz da adil olmayan biçimde kendisiyle gururlanan Birleşik Devletler, tüm tarihi boyunca ordusunun ya da donanmasının bir süreliğine, bir yerlerde aktif operasyon içinde olmadığı yalnızca yirmi yıl geçirmiştir."[2]

Profesör Wright barış yıllarını hiçbir türden hiçbir eylemin gerçekleşmediği yıllarla özdeşleştirmektedir. Savaşla geçen ayları barış içinde geçen aylarla kıyasladığımız ve bu bilgiyi bugüne taşıdığımızda ortaya çıkan resimse çok daha aydınlatıcıdır. Bağımsızlık Savaşı'ndan başlayarak Kızılderililere karşı verilen savaşlar, Latin Amerika ve Asya'ya yapılan cezalandırıcı sevkiyatlar ve büyük savaşları da dahil ettiğimiz zaman, ABD askeri kuvvetlerinin eylem içinde olduğu ayları bir araya topladığımızda, Birleşik Devletler'in, tarihinin dörtte üçünde, son 2340 ayın 1782'sinde savaş benzeri bir etkinlik sürdürmekte olduğunu buluyoruz.[3] Başka bir deyimle, silahlı kuvvetlerimiz ortalama olarak, barış içinde geçen her bir tam yıla kıyasla üçer tam yıllık etkinlik içinde olmuştur. Bu kıyaslama Birleşik Devletler tarafından askeri kuvvetin kendi iradesini kabul

ettirmek üzere kullanılmasının tam çapını da yansıtmamaktadır. Örneğin, bunlar daha önce ABD hücumbotları tarafından "... nehrin ağzından Çin'in kalbine doğru yaklaşık 2000 mil boyunca... Yangtze Nehri'nde gezdirilen sürekli askeri devriye"[4] gibi etkinlikleri içermemektedir.

Bu durumda tarihimiz boyunca federal bütçenin hakim sektörünün savaşla ilişkili harcamalar tarafından oluşturulmuş olmasını keşfetmek hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. 2. Dünya Savaşı yılları ile savaş sonrası dönem dışarıda bırakıldığında, ki buradaki kayıtlar çok iyi bilinmektedir, 1800 ile 1939 arasındaki on yıllarda ordu, donanma, gazilerin tazminatları ve emeklilikleri ve borç faizine (New Deal öncesinde biriken federal borç esas olarak savaş harcamalarının bir sonucuydu) yapılan federal harcamalarla ilgili bir döküm, tek bir on yıl hariç olmak üzere, federal harcamaların en az yüzde 54'ünün askeri etkinliklere ya da 10 yıl boyunca yapılan hazırlıklara ya da önceki askeri etkinlikten doğan yükümlülükleri yerine getirmeye ayrıldığını göstermektedir.[5] İstisnai olan tek 10 yıl, bu yüzdenin yüzde 40'ın biraz altına düşmüş olduğu Büyük Bunalım (1930-1939) yıllarıdır. 14 tane 10 yıllık dönemin 7'sinde federal bütçenin savaşla ilişkili payı yüzde 70 ya da daha üzerindedir.

Askeri etkinliklerle bu neredeyse sürekli meşguliyetin esin kaynağı açıktır ki, işgalci barbarlardan duyulan korku değildir. Elbette Fransa, İngiltere, İspanya ve Rusya'nın sömürgeci ve ticari çıkarları bebek ve yeniyetme Birleşik Devletler'in içinde hareket ettiği gerçekliğin bir parçasıydılar. Bazen, öz-savunma ihtiyacı duyulmuştur. Üstelik, İç Savaş'ta olduğu gibi, iç gerilimlerin çözümü ABD'deki hayatın askeri yönü üzerinde büyük bir etki icra etmiştir. Yine de, tüm bunlar, bir imparatorluk-inşası bağlamı içinde gerçekleşmiştir. Çünkü ABD tarihinde, sömürge yılları ve devrim döneminden başlayarak, bir Amerikan imparatorluğunun yaratılması ve geliştirilmesi yönünde sürekli bir ekonomik, politik ve askeri yayılmacılık eğilimi var olagelmiştir. Askeri yatırım ihtiyacı yaratan başlangıçtaki yayılmacılık, üç temel direk üzerinde yoğunlaşmıştır:

1) Kıta aşırı bir ulusun konsolidasyonu;

2) Karayipler bölgesi üzerinde denetim elde edilmesi ve;

3) Pasifik Okyanusu'nda temel bir konumun yakalanması.[6]

Belirtilmelidir ki, bu yayılmacılık bugün Birleşik Devletler'in kıtasal toprak sınırları olarak ele alınan bölge ile sınırlandırılmış değildi: İlk günlerden itibaren, uluslararası ticaretin kalkanı ve teşvikçisi olarak denizler üzerinde kontrol elde etme arayışı, ABD siyasetinin ayrılmaz bir parçası oldu. Aslında, Batı Kıyısını Birleşik Devletler'e eklemleme mücadelesi, birçok şeyin yanı sıra, Asya ticareti için Pasifik Okyanusu kıyılarını kontrol altına alma arzusu tarafından kışkırtıldı.[7]

Yani imparatorluk-inşasının erken evrelerinde elde edilen deneyim dünyanın önde gelen uluslarının emperyalizm sahnesine ayak basmaları ile birlikte son derece kullanışlı hale geldi. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarındaki bazı belirleyici ve eşzamanlı gelişmeler bu yeni sahnenin sınırlarını çizdi:

1) İleri uluslarda ekonomik gücün göreceli olarak az sayıda sınai ve mali devin avuçlarında önemli ölçüde toplanmaya doğru sıçrama yapması. Rakip çıkar-grupları varlıklarını sürdürdüler, ama artık ileri ekonomilerin başarı ya da başarısızlıkları, çalışma biçimleri, uluslararası arz kaynakları ve pazarlar üzerindeki denetimi gerekli kılan yeni dev şirketlerin refahı ile yakından özdeşleşen bir hal almıştı.

2) Büyük Britanya'nın bir dünyanın tüccarı ve dünyanın bankeri olarak sahip olduğu tekelci konumun düşüşe geçmesi. Zorlayıcı rakip endüstriyel güçler; adlarını vermek gerekirse Almanya, Fransa, Birleşik Devletler ve Japonya, kurulu ticaret ilişkilerinin yeniden kurulması ve dünya pazarlarının yeniden dağılımı için bastırıyorlardı.

3) Sanayileşme ve yeni donanma teknolojisi, rakip ulusların kendi donanma güçlerini Büyük Britanya'nın ana deniz yolları üzerindeki tek taraflı denetimini artık sürdüremeyeceği bir noktaya kadar inşa etmelerine olanak tanımıştı. Quincy Wright'ın yukarıda belir-

tilmiş olan çalışmada öne sürdüğü gibi, "Donanmacılıktaki icatlar ve sanayileşmenin yayılması *Pax Britannica*'nın sonunu getirdi".[8]

Deniz yolları üzerindeki kontrol aynı zamanda donanma birimlerinin yakıt alabilecekleri ve onarım görebilecekleri askeri üslerin kurulmasını da içeriyordu. Belirleyici olan hareketli askeri gücün ulaşılabilirliği, bir yandan üsleri destekleyecek stratejik yabancı toprakların ele geçirilmesini gerektiriyor ve öte yandan sömürgeci mülkiyete yönelik saldırgan arayışın araçlarını sağlıyordu.

4) Yeni emperyalizmin ilk evresi büyük güçler arasında ulaşılabilir durumda olan yabancı gayrı menkul üzerindeki kontrole yönelik bir yarış başlattı. Theodore Ropp'a göre, 1880 sonrasında, "Avusturya-Macaristan dışındaki bütün büyük güçler... aktif, bilinçli sömürgeci yayılmacılık... ile meşgul olmaya başladılar."[9] Hollanda, Portekiz, İspanya, Britanya, Fransa ve Rusya'dan ibaret olan geleneksel sömürgeci güçlerin son dört tanesi, malvarlıklarına ekler yapmaya devam ettiler. (İspanya, Küba ve Filipinler'i yitirdikten sonra, İspanyol Fas'ını fethetmeye yöneldi.) Ve aynı zamanda, sömürgeci teritoryal mücadele alanına beş yeni güç daha dahil oldu: Almanya, İtalya, Belçika, Japonya ve Birleşik Devletler. Birleşik Devletler açısından, elbette, onu emperyalist kampa iki ayağı ile birlikte dahil eden, İspanyol-Amerikan Savaşı idi. Ve ABD'nin iki uzun vadeli yayılmacı hevesini tatmin eden de, bu savaşta elde edilen başarı ile Küba ve Filipinler "yerlilerinin" bunu takip eden pasifikasyonuydu. Bu iki yayılmacı heves, Karayipler'de, Latin Amerika'nın geri kalanına doğru uzanan yolu genişletecek biçimde belirgin bir konum kazanmak ve Pasifik'te Asya işlerinden daha büyük pay elde edilmesini hedefleyen kalıcı bir üsse ulaşmaktı.

Birleşik Devletler söz konusu olduğunda, imparatorluğa doğru yönelişin üç ayrı evresi bulunmaktadır:

1) Birleşik Devletler'in dünyanın geri kalanına gıda ve hammadde sağladığı, sermaye ithalatçısı olduğu ve deniz ticaret çıkarlarının göreceli olarak çok güçlü olduğu dönem;

2) Birleşik Devletler'in öteki sanayileşmiş uluslarla bir mamul mal ihracatçısı ve sermaye ihracatçısı olarak rekabet etmeye başladığı dönem; ki bu da az sayıdaki sınai ve mali devin ekonomik sahneye egemen olmaya başladıkları dönemdir;

3) Birleşik Devletler'in ana, egemen kapitalist ekonomi, en büyük imalatçı, yabancı yatırımcı, tüccar, dünyanın bankeri haline geldiği ve doların ana uluslararası para birimi halini aldığı dönem.

Yayılmacılık stratejisinin ne ölçüde enerji ve kararlılıkla sürdürüldüğü, dönemine göre değişiklik gösterdi. Bir dönemden bir başkasına geçişte ve dış koşullar nedeniyle olduğu kadar iç koşullar nedeniyle de, Birleşik Devletler'in "izolasyonist" gibi ve kendi etkisi ile kontrolünün daha fazla genişlemesiyle fazlaca ilgilenmiyormuş gibi göründüğü zamanlar oldu.[10] Yine de dünya ölçeğindeki iş olanakları yönündeki arayışın sürekli olarak mevcut olduğu belirtilmelidir. New Deal günlerinde olduğu gibi, krize yerel yanıtlar arandığı günlerde bile, yabancı iş etkinliklerinin geliştirilmesi, hükümetin ve özel girişimin baş gündemleriydi. Ekonominin yapısı veri alındığında, hareket halindeki ana manivelalar sürekli olarak yayılmacılığı egemen strateji haline getirecek biçimde işlemektedir. Bu açıdan bakıldığında, 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından geçen yıllarda yeni bir sıçrama olmamıştır; tersine bu durum, son büyük savaş tarafından yaratılan ortamdan beslenen ve onun içinde en fazla olgunlaşan uzun vadeli eğilimlerin birikimidir.

İmparatorluk-inşasındaki savaş sonrası ileri hamle ve ABD toplumunun şahlanmış bir militarizme dönüşümüne iki fenomen eşlik etmektedir:

1) Sosyalist uluslara karşı direnmek ve onları ezmek ve azgelişmiş ülkeleri emperyalist ağa olan bağımlılıklarından kurtarmayı amaçlayan ulusal kurtuluş hareketlerini yenilgiye uğratmak;

2) ABD'nin gücünün Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki Batı Avrupa ve Japon etkisinin düşüşe geçmesi tarafından yaratılan "vakumları" dolduracak biçimde genişletilmesi.

Sosyalizmin yükselişi ile savaşmak, elbette yeni bir hedef değildir. Rus Devrimi'nin imhası 1917'den başlayarak emperyalist güçlerin en büyük önceliği olageldi. Bu adanmışlıkta, Thorstein Veblen'in Keynes'in *The Economic Consequences of Peace* isimli eseri hakkındaki 1920 tarihli yorumunda Versailles Anlaşması ile ilgili olarak yaptığı gözlemler son derece açıklayıcıdır:

> *"Son ayların olayları göstermektedir ki, Anlaşmanın (ve Lig'in) merkezi ve en bağlayıcı hükmü; Büyük Güçlerin hükümetlerini Sovyet Rusya'nın bastırılması için birbirlerine bağlayan, kayda geçmemiş olan maddedir; Lig'in ya da Büyük Güçlerin gizli arşivlerindeki bir yerlerde kaydına rastlanmazsa kayda geçmemiş. Bu bilinmeyen sözleşme bir yana Anlaşma'da herhangi bir istikrar karakteri ya da bağlayıcılık gücü taşıyan herhangi bir şey bulmak mümkün değildir. Elbette, Sovyet Rusya'nın alaşağı edilmesi hakkındaki bu sözleşme Anlaşma metnine yazılmamıştır; daha çok metnin üzerine yazılmış olduğu parşömenin kendisinin bu olduğu söylenebilir.*[11]

Birleşik Devletler'in Uluslar Ligi'ne katılmayı başaramamış olması asla onun anti-emperyalist devrimleri sınırlandırma çabalarındaki bir gevşekliği yansıtmıyordu: Rusya'da, bu çabalar silahlı müdahale ve Bolşevik-karşıtı güçlerin gıda ve diğer ekonomik kaynaklarla desteklenmesi biçimini aldı; Macaristan'da, Bela Kun hükümetini devirmeye yardımcı olan gıda yardımlarının maniplasyonu biçimini. Elbette o zamanki sorun, saldırgan Rus ya da Macar militarizminden duyulan korku değildi. Politik ya da dinsel idealizme de fazla önem atfedilemez. Geçerli olan motif, açıktır ki, hür girişimin kaybettiği toprakların yeniden ele geçirilmesi ve bulaşıcı devrimci hastalığın Batı Avrupa ile sömürgelere yayılmasının engellenmesiydi. Biliniyordu ki, böyle bir yayılma, geride kalan kapitalist ulusların istikrarını ve refahını ciddi biçimde etkileyecektir.

Kapitalizm ekonomik bir sistem olarak asla tek bir ulusla sınırlı olmadı. Bir dünya sisteminin parçası olarak doğdu, gelişti ve zenginleşti. Karl Marks iddialarında, "Burjuva toplumunun özgün görevi, en azından ana çizgileri itibarıyla, bir dünya pazarının ve bu dünya pazarına dayalı bir üretimin yaratılmasıdır"[12] diyecek kadar ileri gitti. Buna, emperyalizmin özgün görevinin de, bu ana çizgileri tamamlamak ve karmaşık bir uluslararası ticaret, finans ve yatırım ağı yaratmak olduğu eklenebilir. Bu ağ veri alındığında, ticaret ve yatırım olanaklarının dünyanın bir parçasında sınırlandırılmasının, dünyanın öteki parçalarındaki özel girişim etkinliğini de az ya da çok sınırlandıracağı söylenebilir. Böylelikle hür teşebbüsün korunmasının boyutları dünya çapında bir nitelik kazanmaktadır.

Birleşik Devletler çok uzun bir süre önce kaderinin, kapıları dünyanın öteki parçalarında ticaret ve yatırım yapmak üzere ardına dek açmaktan ve sürekli daha fazla açmaktan geçtiğine karar verdi. Bunun önündeki engeller yalnızca, tek başlarına kalmak isteyen putperestler değil, eski ulusların sömürgelerinde kurulu olan ayrıcalık sistemleriydi. Siyasi sömürgeciliğin düşüşe geçmesi ve öteki büyük güçlerin zayıflıkları böylelikle Birleşik Devletler'e kapitalist sistemin savunulması için büyük bir sorumluluk yükledi ve aynı zamanda da ona ABD girişimleri için özel şemsiyeler ve açık kapılar elde etmesini sağlayacak olan olanakları bir altın tepsi içinde sundu.

Bu çapta devasa bir görevle birlikte, Birleşik Devletler'in şimdi, yer kürenin en büyük bölümlerini kaplayan, bugüne kadarki tüm tarih boyunca hiçbir başka ulusun sahip olmadığı denli büyük bir "barış dönemi" savaş cihazına sahip olması şaşırtıcı değildir. Emperyalizm militarizmi mecburen içerir. Aslında, bunlar bugün olduğu gibi geçmişte de birbirlerinden beslenen ikizlerdir. Yine de sömürgeler için verilen mücadelenin zirve noktasında bile, emperyalist güçlerden ya da güç bileşimlerinden hiçbirisi, bugün Birleşik Devletler'in sahip olduğu büyüklükte bir savaş cihazına sahip ol-

muş değildir. 1937'de, 2. Dünya Savaşı'na hazırlık olarak yapılan silahlanma yarışının çoktan başlamış olduğu bir zamanda, tüm büyük güçlerin; Birleşik Devletler, Britanya İmparatorluğu, Fransa, Japonya, Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği'nin toplam kişi başına askeri harcamaları 25 dolardı. (Almanya'nın kişi başına 58.82 dolarlık harcaması o dönemin en yüksek rakamıydı.)[13] 1968'de, tek başına Birleşik Devletler'in kişi başına askeri harcamaları, 1932 fiyatlarıyla, 132 dolardı. Bu yalnızca kısmen Vietnam Savaşı'ndan kaynaklanıyordu: 1964'te, yakın zamandaki son "barış" yılımızda, 1937 fiyatlarıyla kişi başına askeri harcama 103 dolardı.[14]

Askeri harcamalardaki bu devasa artışın nedenlerinden bir tanesi, kuşkusuz ki silahların daha sofistike bir hale gelmesidir. (Aynı sebepten dolayı, ABD'nin küre-çapındaki askeri konumlanışını mümkün kılan da ileri uçak ve füze teknolojisidir.) Elbette, bir başka neden, sosyalist kampın askeri gücüdür. Üçüncü bir neden daha ileri sürmek isterim: Batı Avrupalı uluslarınkiler de dahil olmak üzere, bu devasa askeri cihazın önemli bir bölümü, sömürgeciliğin yokluğunda emperyalist ticaret ve yatırım ağını ayakta tutmak için ödenmekte olan bedeldir. Eski sömürgelerin politik bağımsızlık yönündeki kazanımları bu yeni devletlerde politik bağımsızlık için olduğu kadar ekonomik bağımsızlık için verilen iç sınıf mücadelelerini de keskinleştirmiştir. Bu ulusların metropol merkezlere olan ekonomik bağımlılığının politik bağımsızlık çerçevesi altında da sürmesi, birçok şeyin yanı sıra, ABD askeri güçlerinin dünya çapında yayılmasını ve yerel yönetici sınıflara doğrudan askeri destek sağlanmasını gerektirmektedir.

ABD kuvvetlerinin dağılımı konusundaki kesin bilgiler resmi sır olarak saklanmaktadır. Ancak, gerçekçi bir tahminde bulunacak bir konuma sahip olan emekli General David M. Shoup, Deniz Piyade Kuvvetleri eski başkanı, *The Atlantic*'teki yeni bir makalesinde şunları belirtmiştir:

"119 deniz aşırı ülkede 1.517.000'den fazla Amerikalıyı üniforması içinde tutuyoruz. 48 adet ulusla onların istemesi ya da bizim onların işlerine müdahale etmeyi seçmemiz durumunda savunmalarına yardımcı olacağımız 8 adet anlaşmamız var."[15]

ABD deniz aşırı gücünün ana gövdesi, şu anda Vietnam'daki uygulamaları hariç, 429 ana ve 2972 daha küçük askeri üsse yayılmıştır. Bu üsler Hawaii ve Alaska da dahil olmak üzere 30 yabancı ülkede 4 bin mil karelik bir alanı kaplamaktadır.[16] Bunu ayakta tutmak ve daha zayıf emperyalist güçlerle emperyalist ağa eklemlenmiş olan Üçüncü Dünya'nın koordinatörü olarak hareket etmek, büyük bir askeri yardım programı oluşturmaktadır. Yakın dönemli bir çalışmaya göre,

"ABD askeri yardımları... 1946'dan bu yana yılda 2 milyar dolardan daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. 1952 mali yılında (MY) 5 milyar dolarlık bir düzeye çıkmış ve 1956 MY'da 831 milyon dolarlık bir düzeye inmiştir. Alıcı ülkelerin sayısı 1952'de 14'ten 1963'te 69'a kadar yükselmiştir. Özetle, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana 80 kadar ülke toplam 60 milyar dolarlık Amerikan askeri yardımı almıştır. 11 adet çekirdek komünist ülke ve Britanya ile Fransa'ya yakından bağlı olan bazı uluslar dışında, yalnızca çok az sayıda ülke Birleşik Devletler'den şu ya da bu biçimde asla askeri yardım almamış durumdadır."[17]

Yukarıdaki olgusal manzara ABD militarizminin uluslararası işlevlerini hiçbir biçimde tüketebilir nitelikte değildir. Yerle ilgili kaygılar aşağıdakilere yalnızca değinip geçmeye izin vermektedir:

1) Yurtdışına yapılan ticari silah satışlarının aktif biçimde teşvik edilmesi (geçmiş yıllardaki ticari ihracat fazlasının önemli bir bölümüne katkıda bulunmuştur);

2) Yabancı askeri personelin yaygın biçimde eğitimi;

3) Yerel polis güçlerinin "ayaktakımının gösterilerini ve karşı is-

tihbarat işlerini ele alacak biçimde"[18] eğitilmesini amaçlayan ekonomik-yardım fonlarının kullanımı.

Bunlar, temelde, sosyalist olmayan dünyada genelde hür girişim sistemine ve özelde de Birleşik Devletler'e bağlılık ve sadakat yaratmanın diğer araçlarıdır.

Politik olarak bağımsız olan azgelişmiş ülkelerin askeri güçleri sık sık çok özel bir işlev icra ederler. Bu durum rakip seçkin iktidar gruplarının göreli zayıflıklarından kaynaklanır; büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve finansörler; her biri metropol merkezlerdeki çıkar gruplarıyla değişen ittifak derecelerine sahiptir. Bu yönetici-sınıf gruplarından hiçbirisi politik araçları kendi avuçlarının içine alacak güç ve kaynaklara sahip olmadığı ve diğerleri üzerinde kendi hegemonyasını kuramadığında, toplumsal düzen geçici ve istikrarsız ittifaklar aracılığıyla işler. Bu koşullar altında ve özellikle de mevcut düzenin toplumsal devrim tarafından tehdit edildiği zamanlarda, askeri örgütlenmeler yönetici sınıflar içi iktidar mücadelesinin odak noktası ve politik düzenlemelerin örgütleyicisi olarak artan bir önem kazanırlar. Yerimiz militarizmin azgelişmiş dünyada, deyim yerindeyse, emperyalist sistemin sömürgelerin olmadığı durumdaki temel iskeleti olarak oynadığı özgün rolü gözden geçirmemize izin vermiyor. Yukarıda belirtilmiş olan pratikler tarafından desteklenen ve beslenen de bu iskelettir: Askeri eğitim ve danışmanlık hizmetleri, yaygın askeri yardım programları ve ABD silahlarının ticari satışına verilen teşvikler.

Dünyanın geriye kalanını kontrol etmek üzere işleyen militarizm, aynı zamanda ABD toplumunun doğasını biçimlendirmeye de yardımcı olmaktadır. Bu etkinin büyüklüğüne dair bir önsezi askeri harcamaların istihdam/işsizlik durumu üzerindeki geçerliliği gözden geçirilerek elde edilebilir. 1969'un ilk üç çeyreğinde, yaklaşık 8.3 milyon insan askeri programın sonucu olarak istihdam edilmişlerdi: 3.5 milyon askerlik hizmetinde, 1.3 milyon Savunma Bakanlığı'nın sivil çalışanları olarak ve 3.5 milyon askeri hizmetler için sa-

tın alınan malların üretim ve ulaşımında.[19] Aynı zamanda, en az 3.7 milyon işsiz vardı.[20]

Bir an için 8.3 milyon kişinin askeri işlerde istihdam edilmemelerinin ne anlama geleceğini düşünelim. İkame istihdam olmaksızın, bu durum 12 milyon kişinin üzerinde işsiz ya da yüzde 14.3'lük bir işsizlik oranı anlamına gelecekti. Birleşik Devletler'in bu denli yüksek bir işsizlik oranına sahip olduğu son yıl 1937 idi. 1931'de, yani Büyük Bunalım'ın ikinci yılında emek gücünün istihdam edilmeyen yüzdesi, bundan yalnızca yüzde 2'den daha fazla, yani yüzde 15.9'du.[21]

Şu ana kadar çarpan etkisini dikkate almış da değiliz. Ulusal savunma için harcanan her 1 dolar için, milli gelirin bir başka 1 dolar ila 1.40 dolarlık bölümünün harekete geçtiği tahmin edilmektedir.(22) Yalnızca daha düşük olan tahmini dikkate alacak olursak ve tezin sağlığı açısından askeri ve sivil kesimler için eşdeğer bir emek verimliliği olduğunu varsayarsak, askeri bütçenin mevcut olmadığı koşullarda, yüzde 24.3 civarındaki bir işsizlik ölçümüne ulaşırız. Bunu 1932'de bunalımın en derin olduğu zamanlardaki yüzde 24.9'luk işsizlik oranı ile kıyaslayın.

Bu geniş genellemelere karşı, elbette karşı bir tez de ileri sürülebilir. Örneğin, işsizlik sigortası, sınırlı bir ölçüde ve çok sınırlı bir zaman için bir dengeleyici olacaktır. Elbette, askeri harcamalardaki keskin bir düşüş, eğer buna eşlik eden bir mali çöküş yaşanmazsa, faiz oranlarını düşürecek ve böylelikle de belki inşaat ve bazı devlet ve belediye yatırımı türlerini teşvik edecektir. Vergilerdeki indirim bir tüketici talebi yaratacaktır. Bunun sonucu, federal sosyal refah programındaki bir yükseliş olacaktır. Ama bu karşıt güçlerin ekonomi üzerinde savunma harcamalarının yarattığı etkiye yakın bir etkide bulunacağı asla açık seçik değildir.

İktisatçılar büyük ölçüde yarattıkları temiz-pak modellerin tutsağıdırlar ve bu nedenle de ekonomiyi ayakta tutan stratejik dinamik öğeleri görmezlikten gelirler. Örneğin, sürekli enflas-

yonun envanter birikimi ve tesis ve ekipman yatırımları bakımından iş dünyasındaki pratikler üzerindeki özel etkilerini, görmezlikten gelmezlerse bile azımsama eğilimindedirler. Daha da önemli olansa borsalar ve gayrı menkul spekülasyonlarının;

1) Yatırım kararları ve;

2) Özellikle önemli lüks ticaretteki piyasa canlılığı üzerindeki etkileri konusundaki neredeyse toplam görmezlikten gelme tutumudur.

Enflasyon ve spekülasyon; ki her ikisi de militarizmin ortaklarıdır, savaş sonrası refahımızın en önemli tetikleyicileri olmuşlardır ve bunlar, iktisatçılar GSMH'nın bir sütununu bir kategoriden ötekine nazikçe transfer ederlerken, sanki bu türden transferler ekonomide de muhasebe kayıtlarını tutarken yapıldığı kadar basitçe gerçekleşiyormuş gibi, son derece kolayca görmezlikten gelinmektedir.

Son bunalımın deneyimi ekonominin içinde hareket ettiği gerçekliği bu biçimde açıklamayı sürdüren iktisatçılar için hala bir meydan okuma niteliğini taşımaktadır. Örneğin, bunalımdan on yıl sonra 1939'da nerede durduğumuza bir bakalım. Kişisel tüketim harcamaları nihayet yeni bir yüksekliğe; sabit fiyatlarla 1929 düzeyinin yüzde 6 üzerine çıkmıştı. Yine de, aynı zamanda, konutla ilgili olmayan yatırım harcamaları 1929 düzeyinin yüzde 42 altındaydı ve konut yatırımları da yüzde 20 altındaydı.[23] Tüketici harcamalarındaki altı yıllık yükselişe ve Fransa ve İngiltere'den yeniden silahlanma için gelen siparişlerdeki artışa karşın, yatırımcı topluluğu hala bunalım halindeydi ve emek gücünün yüzde 17'den fazlası işsizdi.

Bu bağlamda, savaş sonrası yıllardaki devasa askeri harcamaların ana özelliklerinden bir tanesi, bunun dayanıklı üretici malları alanında yoğunlaşmış olması ve makine ve ekipman talebini canlandırmış olmasıdır. Eğer askeriyeden kaynaklanan dayanıklı üretici malları harcamalarını aynı tipte mallar için yapılan özel harcamalar-

la birleştirirsek, şu sonuca ulaşıyoruz: Dayanıklı üretici malları çıktılarının yüzde 36'sı doğrudan ya da dolaylı biçimde federal hükümet tarafından satın alınmıştır.[24] (Bu veriler, Vietnam Savaşı'nın etkisi öncesindeki 1963 yılı için geçerlidir.) Önerim şudur ki, askeri harcamaların üretimi ve istihdamı yeni düzeylere taşımaktaki ve bu düzeyleri sürdürmekteki biricik rolü de burada yatmaktadır.

Şüphesiz, savunma harcamalarının savaş sonrası ekonominin büyüklüğünü ve yapısını açıklamaya yardımcı olacak başka etkileri de mevcuttur: Askeri ve uzay programları tarafından teşvik edilip finanse edilen araştırmaların sahip olduğu biricik rol; savunma harcamalarının büyük dev sınai ve mali girişimlerin büyümesini ve refahını besleyen özel yeri; ABD askeri gücünün ABD dolarının uluslararası para birimi olarak kabul edilmesi açısından verdiği destek;[25] askeri siparişlerin ekonomiye özel sektör açısından adrenalin enjeksiyonu yerine geçen hamleler halinde zerk edilmesindeki kolaylık.

En azından sonuç olarak, emperyalizmi ve militarizmi temel paradigmalarına dahil etmeyen ekonomik teori ve analizlerin bugünün dünyasının gerçekliğinin çok uzağında olduklarını söyleyebiliriz. Daha gerçekçi biçimde söylersek bunlar, 20. yüzyılın ikinci yarısının büyük sorunları ve tehlikeleri hakkındaki hakikatleri karartan bir biçimde davranmaktadırlar.

Uluslararası Ekonomik Reformun Sınırları

En iyi reform hareketleri bile yanılsama yaratmaya eğilimlidir. Önerilmekte olan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen de buna bir istisna değil. Geleneksel uluslararası ekonomik düzenden ve emperyalist güçlerin pratiklerinden haklı olarak tatmin olmayan Üçüncü Dünya önderleri, enerjik biçimde bir New Deal; savunucularının zengin ve yoksul uluslar arasında nihayetinde daha eşitlikçi bir zenginlik dağılımı ile sonuçlanacağını umdukları ve bekledikleri yeni bir uzlaşma için bastırmaktadırlar. Üçüncü Dünya uluslarının ortak bir program ve özellikle de merkezle çevre arasındaki temel çıkar çelişkisini tanıyan bir ortak program etrafında birleşmiş olmalarının kendisi, kuşkusuz ileriye doğru atılmış önemli bir adımdır ve emperyalizmin tarihindeki yeni bir evrenin başlangıcını bile damgalayabilir. Aynı zamanda, programın savunulmasında geliştirilen rasyonalizasyon ve retorik, emperyalist sistemin çerçevesi içinde neyin elde edilebilir olduğuna dair yanlış umutlar yaratmaktadır.

Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen sloganında eklemlenmiş olan fikirler, Üçüncü Dünya ulusları tarafından, kendileri açısından kendi ekonomik kalkınmalarının önündeki en açık seçik engeller olarak görünen sorunları aşmak üzere sürdürülen, yaklaşık 20 yıllık bir politik mücadele süreci içinde şekillenmiştir. Sömürge olmaktan yeni çıkan ulusların, politik bağımsızlığın emperyalizmin prangalarını otomatik olarak ortadan kaldırmadığını fark etmeleri fazla uzun sürmedi. Ve şu ya da bu biçimde, çevrenin politik bağımsızlıklarını daha önceden kazanmış olan ulusları ile birlikte, birleşmeyi ve kendi mağduriyetlerini tedavi etmeyi amaçlayan bir etki ortaya koyma yollarını aramaya koyuldular.

Bu hareketlerin ilki, 1955 yılında, 29 ulusun Bandung, Endonezya'da yapılan Asya-Afrika Konferansı'na temsilci göndermeleri ile gerçekleşti. Burada, diğer konuların yanı sıra, katılımcılar, metropol merkezlere yapılan temel ürün ihracatından elde edilen gelirlerdeki geniş dalgalanmaları ortadan kaldıracak önlemler alınması çağrısında bulunarak, çevrenin ekonomik öz-savunması açısından temel nitelikte olan taleplerden birisini yükselttiler. Ancak, bu konferansın önemi reform için özgün önerilerin şekillendirilmesinin ötesine geçti, çünkü emperyalist merkezlerin çıkarlarına karşı Üçüncü Dünya'nın çıkarlarının birliği fikri ilk kez olarak ortaya çıkmaya başlıyordu. Bu konferans, aslında, metropollerden bağımsız biçimde hareket edecek ve tavizler kopartacak olan bir politik ve nihayet ekonomik güç temeli oluşturmak için yapılan birçok diğer girişim açısından bir başlangıç niteliği taşıyordu.

1961 yılında Belgrat'ta yapılan ilk toplantı ile başlamak üzere, "Bağlantısız Güçlerin" çeşitli devlet başkanı düzeyindeki zirve konferanslarında mevcut uluslararası politik ve ekonomik düzenlemelerde değişikliğe gidilmesini isteyen başka talepler de ortaya konuldu. Üstelik, 1964'te Cenova'da toplanan UNCTAD I ile başlamak üzere düzenlenen dört adet Ticaret ve Kalkınma konulu Birleşmiş

Milletler Konferansı da, Üçüncü Dünya temsilcilerinin (UNCTAD IV'e 139 ülkeden 2000 delege katılmıştı) mağduriyetlerini dile getirdikleri ve üzerinde konsensüs oluşturulabilecek olan seçilmiş bir dizi alandaki emperyalist pratiklerde değişikliğe gidilmesi taleplerini formüle ettikleri önemli forumlara (ve yalnızca forumlara) dönüştü.

Bütün bu benzer etkinlikler giderek daha açık ve bütünleşmiş bir Üçüncü Dünya ideolojisi ortaya çıkartırken, aynı zamanda hüsran duygusunu da yoğunlaştırdı. Emperyalist merkezlerden anlamlı tavizler kopartılması, yükselen tüm seslere ve öfkeye ve birleşmiş bir Üçüncü Dünya bloğunun potansiyel politik gücüne rağmen, kolay kolay söz konusu değildi. Çünkü, metropoller her ne olursa olsun çevrenin taleplerini sağır kulaklarla dinlediler.

Ancak, iki gelişme, emperyalist merkezin yöneticilerini oturup dinleme ve reform ihtiyacına kulak vermeye zorladı. Bunlardan birincisi OPEC'in 1973 yılında petrol fiyatlarında önemli bir yükseliş koparma başarısı göstermesi oldu. Ve ikincisi de Birleşmiş Milletler'deki oy gücündeki değişim oldu. 1970'lerin başlarıyla birlikte, BM'deki Üçüncü Dünyalı üyelerin sayısı 110'un üzerine yükseldi. SSCB, Doğu Avrupa ülkeleri, Çin Halk Cumhuriyeti ve İskandinav ülkeleri tarafından desteklenen bu oy bloğu, Üçüncü Dünya açısından önem taşıyan birçok konu üzerinde bir çoğunluk oluşturabilecekti. Reform talepleri ile ilgili kaygıları, artık -ikincil tartışma forumlarına doğru- başından atamayan BM Genel Kurulu'nun kendisi sonunda konu hakkında harekete geçti. 1974 yılındaki 6. BM Genel Kurulu Özel Oturumu, "... Eşitsizlikleri düzeltecek, mevcut adaletsizlikleri onaracak ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında derinleşmekte olan uçurumu ortadan kaldırmayı olanaklı hale getirecek..... yeni bir uluslararası ekonomik düzenin kurulması için acilen çalışmak" üzere tasarlanmış olan bir *Yeni Bir Ekonomik Düzenin Kurulması için Bildirge ve Eylem Programı*'nı kabul etti. Bunu Ekonomik Haklar ve Devletlerin Görevleri Bildirgesi'nin resmen kabul edilmesi izledi.[1]

Yine de, bu belgeler tarafından çağrıcılığı yapılan etkin eylem programlarına karşın, kabul edilmelerinden sonra geçen 4 yıl, BM kararlarının pratiğe nasıl geçirileceği konusundaki sayısız konferans ve sonsuz muazara dışında bir şey ortaya çıkarmadı. Bunun nedeni yeterince basittir. Gündemde olan önemli konuların her biri; azgelişmiş ülkelerden yapılan mamul mal ithalatının önündeki engellerin azaltılması, temel malların ihracatından elde edilen gelirin stabilizasyonu, alıcıların teknoloji transferi üzerinde daha fazla denetim sahibi olmaları ve (gerekli olduğunda borç moratoryumları dahil) borçların gözden geçirilmesi, son tahlilde ileri kapitalist uluslara akmakta olan karları sıkıştırmaktadır. O halde, şaşırtıcı olmayan biçimde, müzakereye girmek zorunda bırakılan emperyalist merkezler, iki biçimden birisini alan bir sabotaj oyunu oynamaktadırlar:

1) Önerilen reformların kurumsallaşmasını doğrudan reddetmek;

2) Ya basit bir vitrincilik anlamına gelen ya da, Üçüncü Dünya'dan daha güvenlikli hammadde akışı sağlamak gibi kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmış olan karşı öneriler ileri sürmek.

Bu zorlukların çevrenin önderlerini ciddi biçimde yıldırmadığı görülüyor. Onlar açısından, umulan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen uluslararası sahnedeki kolektif çabalarının hakim ideolojisi ve merkezi noktası olmaya devam ediyor. Ve burada elde edilmiş olan cılız sonuçlara karşın vizyon konusundaki bu ısrarcılığın kendisinin de, cebren yakalanmış oldukları emperyalist kapanın bir yansıması olduğunu kabul etmek önem taşıyor. Gerçeklikte olduğu kadar ideolojide de geçerli olan bu kapana sıkışma hali, büyük ölçüde, gelişmek bir yana ekonomik açıdan hayatta kalmalarının bile, metropollerin refahına bağlı olmasından ya da doğru biçimde ifade etmek gerekirse, metropollerin ihracatlarının ne kadarını satın alacağına bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Dış talebe olan bu yaşamsal bağımlılık, yatırım kararlarına yönelik yaygın devlet müdahalesi de dahil olmak üzere en katı içsel-reform önlemlerini

kabul etmiş olan Üçüncü Dünya ülkeleri için bile geçerlidir. Bundan çıkan sonuç, çevre uluslarının, kapitalizmin uzun tarihi içinde dayatılmış olan geleneksel kalıbı parçalayıp atmayı amaçlayan bir stratejinin var olmadığı koşullarda, ister-istemez, emperyalist cihazın dişlileri olarak kalmaya devam edeceklerdir. Ve kendileri de, emperyalist bağlar tarafından dayatılan sınırlandırmaların ne ölçüde farkında olurlarsa olsunlar ve başarı şansı ne denli soluk olursa olsun tavizler için pazarlık yapmakla sınırlı kalacaklardır.

Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen'in uygulanabilirliği ve etkinliğine inananlar doğal olarak bu bakış açısını reddetmektedirler. Kendileri, kalkınmanın önündeki bazı dışsal engellerin ortadan kaldırılmasının, en azından ileri kapitalist uluslarınkini andırır kendine-güvenli, bağımsız kapitalist ekonomilerin gelişmesine kapı aralayacağına inanmaktadırlar. Bu pozisyonun merkezinde olansa, ister açıkça söylensin ister örtük biçimde varsayılsın, kapitalist evrimin, kapitalist yolu seçen herhangi bir ülkeye eşit biçimde uyarlanabilecek olan açık-seçik, evrensel yasaları bulunduğu yönündeki teorik bakış açısıdır.

Şimdi elbette Batı Avrupa, Birleşik Devletler ve Japonya'daki ileri kapitalizmlerin içinden geçmiş oldukları evrim aşamalarının anlamlı bir soyutlamasına gidilebilecek olduğu doğrudur. Ancak, bu evrimin incelenmesi, bu başarılı kapitalizmlerin kazanımları açısından temel olan koşulların bugünün çevre ülkelerininkilerin taban tabana zıddı olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır. Ve çevre ülkelerinin gelişmiş, kendine-güvenli ulusların evrimsel aşamalarını herhangi anlamlı bir biçimde kopyalayabilme yetenekleri konusunda ciddi kuşkular yaratmakta olan tam da bu farklılıklardır.

Bu farklılıkların bütünsel bir analizi burada yapılamaz. Bu temayı araştırmak isteyenler Samir Amin'in *Eşitsiz Gelişme* (Monthly Review Press, 1979) isimli kitabına ve "Self-Reliance and the New International Economic Order" (MR, Temmuz-Ağustos 1977) maka-

lesine başvurmalıdırlar. Mevcut amaçlarımız açısından gelişmiş kapitalist ulusların, merkez ile çevre arasındaki karşıtlığı aydınlatmak bakımından en elverişli olan bazı ana özelliklerini basitçe belirtmekle yetineceğiz.

1) Sanayi devrimi, çıkış kaynağı olan ülkelerde, tarımsal bir devrimin peşi sıra yaşandı. Geleneksel düşük ve güvenilemez gıda ve hammadde çıktıları birçok yüzyıl boyunca ekonomik büyüme olasılığını ciddi biçimde sınırlandırmıştı. Ancak tarımsal pratiklerdeki yaygın ve oldukça hızlı ilerlemelerin Batı Avrupa'da üretilen gıda maddesi artığını genişletmesinin ardındandır ki, dönemsel kıtlık tehditleri alt edilebildi ve bu durumda da ekonomik ilerlemenin önündeki barikatlardan birisi giderilerek, hem tüketici malları hem de (başlangıçta temelde tarım için) sermaye malları pazarlarının genişleme koşulları yaratılmış oldu.[2]

2) Tipik olarak, sanayi devriminin yayılması yaygın biçimde teknoloji "ödünç alma"yı içeriyordu. Ama başarılı alıcılar içinde, geniş bir zanaatkar ve teknisyenler arzı yaratarak ve gerçek teknolojik ilerlemelere aktif biçimde katılarak, bunu kendi kuralları üzerinden yapanlar oldu.

3) Üretici güçlerdeki sürekli devrim, kendisi de sermaye birikimine ve iç pazarların gelişimine daha büyük bir itki sağlayacak olan kalıcı bir verimlilik artışını ve daha da büyük bir artı değer kitlesini olası kıldı. İleri teknolojinin ve kentleşmenin gereklilikleri, diğer öğelerin yanı sıra, emek gücünün değerini yükseltti ve böylece sahneyi gerçek ücretlerdeki bir artışa hazırladı. Anlaşılması önemli olan şeylerden bir tanesi de, Üçüncü Dünya'nın sömürülmesinin merkez ülkelerin refahının yaşamsal bir bileşeni olmasına ve ihracatın yaşamsal bir itki sunmasına karşın, başarılı kapitalizmlerin endüstriyel kalkınmasının vazgeçilmez temelinin kendi iç pazarlarını genişletme yetenekleri olmuş olduğudur.

4) Üretici güçlerin yaşadığı devrimin altında yatansa, kitlesel tüke-

tim mallarını olduğu kadar geniş bir yelpazedeki sermaye mallarını da imal etme kapasitesindeki gelişmeydi. Makine-yapım endüstrisinin gelişmesi, iç ve dış pazarlarda hızla değişmekte olan olanaklarla başa çıkılması konusunda yüksek bir esneklik düzeyinin oluşmasına katkıda bulunmuş ve üretim-ekipmanı sanayilerinin genişlemesinin kendisi de istihdamın ve dolayısıyla da tüketici talebindeki yükselmenin önemli bir kaynağı olmuştur.

5) Gelişmiş kapitalizmlerin her birisinde bütünleşmiş ve güçlü bir ulus devlet, temelde endüstriyel kapitalizmin ve onun finans ve ticaretteki ittifaklarının desteklenmesine kendisini adamış olan bir ulus devlet gelişti. Devlet sermaye birikimi için gereken iç kaynakların seferber edilmesini aktif biçimde destekledi ve buna yardımcı oldu. Yine benzer biçimde önemli olan, dış siyasetin de, bir yanda az sayıdaki ileri kapitalist ülkeler ve öte yanda metropollere tabi olan ve onların ihtiyaçlarına hizmet eden çok sayıdaki çevre ülke arasında bölünmüş bir hal kazanan dünya kapitalist sisteminin biçimlendirilmesinde işlevsel olduğudur.

Şimdi de az önce tarif edilmiş olan koşulları çevre ülkelerinin günümüzdeki koşulları ile kıyaslayalım. Burada, çoğunlukla, tarımsal devrimler hala gerçekleşmiş değildir. Bazı ihracat ürünlerinde yüksek verimlilik elde edilmiş olmakla birlikte, çoğu gıda ürününün çıktıları inanılmaz ölçüde düşüktür. Sonuç olarak, daha fazla tüketim malı yönündeki iç talep göreceli olarak düşük kalmaktadır: Düşük tarımsal verimlilik çiftçinin endüstriyel mallar satın alma yeteneği üzerinde bir kısıntı oluşturmakta ve küçük ve güvenilmez gıda fazlaları gerçek ücretleri düşüren bir etki yaratmaktadır. Tarımsal reformlar, hatta en namuslu toprak yeniden dağıtımını içerenler de dahil olmak üzere, tarımsal kalkınmanın önündeki en önemli engelleri ortadan kaldırmayı başaramamışlardır. Bunun nedeni; elbette yeni bir küçük toprak sahipleri sınıfının ortaya çıkmasının büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve tefeciler tarafından çiftçi nüfusu üze-

rinde icra edilen baskıları ortadan kaldırmak açısından, kendi başına ya çok küçük bir etkisi olması ya da hiçbir etkisi olmamasıdır.

Özünde, çevrenin bugüne kadarki tarihini ayırt eden de, büyümenin motorunun metropollere yapılan ihracat olmasıdır. Sonuç olarak, kaynaklar ve altyapı temelde ileri kapitalist ülkelerden kaynaklanan talebe yanıt vererek ve iç pazarlar tarafından yaratılan talebe yalnızca ikincil biçimde yanıt vererek dağılmakta ve yapılandırılmaktadır. Bu tip bir ekonomik büyüme belirli türden bir iç talebi büyütür, ancak bu talep genellikle orta ve üst sınıflar tarafından satın alınan lüks mallara yöneliktir. Tarımın geri kalmışlığı, düşük ücret düzeyleri ve kitlesel işsizliğin kalıcılığı kitlesel tüketici mallarına yönelik pazarların büyümesini kısıtlar.

Bu arka plan üzerinden, kendine-güvenli bir sanayileşme potansiyeli mutlaka sınırlıdır. Daha fazla bağımsızlığa ve kendine-güven yönündeki kazanımlara ulaşmak için ilk adımları atan azgelişmiş ülkelerin deneyimleri bunu açıkça göstermektedir. Bu çabalar daha sonra "ithal ikameciliği"; yani ithal tüketici mallarının yerine geçecek olan yerli imalat kapasitesinin kurulması olarak adlandırılacak olan bir biçim kazanmıştır. Bu stratejinin sınırları, kısmen dar iç pazarları genişletmek açısından fazla işe yarar olmaması nedeniyle, hızla açığa çıkmıştır. Daha da önemlisi, ithalata bağımlılık ve bundan kaynaklanan ödemeler dengesi sorunları önemli ölçüde alt edilememiştir: Ara parçalar, sermaye ekipmanları ve bazı hallerde hammaddeler yurtdışından alınmak zorunda kalınmıştır. Daha yakın zamanlarda, bu stratejinin sınırlılıkları, geleneksel ihracata eşlik eden sürekli zorluklarla birlikte, alternatif bir kalkınma programına yol açmıştır: İhracatı hedefleyen imalat sanayileri üzerindeki yoğunlaşma. Ve burada da döngüyü tamamlıyoruz, çünkü tam da bu malların gelişmiş ülkelerdeki satışının önündeki engeller Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen kampanyasına yönelik basınçlara katkıda bulunmaktadır.

Çevrenin sanayileşme yönündeki çeşitli girişimlerini hüsrana uğratan son derece önemli bir başka öğe de, başarının kayda değer ölçüde Batı'dan alman finansman ve teknoloji ithalatına bağımlı olmaya devam etmesidir. Az ya da çok oranda, Üçüncü Dünya ulusları, gelişmiş ülkelerin kendi sınai devrimlerinin egemenleri olmalarına elveren türden bir zanaatkar ve teknisyenler nüfusu yaratmayı başaramamışlardır.[3] Yine Üçüncü Dünya ülkeleri kitlesel tüketim malları sanayilerini tamamlayacak türden bir yerli sermaye-malları sektörü yaratmayı da başarabilmiş değillerdir; makine-yapımında ilerlemenin kaydedildiği bazı nadir örneklerde bu ilerleme temel-olmayan lüks malların ve askeri ekipmanın imalatını kolaylaştırmakla sınırlı kalmıştır.

Nihayet, çevre ülkeleri, metropollerin tersine, yerli bir bağımsız kapitalizmin geliştirilmesi ve desteklenmesine sabit fikirli bir biçimde kendisini adamış olan devletler geliştirmeyi de başaramamışlardır. Genel olarak, bu ülkelerdeki yönetici güç yabancı yatırım etkinliklerine bağlı olan grupların içinde hakim biçimde temsil edildikleri sınıf ittifaklarından oluşmaktadır. Ama bunların tepeden aşağıya doğru etkisinin bulunmadığı koşullarda bile, altta yatan bağımlılık ilişkileri kendilerini yeniden açığa çıkartmaya yönelmektedir. Geleneksel ekonomik yapının temel öğeleri ayakta olduğu ve istikrarsızlık yaratan etkiler egemen olduğu sürece, büyük değişim seçenekleri katı biçimde sınırlanmaktadır. İhracat-yönelimli ekonomilere içsel olan herhangi bir tekrarlayan kriz; kritik bir ödemeler dengesi sorunu, ürün çıktısındaki bir düşüş, dış borç ödemelerindeki bir yetersizlik; en bağımsızlıkçı ve kararlı reformcu yönetici grubu bile bağımlılık çukuruna geri döndürmekte, daha fazla yabancı yatırım ya da yurtdışından yeni borç kaynağı bulma yoluyla imdat aramaya yöneltmektedir.

Önerilen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen bu kaygıların ışığı altında incelenirse, kapsadığı reformların temel konuları atladığı

açıktır. Bu durum ele alınmakta olan dört ana alanın her birisinde görülebilir.

1) *Tarım.* Savunulan değişimler temelde tarımsal (ve mineral) ihracattan elde edilen gelirin stabilizasyonunu ve mümkün olduğunda da yükseltilmesini içermektedir. Gelirdeki geniş dalgalanmalar ve olumsuz ticaret hadleri elbette çevre için ciddi sorunlar yaratmaktadır. Ama bu önermelerin tarım alanındaki, ürün çıktılarındaki düşük verimlilikten ve gıda arzının genişlemesinin önündeki içsel toplumsal engellerden kaynaklanan daha temel kısıtlamalarla hiçbir ilgisinin olmadığı anlaşılmalıdır.

2) *Mamul mal ihracatı.* Buradaki ana vurgu da ticaret engellerinin kaldırılması ve özellikle sanayileşmiş ülkelerin pazarlarına giriş için lehte olanaklar elde edilmesi üzerindedir. Ancak, bu tür tavizler, bu ülkelerin içinde hareket etmekte olan normal rekabetçi güçleri aşamayacaktır. Çevrenin imalatçıları, metropol sanayilerin ürünlerinden daha fazla satış yapabilmek için, tutarlı biçimde daha düşük fiyatlar istemek zorunda kalacaklardır ki, bu da ancak ücretleri düşük tutarak, yani kitlesel tüketim mallarına yönelik iç pazarların gelişimi engellenerek yapılabilir.

3) *Teknoloji transferi.* Bu başlık altında önerilen hedefler, teknolojinin çokuluslu şirketlerden elde edilme terimlerini iyileştirmekle ilgilidir. Bu tür reformlar, eğer elde edilirlerse, bazı ödemeler dengesi sorunlarını kolaylaştırabilir, ama kendi özel ihtiyaçlarına uyarlanmış bir teknolojinin yaratılması için, bağımsız bir teknolojik temelin ve yerli bir araştırma geliştirme yeteneğinin oluşturulması biçimindeki merkezi konuyu hedeflememektedir. Son analizde, önerilen reformlar azgelişmiş ülkeleri yine çokuluslu şirketlerin ve ileri kapitalizmin teknolojisinin esareti altında tutacaktır.

4) *Borç reformu.* Bu başlık da o çok ihtiyacı duyulan, tırmanmakta olan yabancı borçların boyunduruğundan kurtulmakla ilgilidir. Ama ele alman çeşitli kurtuluş biçimleri, moratoryumlar da dahil

olmak üzere, yalnızca yüzeydeki fenomenleri ele almaktadır, az ya da çok sürekli borç bağımlılığını yaratan koşulları değil. Borç sorunu petrol fiyatlarındaki artıştan uzun zaman önce ortaya çıkmıştır; tüm bir bağımlılık kalıbını sentezleyen çağsal bir yüktür. Tekrarlayan ödemeler dengesi açıkları, yalnızca ihracat gelirlerindeki istikrarsızlıktan değil, daha önemlisi ulaşım, sigorta, bankacılık hizmetleri, patent ve ticari markalara ödenen telif hakları, yöneticilik ücretleri, hisseler ve faizler olarak metropollerdeki firmalara yapılan sonsuz ve daha da kabaran fon akışlarından kaynaklanmaktadır. Mevcut durumda borçlardan kurtuluş önemli olsa bile, borçlanma ihtiyacını yaratan koşullar varlığını sürdürdüğü sürece bu yalnızca geçici palyatif bir çözüme hizmet edecektir.

Şimdiye kadar Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'i Üçüncü Dünya'nın bakış açısından tartıştık. Peki ya ileri kapitalist uluslar?

Metropollerin teoride bazı tavizler vermeye, özellikle de daha güvenilir hammadde kaynaklarını güvence altına almak, kendi çokuluslu şirketlerini ulusallaştırmalar ya da kamulaştırmalardan korumak ve Üçüncü Dünya'da kapitalizmi devam ettirmeye yardım etmeye hazır olan tabi ortaklar oluşturmak gibi kendilerine bazı uzun vadeli avantajlar sağlayacak olan tavizleri kabul etmeye yanaşabilecekleri söylenebilir. Ancak, bu uzun vadeli avantajlar, kısa vadedeki gerçek ve zorlayıcı sınırlar tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Emperyalist güçler yeni bir stagnasyon evresine girdiler.[4] Uluslararası para sistemi sallantıda. Dünya ticareti yavaşlıyor. Önde gelen güçler arasındaki ticaret ve döviz kuru rekabeti yoğunlaşıyor. Sanayileşmiş ülkelerin her biri, sürekli işsizlikten ve zayıf mali ve sınai sektörlerden kaynaklanan iç sorunlarla karşı karşıya. Bunlar emperyalist güçlerin kendi aralarındaki iç çelişkileri yoğunlaştırmayı vadeden reformlar için kaygı duyma eğiliminde olabilecekleri koşullar olmaktan hayli uzak.[5]

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen tezlerinin içine işlemiş olan

en büyük yanılsama kapitalist dünya sistemi içindeki zengin ve yoksul ülkeler arasındaki yeni bir gelir bölüşümünün diplomatik müzakereler yoluyla elde edilebileceğidir. Yanıt verilmeyi bekleyen daha gerçekçi sorun bundan tamamıyla farklıdır: Bu ülkeler emperyalist şebekenin içinde yuvalanmış biçimde kaldıkça ve temel bağımlılık ilişkileri varlığını sürdürdükçe, Üçüncü Dünya'nın kendine-güvenli gelişimi herhangi bir biçimde mümkün müdür? Temelde, hakiki sorun emperyalizm koşulları altında reform ya da emperyalizmden kopuş arasındaki seçime dayanmaktadır. Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen tarafından savunulan değişimler, mucizevi biçimde kabul edilecek olmaları halinde bile, kitlelerin yoksullaşmasını, geri kalmış tarımı, metropole tabi çarpık endüstriyel ve ekonomik yapıları, cehaleti, yetersiz eğitim ve sağlık hizmetlerini ve bu toplumları kuşatan daha nice sorunu aşmayı başaramayacaktır. Bu tür sorunların çözümleri yalnızca sınıf iktidarında, kitlelerin çıkarlarını en üst noktaya yerleştiren devrimci bir toplumsal öncelikler dönüşümüne yol açacak içsel bir dönüşüm yoluyla ortaya çıkartılabilir.

Tankınız ne güçlü generalim
Siler süpürür bir ormanı,
Yüz insanı ezer geçer.
Ama bir kusurcuğu var;
İster bir sürücü.

Bertolt Brecht

EK-1

KULLANILIP ATILAN İŞÇİLER

GÜNÜMÜZÜN YEDEK SANAYİ ORDUSU

Nisan 2004'de yayımlanmış

"(...) Ama eğer, artık bir emekçi nüfus, birikimin ya da servetin kapitalist temeldeki gelişiminin gerekli bir ürünüyse, bu artık-nüfus, tersine kapitalist birikimin kaldıraçı, daha doğrusu, kapitalist üretim tarzının varlığının bir koşulu haline gelir. Sanki sermayeye, onu kendi zararına besliyormuşçasına mutlak biçimde ait olan, kullanılıp atılabilir bir endüstriyel yedek ordu oluşturur."

Karl Marks Kapital- Cilt 1

Bunlar, işçiler için zor günler. Kapitalizmin merkezindeki varlıklı ülkelerde, emek şirketlerin ve hükümetlerin ortak saldırısına karşı mevcut ücret ve sosyal haklarını koruma mücadelesi verirken, çevre ülkelerdeki işçilerin koşulları daha da zorlaşmış bulunuyor. Sermayenin gündeminin -"serbest piyasa", emekle ilgili daha "esnek" düzenlemeler ve sosyal güvenlik hizmetlerinin azaltılması- yaygın biçimde kabul edilip benimsenmesinden tek bir kesim gerçekten kazançlı çıkmıştır. Ulus-ötesi şirketler (ve bu şirketlerin sa-

hipleriyle üst düzey yöneticileri) bugün, ücretlerin ve diğer maliyetlerin daha düşük, patent haklarının korunduğu ülkelerde üretim yapmak ve keyiflerine göre o ülkeden bu ülkeye sermaye aktarmakta daha büyük özgürlük kazanmışlardır. Ne yazık ki, gittikçe daha fazla işçi yaşam koşullarının giderek daha güvensizleştiğine tanık olmaktadır.

ABD ekonomisinde meydana gelen -emek üzerindeki baskının artmasına yol açanlar da dahil- pek çok değişikliğin kökeni 1970'lerin sonuna ve 1980'lerin başına dayanır (bu konuda bkz. "The New Face of Capitalism: Slow Growth, Excess Capital, and a Mountain of Debt", Nisan 2002 *Monthly Review*). Bu değişiklikler, merkez ekonomilerinde 2. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı büyüme döneminin ardından gelen durgunluğa sermayenin verdiği karşılığı oluşturur. Yeni teknolojiler ya da ekonomiyi canlandıracak başka türlü itkiler geliştiremeyince, sermaye, daha fazla kâr sızdırmanın yeni yollarını bulmaya acil ihtiyaç duymuştur. ABD'nin öncülüğünde sermayenin önündeki uluslararası engelleri parçalamaya yönelik bugünkü hareket -yaygın olarak 'küreselleşme' diye adlandırılan gelişmeler- yurt dışında yeni karlı yatırım fırsatları bulma yönünde saldırgan bir arayıştan başka bir şey değildir. Çevre ülkelerde yabancı sermayeye getirilmiş olan sayısız sınırlama sermayenin küresel saldırısının nedenlerinden biri olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilikten kurtulan (Hindistan gibi) önemli sayıda ülke bağımsız kalkınma çabalarının bir parçası olarak, yabancı sermayeye önemli engeller ve kısıtlamalar getirmişti. Merkez ülkelerde sermayenin yatırımların kârlılığını yükseltme zorlaması, iş güvenliği ve sosyal haklarda azalmalar yarattı.

Bu yazıda ABD üzerine odaklanacak olmamıza rağmen, Avrupa da benzer bir durumdadır. Örneğin, özelleştirme trendi ve sendikaların gücünü kırmak için yürütülen iyi hesaplanmış siyaset, bir zamanlar öylesine güçlü olan İngiltere işçi sınıfı hareketini yenilgiye

uğratmıştır. Almanya'da -sermayenin kârlılığını artırmaya çalışan- şirketler ve devlet, emeğin 2. Dünya Savaşı'ndan beri elinde tuttuğu ayrıcalıklı konumu değiştirmektedir. Başbakan Gerhard Schröder "biz emek piyasasını esnekliğini artıracak şekilde yeniden yapılandırdık... Ülkenin sosyal güvenlik sisteminde öncelikle de sağlık sisteminde yaptığımız radikal reformlarla ücret dışı emek maliyetlerini azaltmanın yolunu açtık" diye övünmektedir (*Wall Street Journal*, 30 Aralık 2003). Bir başka deyişle, Alman sermayesi işten çıkarmaları kolaylaştırıp aynı zamanda sosyal hakları da azaltarak, işçi haklarını zayıflatmaktadır.

Çevre ülkelerdeki devlet politikaları uluslararası sermayenin yatırım baskısıyla el ele vererek bu ülkelerdeki işçi sınıfı için son derece zor koşullar yaratmıştır. Çin'de kırsal kesimden gelen işçiler aşırı kalabalık ve sağlıksız yatakhanelere tıkılıp çok az ücret karşılığında uzun saatler boyunca çalışmakta ve neredeyse hiçbir haktan yararlanamamaktadır. Latin Amerika'da sendika kurmaya çalışan işçiler daimi bir tehlike içindedir (örneğin, Coca Cola şişeleme fabrikalarındaki sendika örgütçüleri cinayetlere kurban gitmektedir). Güney Afrika'da Afrika Ulusal Kongresi önderliğindeki hükümetin neo liberalizmi benimsemesi, bu hareketin ortaklarından ve ilk destekçilerinden olan sendikal harekette moral çöküntü yaratmıştır. Özelleştirme planları ve işçilerin zararına yasalar yürürlüğe konmuştur. Hindistan'daki bilgisayar programcıları gibi bazı işçilerin koşulları iyileşmiş olsa da, dünya emekçilerinin geneline bakıldığında koşullar kötüdür ve gittikçe daha da kötüleşecek gibi gözükmektedir.

Kapitalizmin çevresinde giderek ağırlaşan (çiftçilere ve topraksız yoksullara yönelen şiddeti de içeren) yaşam koşulları karşısında Üçüncü Dünya ülkelerinde kırsal nüfus yeni gelenleri emecek iş olanaklarına sahip bulunmayan aşırı kalabalık kentsel merkezlere yığılmaktadır. Bunun sonucu varoşlarda günü gününe yaşamını

sürdüren yoksul nüfustaki muazzam artıştır. Kendi ülkelerinin yedek işçi ordusuna katılan bu yeni neferler uluslararası sermayenin kullanımına da açıktır.

Sermayenin yeni rotasının genel amacı, -işçileri alıp kovmak, düşük maliyetli emek elde etmek, işçi ve vatandaş haklarını budamak, uluslararası pazarda yatırım yapmak ve mal satmak, karları ülkeden ülkeye aktarmak ve ihtiyaç duyulan hammaddelere erişmek için- bütün cephelerde esnekliği güçlendirip karları artırmaktır. İçerde ve dışarıda yatırımların karlılığını artırmak için gösterilen bu gayretler güvencesiz koşullarda yaşayıp çalışan işçilerin sayısını daha da artırmıştır. Bununla birlikte, son derece eğreti bir varoluşa sahip olan büyük bir işçi kaynağının varlığı yeni bir şey değildir. Bu, kapitalizmin, Marx'ın yedek işçi ordusu diye tanımladığı temel karakteristiklerinden biridir. Yedek işçi ordusu, kapitalizmin temel özelliklerinden biri olmanın ötesinde, -piyasa sisteminin karlı bir şekilde işlemesini sağlayacak şekilde- maliyetleri düşük tutmaya yardımcı olur ve işçilere karşı sürekli ve etkili bir silâh olarak iş görür.

YEDEK EMEK ORDUSU

Kapitalizmin merkezi özelliklerinden biri emek arzının fazlalığı, işgücüne sermayenin ihtiyaçlarına göre katılan ve ayrılan geniş insan kitlesidir. İş çevriminin yükselişe geçtiği esnada iş dünyasını tam kapasitede işletebilmek için fazladan emek gereklidir. Arkadan gelen durgunluk dönemindeyse artık kendilerine ihtiyaç kalmayan işçiler işten çıkarılır. Yedek emek ordusu -kısa süreli ve son derece olağandışı istisnalar dışında- daima mevcuttur. 2. Dünya Savaşı'nın istisnai koşullarında, savaşın ihtiyaçlarını karşılamak için işgücü arzını artırmak zorunlu olduğundan, ABD'de tam istihdam sağlanmıştı. Bu da, kısmen emek gücüne daha fazla kadının çekilmesiyle başarılmıştı. Yani, 11 milyon insanın silâh altına alındığı ve bu yüzden emek gücü içinde yer almadığı bir dönemde tam istihdam söz konusu olabilmişti.

Yedek emek ordusu içindeki işçi fazlasını ele alırken, daima iki husus göz önünde tutulmalıdır. Birincisi, mutlak artık nüfus (nüfus fazlası) diye bir şeyin olmadığı, söz konusu olanın, kâr güdüsüyle ve birikim aşkına birikimin altın kuralıyla yönetilen bir toplum bağlamındaki nüfus (işgücü) fazlalığı olduğudur. İkincisi, herkesin yeterli yiyeceği, yaşayacağı sağlıklı bir mekanı olsa, herkes yeterli sağlık ve eğitim hizmetinden yararlansa ve bütün işçiler daha kısa çalışma saatlerine ve daha uzun tatil olanağına sahip olsalardı artı emek (emek fazlalığı) diye bir şeyin görülemeyeceğidir.

İşletme sahipleri ve en üst yöneticiler, yetersiz talep yüzünden tümüyle kullanamadıklarında bile işletmelerinin fiziki ve mekanik kısmını koruyup devam ettirirler. Kapitalistler, -fabrika, büro ve dükkanlar gibi- binalarıyla, makine ve donanımın gerekli parçalarının bakımına ve korunmasına iş hayatının şartları ne olursa olsun özen gösterirler. Oysa, işçiler işin rahatlıkla elden çıkarılabilen unsurlarıdır. Sermaye emeği ihtiyaç duyduğunda tedarik edip, ihtiyacı kalmadığında kapıyı göstermek ister. Emeğe üretim sürecinin kullanılıp atılabilen ve/ya da kolayca yerine yenisi konabilen bir parçası olarak muamele etmek kapitalizmin esas itici gücünü -durmak bilmez zenginlik biriktirme dürtüsünü- geliştirir. Kapitalizmin bir sistem olarak işlev görmesi kritik önemdedir, çünkü ancak bu şekilde tek tek kapitalistlere, değişen ekonomik koşullar karşısında faaliyetlerini çabucak değiştirebilme olanağı sağlar.

Durgunluk döneminde ya hiç ya çok az çalıştırdığı işgücünün ücretini ödemenin kapitalist açısından ne gibi bir ekonomik mantığı vardır? Sadece kısa hasat döneminde fazladan işgücüne ihtiyaç duyan çiftçinin çalışanına bütün bir yıl ücret ödemesi işletme mantığı açısından ne derece isabetlidir? İşverenlerin özel yetenek ve deneyimlere sahip bazı kişilere ya da elemanlara, işler yeniden açıldığında bunları elde hazır bulabilmek için, durgunluk zamanlarında da ücret ödemekten kaçınmayacağı gerekçesiyle bu önermeye itiraz

edilebilir. Bir dereceye kadar bu doğrudur, ama, yedek emek ordusu teknik işçileri de içerir. İşsizler arasında bilgisayar uzmanları, mühendisler ve teknisyenler de vardır, bu yüzden, vazgeçilmez gibi gözüken işçilerin bile yeri rahatça doldurulabilir.

Güvencesizlik ve gelecek korkusu içinde yaşayan bir insan kitlesi olan yedek ordunun üyelerinin şu kategorilerden birine ait olduğu düşünülebilir:

a) İşsizler (bu kategori, iş aradıkları için işsiz oldukları resmen kabul edilenler gibi iş bulamadıkları için artık aramayı bırakmış olanları da kapsar);

b) Tam zamanlı çalışmak isteyen part-time işçiler;

c) Tam zamanlı işlerde çalışmak istedikleri halde alışılmadık işler yaparak ya da ara sıra kısa dönemli işler bularak serbest biçimde para kazananlar (kendi kerdini istihdam edenler);

d) Tam zamanlı bir işte çalıştıkları halde (ekonomik kriz, küçülme, özelleştirme, mekanizasyonun artması ya da çalıştıkları işin ücretlerin daha düşük olduğu yabancı ülkelere aktarılacak olması gibi nedenlerle) kısa bir süre sonra işini yitirme ihtimali bulunanlar. Bu insanlar işsiz olmadıkları halde kaderlerinin pamuk ipliğine bağlı olduğunu bilir ve ona göre davranırlar. Merkez kapitalist ülkelerde tarımda üretkenliğin artması sonucunda işinden olan tarımsal işgücü artık yedek emek ordusunun önemli bir kaynağını oluşturmaz. Buna karşılık çevre (periferi) ülkelerde tarımda işsiz kalan kırsal nüfus gerek kendi ülkeleri gerekse (göçmen olarak) merkez ülkeler için büyük bir potansiyel yedek emek kaynağıdır;

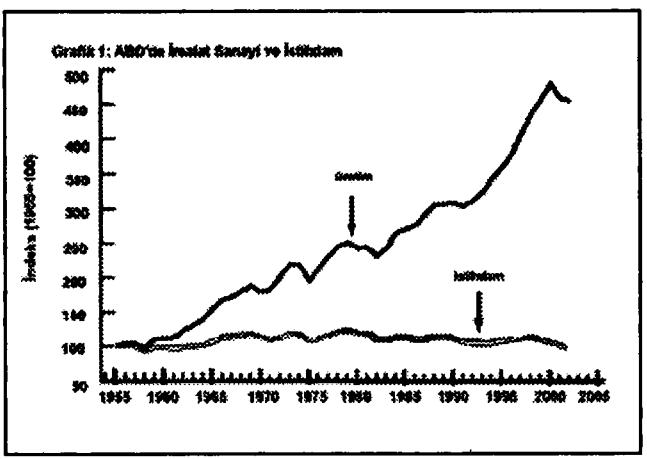
e) Ekonomik olarak aktif nüfus içinde sayılmayan ancak farklı koşullarda istihdam edilmeleri mümkün olan kişiler (mahkumlar ve özürlüler gibi).

ABD tarihinin büyük bir bölümünde işverenler çalıştırdıkları kişileri istedikleri anda işten çıkarma hakkına sahipti. Sermaye için bu en arzu edilebilir durumdur, çünkü emeği ve emek maliyetlerini de-

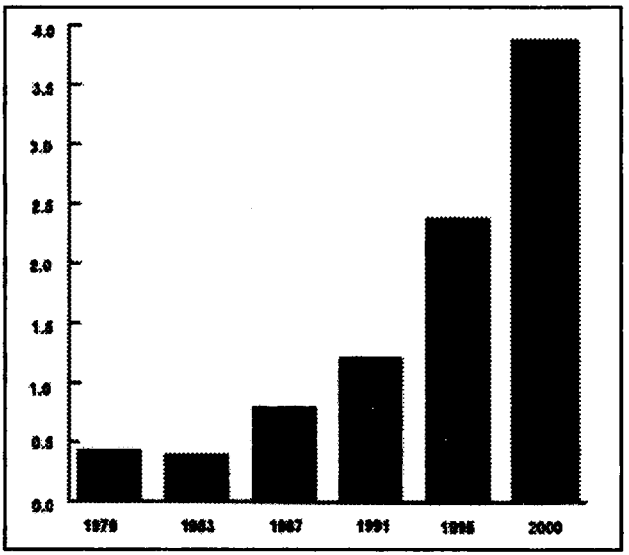
netlemek için olası en büyük esnekliği sağlar. Tennessee Yüksek Mahkemesi'nin 1884 tarihli bir kararı sermayenin bu dönemde sahip olduğu hakların nereye kadar uzandığının açık bir göstergesidir:

İnsanlar müdahaleyle karşılaşmaksızın canlarının istediği yerde alıp satmakta ve istedikleri zaman adam çalıştırıp, istedikleri zaman çalıştırdıklarının işine son vermekte serbest olmalıdır. İşten çıkarma iyi bir sebebe dayanabilir, hiçbir sebebe dayanmayabilir ve hatta kötü bir sebebe dayansa bile, bu kendi başına bir yasa ihlali oluşturmaz. (Western&Atlantic Railroads'a karşı Payne davası, Tennessee, 1884)

Keyfince işten çıkarma izni, sendika sözleşmeleriyle sınırlanmadığı sürece, pek çok durumda uygulandı. Bununla birlikte, sermayeye tanınmış bu hak, pek çok eyalette eyalet yasaları ve mahkeme kararlarıyla yavaş yavaş törpülendi. Bu durum, arkasından uzun hukuki mücadeleler ve/ya da tazminat ödemeleri gerektirdiğinden, sözleşmelerinden sürekli olarak istihdam edildiği anlaşılan işçilerin -mali zorunluluk nedeniyle olmadıkça- işten çıkarılmasını bayağı masraflı kıldı. Sermaye bu engelin üstesinden gelmek için mevsimlik, part-time ve geçici sözleşmeli işçi kullanımını artırmak, kamu

GRAFİK 2
GEÇİCİ İŞÇİ SAYISI

hizmetlerini özelleştirmek, bazı sınai ya da servis operasyonlarını ülke içinde ya da dışında fason ya da taşeron şirketlere vermek gibi teknikler geliştirdi.

Bütün bu rastlantısal ya da standart dışı çalışma düzenlemeleri, sermayeye işçilere karşı zaten zayıf olan yükümlülüklerini daha da zayıflatma avantajı sağladı

YEDEK ORDUYA İŞÇİ ARZI

Yedek ordu yıllar içinde aynı büyüklükte kalmamıştır. Bileşiminin ve üye kaynağının ayrıntıları, yerel koşullara ve kapitalizmin merkeziyle çevresi arasındaki ekonomik ilişkilere bağlı olarak tarih boyunca değişikliklere uğramıştır. Yedek orduya üye arzını genel olarak kapitalizmin gelişiminin normal işleyişi sağlamıştır. İşçi ihtiyacı, pek nadiren nüfus artışının ve emek üretkenliğinin artması sonucunda işinden olanların yarattığı işçi ihtiyacını tümüyle emecek

kadar büyük olmuştur. Kimi zaman kalkınma gerekleri -barajlar, yollar, fabrikalar- için toprağa el konur, yerinden edilen çiftçiler iş bulmak için kentlere göç etmek zorunda kalır. Akademik iktisatçıların besmele gibi dillerinden düşürmediği üretkenlik artışının hem sermaye hem de emeğin yararına olduğu varsayılır. Üretkenlik arttıkça sermaye sahipleri daha fazla kar ettiği gibi, işçilerin de daha yüksek ücret imkanına sahip olabileceği söylenir. Ne var ki, kapitalizm koşullarında emek üretkenliğinin artması çoğunlukla tümüyle farklı sonuç vermiştir.

Batı Avrupa'da oldukça erken bir tarihte, kapitalist tarım işletmeciliği üretimi artırmak için yeni teknolojileri daha az emekle birlikte kullanarak, ortakçı çiftçilerden rant almaktan daha kârlı hale gelmiştir. Bunun sonucunda, ortakçı çiftçiler ve bunların çalıştırdığı tarım işçileri topraktan ayrılmak zorunda bırakılmış, böylece, emek güçlerini satmaktan ve kapitalizmin doğuşunda kentlere yönelen büyük göç hareketine katılmaktan başka çaresi olmayan insan sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Gelişiminin ilk aşamalarında, ABD, Batı Avrupa'daki gibi böyle bir iç emek yedeğine sahip değildi. 19. Yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'dan gelen yeni göçmenlerin büyük çoğunluğu çiftçi ya da zanaatkar olmuştu. Sanayi çok küçük kaldığından, hatırı sayılır büyüklükte bir yedek emek ordusuna ihtiyaç yoktu. Çok miktarda emeğe ihtiyaç duyulan iş kollarında -Güneydeki tütün ve pamuk çiftlikleri- bu ihtiyaç kölelerden sağlanıyordu. Bu durumda, emekçiler, işsizlik korkusuyla değil, köle sahiplerinin kırbacıyla işe koşuluyordu.

Kuzeyde sanayi geliştikçe, dışardan büyük bir emek akımı çekildi ve aktif bir biçimde işe koşuldu.. Her yeni göç dalgası yedek emek ordusunun saflarını güçlendirdi; 1850'lerde İrlandalılar, batı eyaletlerinde 1870'lerde Çinliler, 1900'lerin başlarında İtalyanlar ve Doğu Avrupalılar ve son yarım yüzyıl içinde "kayıt dışı" Latin Amerikalılar, mevcut işçilerin yüreklerinde işsizlik korkusu uyandırma-

ya, sınıf bilinci ve dayanışmasını ırkçılık zehriyle çarpıtmaya hizmet etti. İki dünya savaşı sırasında ve arasında Kuzeye göç eden siyahlarla, Büyük Bunalımın ve 2. Dünya Savaşı'nın ardından topraklarından ayrılan çiftçiler ABD'nin yedek işçi ordusu için yeni kaynaklar sağladılar.

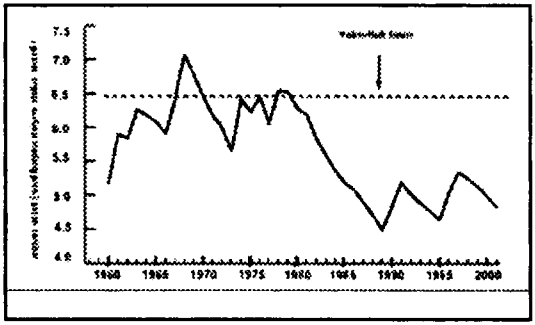
ABD'de 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen dönem için, artan üretkenlik ücretlerdeki artışla birlikte yürüdü. 1950'lerden 1970'lerin ilk yıllarına dek hızlı ekonomik büyüme sırasında imalat sanayiinde saat ücretlerindeki artışlar genellikle üretkenlikteki artışlarla paralel gitti. Ne var ki, 1980'lerdeki yavaş büyüme döneminde ve 1990'ların büyük bölümünde gerçek saat ücretleri yerinde sayarken üretkenlik büyük ölçüde arttı. Üretkenlikteki artıştan gelen mali kazançların bir kısmı emeğin payına düşerse, bu, ancak işçilerin daha iyi ücret ve daha fazla sosyal haklar için kavgaya girip bunda da başarılı olmaları şartıyla olur. Kapitalist dünya ekonomisinin merkezindeki ülkelerin çoğunda emek hareketinin konumunun zayıflaması ve çevre ülkelerin büyük çoğunluğunda işçilerin acınası ölçüde az güç sahibi olmasından ötürü, şu anda, üretkenlikteki artıştan sağlanan gelir artışının son derece küçük bir bölümü emeğin payına düşmektedir.

Artan üretkenlikle yaratılan gelirin bir kısmının işçilerin payına düşme potansiyelinden bağımsız olarak, daha etkili üretim emek için problemler doğurur. İster yeni makinelerle üretilsin, ister emeği denetlemek için daha etkili yönetim teknikleri kullanmak (bugünlerde dendiği gibi "daha az ile daha çoğunu yapmak") yoluyla sağlansın, üretkenlik arttıkça belirli bir ürün miktarını üretmek için daha az sayıda ya da daha az kalifiye işçiye ihtiyaç duyulur. Bu yüzden, üretkenlik artışı, özellikle de toplam ürünün hızlı büyümediği olgunlaşmış sanayilerdeki yüksek ücretli işler için olmak üzere, iş güvenliğine yönelik daimi bir tehdittir. Bu nedenledir ki, üretkenlik artışından kaynaklanan işten çıkarmalar yedek işçi ordusu-

nun arz kaynaklarından birini oluşturur. Grafik 1'de ABD imalat sanayilerinde emek verimliliğinde önemli artış olduğu görülmektedir. 1955 yılından 2000 yılına mamul madde üretimi yüzde 400'e yakın büyümüşken, istihdamdaki artış yüzde 10 civarında kalmıştır. Üretim artışının bir kısmı başka ülkelerde üretilmiş girdileri içerse de, büyümedeki esas etken emeğin verimliliğinin artmasıdır, buna karşılık işçi sayısındaki artış son derece sınırlı kalmaktadır.

ABD'de imalat sanayiindeki istihdam sayısının -hem mutlak sayı hem genel iş gücü içindeki göreli payı olarak- azalışı üzerine çok şey söylenmiştir. İmalat sanayiinde çalışan işçi sayısı 21 milyon ile 1979 yılında doruğa çıkmış, ardından 2000 yılına dek yüzde 10'luk bir gerileme göstermiş (ama bu dönem boyunca üretkenlik artmıştır), 2001-2002 yıllarındaki durgunluk ve "işsiz toparlanma" dönemlerinde de tekrar bir yüzde 10 daha azalmıştır. Oysa, artan üretkenlik ve küresel kapasite fazlasından kaynaklanan bir olgu olarak imalat sanayiimdeki işçi sayısının azalmasının tüm dünya çapında geçerli bir eğilim olduğu gerçeğine pek az dikkat gösterilmiştir. Dünyanın 20 büyük ekonomisini kapsayan bir araştırma, 1995 ile 2002 yılları arasında imalat sanayiimdeki işgücünün yüzde 11 azaldığını -bu tam tamına 22 milyon kişi demektir- göstermiştir (*Wall Street Journal*, 20 Ekim 2003). İstihdam, diğer merkez ülkeler (Japonya'da yüzde 16) olduğu gibi, çevre ülkelerde de (Brezilya'da yüzde 20) azalmıştır. Çin'de bile küçülen devlet işletmelerinden çıkarılan işçilerin sayısı hızla büyüyen ihracat sanayilerinde iş bulan işçilerin sayısından daha fazla olduğundan, genel toplamda fabrika işçilerinin sayısının azaldığı görülüyor.

ABD yedek işçi ordusu için başka bir eleman kaynağı sosyal yardım ve hakların azalışından gelmektedir. Reagan yönetimi zamanında, hükümetin gözünde zenginlerin yeterince zengin olmadığı (bu yüzden daha çok yatırım yapabilmeleri için vergilerinin azaltılmasına "ihtiyaç" bulunduğu) bu da yetmiyormuş gibi yoksulların

GRAFİK 3

da yeterince yoksul olmadığı açıktı. Başkan Clinton tarafından hayata geçirilen sosyal güvenlik "reformunun" amaçlarından biri de devlet yardımıyla geçinenleri işgücüne katılıp istenmeyen ya da çok düşük ücretli işleri kabul etmeye zorlamaktı. Emek arzını teşvik etmek için bu tür önlemler getirilirken daha büyük bir emek talebi yani daha fazla iş yaratmak için hiçbir şey yapılmamıştı.

Emperyalizmin şu an girdiği evreyle birlikte yedek emek ordusu yeni özellikler kazanmıştır. Finansın daha fazla uluslararasılaşması ve sermayenin ülkeden ülkeye daha etkin akışıyla dev şirketlerin sabit varlıkları küresel olarak yayılmıştır. Bu sayede, merkez sermayesi çevre ülkelerin yedek işçi ordusuna doğrudan ulaşma olanağı bulmuştur. Bu gelişme ABD'de ve diğer gelişmiş merkez ülkelerde göreli artık nüfusun artmasına yol açmıştır. Patronlar çevre ülkelerde düşük maliyetli üretim tesisleri arar ve doğrudan doğruya bu ülkelerdeki yedek işçi ordusunun emeğini kullanırken, merkez ülkelerdeki üretim tesisleri kapanmakta ve burada çalışan işçiler işlerinden olmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi, bir yandan da, çevrenin göçmen işçileri, çoğu kırsal kesimdeki evlerini terk ederek merkez ülkelere akmakta ve doğrudan doğruya ABD ve Avrupa'nın yerel yedek işçi ordularının saflarını doldurmaktadır.

İşçiler, kimi zaman iş bularak kimi zaman işlerini yitirerek yedek ordunun bir kesiminden öbürüne geçebilirler, kimi zaman emek pazarının elverişsiz durumundan umutsuzluğa kapılarak iş aramaktan vazgeçip, işlerin açılmasıyla yeniden iş aramaya başlayabilirler. Geçenlerde çıkan bir gazete haberi, çalışma akışı içindeki bir kişinin hayatındaki önceden kestirilemeyen değişiklikleri çok güzel anlatıyor. Haberde konu edilen kişi, önce işinden olur, bir süre iş aradıktan sonra umudunu kesip iş aramayı bırakır (bu yüzden artık resmen işsiz sayılmamaktadır), sonra onu bunu yaparak azıcık para kazanır, ardından kaybettiği işinden çok daha düşük bir ücretle "ücretli tatil günü, hastalık izni, emeklilik sigortası, sağlık sigortası ve geleceği olmayan" geçici bir iş bulur (*Los Angeles Times*, 29 Aralık 2003). Kuşkusuz, -kamu idarelerinde, belediyelerde ve okullardaki gibi- görece daha garantili bir çok iş vardır. Fakat çalışma hayatında artan taşeronlaştırma, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin yaygınlaştırılması ve devlet bütçelerinin giderek kısılmasıyla bu tür işler bile tehlikeye düşmektedir.

SERMAYENİN ELİNDE BİR SİLÂH

Yedek ordu sermayeye pek çok fayda sağlar. Bunlardan en önemlisi, yedek ordunun varlığının kapitalistlere yalnızca emeklerinden kar etmek mümkün olduğunda işçi çalıştırma olanağı sağlamasıdır. Bunun yanı sıra emeği denetim altında tutmanın da bir aracıdır.

Çalışan işçilerin yerini almaya hazır büyük bir işsiz emek kaynağını el altında tutmak ücretlerin hızlı yükselmesini önlemeye yardımcı olur. İşçilerin, bir durgunluk döneminde, ya da üretim tesislerinin ücretlerin daha düşük olduğu bir yabancı ülkeye kaydırılması durumunda işlerini kolayca kaybedeceklerini bilmeleri uysal bir işgücü yaratmaya yardım eder. Pek çok insan işlerinin ne kadar tehlike altında olduğunu kişisel deneyimleriyle öğrenmiştir. Örneğin, 2000 baharıyla 2003 yılı baharı arasındaki 3 yıllık dönemde, bütün Amerikan işçilerinin neredeyse yüzde 20'si - ve yıllık geliri

40 bin doların altında kalan işçilerin yaklaşık dörtte biri - işlerini yitirdiklerini görmüştür. Yıllık bazda 30 milyondan fazla istihdam kaybı olmuş ve kabaca aynı sayıda yeni istihdam olanağı yaratılmıştır. Bu, devri daim, bütün işlerin neredeyse yüzde 20'sine denk düşmektedir! Bu devri daim düzeyinde işlerini kaybetmeyen işçiler de işten olma korkusunu iliklerinde hissederler. Aileden ya da arkadaşlardan birinin işsiz kalması, hala iş sahibi olanları da yıldırır ve daha az militan kılar.

Ayrıca, aynı iş yerinde bir yandan işe adam alınırken bir yandan işçi çıkarılması görülmemiş şeyler değildir. Bu, işçilerin "şımarmasını" önlemek için baş vurulan bir uygulamadır. Mevsimlik işlerde sendika örgütçülerinin kökünün kazınması kolay bir uygulamadır, çünkü bu tür işlerde işçiler her yıl belli dönemler için işe alınır ve iş bitince işlerine son verilir.

Ve bütün işçiler bilirler ki çalışma koşullarına ya da ücretlere karşı sesini yükselten militan bir lider ya da sendika örgütçüsü gelecek mevsim işe alınmayacaktır.

Part-time ya da geçici işçilerin çalıştırılması - pek çok insan tam zamanlı iş bulamadığından bunları temin etmek güç değildir - ya da işlerin taşerona verilmesi, emeği denetim altında tutmanın ve tam zamanlı çalışanların pazarlık güçlerini zayıflatmanın diğer yollarıdır. Part-time, geçici ya da taşeron işçiler çoğunlukla tam zamanlı işçilerden daha düşük ücretle çalışır ve ücretli tatil, emeklilik ve sağlık sigortasından yararlanamaz. Part-time işler bedensel işlerle sınırlı değildir, üniversitelerin emek maliyetlerini kısmak için gitgide daha çok "yardımcı" profesörlerden yararlanmalarıyla, bu uygulama yüksek öğrenimde giderek yaygınlaşmaktadır. Profesyonel işletmecilerin, bilgisayar programcılarının ve çeşitli uzmanların da part-time ve/ya da geçici olarak çalıştırılmaları mümkündür.

Geçici işçi aracıları tarafından sağlanan emek, emek gücünün hızla büyüyen bir kesimidir ve 4 milyon işçiyle ABD'nin tarım dışı

özel sektöründe çalışan toplam işçi sayısının yüzde 3'ünü oluşturmaktadır (bkz. 2. grafik). Geçici emeğin artan kullanımı işçileri işe alıp çıkarmayı kolaylaştırmaktadır.

Düzenli tam-zamanlı ya da "daimi" işlerin ABD çalışma hayatındaki payı giderek küçülmektedir. Şimdi Amerikan işçilerinin dörtte birinden fazlası tesadüfi ya da standart dışı işlerde çalışmaktadır. Bu işlerin çoğu da part-time ya da geçici niteliktedir (bkz. Ken Hudson "The Disposable Worker", *Monthly Review*, Nisan 2001).

Taşeron işçi (şirketlere iş yapan bağımsız taşeronlar tarafından ücret ödenen ve çalıştırılan işçiler) kullanımı işçileri özellikle güvencesiz bir konuma koymakta ve aynı zamanda nihai işverene çalışma koşullarından doğan her türlü yükümlülükten kaçınma imkanı sağlamaktadır. Taşeronlaşma özellikle tarım emekçileri ve kaçak işçiler için giderek yaygınlaşmaktadır. Taşeron işçiler mevsimlik sanayilerde çalıştırılabilecekleri gibi uzun dönemli işler için de istihdam edilebilirler. Taşeronluk yoluyla kaçak işçi çalıştırmanın bir örneği geçen güz Wal-Mart mağazalarına (ABD'nin en büyük mağaza zinciri -ç.n.) yapılan baskınlarda ortaya çıktı. Baskınlarda, mağazalarda çalışan pek çok işçinin kaçak olduğu (gerekli belgelere sahip bulunmadığı) görüldü. Wal-Mart sözcüleri taşeronun çalışma yasasının bir çok maddesini ihlal ettiğini öğrendiklerinde şoke olduklarını iddia ettiler. Bu tür işlerde çalışan emekçiler taşeronun insafına kalmıştır. Taşeronun işi, işverenler için uysal ve düşük ücretli işgücü temin etmektir. Bu amaçla, kaçak ya da yasal yollarla olsun, haklarının ne olduğunu bilmeyen, sahip oldukları azıcık hakkı da kullanmaktan çekinen göçmen işçiler kullanmak en kolayıdır. Taşeron işçilerin çoğu İngilizce bilmez. Bu da taşerona bağımlılıklarını daha da artırır. Wall-Mart mağazalarında çalıştırılan taşeron işçilerin çoğu uzun saatler çalışmalarına rağmen fazla mesai alamıyor, haftada yedi gün çalışmaya zorlanıyor, ama hak ettikleri tam ücreti ve tatil günü haklarını almanın yolunu bilmiyorlardı.

Emek maliyetini düşürmenin bir başka yolu, işin bazı bölümlerin fason üretime verilmesidir. Fason iş yaptırmak için ülke içinde sendikalaşmanın olmadığı ucuz işgücü bölgelerine başvurulabileceği gibi, daha da çok, yabancı ülkeler seçilmektedir. Fason üretim, daha önce görece güvenceli, sendikalı ve genellikle yüksek ücretli işlerde çalışan işgücünün bir bölümünü daha, daha alt düzeydeki yedek emek ordusunun üyelerine dönüştürmeye hizmet etmektedir. "Fasona vermekle, eskiden şirketten ayrılmaz sayılan her türlü işlem şirket dışına çıkmakta, işçi tazminatlarının, sosyal haklarının, finansmanının hatta muhasebesinin her çeşidinden kurtulmak mümkün olmaktadır." (*New York Times* 3 Ocak 2003). Bilgisayar programlama ve diğer büro işlerini fasona vermek de yaygınlaşmaktadır. İnternet üzerinden kurslar üniversite düzeyinde eğitimi bile fasona verme olanağı sunmaktadır. Yazarların bir meslektaşı geçenlerde İnternet üzerinden bir kursa katılmıştı, eğitmenlerinden biri California'dan, diğeri Yunanistan'dan ders veriyordu. Bu tür gelişmeler, yüksek öğrenimdeki öğretmenlerin işlerine yönelik açık bir tehdittir.

Yedek ordunun varlığı işçilerin yaşam koşullarına karşı her zaman bir tehdit oluşturmuşsa da, tehlike günümüzde özellikle büyüktür. ABD'de örgütlü emeğe karşı doğrudan saldırı, 1980'lerde Reagan yönetiminin Profesyonel Hava Trafik Denetçileri Birliği'nin (PATCO) grevini kırmasıyla başladı. Başkan Reagan, havacılık sanayiine ve uçuş güvenliğine getireceği riskleri hiçe sayarak bütün grevcilerin işten atılması emrini verdi. Bu uygulama bütün şirketlere işçilerle ilişkilerinde sertleşme cesareti verdi. Çalışma Yasası'nın uygulamada es geçilmesi, fasona verme ve taşeronlaşmanın yaygınlaşmasıyla işçilerin işlerini yitirme korkusunun şiddetlenmesi ve emekçilere karşı işveren cephesinin benimsediği saldırgan tavır, hep birlikte daha uysal ve korkak bir emek gücü yarattı. Emek cephesinin işletme yönetimleri karşısındaki korkak tutumu, 3.Tablo ile

gösterilen (işçilerin giriştiği resmi ya da fiili grevler kadar işverenlerin uyguladığı lokavtları da içeren) iş durdurma eylemlerine katılan işçi sayısındaki sürekli düşüşte görülebilir. 1978-2001 yıllarını kapsayan aynı dönemde, iş durdurmalar sonucundaki yıllık ortalama işgünü kaybı yüzde 65 azalarak 20 milyondan 7 milyona gerilemiştir. Bunun sonucu, önceden kazanılmış işçi haklarının yitirilmesi ve ücretlerde uzun dönemli durgunluk olmuştur. 1973 ile 2000 arasındaki dönemde "ABD'li vergi mükelleflerinin düşük gelir grubunda sayılan yüzde 90'ının reel gelirleri filen yüzde 7 oranında azalmıştır" (Paul Krugman, *The Nation*, 5 Ocak 2004).

Tablo 1: İş Durdurmalarına Katılan ABD'li İşçilerin Yıllık Ortalama Sayısı

5 yıllık dönemler	işçi sayısı
1978 - 1982	704.000
1983 - 1987	485.000
1988 - 1992	314.000
1993 - 1997	267.000
1998 - 2002	202.000

Kaynak: Çalışma İstatistikleri Bürosu (Bureau of Labor Statistic)

ABD iş dünyası ve hükümetinin yarattığı emek karşıtı mevcut atmosferde -Çalışma Bakanlığı'nın işverenlere düşük ücretli işçilere fazla mesai ödemekten kurtulmaları için tiyo verdiği bir ortamdan söz ediyoruz- ABD Çalışma Yasası'nın şöyle bir hüküm içerdiğine inanmak zordur:

ABD'nin ilan edilmiş... politikası... toplu sözleşme uygulamasını ve prosedürünü teşvik etmek ve... işçilerin çalışma koşullarını ve hükümlerini ya da diğer karşılıklı yardımlaşma ve korunma şartlarını müzakere etmek için tam bir toplanma, öz-örgütlenme, kendi seçilmiş temsilcilerini görevlendirme özgürlüğünü güvence altına almaktır.

Çalışma Yasası ABD tarihinin istisnai bir döneminde, büyük bunalımın toplumsal güçler arasında alışılmamış bir uzlaşma doğurduğu, sistemin geleceğinden endişe duyan kapitalistlerin militan işçi hareketinin taleplerini dikkate almak zorunluluğunu hissettikleri bir anda kabul edilmişti. Yasa hala yürürlükte olsa da hükümet ve patronlar tarafından tekrar tekrar delinmiştir.

GİZLİ VE AÇIK YEDEK ORDU

Kapitalist ülkeler arasında birinci sırada olsa bile ABD büyük bir yedek emekçi ordusuna sahiptir (işin gerçeği böyle bir ordunun varlığına bağımlıdır). ABD ya da başka bir ülkede yedek ordunun toplam büyüklüğünü belirlemek güç olsa da bazı bölümlerinin statüsü hakkında bilgi mevcuttur. İlk olarak işsizler ve gizli işsizler vardır. Şu anda (Şubat 2004) ABD'de aktif şekilde iş arayan (bunun ölçütü son dört hafta boyunca iş aramış olmaktır) 8 milyondan fazla insan vardır ve bunlar resmen işsiz kabul edilmektedir. "Resmi" işsiz oranı 2003 Kasımıyla 2004 Ocak ayı arasında yüzde 5.9'dan yüzde 5.6'ya düşmüştür. Ama bu azalışın esas nedeni insanların iş bulmuş olması değildir. Dönem içinde sadece 33 bin kişi yeni işler bulabilmiştir. Azalışın esas nedeni 200 binden fazla insanın iş aramayı bırakmış olmasıdır. Çalışmak isteyen ama iş aramayı bırakmış olup bu yüzden resmen işsiz sayılmayan 2 milyondan fazla insan vardır. Ayrıca part-time çalışıp da tam zamanlı işlerde çalışmak isteyen 4 milyonun üzerinde insan vardır. ABD'de part-time işler bulmuş ya da hiç iş bulamamış insan sayısı 14 milyon civarındadır ve bu sayı potansiyel işgücünün yüzde 10'una yakındır.

İşsiz ya da tam zamanlı çalışmayanlar kategorisinde gösterilmeyen çok sayıda insan vardır. Örneğin, 2 milyon civarındaki mahkûmun büyük bölümü üretken çalışmanın dışındadır. Bundan başka, iş bulmaktan umudunu kesmiş bazı işçilerin özürlü sigortalarından yararlanmanın yolunu bulduklarını gösteren kanıtlar vardır. Kimi işçiler de beklentilerini yitirip iş aramayı tümden bırakmaktadır.

Bundan başka küçülen şirketlerin erken emeklilik teşvikiyle aktif işgücünün dışına çıkan işçiler de bulunmaktadır. Örneğin, Verizon şirketi geçenlerde, toplam işgücünün yüzde 10'unu oluşturan 21 bin çalışanını çeşitli mali ödüllerle erken emekliliğe teşvik etmiştir (*New York Times*, 11 Ocak 2004). Bunlar, 62 yaşından sonra hak kazanacakları Sosyal Sigorta emekliliğinin yanı sıra özel emeklilik programlarından da yararlanabilirler ve bu yüzden artık "iş bulma ümidini yitirmiş işçiler" kategorisinde bile sayılmayacaklardır. Bu grup pek çok araştırmada dikkate alınmamaktadır, fakat, 25 ile 54 yaş arasındaki ABD'li erkeklerden emekli oldukları için artık iş aramadıklarını söyleyenlerin oranı 1991'de yüzde 6'nın altında iken bu oranın 2001 yılında yüzde 10'u geçtiğini gösteren işaretler vardır (Issues in Labor Statistics, Çalışma Bakanlığı, Çalışma İstatistikleri Bürosu, Özet 03-03, Eylül 2003). Almanya'da rahatsızlık verecek ölçüde yüksek resmi işsizlik sayısını düşük göstermek için 58 ve daha üstündeki yaşlardaki işçilere alışılmamış bir teklif getirilmiştir. Bunlar, artık iş aramadıklarını beyan eden resmi bir belge imzalamaları karşılığında emekliliğe hak kazanıncaya dek işsizlik yardımına eşit bir aylığa bağlanacaklardır (*Wall Street Journal*, 22 Aralık 2003). Bu, resmi işsizlik düzeyini az ve ekonomiyi daha iyi durumda göstermek için düşünülmüş gerçekten zekice bir yöntemdir!

OLASI SONUÇLAR

Eğer bi zamanlar bir şekilde ulaşmak mümkün olmuşsa, tam istihdamı sürdürmenin tek yolu, her yıl üretkenlikte ve nüfustaki artışa karşılık düşen miktarda yeni iş yaratmaktır. ABD'de mevcut nüfus artış oranını karşılamak için her ay 140 bin, yıllık olarak da yaklaşık 1.7 milyon iş yaratılmalıdır (Başkanın Ekonomik Raporu, 2004, 35. Tablo verilerine dayanarak hesaplanmıştır). Ne var ki, sistem normal işleyişinde, asla tam istihdam için gereken miktarda iş yaratmaz. İşin doğrusu, gerek devlet politikası, gerek tek tek kapitalistlerin ve temsilcilerinin stratejileri, ekonominin işverenlerin

istekleri doğrultusunda işlemesi için yeterli bir yedek ordunun varlığının sürmesini amaçlar.

İşsiz, part-time çalışıp tam zamanlı iş arayan, iş sahibi olup da taşeronlaşma ya da fasona verme sonucu bunu yitirebileceğini bilen, ya da geçici ve güvencesiz nitelikte işlerde çalışan işçilerden oluşan bir işçi havuzunun daimi varlığı sermayenin hareket yasalarının zorunlu sonucudur. Bu, sermayeye birikiminin en önemli ön koşulunu ve sermayenin hakimiyetindeki toplumlarda işçi sınıfının içinde bulunduğu ağır koşulların başlıca nedenini oluşturur.

İşini yitirme korkusu, sessiz ve uysal bir işgücü yaratıp sürdürmeye yardım ettiği gibi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının gelişmesine katkıda bulunur. Herkes için yeterince iş bulunmadığı zaman, iş için rekabet belli azınlıklara karşı düşmanlık biçimini alabilir. Yedek ordu ücretler üzerinde aşağıya doğru baskı yaratır, iş güvensizliğini artırır ve işçilerin mücadele gücünü zayıflatır.

İşverenin bir grevi kırmak gerektiğinde sırf militan örgütçülerin değil, tüm işgücünün yerini almaya hazır emek fazlası bulabildiği durumlarda sendika kurmak ve örgütlemek zordur. Bir çok işyerinde, işçiler ücret artışı isteklerinde ya da işverenlerin isteklerine karşı direnmekte fazla cesur davrandıkları takdirde, işverenin fabrikayı Meksika'ya ya da Çin'e taşıyabileceğini çok iyi bilmektedir. Bu yüzden, son onyıllar içinde devletin ve medyanın emekçilere karşı genellikle düşmanca olan tavrıyla da birleşince, işten atılma korkusu işçi militanlığını zayıflatmakta önemli rol oynamıştır. ABD'de sendika üye sayısı son 20 yılda dikkate değer bir azalış göstermiştir ve şu anda toplam ücretli işçilerin sadece yüzde 13'ü sendikalıdır.

Yedek ordu kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemini zorunlu kılar, Çünkü kapitalizm koşullarında işçilerin yaşamak için işgüçlerini satmaktan başka çaresi olmadığından, yedek ordu, işsizlerin ya da sefalet ücretleriyle çalışanların hayatta kalabilmesi ve sermaye gerek duyduğu anda çalışmaya hazır bulunabilmesi için bazı düzenleme-

leri zorunlu kılar. Kapitalistin bakış açısından, devletin işsizlik yardımını ve sosyal güvenlik harcamalarını mümkün olduğunca asgari düzeyde tutması gerekir, çünkü, bunlara ayrılan kaynak ne kadar az olursa kendi şirket paraları ve vergilerinden o kadar azı kullanılacaktır. Elbette, sosyal güvenlik maliyetlerini toplumsal kesimler arasında olabildiğince dağıtmak ve bu harcamaların yükünü olabildiğince ilkyardım kuruluşlarının ve işçilerin kendilerinin sırtına yıkmak da sermayenin avantajınadır. Halk mücadeleleri, 1960'lardaki Büyük Toplum refah programlarının yürürlüğe sokulması örneğinde olduğu gibi bazı başarılar kazanabilir, ama, (son onyıllarda olduğu gibi) koşullar her ne zaman bu kazanımların geri alınmasını mümkün kılsa, sermaye toplumsal programları azaltmak ya da tümüyle ortadan kaldırmak için harekete geçmeye hazırdır.

Yedek orduların diplerindeki insanlar, doğal olarak ve kesinlikle kendi kabahatlerinin sonucu olmayarak, yaşamak için -işsizlik parası, devlet destekli sosyal güvenlik, hayır kuruluşlarının desteği vb. şekilde- yardıma ihtiyaç duyar. Part-time çalışanlar ve hatta tam zamanlı olmakla birlikte çok düşük ücretli işlerde çalışanlar bile kiralarını, temel ihtiyaçlarını, gıda ve çocuk bakımı harcamalarını karşılayabilmek için yardıma ihtiyaç duyar. ABD'de, bugün yaklaşık 7 milyon işçinin aldığı ve diğer milyonlarca düşük ücretli işçinin de gelir düzeylerini belirlemekte temel alınan asgari ücret, enflasyonun hızına ayak uyduramamıştır. Sabit fiyatlarla bakıldığında asgari ücret, 1970'lere kıyasla 1980'lerin sonundan itibaren saat başına 1.5 dolar azalmıştır (bkz. grafik 3). Eskiden işçilerin temel ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılamaya yeterken artık yetmemektedir. Bugün (cari fiyatlarla) saatte 5.15 dolar asgari ücret alan bir işçinin haftada 40 saatten yılda 52 hafta çalıştığı kabul edilse, yıllık kazancı 10.712 dolara gelir. Bu rakam, üç kişilik bir aile için resmî yoksulluk sınırı olarak kabul edilen 14.300 dolarlık yıllık gelirin ancak üçte ikisine ulaşmaktadır.

Kapitalist sistemin yedek emekçi ordusunun saflarına ittiği bu insanların yetersiz desteklenmesinin nedeni kısmen, ABD toplumuna derinden kök salmış ideolojiyle açıklanabilir. Bu ideolojiye göre, yoksulluk yoksulların kendi suçudur, öyle ki, yoksullar ya tembel oldukları için yoksuldurlar, ya zamanında okuyup öğrenim görmenin önemini anlamamışlardır, yahut çok genç yaşta çocuk sahibi olmuşlardır. Ekonomik sistemin tamamlayıcı bir parçası olan (ve kapitalizm tarafından durmadan yeniden üretilen) bu çarpık mantık, yoksulların kendileri tarafından da kabullenilmektedir. Bu efsane doğru bile olsaydı, bu tür "arızalı" ana- babaların çocuklarını ya da böyle "başarısız" insanların kendilerini yeterli barınak, yiyecek ve sağlık hizmetlerinden yoksun bırakmak yine de ahlaksızlık olurdu. Bir başka etken, ırkçılıktır, pek çok beyaz Amerikalı'da sosyal güvenlik sisteminin esas olarak azınlıkların işine yaradığına ilişkin yanlış bir zihniyet hâkimdir.

Sermayenin gelecekteki emek ihtiyacının büyük bölümü için yedek ordunun az eğitimli kesimleri yeterli olacağından, herkese açık bir eğitim sistemi de zorunlu değildir. Bush yönetiminin kamu okullarına müdahalesi, kamu okullarına yardım bahanesiyle genel eğitim hakkına indirilmiş ağır bir darbedir.

YEDEK ORDUNUN GELECEĞİ

ABD ve Avrupa'daki yedek ordu, asıl ağırlıklı bölümünün yer aldığı 3. Dünya'daki kaderdaşlarıyla karşılaştırıldığında yine de ayrıcalıklı bir konumdadır. Bu durum, uzun yıllar önce ve uzun yıllar boyu merkez ülkelerde verilmiş tarihi ve çoğunlukla acılı işçi mücadelelerinin sonucudur. Bu mücadelelerin sonunda, işçi sınıfı daha iyi çalışma koşulları, düzenli biçimde artan ücretler (ve ne kadar yetersiz olursa olsun bir asgari ücret hakkı), keyfi işten çıkarmalara karşı korunma, ücretli tatil, daha iyi sosyal güvenlik, düşük gelirli ailelerin okula giden çocukları için sübvansiyonlu beslenme, emekli ücretleri ve sağlık hizmetleri kazanmıştı. Bu kazanımların

bir bölümü, hızlı ekonomik büyüme dönemlerinde elde edilmiş ve bu durum daha fazla ücret ödemek zorunda kalan kapitalistlerin bundan duydukları ızdırabı hafifletmişti. Ayrıca, Soğuk Savaş sırasında, genel hava işçilerden yana olmasa bile işçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına izin verme yönündeydi. Sermaye Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde ve Kore ve Vietnam gibi yerlerde girdiği sıcak savaşlarda işçilerin desteğine ihtiyaç duyuyordu.

Sermayenin gerek merkezde gerek çevrede esnekliğini güçlendirmek için giriştiği mevcut hamle, emek cephesine yönelik muazzam bir tehdittir. Ekonomik durgunluk ve emperyalizmin bu yeni evresinde güçlü ve militan bir sendikal hareketin bulunmayışı ve ABD'deki iş kayıpları son derece evcil ve gözü korkmuş bir işgücü yaratmıştır, bu durum birçok kazanımın yitirilmesine yol açmıştır. Tarihi kazanımların daha köklü olduğu Avrupa'da da mevcut durumda emek cephesi çalışma koşullarında ve toplumsal haklarındaki olumsuz değişikliklere karşı direnme gücünden yoksun gibi gözükmektedir. Çevre ülkelerde ise emek cephesi genel olarak zayıf olup kendisini hedef alan güçlere karşı tepkisini göstermek için pek az çareye sahiptir.

Mevcut durum ve yukarıda genel çizgileriyle verilen eğilimler büyük ihtimalle emek üzerinde daha büyük baskılar yaratmaya devam edecektir. İşsizlik oranları iş çevrimlerine (Büyüme-Durgunluk Toparlanma) göre değişecek olsa da -emek arzını ve talebini düzenleyen- yedek ordu kapitalizm devam ettikçe var olacaktır. Bugün, çevre ülkelerde biriken yedek ordu kitlesi ve 3. Dünya kentlerine doluşan kırsal emekçilerle, sermaye birikiminin bu genel yasası dünya çapında bir işlerlik kazanmıştır. Aynı zamanda, gelişmiş kapitalist ülkelerde de hiçbir istikrar adası kalmamıştır, artık, küresel sömürü sonucunda kendi koşullarının iyileştiğini gören bir işçi aristokrasisi yoktur. Bu dönemde işçilerin dünya genelinde karşılaştığı zorluklar, sadece, daha geniş bir nüfus kesiminin yedek or-

du saflarına katılacağı ve geleceğin daha da zor olacağı anlamına gelmektedir.

Sermayenin yapmakta olduğu ve yapmaya çalışmaya devam edeceği şey açıktır: yatırım karlılığını artırmak için ne mümkünse yapmak. Bu durum, ücretler, çalışma koşulları ve işçi hakları üzerinde baskı yaratmaya devam edecektir. Son çeyrek yüzyılda ABD'de sınıf mücadelesi tek taraflı yürümüştür. Sermaye saldırıya geçmiş zafer üstüne zafer kazanmıştır. Yedek işçi ordusu saflarındaki (ya da bu saflara katılmanın eşiğindeki) işçilerin kalıcı güvenliği toplumun değişmesine bağlı olsa da militan bir işçi hareketi pek çok şeyi değiştirebilir. Sermayenin gelecek planının ne olduğu açıktır. Öyleyse, gerçek sorun şudur, emekçilerin bu plana vereceği karşılık ne olacaktır?

DİPNOTLAR

Önsöz

1) Richard Haass: "Imperial America", Atlanta Konferansı'na sunulan makale, 11 Kasım 2000 www.brook.edu

2) Robert D. Kaplan: *Warrior Politics* (New York: Random House, 2002), s. 147-49.

3) Michael Ignatieff:, "The Burden," *New York Times Magazine*, 2 Ocak 2003, s. 24.

4) Prabhat Patnaik, "Whatever Happened to Imperialism?", *Montly Review*, cilt 42, no 6 (Kasım 1990), s. 1-6.

5) John Gallagher ve Ronald Robinson: "The Imperialism of Free Trade," *The Economic History Review*, ikinci seri, cilt 6, no 1 (1953), s. 1-15. Gallagher ve Robinson serbest ticaret emperyalizmi ve gayrı resmi denetim kavramlarını Britanya imparatorluğunun incelenmesine uyarlayan ilk isimler değillerdi; ama belki de bu bakımdan en ikna edici argümanı sundular. Bkz, örneğin. H.J. Habakkuk, "Free Trade and Commercial Expansion, 1853-1870", J. Holland Rose, A.P. Newton ve E.A. Benians ed. içinde, *The Cambridge History of the British Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1940), cilt 2, s. 751-805. Benzer argümanlar William Appleman Williams tarafından klasik çalışması *The Tragedy of American Diplomac*'de (New York: W.W. Norton, 1959, 1962) ve diğer çalışmalarda da sunulmuştur.

6) William W. Kauffman: *British Policy and the Independence of Latin America, 1804-1828* (New Haven: Yale University Press, 1951), s. 178.

7) Wolfgang J. Mommsen: *Theories of Imperialism*, (Chicago: University of Chicago Press: 1980). s. 86-87.

8) V.I. Lenin: *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism* (New York: International Publishers, 1939), s. 85. Benzer bir savunma Marksist olmayan Hobson için de geliştirilebilir. O, emperyalizmi serbest ticaretten daha çok korumacılıkla bağlantılı ve bu anlamda da sömürgecilikle daha yakından ilişkili olarak görmüş olmasına karşın, emperyalizm analizi çok zengindi ve onun "ekonomik ana kö-

keni" konusundaki anlayışı emperyalizmi resmi denetime indirgemekten alıkoyacak kadar karmaşıktı. Yani O, Çin'deki Britanya emperyalizmini, öncelikle ticari hedeflerden türeyen ve bazı hallerde de eşitsiz anlaşmalar ve hatta "açık kapı" siyaseti ile önü açılan bir şey olarak gördü. Bkz. J.A. Hobson, *Imperialism: A Study* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1938), s. 307.

9) Pierre Jalee: *The Pillage of the Third World* (New York: Monthly Review Press).

10) Henry Kissenger: *Does America Need a Foreign Policy?* (New York: Simon Schuster, 2001), s. 17.

11) "It's not 'all about oil' but...," *Business Week Online*, www.businessweek.com, 30 Ocak 2003.

12) Richard N. Haass: *Intervention: The Use of American Military Force in the Post-Cold War World* (Washington D.C.:Brookings Institution Press, 1999), s. 84,134-35.

BÖLÜM 1

1) Paul M. Sweezy ve Leo Huberman (der.), Paul Baran (1910-1964): *A Collective Portrait* (New York: Monthly Review Press, 1965), s. 55'te alıntı yapılan 29 Ağustos 1957 tarihli Moskova mektubuna bkz.

2) Bu ideolojik önyargıların güçlü etkisine sosyalist ülkelerin ekonomik konuları hakkında "açılan" tartışmada tanık olunabilir. Merkezi planlamanın çarpıklıklarına ve suistimallerine yönelik sık sık rastlanan bir tepki, kutsal pazara her şeyi tedavi edecek bir ilaç olarak eleştirel olmayan biçimde tapınılmasıdır.

3) Annuario Estadistico de los Estados Unidos Mexicanos, 1960-1961 (Mexico: D.F., 1963), s. 30

4) Ayrıcalıklara dayalı belirli tipteki bağımlı ekonomik ilişkilerin varlığı feodal ya da yarı-feodal toplumu karakterize etmeye yeterli kanıt oluşturmadığı gibi, Birleşik Devletler'de köleliğin varolması da bu toplumu ve hatta Birleşik Devletler'in güney bölgesini köleci bir toplum haline getirmez. Birleşik Devletler'deki kölelik aslında Birleşik Devletler kapitalizminin özel bir niteliğidir.

5) Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy; *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order* (New York: Monthly Review Pres, 1966).

BÖLÜM 2

1) F. H. Hinsley (der.): *The New Cambridge Modern History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1962), cilt XI, s. 2-3.

2) Teknoloji hakkındaki tartışma aşağıdakilere dayandırılmıştır: Thorstein Veblen: *Absentee Ownership* (New York: B.W. Huebsch, 1923), Bölüm X ("The Technology of Physics and Chemistry"); Geoffrey Barraclough: *An Introduction to Contemporary History* (Harmondsworth: Penguin, 1967); David s. Landes: "Technological Change and Development in Western Europe", H.J. Habakkuk ve M. Postan (der.): *The Cambridge Economic History of Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1965), cilt VI, Bölüm I içinde; J.D. Bernal: *Science in History* (London: Watts, 1954); C. Singer, E.J. Holmyard, A.R. Hall ve Trevor J. Williams (der.): *A History of Technology* (Oxford: Clarendon Press, 1958), cilt V.

3) Abbott Payson Usher, "The Industrialization of Modern Britain", *Technology and Culture* (Bahar 1966), s. 119-20.

4) William Ashworth: *A Short History of the International Economy Since 1850* (London: Longman, 1962), s. 22.

5) Alfred D. Chandler Jr.: "The Beginnings of 'Big Business' in American History", *Business History Review* (Bahar 1959), Carl N. Degler (der.): *Pivotal Interpretations of American History* (New York: Harper and Row, 1966), cilt II, s. 109-10'da yeniden basım.

6) Yatırım bankerinin artan rolüne eşlik eden bir başka şey de borsanın sanayi hisseleri için artan biçimde kullanılmasıydı. 1880 öncesinde, borsa neredeyse tamamen demiryolları ve banka hisseleriyle ilgiliydi. 1880'lerin sonlarına dek endüstriyel şirketler spekülatörler açısından çok küçük ve az

bilinir kaldılar. 1890-93'lerin sonuna, yani büyük yoğunlaşma ve birleşme dalgasının başına kadar da, eridüstriyel hisseler borsada sıralanmaya ve büyük aracı merkezler tarafından değiş-tokuş edilmeye başlanmadılar. Bkz. Thomas R. Navin ve Marian V. Sears: "The Rise of a Market for Industrial Security, 1887-1902", *Business History Review* (Haziran 1955), s. 105-38. Yine bkz. Gabriel Kolko: *The Triumph of Conservatism* (New York: Free Pres, 1963), Bölüm 1.

7) Geoffrey Baraclough: age., s. 54.

8) A. J. Youngson: "The Opening Up of New Territories", *The Cambridge Economic History of Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1965), vol. VI, Bölüm I içinde.

9) *The New Cambridge Modern History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1962), cilt XI, s. 5.

10) Age.: s. 6.

11) A.J. Youngson: Age.

12) Bkz. yukarıdaki not 9.

13) Age.: s. 6. Bu ticari devrim için tarihsel bir referans noktası olarak, Suveyş Kanalı'nın ve Amerika'daki ilk kıta aşırı demiryolunun 1869'da açıldığını belirtelim.

14) "1815 sonrasındaki sükunet döneminin ardından orduların büyüklüğünde belirli bir azalma oldu, ama 1870 sonrasında, büyük güçler arasında, orduların ve donanmaların büyüklüğü ve maliyeti yükseldi". *Quincy Wright, A Study of War* (Chicago: University of Chicago Pres, 1942), cilt I, s. 233. Birleşik Devletler'deki 1880'deki kişi başına savunma tahminleri 1.03 dolardı; 1914'te 3.20 dolar. Age.: cilt I, s. 671.

15) Amerikan tarihindeki emperyalist kalıpların gelişimi konusundaki mükemmel bir tarihsel çalışma için bkz. William Appleman Williams: *The Contours of American History* (Cleveland: World Publishers, 1961), özellikle de, "The Age of Corporation Capitalism" bölümü; Walter La Feber: *The New Empire: An Interpretation of American Expansion, 1860-1898* (Ithaca: Cornell University Press, 1963); ve Thomas J. McCormick: *China Market: America's Quest for Informal Empire, 1893-1901* (Chicago: Quadrangle Books, 1967).

16) Dev ABD şirketleri "oyunda" hammadde kaynaklarının denetiminin ne denli arzu edilir olduğunu erken öğrendiler. Kendi hammaddelerinin çıkartılması üzerinde denetim de dahil olmak üzere dikey bütünleşme; petrol, gübre, çelik, bakır, kağıt, patlayıcılar ve diğer sanayilerdeki devlerin karakteristik özelliğiydi. Bkz. Alfred D. Chandler: age.

17) Lenin rekabetten tekele dönüşüm konusundaki açıklamasını ileri sürdüğünde şöyle demektedir: "Yoğunlaşma bir ülkenin ve hatta, göreceğimiz gibi, bazı ülkelerin ve hatta tüm dünyanın (örneğin, demir cevheri rezervleri gibi) tüm hammadde kaynaklarının yaklaşık biçimde tahmin edilebilmesinin mümkün olduğu bir noktaya ulaştı. Yalnızca bu tahminler yapılmamakta, aynı zamanda bu kaynaklar devasa tekelci kombinalar tarafından ele geçirilmektedir." *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* (New York: International Publishers, 1939), s. 25. Daha sonra aynı makalede: "Mali sermaye yalnızca çoktandır bilinmekte olan hammadde kaynakları ile ilgilenmekle kalmamaktadır; aynı zamanda potansiyel hammadde kaynakları ile de ilgilenmektedir, çünkü günümüzün teknolojik gelişmesi olağanüstü hızlıdır ve çünkü bugün kullanışsız olan topraklar yeni yöntemler uygulanırsa.... ve büyük miktarlarda sermaye yatırımı yapılırsa yarın verimli hale getirilebilir." Age.: s. 38.

18) Mira Wilkins ve Frank Ernest Hill: *American Business Abroad: Ford on Six Continents* (Detroit: Wayne State University Press, 1964), s. 1.

19) Matthew Simon ve David E. Novack, "Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871-1914: An Introductory Essay", *Journal of Economic History* (Aralık 1964), Tablo 2.

20) Şunu da belirtelim: "Mamul mal ihracatının bileşimi 1879'dan bu yana sürekli olarak oldukça tutarlı bir yönde değişmektedir; hayvan ya da bitki kökenli ürünlerden mineral kökenlilere doğru. Bu mineral kökenliler arasındaki eğilimse petrol ürünleri gibi hammaddelerin üretimi ile bağlantılı olan mallardan, makine ve araçlar dahil, metal ürünlerine doğru değişmektedir; ve metal ürünle-

ri grubu arasında da kayma daha karmaşık makine ve araçlar yönündedir." Robert E. Lipsey: *Price and Quantity Trends in the Foreign Trade of the United States* (Princeton: Princeton University Press, 1963), s. 59-60.

21) Age.: s. 62

22) Rekabet ve tekeli birbirlerinin tam zıddı olarak ele almak yaygın bir durumdur. Bu sözlük tanımına göre böyledir. Ancak, Marksist literatürde, rekabet ve tekel terimleri kapitalist toplumun farklı evrelerini tanımlamak için kullanılırlar. Bu evrelerin hiçbirisinde ne saf rekabet ne de saf tekel vardır. Aslında, emperyalizm teorisinin özü rekabetin tekelci evrede varlığını sürdürdüğünün kabul edilmesidir. Rekabet aynı sanayinin (tek bir ulusun içindeki ve dışındaki) devleri arasında ve sanayiler (örneğin çeliğe karşı alüminyum, ve ona karşı plastik) arasındadır.

23) Yani, Hindistan demiryollarının tüm demir malzemeleri İngiltere'den ithal edildi. Büyüyen bir demir sanayisine sahip olan Birleşik Devletler'de bile, demir raylar İngiltere'den ithal edildi. Güney Galler demirci ustaları bu demirler için verilen ödemelerin bir bölümünü demiryolu şirketlerinin hisseleri biçiminde aldılar.

24) Korea, Determined Strides Forward, *The Chase Manhattan Bank*, Mayıs 1967, s. 3.

25) "Artık sermaye" soyutlamasının bir eleştirisi ve mevcut gelişmeler konusundaki daha ciddi bir analiz için, bkz. Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy: "Notes on the Theory of Imperialism", *Problems of Economic Dynamics and Planning: Essays in Honour of Michal Kalecki* (Oxford and New York: Pergamon Press, 1966) içinde. Monthly Review (Mart 1966) tarafından yeniden basıldı.

26) Bu dönemlerin önemli ironilerinden bir tanesi, korumacılık dalgasının uluslararası altın standardının yaygın biçimde kabul edilmesini izlemiş olmasıdır. "1873-86 Tarım Krizi ve Büyük Bunalım ekonomik öz-tedaviye olan inancı sarstı. Artık bundan böyle pazar ekonomisinin tipik kurumları genellikle yalnızca kendilerine korumacı önlemler eşlik ederse söz konusu olabiliyorlardı, bunun nedenlerinden bir tanesi, tam da 1870'lerin sonu ve 1880'lerin başından beri ulusların kendilerini, yabancı ticaretin ya da yabancı alım satımların ihtiyaçlarına yönelik herhangi bir ani uyarlanma ile ilgili, tedirgin edici değişikliklerden ölümcül biçimde muzdarip olmaya elverişli, örgütlü birimlere dönüştürmekte olmalarıydı. Pazar ekonomisinin genişlemesinin en üstün aracına, altın standardına, bu yüzden genellikle çağın sosyal yasalar ve gümrük tarifeleri gibi tipik korumacı siyasetlerinin eşzamanlı biçimde uygulamaya konulması eşlik ediyordu." Karl Polanyi: *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 1957), s. 214.

27) Belgeler ve analiz için bkz. Geroge W. F. Hallgarten: *Imperialismus Vor 1914* (Munich: C.H. Beck, 1951) ve Herbert Feis: *Europe, The World's Banker, 1870-1914* (New York: Augustus M. Kelley, 1961).

28) Eşitsiz gelişme oranı sorunu hakkında: "Böylece, Büyük Britanya 1850'ler civarında Avrupa'nın çoğu bölgesi ile olan ilişkisinde Avrupa'nın ve Birleşik Devletler'in yarım yüzyıl sonra Doğu ve Güney Amerika ile kurduğu tarzda bir ilişkiyi sürdürdü." L.H. Jenks: *The Migration of British Capital to 1875* (New York and London: A.A. Knopf, 1927), s. 187-88.

29) Lenin: Age., s. 85. Lenin'in Karl Kautsky tarafından savunulan, emperyalizmi hammadde sağlayan sömürgelerin elde edilmesiyle; yani endüstriyel kapitalist ülkelerin bölgeleri denetleme ve ilhak etme girişimi ile sınırlandırmakta olan görüşü özel olarak reddettiği belirtilmelidir. Bu noktayı 1. Dünya Savaşı öncesindeki ve sırasındaki koşullar bakımından tartışır: "Emperyalizmin karakteristik özelliği yalnızca tarımsal bölgeleri değil, hatta yüksek ölçüde sanayileşmiş bölgeleri de ilhak etmeye çalışmaktır (Belçika'nın Almanya'nın iştahını kabartması; Lorraine'in Fransa'nın iştahını kabartması böyledir) çünkü;

1) Dünyanın çoktan paylaşılmış olduğu gerçeği yeni bir paylaşım tasarlayanları hangi türden olursa olsun toprak aramaya zorlamaktadır, ve;

2) Çünkü emperyalizmin özsel niteliklerinden birisi hegemonya; yani toprak fethi arayan belirli sayıdaki büyük güç arasındaki rekabettir, çok da fazla doğrudan doğruya kendileri için değil

ama rakibi zayıflatmak ve onun hegemonyasını sarsmak için. (Belçika Almanya için başta İngiltere'ye karşı bir operasyon üssü olarak gereklidir; İngiltere Bağdat'a Almanya'ya karşı operasyonları için bir üs olarak ihtiyaç duyar, vs.)" Age., s. 91-92.

30) Burada doğal olarak ana eğilime atıfta bulunuyoruz. Fransa'nın ABD'nin uluslararası sisteminin güçlü bağlarından kopma girişimi bir gerilim örneğidir. Bir başka potansiyel gerilim Batı Almanya'daki önemli grupların Avrupa'da, bir yandan ABD ile daha etkin biçimde rekabet edebilecek ve öte yandan, bazı sosyalist Doğu Avrupa ülkelerini (ad vermek gerekirse de Doğu Almanya'yı, ama ötekileri de) kendi emperyalist "birliklerine" doğru çekmekte kullanılabilecek gerçek bir politik blok yaratma yönündeki programlarıdır. Bu gerilimler bu makalede daha sonra tartışılacak olan uluslararası altın eşdeğeri ve dolar sistemi bakımından yapılan manevralarla ilgilidir.

31) Bu ve izleyen alıntılar *Dış İşleri Bakanlığı Bulletin*, 10 Mayıs 1965, s. 695'ten alınmıştır.

32) *The Economist*, 27 Ocak 1968.

33) Bu konudaki arka plan bilgiler için bkz. Robert Engler: *The Politics of Oil* (New York: MacMillan, 1961); ve Harvey O'Connor: *The Empire of Oil* (New York: Monthly Review Press, 1955). Politikanın oynadığı rolle ilgili en açık örnek Birleşik Devletler'in Başbakan Musaddık'ın CIA-yönetiminde devrilmesinin ardından İran'daki petrol rezervlerini ele geçirmesidir. Britanya'nın sahip olduğu Anglo-Iranian Company'nin Mussaddık tarafından ulusallaştırılması öncesinde, ABD şirketleri bu Britanya korumasına sızamıyorlardı. Darbeden sonra, 5 ABD firması, Standart of New Jersey, Socony, Standart of California, Texaco ve Gulf, önceden Anglo-Iranian tarafından elde tutulan petrol çıkarlarının yüzde 40'ını ele geçirdiler. Bu konudaki ayrıntılar için bkz. Engler'in yukarıda zikredilmiş olan kitabının 8. bölümü, "The Blending of Public and Private Abroad" ve O'Connor'ın kitabının 31. bölümü, "The Threat from Iran".

34) 3 no.lu dipnottaki gibi, s. 700.

35) Hans H. Landberg: *Natural Resources for U.s. Growth* (Baltimore: John Hopkins Press, 1964), s. 206.

36) Yabancı Ekonomi Politikası Üzerine Komisyon, Komisyona sunulan Staff Papers, Washington, D.C., Şubat, 1954, s. 224.

37) International Development Advisory Board, *Partners in Progress*, Washington, D.C., Mart 1951, s. 46.

38) Başkan'ın Hammadde Politikası Komisyonu, *Resources for Freedom*, Washington D.C., Haziran 1952, Cilt IV, The Promise of Technology, s. 11.

39) Gettysburg College davet konuşması, 4 Nisan 1959, Birleşik Devletler Başkanları Kamusal Raporları içinde, Dwight D. Eisenhower 1959, Washington D.C., 1960, s. 314.

40) Rockefeller Brothers Fund: *Foreign Economic Policy for the Twentieth Century* (Garden City: Doubleday, 1958), s. 11 birinci madde için, s. 16 ikinci madde için.

41) Ortak Ekonomik Komite'nin Yabancı Ekonomik Politikalar alt komitesi, Birleşik Devletler Kongresi, 84. Kongre, 2. Oturum, Celseler, 10, 12, 13 Aralık, 1956, s. 127-131.

42) Leo Model: "The Politics of Private Foreign Investment", *Foreign Affairs* (Temmuz 1967), s. 640-41.

43) Avrupa'daki ABD yatırımları hakkındaki sık duyulan bir açıklama Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (Ortak Pazar) çekiciliğidir. Anthony Scaperlanda tarafından yapılan bir analiz bununla çelişmektedir: "... AET'nin ortaya çıkışının uluslararası yatırımların yeniden dağılımı ile sonuçlanacağı yolundaki genel varsayım ampirik verilerce desteklenmemektedir. Tersine, AET-dışı alan, Birleşik Devletler'in Batı Avrupa'daki doğrudan yatırımları içindeki payını ya korumuş ya da artırmıştır." "The E.E.C. and U.s. Foreign Investment: Some Empirical Evidence", *Economic Journal* (Mart 1967), s. 26.

44) Christopher Layton: *Transatlantic Investment* (Boulogne-sur-Seine, France: Atlantic Institute, 1966), s. 18.

45) Age., s. 18.

BÖLÜM 3

1) Yabancı Misyonlar İçin Amerikan Komisyonerler Kurulu, 32. Yıllık Rapor (1841), Richard W. Van Alstyne: *The Rising American Empire* (Chicago: Quadrangle Books, 1965), s. 171'den alıntı. 1969 yılında Oxford University Press, New York tarafından basılan bu ikinci kitap Birleşik Devletler dış siyasetinin sürekliliğinin anlaşılması için çokça tavsiye edilebilir. Bkz. Charles A. Beard: *The Idea of National Interest*, Quadrangle Paperbacks tarafından 1966'da yeni malzemelerle birlikte yeniden basıldı; ve Lloyd C. Gardner: *Economic Aspects of New Deal Diplomacy* (Madison: University of Wisconsin Press, 1964).

2) *Nile's National Register*, 22 Ocak 1842, s. 327-28.

3) Samuel Lubell: *The Revolution in World Trade and American Economic Policy* (New York: Harper and Brothers, 1955, s.xı Önsöz.

4) Rockefeller Brothers Fund: *International Solidarity-The Military Aspect, Report of Panel II of the Special Studies Project* (Garden City: Doubleday, 1958), s. 24.

5) Tam başlık şöyledir, *The United States Navy as an Industrial Asset-What the Navy Has Done for Industry and Commerce*, Donanma İstihbaratı Bürosu tarafından Ekim 1922'de kaleme alınmış ve 1923'te ABD Hükümet Basımevi, Washington D.C., tarafından basılmış. Aşağıdaki bölüm tipiktir: "Asyatik alanda bir hücumbot gücü Yangtse Nehri'nde sürekli askeri devriye olarak tutulur. Bu hücumbotlar nehrin ağzından Çin'in kalbine doğru yaklaşık 2000 mil boyunca devriye gezebilir. Amerikan işadamları Birleşik Devletler'in bu devriyeyi geri çekimesi halinde kendilerinin de geri çekilmeleri gerekeceğini kendi hür iradeleri ile beyan etmişlerdir. Donanmamız yalnızca kendi yurttaşlarımızı ve onların mülklerini korumakla kalmamakta, ama sürekli olarak genelde insanlığı korumakta ve sık sık bu bölgeyi istila eden haydutlarla gerçekten de uğraşmaktadır." (s. 4)

6) Eugene R. Black: "The Domestic Dividends of Foreign Aid", *Columbia Journal of World Business*, cilt I (Güz 1965), s. 23.

7) *New York Times*, 2 Aralık 1965 tarafından bildirildiğine göre Ticaret Bakan Yardımcısı Andrew F. Brimmer tarafından Tax Foundation, Inc'nin bir toplantısında yapılan konuşma.

8) Richard D. Robinson: *International Business Policy* (New York: Holt Rinehart and Winston, 1966), s. 220.

9) "Economic Considerations in Foreign Relations-An Interview with Alfred Wentworth" *Political 1:1* (Temmuz 1965), s. 45-46 içinde.

10) The Conference Record Board 3:5 (Mayıs 1966), s. 28. Bkz. Judd Polk, Irene W. Meister ve Lawrence A. Veit: *U.s. Production Abroad and the Balance of Payments: A Survey of Corporate Investment Experience* (New York: National Industrial Conference Board, 1966).

11) Bu toplam :

a) Tarladan pazarlanandan elde edilen nakit alındıları artı tarla ürünlerinin tarla hanesindeki tüketimi;

b) Imalat sanayilerindeki katma değer;

c) Mineral üretiminin değeri ve

d) Navlun alındılarmdan oluşmaktadır.

12) Ticaret bakanlığı 1964'de ihracatın 6.3 milyar dolarının Birleşik Devletler firmalarının yabancı bayilerine nakledildiğini tahmin etmektedir. Diğer kıyaslanamazlık kaynakları;

a) 168 milyar dolarlık tahminin ticari organizasyonların satışlarını, kamu hizmetlerini ve diğer meta-dışı üreticileri içermesinden ve;

b) Yerli imalatın satışı hakkındaki verilerin katma değer temelli olmasına karşın yabancı bayilerin satışlarının navlun-değeri temelli olmasından doğmaktadır. Kıyaslanabilirlik elde etmek için yapılan muhafazakar uyarlama, tahminleri 168 milyar dolardan 110 milyar dolara indirmektedir.

13) John D. Lockton: "Walking the International Tightrope", *National Industrial Conference Bo-*

ard'da yapılan konuşma, 21 Mayıs 1965, General Electric Co. tarafından basılmış. Schenectady, N.Y., 1965, s. 4-5.

14) William T.R. Fox: "Military Representation Abroad", *The Representation of the United States Abroad, a report of The American Assembly, Graduate School of Business*, Columbia University, New York, 1956, s. 124-25 içinde.

15) Celseler, Subcommittee on Antitrust and Monopoly of the Committee on the Judiciary, ABD Senatosu, 88. Kongre, 2. Oturum, Bölüm I, Washington D.C., 1964, s. 115.

16) Background Material on Economic Aspects of Military Procurement and Supply: 1964, Joint Economic Committee of Congress, Washington D.C., 1964, s. 11.

17) A. George Gols: "Postwar U.s. Foreign Petroleum Investment", Raymond F. Mikesell (der.), *U.s. Private and Government Investment Abroad* (Eugene: University of Oregon Books, 1962), s. 417 içinde.

18) Clararce B. Randall: *The Communist Challenge to American Business* (Boston: Little, Brown, 1959), s. 36.

19) Joseph Grunwald: "Recourse Aspects of Latin American Development", Marion Clawson, (der.), *National Resources and International Development* (Baltimore: John Hopkins Press, 1964), s. 315 içinde.

20) Bunlar 1950 ile 1960 arasında ABD Ticaret Bakanlığı için sunulan verilerin özetidir. Ödemeler Dengesi İstatistiksel Ekler Gözden Geçirilmiş Baskı, Washington D.C., 1963. 1961 ve 1965 verileri 1962'den 1966'ya kadarki *Survey of Current Business*'in çeşitli baskılarındaki yabancı yatırımla ilgili değerlendirme makalelerinde sergilenmektedir. Metin tablosundaki ilk satır Birleşik Devletler'den yapılan net doğrudan yatırım sermaye dışarı-akışlarını temsil etmektedir. İkinci satırsa yurtdışındaki doğrudan yatırımlar tarafından üretilen hisse, faiz ve yabancı vergilerden sonraki şube karlarının toplamıdır. Şubelerden farklı olan yan kuruluşların kazançlarını içermemektedir.

21) John H. Dunning: *American Investment in British Manufacturing Industry* (London: Allen and Unwin, 1958).

22) Fred J. Borch, General Electric Company Başkanı tarafından, New York The Economic Club önünde yapılan konuşma, "Our Common Cause in World Competition", 9 Kasım 1964, General Electric Co. basımı, Schenectady, N.Y.

23) John D. Lockton, General Electric Company Saymanı tarafından, Macalester College'de yapılan konuşma, "The Creative Power of Profits", St. Paul, Minn., 22 Nisan 1964, General Electric Co., basımı, Schenectady, N.Y.

BÖLÜM 4

1) Carlo M. Cipolla: *Guns, Sails and Empires: Technological Innovation and Early Phases of European Expansion*, 1400-1700 (New York: Pantheon, 1965), Epilog.

2) Açıktır ki, sömürgelerin elde edilmesindeki acil hedefler tek tip değildi; bazı sömürgeler bir imparatorluk inşa etmek ve onu korumak bakımından taşıdıkları stratejik askeri değer nedeniyle avlanırken; diğerleri rakip imparatorlukları engelleme vs. gibi amaçlarla avlandılar. Atıfta bulunulan ortak öğe sömürgeci deneyimin kendisidir. Ele geçirme sürecinin planlanmış ya da rastlantısal özelliklerine bakılmaksızın, sömürgelerin yönetilmesi (ve yarı sömürge bölgelerin maniplasyonu) çevre bölgelerin metropol merkezlerin ekonomik avantajlarına hizmet edecek biçimde uyarlanmasını amaçladı ya da buna yol açtı.

3) Artık sorununun analizi Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy'nin, *Monopoly Capital* (New York: Monthly Review Press, 1966) isimli eserinde gelişmiş biçimiyle yapılmıştır. Ancak Baran ve Sweezy tarafından ortaya konulan sorunla, burada incelemekte olduğumuz sorun arasında bir ayrım koymak gerekmektedir. Aslında, onlar "artık sermaye" kavramını değil, "ekonomik artık" kavramını ele al-

maktadırlar. "Ekonomik artık" terimi mutlaka sermayenin "çok fazlalığı"nı ima etmez. Bu basitçe gerekli üretim maliyetlerini aşan bir artıktır; bunun herhangi bir bölümünün aynı zamanda artık sermayeyi sermaye ihracatı ile ilişkilendiren teorilerde kastedilenle aynı anlamda bir artık olup olmaması tamamen farklı ve hatta konuyla ilgisiz bir sorundur. Baran ve Sweezy, *Monopoly Capital*'da tekelin stagnasyon-yaratan eğilimleri ile bağlantı içinde temel yatırım ve istihdam dinamiklerini ele almaktadırlar. Sermaye ihracının, yurda geri dönen gelirin yatırım dışarı-akışından daha büyük olması nedeniyle stagnasyon eğilimini dengelemediğini ileri sürmektedirler. Yani, sermaye ihracı yatırım mahreçlerinin artık sorununu hafifletmek yerine yoğunlaştırmaktadır. Baran ve Sweezy'nin sermaye ihracının nedenini değil, etkisini ele almakta oldukları belirtilmelidir. Ve, bu ihracatın etkilerini ele alırken de, bunu tüm sonuçları ile birlikte analiz etmeye girişmemektedirler. Yalnızca bunun ana ülkedeki ekonomik artığın sarf edilmesi üzerindeki etkisiyle ilgilenmektedirler. Bu da ortaya koymakta olduğumuzdan oldukça farklı bir sorundur: Sermaye ihracındaki yükselmenin nedeni nedir?

4) Britanya sermaye ihracı ile mal ihracı arasındaki karşılıklı ilişki hakkında, bkz. A.G. Fold, "Overseas Lending and Internal Fluctuations, 1870-1914" ve A.J. Brown, "Britain in the World Economy, 1820-1914", her ikisi de *Yorkshire Bulletin of Economic and Social Research*, Mayıs 1965 içinde. Sermaye artığı ve/ya da kıtlığı sorunu hakkında, A.J. Brown'un yukarıdaki makaledeki ilginç gözlemine bakalım:

"Profesör Tinbergen, bu dönemde Birleşik Krallıkla ilgili olarak yaptığı önemli ekonometrik çalışmasında (*Business Cycles in the United Kingdom, 1870-1914*, Amsterdam, 1951), paranın, bolluk nedeniyle yurtdışına gönderilmiş olmaktan çok, yurtdışına gönderildiği için kıtlaştığını öneren biçimde, net sermaye ihracı ile kısa vadeli faiz haddi arasında pozitif bir ilişki bulmaktadır. (s. 1).

5) *Business Abroad*, 11 Temmuz, 1966, s. 3.

6) Daha gerçekçi bir manzaraya ulaşmak için tüm öğelerin çözümlenmesi zordur. Birincisi, tüm hisse senedi sermayesi başlangıçtaki yatırımları temsil etmez; bunun bir bölümü yeniden yatırıma dönüşmüş artıktır. *The Business Abroad*'un gözlemi yalnızca başlangıçtaki yatırımlara uyarlanabilir. Yine, ABD yatırımlarının eksik tahminine yolaçan bir karşıt eğilim mevcuttur. Bazı sanayilerde, özellikle de maden çıkarma ile ilgili olanlarda, firmalar hala üretken kullanımda olan varlıklarını zarar olarak göstermektedirler.

7) Hükümetin ödemeler dengesi açığını azaltmak için yatırım sermayesinin dışarı akışı üzerindeki sınırlandırmalarına karşın, ABD yurtdışı doğrudan yatırımlarındaki daha yakın zamandaki büyüme dikkat çekicidir. *Business Week* şu yorumda bulunmaktadır:

"Daha önemlisi, yine de, ABD şirketlerinin yurtdışından ödünç almada karşılaştıkları artan kolaylıklardır. Bu yıl.... şirketler planlanmış deniz aşırı harcamalarının yüzde 91'ini ABD dışı kaynaklardan finanse edeceklerdir, ki bu geçen yıl yüzde 84 kadardı.... Aslında yurtdışından finansman o denli kolaylaştı ki, ABD'den yapılan dolar hareketleri üzerindeki federal denetimler, yabancı harcama planları üzerinde yalnızca küçük bir engel oluşturmaktadır. (9 Ağustos 1969, s. 38).

8) *Foreign Income Taxes Reported on Corporation Income Tax Returns* (Washington D.C.: ABD Hazine Bakanlığı, 1969).

9) Stephen Hymer: "The Theory of Direct Investment", Ph. D. Sunuşu, *Massachusetts Institute of Technology*, 1960, daha sonra kitap halindeki basımı *The International Operations of National Firms: A Stady of Direct Foreign Investment* (Cambridge, Mass. : MIT Press, 1976).

10) Bu genelleme açıktır ki, herhangi bir ülkenin analizi için kullanışlı olamayacak kadar geniştir. Verili bir ülkenin sınıfsal ve toplumsal bileşimi metinde ana hatları çizilmiş olan bu üç büyük gruplandırmada ima edilenden çok daha karmaşık olacaktır; belirli bir bölgenin dinamikleri anlaşılacaksa özel bir ülke-ülke analiz gereklidir. Yani, bazı ülkelerde, küçük toprak sahiplerinin, zengin köylülerin ve kırsal tefeciler ve tüccarların rolüne dikkat sarf edilmelidir. Kentsel iş çevresi grupları da, ticari ve sınai çıkar grupları arasındaki önemsiz farklılıklarla ve bu kategorilerin her birinin metropol

merkezlerin sınai ve mali işlerine farklı bağımlılık dereceleriyle birlikte, metinde sözü geçenden genellikle daha fazla katmanlaşmıştır.

BÖLÜM 5

1) Rosa Luxemburg: *The Accumulation of Capital* (New York: Monthly Review Press, 1964), s. 452-53.

2) Quincy Wright: *A Study of War*, cilt I (Chicago: University of Chicago Press, 1942), s. 236.

3) Lawrence Dennis: *Operational Thinking for Survival* (Colorado Springs: R. Myles, 1969) ek II'deki listeden hesaplandı.

4) Donanma İstihbarat Bürosu, *The United States Navy as an Industrial Asset* (Washington D.C.: Hükümet Basımevi, 1923), s. 4.

5) Historical Statistics of the United States, *Colonial Times to 1957* (Washington D.C.: Hükümet Basımevi, 1961), s. 718-19'daki verilerden hesaplandı.

6) Richard W. Van Alstyne: *The Rising American Empire* (New York: Norton, 1974).

7) Age., bölüm 5, "Manifest Destiny and Empire, 1820-1870)".

8) Quincy Wright: *A Study of War*, cilt I, s. 299.

9) Theodore Ropp: *War in the Modern World* (New York: Macmillan, 1962), s. 206.

10) İzolasyonizm genelde gerçekten çok görüntüydü. Bkz. William Appleman Williams: *The Tragedy of American Diplomacy*, 2. baskı (New York: Dell, 1972), bölüm 4, "The Legend of Isolationism".

11) Thorstein Veblen: "The Economic Consequences of the Peace," *Essays in Our Changing Order* (New York: Kelley, 1934), s. 464 içinde.

12) Marks'tan Engels'e mektup, 8 Ekim 1858, *Karl Marx and Friedrich Engels, Correspondences, 1846-1895* (New York: International Publishers, 1934), s. 117 içinde.

13) Quincy Wright: *A Study of War*, s. 670-71.

14) Askeri harcamalar hakkındaki veriler GSMH hesaplamalarında olduğu gibi "ulusal savunma" ve "uzay araştırma ve teknolojisi" için yapılan mal ve hizmet alımlarıdır. 1964 ve 1968 verileri *Survey of Current Business*, Temmuz 1968 ve Temmuz 1969'da bildirilmiştir. Fiyat değişimleri için uyarlamalar, *Economic Report of the President*, Ocak 1969'da verilmiş olduğu gibi, federal mal ve hizmet alımları için zımni fiyat deflatörleri kullanılarak yapılmıştır.

15) General David M. Shoup: "The New American Militarism", *The Atlantic*, Nisan 1969. 119 ülke rakamı çok büyük görünmektedir. General Shoup muhtemelen, ayrı ayrı ülkeler olarak saydığı adalardaki üsleri de dahil etmektedir. Tahminimiz ABD silahlı kuvvetlerinin; üslerin idaresi, askeri yardımın yönetilmesi ve yabancı subayların eğitimi için yetmiş ila seksen ülkede bulunduklarıdır.

16) *New York Times*, 9 Nisan 1969.

17) George Thayer: *The War Business: The International Trade in Armaments* (New York: Simon and Schuster, 1969) s. 37-38. Bunlar Military Assistance Facts, 1 Mayıs 1966'da sunulan, 1968 yılı için güncellenen verilerin özetidir.

18) 1) İçin bkz. age., 2) için bkz. John Dunn: *Military Aid and Military Elites: The Political Potential of American Training and Technical Assistance Programs*, yayınlanmamış Ph. D. Sunuşu, Princeton University, 1961; 3) için) bkz. Edwin Liewen: *The United States and the Challenge to Security in Latin America* (Columbus: Ohio State University Press, 1966), s. 16.

19) Silahlı hizmetler ve Savunma Bakanlığı sivil istihdamı hakkındaki veriler Defense Indicators (Bureau of the Census), Kasım 1969'dan. Özel sanayi tarafından askeri üretim için istihdam edilenlerin sayısı hakkındaki tahmin Richard P. Oliver'in çalışması, "The Employement Effect of Defence Expenditures", *Monthly Labor Review*, Eylül 1967'ye dayandırılmıştır. Bay Oliver Savunma Bakanlığı harcamalarının bir sonucu olarak, 30 Haziran 1967'de sona eren mali yılda 2,972 milyonluk özel sektör istihdamı hesaplamaktadır. Biz bu tahmini 1) 1967 mali yılından bu yana verimlilikte hiçbir artış ya da üretimin bileşiminde büyük bir değişim olmadığını; 2) 1969'un ilk üç çeyreği için harcama verilerini kullanarak, 3) her ikisi de Baş Oliver'in hesaplamalarında yer almamış olan, uzay araştırma ve tek-

nolojisi ve Atom Enerjisi Komisyonu harcamalarını toplayarak, ve 4) son iki yıldaki fiyat artışlarına uyarlayarak güncelleştirdik. Ortaya çıkan 3.5 milyonluk rakam bu durumda geniş bir tahmindir, ancak hata marjı yaptığımız analizi geçersizleştirecek boyutta değildir.

20) Employement and Earnings (Bureau of Labor Statistics), Ocak-Kasım 1969'daki verilere dayandırılmıştır. 3.7 milyonluk tahmin, tam-zamanlı istihdam artı gönüllü olmayan biçimde tam haftadan daha az çalışanların tam-zaman eşdeğerini temsil etmektedir. Bu tahmin hükümet araştırmasında sayıma dahil edilmeyen işsizleri hesaba katmamaktadır.

21) *Economic Report of the President*, Ocak 1969 (Washington D.C.: Government Printing Office, 1969), s. 252.

22) U.s. Arms Control and Disarmament Agency, *Economic Impacts of Disarmament* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1962).

23) *Economic Report of the President*, Ocak 1969, s. 228.

24) "Input-Output Structure of the U.s. Economy: 1963", Survey of Current Business, Kasım 1969 içindeki tablolardan hesaplanmıştır. 1) Gayrı safi sabit sermaye oluşumuna ve 2) federal hükümet alımlarına atfedilebilecek olan doğrudan ve dolaylı çıktı yüzdeleri kullanılmıştır. Bu yüzdeler dayanıklı mal imal eden sanayilerin her birisinin gayrı safi çıktısına uygulanmıştır. Genellikle federal hükümet alımlarının yüzde 85'inin ordu için yapıldığı tahmin edilmektedir. Rakam muhtemelen tek başına dayanıklı mal imal eden sanayilerde daha yüksektir.

25) ABD'nin yetersiz altın rezervleri veri olmak üzere, ABD doları yalnızca yabancı bankalar Birleşik Devletler'deki dolar cinsinden alacak bakiyelerini altın cinsinden ödemelerin ikamesi olarak kullanmaya istekli oldukları sürece, uluslararası para birimi olarak hizmet verebilir. Eski Para İşlerinden Sorumlu Hazine Müsteşarı Robert Roosa'nın Birleşik Devletler'in askeri gücünü mevcut uluslararası para sistemini korumanın bir öğesi olarak işin içine dahil etmesi ilginçtir: "Üstelik, Birleşik Devletler'in politik istikrarı ve olağanüstü ekonomik ve askeri gücü aynı zamanda bakiyeleri dünyanın başka bir ülkesinde değil de burada tutma arzularını da artırmıştır" (Robert V. Roosa: *Monetary Reform for the World Economy* [Mystic, Ct.:Verry, 1965], s. 9).

BÖLÜM 6

1) Bu tarihin değerli bir özet ve analizi Orlando Letelier ve Michael Moffitt, *The New International Economic Order*, Bölüm 1 (Washington, D.C.: Transnational Institute, 1977) içinde bulunabilir.

2) Bkz. Paul Bairoch: "Agriculture and the Industrial Revolution, 1700-1914", Carlo M. Cipolla (der.), *The Industrial Revolution* (London: Fontana/Collins, 1973) içinde.

3) Hindistan ve Çin gibi bazı Üçüncü Dünya ülkeleri, uzun bir zanaatkarlık tarihine sahiptir. Bunun önemli bir kısmı (hepsi olmamakla birlikte) emperyalist yayılmanın en parlak evresinde, sanayileşmiş merkezlerden gelen ucuz mamul mallar tarafından boğularak ortadan kaldırılmıştı. Öncelikle emperyalist çerçeveden geri çekilmeksizin yeni baştan başlamak imkansız ölçüde zordur.

4) Bkz. Paul M. Sweezy: "The Present Stage of the Global Crises of Capitalism, *Monthly Review* (Nisan 1978).

5) Yaklaşımlarına dair ilginç ve açıklayıcı bir ipucu devasa çelik şirketlerinin, bu ülkede ve yurtdışında, bazı Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen göreceli olarak küçük miktardaki çelik ihracatının dünya pazarlarına girmesi ile birlikte alarm zilleri çalmaya başlamalarıdır. Benzer biçimde önemli olan Birleşik Devletler ile Meksika arasında, Birleşik Devletler'in meyve, sebze ve el sanatları üzerindeki tarifeleri indirdiği yakın dönemli bir anlaşmadır; bu ürün grubu 1976'da Meksika'nın Birleşik Devletler'e olan ihracatının 63 milyon dolarlık bölümünü oluşturuyordu. Birleşik Devletler bu cömert jest karşılığında Meksika'dan pastorize ve diğer çeşit sütler, domuz yağı, konserve edilmiş meyve kokteyli ve diğer ürünlerin ABD'den ihracatı konusunda ticaret tavizleri koparmak bakımından ısrarcı davranmış ve bu tavizleri elde etmiştir! (Bkz. Clyde H. Fransworth: "Mexico Makes Reverse Concessions in U.s. Trade Pact" *New York Times*, 3 Aralık 1977.)

Sömürgesiz

EMPERYALİZM

Harry Magdoff

11 Kasım 2000'de, baba Bush döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi ve başkanın özel yardımcısı olan Robert Haass, Atlanta'da **"Emperyal Amerika"** başlıklı bir makalenin sunuşunu yaptı. *"Birleşik Devletler'in küresel üstünlük hedefinde başarılı olması için"* diyordu, Amerikalıların kendi rollerini *"geleneksel ulus-devletten emperyal güce doğru [kayacak biçimde ç.n.] yeniden-kavramaları"* gerekecekti. Haass, Amerika'nın rolünü tarif ederken, **"emperyalist"** terimini hasır altı ederek **"emperyal"** terimini tercih etti, çünkü bu birinci terim, *"genelde ticari amaçlar uğruna sömürüyü"* ve **"teritoryal denetimi"** çağrıştırıyordu.

Halihazırda ABD emperyalizmi, savaşlarla böyle dolaysızca bağlantılı olduğu ve gelecekte de, temelde aynı amaçlara ulaşmak üzere sonsuz bir savaşlar dizisine işaret ettiği için özellikle dikkat çekicidir. Ancak, işleyişin altında yatan güçleri anlamak istiyorsak tırmanan bu militarizm ve saldırganlığın dikkatimizi emperyalizmin içsel mantığından uzaklaştırmasına izin vermemeliyiz; bu içsel mantık ise en açık ifadesini zengin ve yoksul ülkeler arasındaki büyüyen gelir ve zenginlik uçurumunda ve çevreden merkeze doğru bu uçurumu mümkün kılacak biçimde gerçekleşen net ekonomik artık transferlerinde bulmaktadır. Uluslar arasında varolan artan zenginlik ve yoksulluk kutuplaşması (ulusların kendi içlerinde de varolan bu kutuplaşma) sistemin dünya sahnesindeki en önemli kazanımıdır. Bu aynı zamanda modern emperyalizme karşı mücadelelerin de nihai gündemidir. Magdoff'un ***Sömürgesiz Emperyalizm*** de iddia ettiği gibi, kapitalizm koşulları altında ekonomik, politik ve askeri egemenliğe yönelik esaslı bir yek-vücutluk durumu mevcuttur. Emperyalizmin kendisini ifade etme biçimlerine karşı muhalefet etmek isteyenler bu dışavurumlardan hiçbirisine karşı, ötekilerin tümünü ve aslında tüm sistemi sorgulamaksızın etkin biçimde meydan okunamayacağını da kabul etmelidirler.

John Bellamy Foster

ISBN 975647208-1

9 789756 472088

Fiyatı: 12 YTL. / 12.000.000 TL.